

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞEHZADELİK KURUMU VE
KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN ŞEHZADELİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRAH BİLGE MERDİVAN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET SÜME

BOLU, ŞUBAT - 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Emrah Bilge MERDİVAN tarafından hazırlanan “**OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞEHZADELİK KURUMU VE KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN ŞEHZADELİĞİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak oy birliği / oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 08/02/2021

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Mehmet SÜME
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Levent DÜZCÜ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Emre SATICI
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman GÖRÜR
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.....
EMRAH BİLGE MERDİVAN

ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz çağın en büyük kazanımlarından biri sistemin şahıslara bağımlı olmadan faaliyetlerini yerine getirebildiği kurumsal yapıların gelişmiş olmasıdır. Kurumsallaşmanın insan hayatındaki rolü nispetinde Osmanlı tarihindeki kurumların ortaya çıkış süreçleri ve işleyişleri de daha fazla dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, klasik dönemin güçlü padişahlarını yetiştiren şehzadelik kurumu, Osmanlı Devleti'nin önemli padişahlarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliği ile beraber ele alınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman hakkında hem doğuda hem de batıda sayısız eser kaleme alınsa da onu şehzadelik yıllarıyla beraber ele alan eser sayısı oldukça azdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukluk ve gençlik yıllarını kapsayan araştırmaların az olmasında konuyu aydınlatacak belgelerin noksanlığı önemli bir etken olmuştur. Ancak padişahların şehzadelik yıllarıyla saltanatlarındaki tutum ve icraatları arasında önemli bağlar bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmamızda Kanuni Sultan Süleyman'ın satır aralarına sıkışmış olan şehzadelik dönemini şehzadelik kurumunun genel prensipleri yardımıyla görünür kılmaya çalıştık. Bu çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı veraset sistemini etkileyen ve ortaya çıkaran unsurları, ikinci bölümünde ise Osmanlı şehzadelik kurumunun yapısını anlatmaya çalıştık. Üçüncü bölümde de önceki bilgilerin ışığında Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliğini ele aldık. Tarihte derin izler bırakmış olan bir padişahın yetiştiği ortamı ve onu yetiştiren kurumsal yapıyı ortaya koymanın günümüz tarih araştırmaları için faydalı olacağı inancındayız.

Emrah Bilge MERDİVAN
OCAK 2021

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞEHZADELİK KURUMU VE KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN ŞEHZADELİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
EMRAH BİLGE MERDİVAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MEHMET SÜME)
BOLU, ŞUBAT - 2021
(XI + 167 SAYFA)

Devletlerin parlak dönemleri umumiyetle iyi yetişmiş devlet adamları ve yetenekli hükümdarların idareyi ele almasıyla yaşanmıştır. Özellikle hükümdarların demokratik sistemlere nazaran daha büyük yetki ve sorumluluklara sahip oldukları monarşiler çağında hükümdar adaylarının her yönüyle iyi yetiştirilmeleri büyük önem arz etmekteydi. Bunun için Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi çağdaşı olan tüm doğu ve batı medeniyetlerinde hükümdar adaylarını yetiştirmek üzere yapılar kurulmuştur. Bu yapıların biçimleri devletlerin veraset sistemleriyle doğrudan ilişkilidir. Hükümdarlığın soy esasına göre aktarıldığı Osmanlı Devleti'nde bu görevi üstlenen kuruma “Şehzadelik Kurumu” denilmektedir. Zaman içinde çeşitli değişiklikler yaşayan bu kurum, klasik dönemde şehzadelerin vali olarak çeşitli şehirlere gönderilmesi şeklinde işlemiş, şehzadelerin tahta geçmeden önce sancaklarında edindikleri bilgi ve tecrübeler iyi bir padişah olmalarının alt yapısını oluşturmuştur.

Osmanlı şehzadelik kurumu, Orta Asya veraset anlayışı temelinde Oğuz geleneğine ve İslam hukukuna dayanarak gelişmiştir. Çalışmamıza konu olan Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeligi bu kurumun her yönüyle en güçlü olduğu II. Bayezid'in saltanatının son yıllarına denk gelmiştir. Şehzadeligi hakkında sınırlı bilgi bulunsa da Kanuni Sultan Süleyman'ın askeri, idari ve edebi kabiliyetleri o dönemdeki şehzadelik kurumunun insan yetiştirmekteki başarısını göstermektedir. Lakin gerek kroniklerin şehzadelerden ziyade padişahları konu alma meyilleri gerekse şehzadeliliğinin ilk yıllarının babası ve amcalarının gölgesinde kalması şehzade hakkında çok az bilgi sahibi olmamıza neden olmuştur. Bu çalışmada Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliliğini kurumsal yapıyla beraber ele almaktaki amacımız onun yetiştiği ortamın şartlarını anlayıp şehzadelik kurumunun hangi etkenlerle güçlü padişahları yetiştirecek seviyeye ulaştığını açıklamaya yardımcı olmaktır.

ANAHTAR KELİMELELER: Şehzade, Şehzade Süleyman, Kanuni Sultan Süleyman, Veraset, Kefe.

ABSTRACT

THE PRINCE INSTITUTION OF THE OTTOMAN EMPIRE AND THE REALM OF THE MAGNIFICENT SULTAN

SULEYMAN

PHD THESIS

EMRAH BİLGE MERDİVAN

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

DEPARTMENT OF HISTORY

(SUPERVISOR: ASSOC. PROF DR. MEHMET SÜME

BOLU, FEBRUARY - 2021

(XI + 167 PAGES)

The bright times of their states were generally experienced when well-trained statesmen and talented rulers took over the administration. In the age of monarchies, where rulers had greater powers and responsibilities than democratic systems, it was of great importance that candidates for rulers should be well educated in all aspects. For this, as in the Ottoman Empire, structures were established to train candidate rulers in all contemporary eastern and western civilizations. The forms of these structures are directly related to the succession systems of states. In the Ottoman Empire, where the sovereignty was transferred on the basis of ancestry, the institution undertaking this duty is called the "Prince Institution". This institution, which has undergone changes over time, has operated as the sending of princes to various cities as governors in the classical age, and before ascending throne, the experience and knowledge of princes in their sancaks set up a substructure for being good sultan.

Ottoman principlity institution, Central Asian understanding of inheritance has developed based on Oghuz tradition and Islamic law. Being the prince of Suleiman the Magnificent, which is the subject of our study, coincided with the last years of Bayezid II.'s reign, when this institution was the strongest in all aspects. Although little is known about his principality, Suleiman the Magnificent's military, administrative and literary skills show the success of the prince institution in raising the people of that period. However, the tendency of historians to focus on sultans, not princes, and the fact that the first years of his princes were in the shadow of his father and uncles caused us to know very little about Prince Suleiman. A small amount of information about Prince Suleiman can be found in archive documents and between the lines of chronicles. While discussing the principality of Suleiman the Magnificent with together the institutional structure, our aim is to understand the conditions of the environment in which he grew up and to explain the factors by which the institution of princes reached the level that would raise powerful sultans.

KEYWORDS: Prince, Prince Suleiman, Suleiman the Magnificent, Succession, Kefe.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	ix
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. ŞEHZADELİK KURUMU	5
1.1 Şehzade Kavramı.....	6
1.2 Veraset Sistemi	7
1.2.1 Hâkimiyetin Menşei.....	12
1.2.1.1 Türk Devletlerinde Veraset Anlayışı ve Oğuz Geleneği.....	16
1.2.1.2 İslam Hukukunda ve İlk İslam Devletlerinde Veraset Anlayışı.....	19
1.2.1.3 İran Medeniyetinde Veraset Anlayışı.....	21
1.2.1.4 Çin Medeniyetinde Veraset Anlayışı	22
1.2.1.5 Roma’da Veraset Anlayışı	23
1.2.1.6 Osmanlı Devleti’nde Veraset Anlayışı.....	24
1.2.1.6.1 Kuruluştan I. Murad’a Osmanlı Veraset Anlayışı.....	26
1.2.1.6.2 I. Murad’dan İtibaren Veraset Sistemindeki Değişim.....	28
1.2.1.6.3 Fatih Sultan Mehmed’den Yavuz Sultan Selim’e Veraset Anlayışı.....	33
1.2.1.6.4 Yavuz Sultan Selim’den I. Ahmed’e Veraset Sistemi.....	36
1.2.1.6.5 I. Ahmed’den İtibaren Veraset Sistemi ve Kafes Usulü.....	39
1.2.1.6.6 Modernleşme Döneminde Veraset Sistemi	41
İKİNCİ BÖLÜM	42
2. KLASİK DÖNEMDE OSMANLI ŞEHZADELERİ	44
2.1 Şehzadelerin Doğumları	44
2.2 Şehzadelerin Yaşamları	49
2.3 Şehzadelerin Eğitimleri	49
2.4 Şehzadelerin Sünnet Merasimleri.....	54
2.5 Şehzadelerin Evlilikleri	57
2.6 Şehzadelerin Sancaklara Gönderilmeleri	61
2.6.1 Şehzadelerin Sancak Beylikleri	62
2.6.2 Şehzade Sancaklarının Özellikleri.....	63
2.6.2.1 Amasya Sancağı.....	68
2.6.2.2 Manisa Sancağı	68
2.6.2.3 Trabzon Sancağı.....	69

2.6.2.4 Kefe Sancağı	70
2.6.3 Sancak Tayini ve Sancağa Çıkma Merasimi	71
2.6.4 Sancağa Çıkan Şehzadelerin Maiyetleri	75
2.6.4.1 Şehzade Anneleri	76
2.6.4.2 Lalalar	80
2.6.4.3 Defterdarlar	84
2.6.4.4 Şehzade Sarayı ve Kapı Halkı	85
2.6.5 Sancaktaki Şehzadelerin Görev ve Sorumlulukları	87
2.6.5.1 Şehzadelerin İdari Görevleri	89
2.6.5.2 Şehzadelerin Kaymakamlık Görevleri	90
2.6.5.3 Şehzadelerin Askeri Görevleri	92
2.6.5.4 Şehzadelerin Cezai Yetki ve Sorumlulukları	95
2.6.5.5 Şehzadelerin Ekonomik Görev ve Sorumlulukları	97
2.6.5.6 Sancaklara Gönderilen Şehzadelerin Gelir ve Harcamaları	99
2.7 Sancaklarda Doğan Şehzadelerin Sancağa Çıkmaları	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	98
3. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN ŞEHZADELİĞİ.....	104
3.1 Kanuni Sultan Süleyman Zamanında Ülkenin ve Dünyanın Genel Durumu	104
3.2 Şehzade Süleyman'ın Doğumu	106
3.3 Şehzade Süleyman'ın Kardeşleri.....	109
3.4 Şehzade Süleyman'ın Çocukluk Hayatı ve Eğitimi	111
3.5 Şehzade Süleyman'ın Sünneti	114
3.6 Şehzade Süleyman'ın Seferlere İştiraki.....	117
3.7 Şehzade Süleyman'a Kefe Sancağının Tevcihi.....	118
3.8 Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi ve Kefe Sancağındaki Şehzade Süleyman'ın Bu Mücadeledeki Rolü	123
3.9 Şehzade Süleyman'ın Saruhan (Manisa) Sancak Beyliği	132
3.10 Şehzade Süleyman'ın Sancaktaki Eş ve Çocukları	138
3.11 Şehzade Süleyman'ın Edirne Muhafızlıkları.....	140
3.12 Şehzade Süleyman'ın Manisa'daki Son Zamanları ve Tahta Çıkışı	142
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	136
4. SONUÇ.....	145
KAYNAKLAR	148
EKLER.....	158
ÖZ GEÇMİŞ.....	166
ORJİNALLİK RAPORU.....	167

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Şehzade Çocuklarının Sancakları.....	102
Tablo 3.1. Yavuz Sultan Selim'in Kız Çocukları.....	111
Tablo 3.2. Şehzade Süleyman Saruhan Sancağına Giderken Kendisine Verilen Eşya Listesi.	133

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Defter
E.	: Evrak
Ed	: Editör
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
HAT	: Hatt-ı Hümâyun Kataloğu
nr.	: Numara
ss.	: Sayfa aralığı
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TOEM	: Tarihi Osmani Encümeni Dergisi
TS.MA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TS.MK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vrk.	: Varak

TEŞEKKÜR

Uzun bir hazırlık sürecinin neticesinde ortaya çıkan bu çalışmanın planlanması, oluşturulması ve yürütülmesinde danışmanım Doç. Dr. Mehmet SÜME'nin katkı ve desteği çok büyüktür. Çalışmamın her aşamasında birikimlerinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim danışmanıma minnet ve şükranı bir borç bilirim.

GİRİŞ

İlk topluluklardan itibaren insanlar kendi üzerlerinde siyasi bir otoritenin bulunmasını düzen, adalet ve güvenlik ihtiyaçlarının gereği olarak doğal karşılamışlar, şehir yerleşimleriyle beraber devlet anlamında bir otoritenin varlığını benimsemişlerdir. Bu bağlamda idare eden ve edilenler arasındaki ilişkinin sistematığı, hükümdarın taşıyacağı özellikler ve kimin hükümdar olacağı meselesi belki de insanlık tarihinin en eski tartışmalarından birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Eski çağlarda çoğu zaman sistem değil hükümdarın şahsı tartışmışlara konu olmuş, fikirler rejim şekli yerine; veraset, veliahtlık ve hükümdarın özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Yunan filozoflarının bu olgulara münhasır yazdıkları eserlerde bu bakış açısı açıkça görülmektedir (Eroğlu 2003: 19). Osmanlı Devleti'nde de hükümdarlık olgusunun tartışmalardan kurtarılıp sağlam bir zemine oturtulmak istendiğini görüyoruz. Lakin acı tecrübelerden alınan dersler Osmanlı Devleti'nin veraset sisteminde köklü bir değişikliği gerektirse de Osmanlı veraset sistemi Orta Asya Türk geleneğinin devamı olmaktan kurtulamamıştır. Buna göre Türkler, hâkimiyetin bir soy veya halk üzerinde kabulünü beşeri kanunların değil Allah'ın tayin ettiğine inanmışlardır (Karadeniz 2005:1). Kadim geleneğin etkisiyle XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde bir veliahtlık müessesesi teşekkül edememiş, bunun yerine tüm şehzadelerin padişah olacakmış gibi yetiştirildiği bir şehzadelik kurumu vücuda gelmiştir. Osmanlı şehzadelik kurumu her ne kadar Çin, Orta Asya, Selçuklu ve İran şehzadelik müesseselerinden izler taşısa da dikkatle bakıldığında hepsinden farklı, özgün bir sentez olduğu görülecektir.

Osmanlı şehzadelik kurumunun başarılı bir şekilde yürüdüğü, yani I. Ahmed'den önceki dönem, güçlü hükümdarların yetiştiği çağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla şehzadenin sancakta olduğu bu zaman aralığında her ne kadar kardeşler arasındaki ve bazen de hükümdar ve oğulları mabeynindeki mücadeleler, acı hadiselerle yol açsa da Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi güçlü padişahlar sancaklarda edindikleri geniş tecrübeyle hâkimiyetlerinde başarı sağlamışlardır. Sancağa çıkan şehzadelerin güçlü oldukları dönemler aynı zamanda şehzade mücadelelerinin yoğun yaşandığı zaman dilimleridir. Sancaktaki şehzadelerin gücü merkezi otoritenin gücüyle ters orantılı olmuş, padişahın yaşlandığı veya otoritesinin zayıfladığı dönemlerde şehzadeler adeta birer padişah

gibi hareket etmişlerdir. Osmanlı tarihinde şehzadelerin en güçlü oldukları dönemler Yıldırım Bayezid sonrası yaşanan Fetret Devri ve II. Bayezid'in son yıllarıdır. Çalışmamızda konu aldığımız Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeligi de bu kurumun en güçlü olduğu döneme denk gelmektedir. Bu bakımdan Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeligini Türk hâkimiyet anlayışı ve şehzadelik kurumunun genel işleyişinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Kanuni Sultan Süleyman hakkında gerek doğuda gerekse batıda gerçekleştirilen araştırmaların çoğunda şehzadelik yıllarına yer verilmemiştir. Konu hakkında derin çalışmaları olan Feridun Emecen, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelik yılları hakkında bilgi bulmanın zorluğunu özellikle ifade etmiştir. (Emecen, 2013: 342). Bilhassa Kanuni Sultan Süleyman'ın Manisa sancak beyliğinden önceki şehzadelik yılları hakkında daha az bilgiye sahibiz. Yavuz Sultan Selim'in, Trabzon gibi uzak bir sancakta tutulup şehzade Ahmed'in tahta geçmesine kesin gözüyle bakıldığı sırada Kefe'de bulunan ikinci dereceden bir şehzadenin dikkatlerden kaçması gayet doğaldır. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın bu dönemdeki şehzadeligi hakkındaki belgeler de az sayıdadır. Şehzade Süleyman ancak babasının tahta geçmesinin ardından veliaht olarak dikkatleri üzerine çekmiş, fakat sakin bir şehzadelik hayatı geçirmesi gerçek kişiliğini anlamayı zorlaştırmıştır. Özellikle şehzade hakkında raporlar yazan Venedik elçileri Şehzade Süleyman'ı savaştan hoşlanmayan, eğlenceye meraklı, hafifmeşrep bir kişilik olarak görmüşler ve böyle bir şehzadenin tahta geçmesinin batılı devletler için bir tehdit oluşturmayacağını düşünmüşlerdir. Babasının ölümünün ardından Kanuni Sultan Süleyman'ın birdenbire büyük bir idareci ve eşsiz bir mareşal olarak tarih sahnesine çıkması onları büyük bir şaşkınlığa uğratmıştır (Afyoncu, 2012: 13-50). Kanuni Sultan Süleyman kendi hakkındaki tüm beklentileri boşa çıkarmış, Endülüs medeniyetinin inkıza uğrayıp Kuzey Afrika'nın ve Alman coğrafyasının Habsburg etkisine girdiği yıllarda adeta Batı'nın kaderini değiştirmiştir. Habsburglar İspanya'nın ardından Kuzey Afrika hâkimiyetine hazırlanırken bir yandan Macaristan meseleleriyle boğuşmak bir yandan da Kuzey Afrika'yı üs haline getiren Türk denizcileriyle yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Bunun yanında Almanya'daki Habsburg etkisini kıran Türkler yüzünden Protestanlık mezhebinin yayılmasını da engelleyememişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman Batı dünyasını etkilediği kadar Türk tarihinin seyrini de değiştirmiştir. Tesis ettiği muntazam devlet düzeninin yanında devrinde ortaya

çıkan Mimar Sinan, Ebussuud Efendi, Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis ve Bâkî gibi şahsiyetler Kanuni döneminin “Altın Çağ” olarak anılmasını sağlamıştır. Sonraki fırtınalı yıllarda çözüm layihaları yazanlar bu dönemi dönülmesi gereken kanun-u kadim olarak idealize etmişlerdir (Afyoncu, 2011: 5). Ama tüm bu önem ve ihtişamına rağmen kroniklerimiz hayatını cülusundan itibaren ele almışlardır. Bu sebeple Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeligi hakkındaki bilgileri ancak Yavuz Sultan Selim’in şehzadeligini anlatan eserlerin satır aralarında görmek mümkündür. (Emecen, 2013a: 342). Biz bu çalışmamızla büyük bir portre çizme iddiasında olmasak da küçük bilgi kırıntılarını birleştirerek, şehzadelik kurumunun çerçevesi içinde, Şehzade Süleyman’ı tasvir eden küçük bir eskiz çıkarmaya gayret ettik.

Çalışmamızın birinci bölümünde şehzadelik kavramının anlamı, Oğuz geleneği, Türk hâkimiyet anlayışı, İslam medeniyetindeki hâkimiyet anlayışları; İran, Çin ve Roma medeniyetlerindeki şehzadelik kurumlarının işleyişleri gibi meseleleri ele alarak Osmanlı şehzadelik kurumunun diğer şehzadelik kurumlarıyla benzeştiği ve ayrıştığı noktaları ortaya koymaya çalıştık. Osmanlı şehzadelik kurumunu ortaya çıkaran unsurlar ile Osmanlı Devleti’nin yükselmesinin sebepleri pek çok noktada kesiştiğinden bu bölümdeki bilgiler pek çok meseleye tali olarak ışık tutabilecek niteliktedir.

Çalışmamızın ikinci kısmında ise Osmanlı şehzadelerinin doğumları, sünnetleri, eğitimleri, evlilikleri, saray hayatları ve sancağa çıkmaları gibi konular Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeligi ile ilişkilendirilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümdeki genel bilgiler Şehzade Süleyman’ın hayatındaki bilinmeyen noktaların kıyas yoluyla aydınlatılabilmesi için çok önemlidir. Örneğin Şehzade Süleyman’ın Hayreddin Efendi dışındaki hocalarının kimlikleri net olarak bilinemese de şehzadelerin genel eğitim müfredatı bilinmektedir. Buradan yola çıkarak tahminlerde bulunmak ve Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadelğinde Coğrafya, Tarih, Edebiyat ve Yabancı Dil gibi dersleri hangi kitaplardan okuduğunu tahmin etmek mümkün olabilmektedir. Bu bölümde özellikle II. Bayezid dönemi şehzadelerine ait; mümkünse de Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeligine temas eden örneklerin kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Üçüncü bölüm Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeliginin doğumundan itibaren ele alındığı kısımdır. Üçüncü bölümde konular diğerlerine nazaran daha

derinlemesine incelenmiş ve karışık bilgiler ayıklanarak en makulü esas alınmaya çalışılmıştır. Topkapı Sarayı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'n'deki belgeler, dönemin kronikleri ve Ahmed Tevhid, İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Çağatay Uluçay, Feridun Emecen, Tayyib Gökbilgin, Hanefi Bostan gibi konu hakkında müstakil çalışmaları olan tarihçilerin değerli görüşleri bu bölümde bize yolgöstemiştir. Fakat doğum tarihi, kardeşlerinin kimlikleri, hatta annesinin kim olduğu hakkında dahi birbiriyle çelişen pek çok bilgi bulunan bir şehzade için tartışmasız kesinlikteki doğrulara ulaşmak bazen mümkün olmamış, böyle durumlarda konu hakkındaki farklı rivayetler dipnotlarda verilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın özellikle Saruhan sancak beyliğinden önceki hayatı daha bilinmez olduğundan kaynakların satır aralarında kalan bilgiler derlenmeye çalışılmış, bu esnada mevcut çalışmalarda yer bulamamış birkaç ufak bilgiye de tesadüf edilmiştir. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman'ın sancak beyliği yaptığı yerler arasında Trabzon sancağı geçmezken, Kırım Hanı'nın II. Bayezid'e yazdığı bir mektupta Süleyman'ın kısa süreliğine Trabzon Sancağını yönettiği bilgisine rastlanmıştır; aynı bilginin Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde de geçmesi üzerine bu bilgiye çalışmamızda yer verilmiştir. Yine Şehzade Süleyman'ın, babasının yanında Erzincan seferine çıktığı bilgisi Solakzade tarihinde geçerken çoğu çalışmada buna yer verilmemiş olması dikkatimizi çekmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞEHZADELİK KURUMU

Şehzadelik başka adlarla bütün Türk ve İslâm devletlerinde bulunsa da “Şehzadelik” kavramı daha çok Osmanlı Devleti’nde kullanılmıştır (Küçükaşçı, 2010: 478). Padişah oğullarının doğumlarını, yetişmelerini, sorumluluklarını ve tahta geçiş biçimlerini belirleyen kurallar şehzadelîği bir kurum olarak karşımıza çıkarmıştır. Devletin iyi yönetilmesinin şahsi yetenek ve dirayete daha çok bağlı olduğu klasik dönemde şehzadelerin yetişmesi ve eğitimleri kritik öneme sahip olmuştur. Hanedanın devamı şehzadeler yoluyla olduğundan bu çocukların doğumları, sütten kesilmeleri, eğitime başlamaları, sünnetleri, evlilikleri ve devlet idaresinde görev almaları önemli görülmüştür. Bilhassa doğumları ve sünnetleri halkın ve devlet adamlarının katıldığı coşkulu törenlerle kutlanmıştır (Ortaylı, 2008: 7). Osmanlı Devleti’nde annelerinin kim olduğuna bakılmaksızın şehzadelerin tümü eşit sayılsa da pratikte büyük şehzadenin örfi bir üstünlüğü ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 2010: 480). Osmanlı Devleti’nde hükümdarlığın Osmanlı soyuna münhasır olmasından başka bir kanun bulunmasa da padişahların, büyük oğullarını önceleyecek bir veraset sistemi tesis etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Fakat kadim töreye dayalı bir anlayışın sadece padişahların arzularıyla değişmesi mümkün olmamış, hangi oğul başa geçerse geçsin diğer şehzadeler tahta hak iddia etmekten vazgeçmemişlerdir. Yalnızca büyük oğula taht yolunu açan “Ekberiyet” usulü ancak şehzadelerin sancaklara gönderilmeyip yetkilerinin ellerinden alınmasıyla yürürlüğe konabilmiştir.

Osmanlı şehzadelik kurumunu, selefleri olan Türk ve Türk-İslam devletlerinin veraset anlayışlarıyla beraber düşünmek yerinde olacaktır. Her ne kadar zaman içinde kendine has bir hüviyet kazansa da özellikle klasik dönemde “Kut” anlayışı neredeyse tüm sistemi kendine doğru büküp tekrar kadim Türk töresine döndürmüştür. Köktürk yazıtlarından beri Türk tarihinde karşımıza çıkan “Kut” kavramı talih ya da Tanrı’nın lütfu olarak anlaşılabilir. Yalnız bu lütuf hükümdar ailesine mahsustur ve “*Devletin dizginlerinin hükümdar ailesinden en dirayetlisine verilmesi*” temel esastır (Kafesoğlu, 1984: 271). “Kut” un asıl sahibi Tanrı olduğu için hükümdar kut sahibi olmak için gerekli vasıfları taşımalıdır. Bu vasıflar: Özü sözü doğru olmak, adil olmak ve yasalara bağlılık şeklinde

sıralanabilir. Başa geçen hükümdarın kutlu kişi olup olmadığının göstergesi ise halkın ve devletin düzen içinde olup olmamasıdır. Kutlu hükümdar ülkeyi refaha kavuşturacağı için halkı ondan razı olacaktır (Demirbilek, 2009:185). Kut her ne kadar hanedanın tümüne şamil olsa da I. Ahmed’e kadar amcaların ve yeğenlerin başa geçmesi ve ülkenin taksimi gibi usuller Osmanlı anlayışında görülmemiştir. Ayrıca hükümdar öldüğünde yeni hükümdarın eski emirleri bozmaya yetkisi olduğundan veliaht tayin edilmesi de muteber görülmemiştir. Veliaht vasiyet eden padişahların bu istekleri devlet erkânı ve hanedan üyelerince tek başına dikkate alınmamış; taht her zaman ilahi takdire açık görülmüştür. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nde ilk Türk devletlerinde olduğu gibi, liyakatli hükümdarın başa geçmesi için, şehzadeler arası mücadele mubah sayılmıştır (Kafesoğlu, 1984: 271).

Osmanlı Devleti’nde durum böyleyken Ortaçağın büyük medeniyetleri olan Roma, Çin ve İslam devletlerinde farklı uygulamalar vardı. Mesela Roma Devleti’nde İmparator kendisinden sonrası için veliaht tayin eder, hatta ona bir şey olursa ardından gelecek kişiyi de vasiyet ederdi. Roma’da dışarıdan evlat edinme yoluyla veliaht belirlemek de mümkündü. Çin’de ise hükümdarın oğlunun başa geçmesi diye bir kural yoktu. Hükümdar “Göğün oğlu” olduğu için gök gibi bir sembol olmalı ve hiçbir şey yapmamalıydı. Tanrı isterse hâkimiyetini ondan alıp başkasına verebilirdi. Fakat yine de baş kadının oğlunun veliaht sayıldığını ve vilayet yönetimlerinde görev aldığını biliyoruz. Emevilerde ve Abbasilerde ise babadan oğula ya da kardeşe geçen, işlevsel bir veraset sistemi uygulanmıştır (Eroğlu, 2004: 24-26) . Hz. Muhammed’in (S.A.V) kendisinden sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’i tavsiye etmiş olmasına dayandırılan bu geleneğe göre yerine geçecek olan veliahdı belirlemek başa geçen halifenin ilk icraatlarından sayılıyordu (Eroğlu, 2004: 27). Veliahtlar tecrübe kazanmaları için çeşitli vilayetlere askeri ve idari görevlerle yollanırlardı (Küçükaşçı, 2010: 479).

1.1 Şehzade Kavramı

Farsça şâh ve zâde kelimelerinden meydana gelen “Şehzade” kavramı Osmanlı Devleti’nde hükümdarın oğlunu ve onların erkek çocuklarını ifade eder. Türk devletlerinde şehzade anlamında kullanılan başka kelimeler de vardır. İlk Türk Devletlerinde “Tegin”; Karahanlılarda “Tegin- Tegit”, Gaznelilerde “Hüdavendzade- Melikzade”; Delhi Türk Hükümdarlığı’nda “Padişahzade”; Timurlular, Babürler ve Safevilerde “Mirza”, Selçuklularda “Melik”, Anadolu beyliklerinde ise “Çelebi” bunlardan bazılarıdır (Küçükaşçı, 2010: 479).

XV. yüzyılda Anadolu beyliklerinde beyin erkek çocukları için “Çelebi” unvanı kullanılmaktaydı. Aynı geleneğin devamı olan Osmanlılar da kuruluş yıllarında bu unvanı kullanılmışlardır (Halacoğlu, 1991: 4). Devletin büyümesi ile beraber yeni hitap şekilleri ortaya çıkmış, padişahın büyük oğullarına “Emir” ve “Paşa” denirken “Çelebi” unvanı yalnızca küçük oğullar için kullanılmıştır (Eroğlu, 2010: 480). Şehzade kavramının ise Çelebi Mehmed döneminden sonra yerleştiğini söyleyebiliriz. Batıdaki “Prens” kelimesine denk gelen bu kavram büyük veya küçük ayırt edilmeksizin padişahların tüm erkek çocukları için ortak bir unvan olarak kullanılmıştır. Bunun yanında sancağa çıkan şehzadelere “Çelebi Sultan” ya da “Sultan” unvanları da verilmiştir. II. Bayezid’in oğulları Şehinşah, Ahmed, Mahmud ve Korkud taraflarına gönderilen hediyelerle ilgili belgelerde “Sultan” unvanıyla anılmışlar, aynı dönemde torun şehzadelere de bu unvanla hitap edilmiştir. II. Bayezid’in torunu Osman, Çankırı’ya giderken yanına verilen eşya listesinde “Sultan Osman” olarak geçmektedir (TS.MA.d.\10017; TS.MA.e.\6510-1). Tanzimat sonrasında ise Osmanlı şehzadelerinin “Efendi” unvanıyla anıldıklarını görüyoruz.

1.2 Veraset Sistemi

“Bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi; başkasından kalan, tevarüs edilen şey” anlamında kullanılan veraset kelimesi, Arapça “İrs” ve “Miras” kelimeleriyle aynı kökten gelmiştir (Aktan, 2005: 143). “Veraset sistemi” ise devleti yönetme sırasının kimde olacağının belirlendiği düzen anlamında kullanılmaktadır. İnsanlar başlarında yönetici bir siyasi otoritenin bulunmasını gerekli görseler de devlet başkanı belirleme usullerini ve hükümdar olmak için gereken özellikleri antik çağdan itibaren tartışmışlardır.

Aristo ve Platon, bu konular üzerine yazdıkları eserlerde devlet ve devlet adamlığı kavramlarını etraflıca ele almışlardır. Platon’a göre devlet başkanı beden kuvvetinden ziyade aklını ve bilgisini kullanabilmelidir. Fakat bu “Krallık bilgisi” matematik gibi kuramsal bir bilgi olmayıp mimari yahut ev idaresi gibi pratik bir bilgidir ve bir evi idare etmek için gereken bilgelikle ülkeyi idare etmek için gereken bilgelik aynı türdendir (Platon, 1998: 6-7).

Eski Yunan’ın ardından Roma’ya geçildiğinde Cicero’nun devlet hakkındaki görüşleri karşımıza çıkar. Romalı düşünür Cicero’nun “De Re Publica” adlı eseri antik çağda yazılmış en önemli siyaset felsefesi metinlerinden biridir. Tarif ettiği devlet modelinde Platon’dan da fikirler barındıran Cicero, devlet

tanımını halk kavramı üzerinden yapar. Ona göre yönetim nasıl olursa olsun, yönetilecek olan halktır ve o esas olmalıdır. Çiçero'ya göre yasalar insanlara neyi yapmaları ve neyi yapmamaları gerektiğini söyleyen “doğada yerleşik bulunan en üst akıldır. Civero gücü elinde toplayan Julius Caesar'a karşı mevcut cumhuriyet rejimini savunmuş, yine cumhuriyeti koruma adına Cesar'a benzer bir tutum sergilemesinden korktuğu Marcus Antonius'a karşı Octavianus'a destek vermiştir.(Çevik, 2007: 14-35)

Farabi (2001: 80) El Medinet-ül Fazıla'da, aynı vücudun azaları gibi tüm şehirleri mutluluğa erişmek için çalışan bir dünya tasavvur etmiştir. Fakat bunu başarabilmek için güçlü bir hükümdara ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet bir vücut ise hükümdar onun kalbidir. Hükümdar iyi olursa millet iyi olacak, millet iyi olursa da devlet iyi olacaktır.

Yusuf Has Hacıp'in meşhur Kutadgu Bilig'inde de iyi hükümdarın özellikleri Kün Toğdı, Ay Toldı, Ödgilmiş, ve Odgılmış karakterleri üzerinden anlatılmıştır. Kün Toğdı adaleti, Ay Toldı saadeti (Kut), Ödgilmiş aklı ve Odgılmış da gafletten uyanmayı temsil eder (Demirbilek, 2009:181). Ona göre iyi bir hükümdar adil olup iyi kanunlar koymalıdır. Bu hükümdar aynı zamanda uyanık olmalı, öfkesini dizginlemeyi bilmeli, iyileri gözetip kötü kişilerden yüz çevirmeli ve âlimleri yanında tutup onların fikirlerine önem vermelidir (Koca, 2012: 68-71).

İbn Haldun (2004: 206) ise insanların muhtelif ihtiyaçlarından dolayı yekdiğerlerine ve sosyal hayata mecbur olduklarını fakat hayvani tabiatın sevgiyle birbirlerinin hukukuna ve malına tecavüz etmekten geri durmadıklarını söyler. Bu yüzden aralarında karışıklık çıkmaması ve adaletin hâkim kılınması için bir yasakçıya ihtiyaçları vardır. Bu yasakçı da ancak hükümdardır. Bununla beraber o da Farabi gibi hükümdarın bu vazifeyi ifa edebilmesi için güce ihtiyaç duyduğunu söyler ve bir hükümdarda bulunması gereken en önemli özelliği kuvvet olarak görür (Eroğlu, 2004: 22). Aynı meseleler İslam devletlerinde yazılan siyasetnamelerin de önemli birer başlığını oluşturmuştur. Bu eserlerde bir hükümdarın taşıması gereken özelliklere ve şehzadelerin nasıl yetiştirileceklerine dair bölümler mutlaka bulunmuştur (Küçükaşçı, 2010: 478).

Selçuklu Devletinde devrinin iki önemli şahsiyeti olan Mâverdî ve Nizâmülmülk'ün bu konulardaki fikirleri dikkatleri çekmektedir. Maverdi'ye göre imamet (liderliğin) varlık gayesi, dini korumak ve toplumun yönetimini

üstlenmektedir. Nizâmülmülk'de buna benzer bir yaklaşımı, benimsemiştir. Ancak Maverdi'ye göre yöneticiler halka karşı sorumluluk taşımaklatadırlar. Maverdi Halifenin seçimle işbaşına gelmesinin esas olduğunu ve görevlerini yerine getirmediği takdirde kendisini başa getiren meşveret meclisi tarafından azledilebileceğini savunmuştur. Buna karşın Nizâmülmülk bu düşüncüyü kabul etmeyerek yöneticilerin sadece Allah'a karşı sorumlu tutulabileceğini, insanların iyi yöneticilere sahip olmamasının sadece kendi hataları olduğu tezini ileri sürmüştür. Ona göre sultanlık görevi hem kutsal, hem de soya dayalıdır ve eski İran'da olduğu gibi babadan oğula intikal etmelidir. (Menekşe 2005: 200-205).

Osmanlı Devleti'nde hükümdarın sorumluluklarını ve toplumsal sınıflar ile ilişkilerini ele alan görüşler siyasetname geleneğinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Hint-İran kökenli anlayışların ve Yunan siyasi düşüncesin etkisi de belirli ölçülerde görülmektedir. Kuruluş döneminde Türkçe'ye çevrilen Kâbusnâme, Kelile ve Dimne, Marzubannâme gibi eserler, Osmanlı siyasetname geleneğini derinden etkilemişlerdir. Bunun yanında Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, Nizâmülmülk'ün Siyasetnamesi, IX. yüzyılın ünlü İslam düşünürlerinden Kindî ve Farabi'nin risaleleri de Osmanlı Siyasetnamelerini şekillendiren eserlerdir. Kronolojik olarak bakıldığında Osmanlı'da hükümdarlık hakkındaki düşünceleriyle öne çıkan ilk kişi Tarih-i Ebu'l-Feth'in yazarı Tursun Bey'dir. Onun eseri her ne kadar bir siyasetname olmasa da siyasetnamelerdeki ana unsurları barındırmaktadır. Tursun Bey insanların haklarına razı olmalarını sağlamak ve başkasının hukukuna saldırmaktan men etmek için bir padişahın varlığı zaruri görmüştür. Yoksa insanlar mahvolacak, nizam kalmayacaktır. Tursun Bey'in tarif ettiği hükümdar tiplmesi Osmanlı devletindeki genel hükümdar tiplmesini de ortaya koymaktadır. Hükümdar Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir ve İslam'ın bayraktarlığını yapmaktadır. Yalnız kendi topraklarının değil, tüm dünyanın hükümdarıdır. Osmanlı Padişahının hakimiyeti yalnız insanlar üzerinde değil, tüm canlılar üzerindedir hatta o, denizlerin ve karaların da padişahıdır (Gürsu, 2012:77). Bu sebeple halk padişaha mutlak olarak itaat etmelidir. Diğer taraftan adaletsiz ülke ayakta kalmaz. Ona göre Hükümdar, makamından dolayı Allah'a şükretmeli, insanlara adaletle davranmalı, hizmet edenlerin hakkını bilmeli, tamahkâr olmamalı, mazlumlara adaletiyle yetişmeli ve askerlerin halka yapabilecekleri haksızlıklar için tedbir almalıdır. Yine kuruluş döneminin

tarihçilerinden Âşık Paşazade de Tarihi’nde siyasetnamelerde kullanılan üslup ve cümlelerle olması gereken hükümdar tiplemesini anlatmıştır eserde özellikle hükümdarın kanun ve töre dairesi içinde hükmetmesi gerektiği vurgulanmış. Bunun için sık sık âlimlere danışılması tavsiye edilmiştir. Oruç Bey Tarihi’nde ve Anonim Osmanlı Tarihlerinde de ideal hükümdar adalet ve kanaat ve cömertlik erdemleri ekseninde ele alınmıştır rastlamak. Osmanlı Devleti’nde gerçek anlamda siyasetnamelerin yazılışı XV. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Osmanlı siyasetnameleri ve nasihatnameleri incelendiğinde genellikle sultan merkezli oldukları ve siyasetnamelerin sultan ile devletin çıkarlarını çoğu zaman özdeş tutan bir anlayışı benimsedikleri görülür (Altay, 2011:1796-1805; Tursun Bey, 1977: 21)

Osmanlı Devleti’ne kuruluş döneminden itibaren hükümdar hakkındaki en büyük tartışma padişah seçimi meselesi olmuştur. Bu meselenin tartışmalardan kurtarılıp bir düzen getirilmek istendiği aşikârdır. I. Murad’ın kardeşleri ve amcaları devre dışı bırakarak padişahlığı babadan oğula geçen bir sisteme çevirmesi, Fatih Sultan Mehmed’in kardeş katilini yasalaştırması ve I. Ahmed’den itibaren sonra uygulanan ekberiyet sistemi hep bu soruna çözüm üretme çabalarıdır. Osmanlı Devleti’nde yaşanan taht mücadeleleri ve bir kısmı halk içinde infiale sebep olan kardeş katli hadiseleri veraset sisteminde köklü bir değişikliği gerekli kılsa da veraset konusunda Orta Asya Türk geleneğinin etkisi uzun süre aşılamamıştır. Töreye göre şehzadeler arasından kimin hükümdar olacağını kanunlar değil Allah’ın tayin ve kısmeti belirlemektedir. Bu bakımdan padişah bile bir şehzadeyi taht iddiasından vazgeçirme yetkisine sahip değildi (Karadeniz, 2005:1). Bu anlayışı göstermesi açısından II. Bayezid’in, Şehzade Cem’e saltanat iddiasından vazgeçmesi için gönderdiği mektup şu şekildedir:

*“Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rıza vermeyesin buna sebab ne
Haccü'l-haremeynem diyüben da'vi kılursın
Bu saltanat-ı dünya için bunca taleb ne”*

Bayezid bu mısralarda “Taht Allah tarafından bana nasip kılındı, neden takdire rıza göstermiyorsun” dese de Cem ona;

*“Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handan
Cem hecrile bâlîn edine harı sebab ne?”*

"Sen gül yastıklarda coşku içinde mutlu bir şekilde gününü geçiriyorsun. Cem'in (tahttan) ayrılıkla diken yastık edinmesine sebep ne?" diyerek aynı vezin ve kafiye bir cevap göndermiştir (Kut, 2000: 164-165).

Bu mektuplaşmada olduğu gibi saltanatı elde eden kardeş diğerlerine, Allah'ın kendisini seçtiğini vurgulayarak artık çabalamanın beyhude olduğunu söylese de kaderin kendilerine yeni kapılar açabileceği ve kısmetin kendilerine dönebileceği ümidiyle diğer şehzadeler mücadeleden asla vazgeçmemişlerdir.

Osmanlı Devleti'ndeki veraset sistemini komşu devletlerin veraset anlayışlarıyla karşılaştırmalı olarak ele almak faydalı olacaktır. Türkler İslam dinini benimsediklerinde Orta Asya, Çin ve eski İran kültürlerinden etkilenmiş bulunuyorlardı. Bernard Lewis bozkır menşeli milletler olan Türkler ve Moğolların, İran ve Çin medeniyetlerinden fazlaca etkilendiklerini belirtmiştir (Lewis, 1958: 223). Halil İnalcık da Türklerin Roma imparatorluk ananesini siyasi sebeplerle benimsemiş olduklarını söyler (İnalcık, 1958: 68). Osmanlı Devleti pek çok konuda Roma, Çin ya da eski İran devlet geleneklerinden etkilenmiş olsa da veraset anlayışı bu kültürel etkileşimin dışında kalmış, veraset sistemi doğrudan Oğuz geleneği ve İslam hukukuna dayanmıştır. Türk hükümdarlık telakkisi XIV. yüzyılda İslam âleminde yerleşmiş olan hâkimiyetin Allah'ın lütuf ve ihsanına tabi olduğu görüşü ile örtüşmüştür. Bu anlayışa göre herhangi bir şahıs tarafından verasetin bir kanunla tayin edilmesine gerek yoktur (İnalcık, 1958: 73). Ayrıldıkları nokta ise Osmanlılarda hükümdarlığın "Âli Osman" dışında başka bir sülaleye intikalinin mümkün görülmemesidir (Halacoğlu, 1991: 1). Türklerde devletin sosyolojik bir olgudan çok hanedanın kılıç hakkı ve mülkü olarak görülmesi doğal olarak böyle bir sonucu ortaya çıkarmıştır. (Uzunçarşılı, 1975: 659). Fakat Osmanlılar devletin taksimi konusunda neredeyse tüm Türk devletlerinden farklı bir anlayış ortaya koymuşlardır. Eski Türk devletlerinde ülkenin umumiyetle iki kanat halinde idare edilmesi geleneği mevcutken Osmanlı devlet geleneğinde ülke topraklarının bölünmesi mümkün görülmemiştir (Kafesoğlu, 1997: 270). Cem Sultan, Bursa'yı ele geçirip adına para bastırdıktan sonra II. Bayezid'e eski Türk töresine dayanarak devletin taksimini teklif etmiş fakat II. Bayezid Cem'e "*Osmanlı mülkü kabil-i taksim değildir* (bölünmesi mümkün değildir)" diye cevap vermiştir (Turan, 1992: 235). Gerek fetret döneminde gerekse Yavuz Sultan Selim'in Şehzade Ahmed ile taht mücadelesinde devletin taksimi birkaç defa gündeme

gelmiş ancak merkeziyetçi Osmanlı devlet yapısı bu anlayışa hayat hakkı tanımamıştır. Bu bakımdan Osmanlı veraset anlayışı diğer devletlerden izler taşısa da özgün bir yapıya sahiptir, denilebilir.

1.2.1 Hâkimiyetin Menşei

Hükümdarlık olgusu her zaman “Hâkimiyetin menşei ve sınırları nedir?” gibi soruları beraberinde getirmiştir. Bu mesele, hükümdarın halk üzerindeki buyurma yetkisini, yönetilenlerin hangi şartlarla meşru göreceği ile alakadardır. Bu yüzden tarih boyunca hükümdarların meşruiyetine ilahi, siyasi ve nesebi dayanak noktaları aranmıştır (İnalcık, 1958: 68).

Max Weber’in (2004: 127) otorite teorisine göre devletlerin meşruiyet dayanakları gelenekçi, karizmatik ve kanuni şeklinde üç ana başlık altında toplanır. Gelenekçilik, gücünü kadim bir gelenekten ya da inanıştan alan hâkimiyet anlayışıdır. Kimin başa geçeceğini tamamen gelenekler belirler ve sistem gelenekler üzerine yürür. Aksaklıklardan sistem değil yönetenler sorumludur. İşler iyi gitmediğinde sistemin değil yöneticinin değişmesi gündeme gelir (Kafesoğlu, 1997: 248). Karizmatik meşruiyet anlayışında ise hükümdarlar ya Roma ve İran medeniyetlerindeki gibi tanrı kabul edilirler ya da peygamberler gibi ilahi dayanağa sahip üstün kişilerdir. Karizmatik yönetim, halkından daha sıkı bir bağlılık görür ve eski düzene uymama noktasından ihtilalcidir. Kanunî meşruiyet ile tarif edilen ise günümüzdeki çağdaş yönetim anlayışıdır. Yönetenler güçlerini kanunlardan alıp bu gücü kanunların belirlediği sınırlar içerisinde kullanırlar (Weber, 2004: 127).

Eski Türk hükümdarlık telakkisinde hakanın Tanrı tarafından tahta çıkarılarak kendisine “Kut” ve “Ülüg” (kısmet) verdiği, bunun da meşruiyetinin kaynağı olduğu anlayışı hâkimdir. Bu yüzden eski Türk hükümdarlarının karizmatik hükümdarlık tipine sahip oldukları kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 1997: 248). Lakin dikkatli incelendiğinde Türkler açısından yukarıdaki sınıflandırmanın eksik kaldığı görülür. Karizmatik liderler olağanüstü yapılarıyla ihtilalcidirler ve geçmişteki düzende köklü değişimler yapıp yeni bir sistem kurmaya meyillidirler (Weber, 2004: 127). Oğuz Kağan buna güzel bir örnektir. Ancak Türklerin ve Moğolların yönetim geleneğinin ana dayanağı “Töre” dediğimiz kadim kanundur (Uğurlu ve Yılmaz, 2011: 949). Buna bağlı olarak karizmatik liderin ardından onun kurduğu sistemi gelenekselleştiren ve bu geleneği devam ettiren hükümdarlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca eski Türk devletlerinde hükümdarlar sınırsız

yetki sahibi olarak telakki edilmemişlerdir. Türk hakanları hiçbir zaman bir dini otorite olarak görülmedikleri gibi destanlar hariç tutulursa insanüstü bir nitelik de taşımamışlardır. Hakanlar yapacakları işlerde öncelikle istişare etmişlerdir. Bu bakımdan Kut sahibi olması onu tam bir karizmatik lider olarak görmemiz için yeterli değildir. Aç olanı doyurup, çıplak olanı giydirmez; dağınık boyları toplayıp devleti düzene sokmazsa Kut'un Tanrı tarafından geri alındığı düşünülür ve hükümdar iktidarını kaybederdi (Kafesoğlu, 1997: 256-257). Neticede Orta Asya Türk hükümdarlık anlayışı Weber'in otorite teorisi ekseninde incelendiğinde geleneksel, karizmatik ve kanuni hükümdarlık tiplerinin özgün bir sentezi olduğu kolaylıkla görülür (Özdemir, 2014: 69).

Kültigin anıtındaki *“Ben Tanrı gibi ve Tanrı'dan olmuş Bilge Kağan”* cümlesiyle ifade edilen hâkimiyet anlayışı Türkler'in İslam İnancını kabul etmeleriyle beraber şekil değiştirmiş, İslam'dan sonra Türk hükümdarları *“Allah'ın yeryüzündeki gölgesi”* şeklinde anılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde padişah Allah'ın lütuf ve inayetinin üzerinde toplandığı kişi olarak görülmüş, eski Türk hâkimiyet anlayışındaki “Kut” anlayışı “Kısmet, nasip, lütuf, inayet” kelimeleriyle varlığını devam ettirmiştir. Nitekim Kanunname-i Ali Osman'daki *“Ve her kimseye evlâdımdan saltanat müyesser ola...”* cümlesi Fatih Sultan Mehmed döneminde bu anlayışın devam ettiğinin göstergesidir (Özcan, 2003: XXIII). Bahsi geçen lütuf ve inayetin sürmesi aynı “Kut” gibi hükümdarın görevlerini yerine getirmesi şartına bağlıydı. Osmanlı Devleti'nde hükümdarların halkın ihtiyaçlarını karşılayamaması ve devleti fesada düşürmesi hal fetvalarında padişahların tahttan indirilme sebepleri olarak yazılmıştır (Erman, 2013: 36-39).

Türkler İslam dinine girdiklerinde eski geleneklerinde olmayan halifelik isimli yeni bir meşruiyet kaynağıyla tanışmışlardır. Bir kimseden sonra gelip öncekinin yerini almak demek olan halifelik, Hz Ebubekir'den itibaren Hz. Peygamber'in dünyevî otoritesini temsil eden bir kurum olarak devam edegeliyordu ve başa geçen İslam hükümdarının “Emîrü'l-mü'minîn” olan halife tarafından onaylanması gerekliydi (Avcı, 1998: 444).¹ Bu anlayış Türklerdeki “Ulu hakan” ya da “Ulu bey” geleneğiyle benzer yönler taşıyabilir. Nasıl

¹ Halifelerin Allah'ın mı yoksa Hz. Peygamber'in mi halifesi oldukları İslamiyet'in ilk dönemlerinde tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda Hz Ebubekir “Allah'ın halifesi” cümlesine şiddetle karşı çıkarak kendisinin Peygamberin halifesi olduğunu belirtmiştir (Avcı, 1998: 444). Ancak Osmanlı Devleti'nde Padişah “Halifetullah” yani Allah'ın Halifesi olarak kabul ediliyordu (İnalçık, 1958: 70).

hanedanının büyüğü olan ulu hakan zapt edilen toprakları, kendine tabi olmaları ve devletin bütünlüğünü korumaları şartıyla, şehzadelere pay ediyorsa halife de tüm İslam memleketlerinin meşru hâkimi sıfatıyla hükümlerini, altındaki sultan ve emirlere dağıtıyordu (Uzunçarşılı, 1975: 659). Selçuklular döneminde halifeliğin meşruiyetin kaynağı olarak kabul edilmesine Melikşah'ın ardından yaşanan taht mücadelesi güzel bir örnektir. Melikşah'ın ölümünün ardından on dört yaşındaki oğlu Berkıaruk'un Sultan olacağı düşünülmüş fakat Terken Hatun, Halife Muktedi Biemrillah'a baskı yaparak İmam-ı Gazali ve diğer din adamlarının itirazlarına rağmen beş yaşındaki oğlu Mahmud adına hutbe okutmayı başarmıştır. Sonuçta taht mücadelesini Berkıaruk kazanmış ancak saltanatını meşru kılabilmek için Bağdat'a giderek Halife'den adına hutbe okutulmasını istemek durumunda kalmıştır (Sevim ve Merçil, 1995: 136-138).

Tüm İslam âlemini kasıp kavuran Moğol istilası meşruiyet anlayışının da değişmesine sebep olmuştur. Halifelerin İslam âlemindeki etkileri sembolik hale gelirken Anadolu Selçukluların ve beyliklerin meşruiyet anlayışları derinden etkilenmiştir. Hülagu'nun icraatları Orta Asya devlet telakkisinin tekrar hatırlanmasına ve Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin uçlara ulaşp eski ananeyi canlandırmalarına neden olmuştur (İnalcık, 1958: 68). Daha sonra ortaya çıkan Timur, Balkanlarda büyük başarılar sağlayıp Anadolu hâkimiyeti için doğuya dönen Osmanlı Devleti'ni mağlup ederek Moğollardan kalan eski travmayı tekrar yaşatmış bu da “Doğudaki yenilmez ulu han” anlayışının iyice pekişmesine yol açmıştır. Ankara savaşının ardından tüm Anadolu Beylikleri gibi Osmanlı Devleti de bir dönem Timur Devleti'ne bağlılığını bildirmiştir (Uzunçarşılı, 1975: 661).²

II. Murad döneminde Yazıcızade'nin Osmanlı hanedanını Oğuzhan'a bağlayarak anlatması Osmanoğulları'nın Timur Oğullarına karşı meşruiyet kazanma isteklerinden kaynaklanmıştır. Yine Fatih'in torununa Oğuzhan ismini vermesi ve döneminde Bayatî Hasan b. Mahmûd tarafından Oğuz geleneklerini anlatan “Cem-i Cam Ayin” kitabının yazılmış olması da bundan ötürüdür. Ayrıca

² İsa Çelebi ve Mehmed Çelebi Timur'un verdiği hâkimiyet alametlerini kabul emiş, Timur'un yarlığıyla hükümdarlık etmişlerdir (Uzunçarşılı, 1975: 661). Timur'dan sonra başa geçen Şahruh, Osmanlılar'ın statükoyu bozmasından duyduğu rahatsızlığı anlatan bir mektup yazmış, adeta Çelebi Mehmed'i tehdit etmiştir. O ise Şahruh'a cevabi bir mektup yazarak kendisinin sadık ve bağlı olduğunu ve beyliklerle yalnızca gaza etmesine engel oldukları için mücadele ettiğini söylemek zorunda kalmıştır. Büyük ihtimalle Azerbaycan topraklarına kadar ilerlemiş olan Şahruh'un tekrar Anadolu'ya yönelmesinden çekinmiştir (İnalcık, 2017: 25).

Osmanlı padişahlarına “Han” olarak hitap edilmesi doğruya kaymış olan meşruiyet kaynağını Osmanlı topraklarına çekme gayretinin tezahürü olarak görülebilir (İnalcık, 1958: 68).

Fatih Sultan Mehmed İstanbul’un fethiyle “Ebu’l-feth” unvanını kazanarak “Müjdelenmiş büyük gazi” sıfatıyla İslam dünyasının liderliğini eline aldıktan sonra kendi şahsında Osmanlı padişah tipini ortaya koymayı başarmıştır (İnalcık, 1958: 68). Roma imparatorluk ananesini de siyasi nedenlerle benimseyen Fatih, artık Müslüman bir Roma hükümdarı sayılarak meşruiyetini perçinlemiş, bunun yanında Otlukbeli Savaşı’nda adeta kendini yeni Timur olarak takdim eden Uzun Hasan’a galip gelerek Türklerin “Ulu Hakan”ı olduğunu da göstermiştir. Böylece kazandığı büyüleyici özellik onu çağının en büyük hükümdarı yapmıştır. Fatih devrinde Osmanlı Devleti, aşiretten imparatorluğa bir dönüşüm yaşamış, bu dönüşümle beraber Fatih Sultan Mehmed eski adetlerden bir kısmını terk etmiştir. Padişah artık vezir ve beyleriyle yemek yememiş, divan toplantılarına bizzat katılmamış ve halkın içine karışmaktan bir derece uzak durmuştur. Seferde padişaha yanaşmak da kanuna tabi tutulmuş, sarayda ancak sınırlı sayıda görevli padişahla görüşebilmiştir. Halk önceki dönemlerde padişahın elini öpüp sorunlarını arz etme fırsatı bulabilirken bu dönemden sonra ancak hükümet üyelerinin vesilesiyle ona ulaşabilmişlerdir. Fatih kanunnamesinde de açıkça görülen bu değişiklikler artık padişahın daha karizmatik sayılması sonucunu doğurmuştur. Zaten XIII ve XIV. yüzyıllara gelindiğinde İslam dünyasında yalnızca halifenin meşruiyet kaynağı olması kabulü terk edilmiş, onun yerine her İslam hükümdarının kendini “Halifetullah” olarak görmesi usulü yayılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Padişahları da kendilerini “Padişah-ı ruy-i zemin” (yeryüzünün hâkimi) ya da “Zıllullah-ı fi’l arz”(Allah’ın yeryüzündeki gölgesi)” olarak tanıtmışlardır. Fatih de yerine göre halife unvanını rahatlıkla kullanmıştır (İnalcık, 1958: 70; Eroğlu, 2003: 23,24).

Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran galibiyetine kadar, Uzun Hasan ve Şah İsmail gibi doğudaki Türk hükümdarları, Osmanlı hanedanı karşısında üstünlüklerini ispat etmek için kendilerini Timur’un varisi olarak taktim etmekten çekinmemişlerdir (Emecen, 2018: 18-19). Fakat Yavuz Sultan Selim’in doğu seferlerinden sonra hem Türk-Moğol hakanlarının hem de Halife’nin, meşruiyet dağıtan otoriteleri Osmanlı Devleti’nin eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim kendini halife değil de “Hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn” (Kutsal beldelerin

hizmetçisi) olarak ilan etse de “*Bir kavmin efendisi ona hizmet edendir*” hadis-i şerifinin manasıyla İslam dünyasının liderliğini eline almıştır. Ardından gelen Kanuni Sultan Süleyman da bu unvanı kullanmıştır. (İnalcık, 1958: 70). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti’nin etki alanı genişlemiş, Osmanlıları doğuda ve batıda meşruiyet kaynağı olabilecek ne varsa bünyelerinde toplamayı başarmışlardır. Hatta Kanuni Sultan Süleyman kendisini Orta Asya’dan Sumatra ve Hindistan’a kadar tüm Müslümanların hamisi olarak kabul ettirmiştir. Bu bakımdan Sadrazam Lütü Paşa’nın Kanuni Sultan Süleyman’ın “Hilafet-i Kübra” makamında olduğu ve bütün Müslümanları temsil ettiği tezini ortaya atması önemlidir (Emecen, 2018: 335). Kanuni Sultan Süleyman’ın İslam dünyasından gelen yardım isteklerine karşılık vererek Portekizlilere karşı donanma göndermesi, ya da Ruslara karşı ordu gönderip Don-Volga kanalı gibi projelere teşebbüs etmesi yukarıdaki görüşün o bölgelerde de yerleşmesine zemin hazırlamıştır (İnalcık, 1958: 70).

1.2.1.1 Türk Devletlerinde Veraset Anlayışı ve Oğuz Geleneği

İlk Türk devletlerinde veliaht tayin etme geleneği görülse de büyük evladın veliaht olması gibi bir kural yoktur. Bilhassa Asya Hun Devleti’nde küçük kardeşlerden birinin başa geçmesi büyük oğlun tahta geçmesinden daha fazla olmuştur (Kafesoğlu, 1997: 270). Hunlardan Osmanlılara kadar tüm Türk devletlerinde, başa geçecek şehzadelerin belirli şartları taşımaları gerekmektedir. Köktürklerde kağan olacak tigin yahut yabgu; “Güçlü, ünlü, alp ve bilge” olmalı; kahramanlıkları ve zekâsıyla öne çıkmalıydı. Bu kişiye Tanrı tarafında “Yarlıg” ve “Ülög”(kısmet) verilmiş olması da gerekirdi. Ayrıca halkına yumuşak davranan, gözü tok ve gönlü zengin bir hükümdar olmalıydı. Bunlar eğer büyük evlatta bulunmuyorsa küçük kardeşin başa geçmesi gündeme gelirdi. Bu şartlara çok önem verildiği Köktürk yazıtlarında da açıkça görülür. Yazıtlarda bilge ve kahraman olmayan kişilerin başa geçmeleri, devletin yıkılış sebepleri arasında anlatılmıştır (Eroğlu, 2004: 30). Köktürklerde Kağan, devletin merkezinde oturur, doğuya ve batıya akrabaları içinden yabgu ve şad tayin ederdi. Doğuya atanan tigine “Tölüs Şad”; batıya gönderilene de “Tarduş Yabgu” deniyordu. Batı tarafına atanan Yabgu, kağandan sonra başa geçme hakkına sahipti. Her işinde kağana tabi olurdu ve askeri görevler başta olmak üzere önemli vazifeler alırdı. Veliaht eğer kağanın kardeşi ya da yeğeni ise yönetimi eline aldığı anda bazen önceki kağanın tüm ailesini ortadan kaldırabiliyordu. Nitekim Kapgan Kağan

öldüğünde Kültigin onun tüm aile üyelerini ortadan kaldırarak tahta ağabeyi Bilge'nin geçmesini sağlamıştır. (Taşağıl, 2004: 36)

Uygurlarda kağanın oğulları Tarduş ve Töles boyları üzerine yönetici olarak gönderilirdi. Bu şehzadelere şad deniyordu ve içlerinden büyük olan veliaht sayılırdı. Fakat küçük kardeşlerin askeri başarılar kazanarak ağabeylerini alt ettikleri de olmuştur. Bu durumda halk büyük olanın veliaht olmayı hak etmediğini düşünür ve küçük kardeşin hâkimiyetini meşru olarak kabul ederdi. Veliaht tüm işlerinde babasına bağlı hareket etmek zorundaydı. Büyük kardeş itaatsizlik ederse ya da askeri işlerde başarısız kalırsa babası tarafından bertaraf edilip yerine kardeşlerinden liyakatli olan tercih edilirdi (Kafesoğlu, 1997: 277,270).

Uygur şehzadelerinin yönetici olarak boylar üzerine gönderilmeleri ve veliaht belirlense de liyakat esasının önde tutulması Osmanlı Devleti'nde sancağa çıkılan dönemdeki veraset anlayışıyla benzerlikler taşımaktadır (Eroğlu, 2004: 50). Selçuklu ve Osmanlı Devletini etkileyen kültürel kodun temelde Oğuz geleneği olduğu ve Uygur Devleti'nin kuruluşundaki Dokuz Oğuzların etkisi düşünülürse veraset sisteminin Osmanlı Devleti ile benzerlik göstermesi gayet doğaldır (Sümer, 1994: 500). Oğuz geleneği aile yapısından devlet yönetimine kadar her alanda kendini hissettirmiş, veraset anlayışı da bazı farklılıklarla beraber buna göre şekillenmiştir. Bu geleneğin çıkışını ve şekillenişini Türk kavminin efsanevi atası sayılan Oğuz Kağan'a ait destanda açıkça görebiliriz (Ögel, 2010: 128).³ Destana göre Oğuz Kağan yalnızca Türk Milleti'ni temsil eden bir hükümdar değildir. Yeryüzü tek bir ülke gibi düşünülürse Oğuz Kağan mavi gök ve yağız yer arasındaki bütün insanlığın hükümdarıdır. Oğuz Kağan Tanrı adına gökte ve yerdeki bütün varlıkları kendi soyu altında toplayan karizmatik bir liderliğe sahiptir. (Eroğlu, 2004: 50). Osmanlı padişahlarının kullandıkları "Halife-i ruy-i zemin" (yeryüzünün halifesi) ve Zıllullah-i fil'**arz** (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) unvanları Oğuz Kağan'da gördüğümüz karizmatik liderlik anlayışıyla benzeşmektedir.

Oğuz Kağan Destanı'nda betimlenen gelenek sonraki Türk kültür ve düşünce yapısını da şekillendirmiştir. Destanda Türklere ait ataerkil aile yapısı açıkça görülmektedir. Oğuz Kağanın tüm çocukları erkek olarak doğmuşlar, yine onların yirmi dört evladı da erkek olmuştur (Roux, 2011: 103) Bu anlayış,

³ Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi'nde bulunan nüsha Reşidüddin'in bilinen en eski nüshasıdır.

Osmanlı Devleti'nde kız çocuklardan doğanların şehzade sayılmaması ve hükümdarların hanedanın erkek evlatları arasından seçilmesinin zihni alt yapısıdır denilebilir.

Türklerin boy teşkilatındaki en önemli esaslardan biri de büyük toplanmalarda ve ziyafetlerde kimin nerde oturacağı ve kesilen hayvandan kendisine hangi pay düşeceği meselesidir. “Mevki Orun Hukuku” denilen bu mesele aile içi ve boylar arası hiyerarşiyi belirleyen kesin kurallara bağlı bir protokol uygulamasıdır. Destanda her boyun işgal edeceği yer, tamgası, ongunu ve kesilen hayvandan düşecek ülüğü tek tek anlatılmıştır. Abdülkadir İnan (2002: 41) bu hukukun Orta Asya ve Anadolu’da uzun süre uygulanmaya devam ettiğini belirtmiştir. İnan, XVII. Asırda Ebulgazi Bahadır Han’ın “Orun” ve “Ülüş”ü Reşidüddin’den çok daha ayrıntılı anlatabilmesini törenin Türkler arasında halen uygulanıyor olmasına dayandırır. Hatta İnan, 1915 yılında büyük bir Kıpçak kabilesi tarafından yapılan “Aşyog” merasiminde bir Nayman kabilesinin alt kolları arasında mevki yüzünden çıkan kavgaya bizzat şahit olduğunu yazmıştır. Anlattığına göre Baltalılar ve Baganalılar isimli iki kabile “Yol” (Töre) gereği kendilerinin daha üstün olduklarını iddia etmişler, sonuçta Han çadırlarını kurmakla görevli olan kabilenin, Han çadırının aşhanesine odun taşımakla görevli olandan üstün görülmesi sonucu tartışma Baganalılar’ın lehine sonuçlanmış ve üst mevkideki çadır onlara verilmiştir. Han çadırına edilen hizmete göre sınıflandırılmak Osmanlı Enderun’undaki oda usulüyle benzerlik taşıyabilir.

Destanda: “*Oğuz Kağan ölünce altın çadıra Günhan’ı oturtup koyunun başını ona taktim ettiler. Ve kim han olursa bu üleş ona verilir dediler. Sonra İrkıl Hoca’ya da koyunun döşünü (kaburga kısmı) verip vezir kişinin hakkı da budur dediler. Sağ taraftaki birinci çadıra Günhan’ın büyük oğlu Kayı’yı oturtular. Ona koyunun sağ ayağının uyluk kemiğini getirdiler. Bayat et doğradı, Sorki atlara baktı...*” şeklinde anlatılan hiyerarşik düzenin Oğuzlar için bir veraset usulü getirdiği ve sistemleştirdiği söylenebilir. Bu hiyerarşie göre Kayı Boyu devlet kurmaya ve han olmaya en layık boydur (Togan, 1972: 48).

Günhan döneminde Oğuz Kağan’ın kurduğu bu hiyerarşik düzen daha da yerleşmiştir. Vezir İrkıl Hoca’nın; “Siz altı oğlanın dörderden yirmi dört oğlunuz var ve ileride aralarında bir çekişme meydana gelebilir. Bunun önüne geçmek için her bir oğlanın makamı, mesleği adı ve tamgası kararlaştırılsın, hepsinin birer nişanı olsun. Onların çocukları da yerlerini bilsinler.” şeklindeki teklifi Günhan

tarafından beğenilmiş ve öncelikle öz evlattan olan yirmi dört boyun ve ardından dışarıdan katılan ve odalıklardan doğan boyların ülüşleri, hangi çadırda oturacakları ve yapacakları işler belirlenmiştir. Toydaki bu hiyerarşi hükümdarlık hukukunu da tayin etmiştir (Togan, 1972: 49). Zira Osman Bey Karacahisar'ı alıp adına hutbe okutmak istediğinde Tursun Fakih, Sultandan icazet almak gerektiğini söylemiş, o da; “ *Bu şehri ben bizzat kılıcımla aldım... Sonra o ‘Ben Selçuk soyundanım’ derse bende Gök Alp oğluyum derim*” diyerek Kayıların töredeki üstünlüğünü ve hükümdarlık hakkını hatırlatmıştır (Aşıkpaşazade, 2003: 72).

Osmanlı Devleti’nde Ertuğrul Gazi’nin ardından Osman Bey’in başa geçmesi Oğuz geleneğine göre olmuştur. Ertuğrul Gazi’nin vefatından sonra uçlardaki Türkmen Beyleri Osman Bey’i ziyaret edip: “*Siz Kayıhan neslindensiniz, Kayıhan hod cemi Türkmen beglerinin Oğuz’dan sonra ağaları ve hanları idi. Günhan vasiyeti ve Oğuz töresi mucibince Oğuz neslinden kimse olmayacak hanlık ve padişahlık Kayı soyu var iken özge boy soyuna değmez ve şimdiden giru Selçukilerden bize meded ve çare yoktur*” diyerek ona bağlılık bildirmişlerdir (Lütfi Paşa, 1341: 22). Hükümdar seçiminde beylerin etkili olması bu şekliyle olmasa bile şehzadelerin sancaklara çıktığı dönemde de varlığını korumuştur. Taht mücadelesine girecek olan şehzadeler özellikle Rumeli akıncı beylerinin desteklerini almaya çalışmışlar, Savcı, Şehzade Mustafa yahut Yavuz Sultan Selim gibi Rumeli akıncı beylerinin desteğini alabilen şehzadeler merkeze meydan okuyabilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde şehzadelere Rumeli’den sancak verilmesinin yasaklanması da bu tehlikeye karşı alınmış bir önemli bir tedbirdir.

1.2.1.2 İslam Hukukunda ve İlk İslam Devletlerinde Veraset Anlayışı

İslam hükümdarlık geleneğinde halkın hem dini hem de dünyevi işlerini İslami esaslara göre yürütmekle sorumlu bir halifelik müessesesi mevcuttur. Halifeler görünüşte sınırsız yetkilere sahip olsalar da halifelerin hâkimiyet sınırlarını dini kurallar belirlemiştir. Halk ancak onun şeriata uyan hükümlerine itaat etmekle sorumludur. Halife bunun dışına çıkarsa değiştirilmesi gündeme gelebilirdi (Avcı, 1998: 546).

Dört Halife döneminde halife belirlenmesi meşveret meclisince liyakat esasına dayanarak yapılmıştır (Fayda, 1998: 540). Dört halifeden hiçbirini yerini kendi soyundan birine bırakmak istememiş, hatta Hz. Ömer babadan oğula geçen sisteme açıkça karşı çıkmıştır (DGBİT, 1986: 262). Dört Halife’nin göreve

seçilmesinde dikkati çeken bir başka husus da biat almış olmalarıdır. (Fayda, 1998: 540). Ancak, Hz. Ali'den sonra Ümeyye sülalesine geçen halifelik diğer devletlerdeki usullerin örnek alınmasıyla neseb esasına dayalı bir saltanata dönüşmüştür.

Emevi ve Abbasi devletlerinde halifeler layık olduğuna inandıkları oğul ya da kardeşin veliaht tayin ederler ve ona biat merasimi düzenlerlerdi (Eroğlu, 2004: 27). Bu sistemde oğlun büyük veya küçük olması bir önem taşımazdı. Bazen veliaht ilan ettikleri kişiden sonra gelecek kişiyi de belirledikleri olurdu. İslam devletlerinde veliaht tayini ve biat merasimi gayet ciddiye alınan bir mesele olmuştur. Abbâsîler döneminde veliahda törenle “Livâü'l-ahd” denilen siyah bir sancak verilmesi âdeti vardı. Bunun dışında veliaht henüz çocuk yaştaysa kendisine bir vasî tayin ediliyordu. Osmanlı şehzadelerinin gönderildikleri sancaklar gibi bunlar da yönetim tecrübesi elde etmeleri için büyük eyaletlerde vali olarak tayin ediliyorlardı (Yılmaz, 2013: 28-30). Ayrıca veliahtların isimleri hutbelerde halifeden sonra okunurdu. Halife de devlet adamlarıyla beraber veliahda biat ederdi. Bu biatler bir sözleşme şeklinde kaleme alınıp halifenin akrabalarınca mühürlendikten sonra vasiye teslim edilmekteydi. Bu sözleşmeler bazen kasalarda bazen de Kâbe gibi kutsal mekânlarda saklanır, zamanı gelince oradan alınıp veliahdın meşruiyetine delil gösterilirdi. (Zeydan, 2012: 165).

Emevi ve Abbasi devletlerinin veraset sistemi ile Türklerin veraset anlayışı; veliaht tayini konusunda büyük farklılıklar gösterir. Bu fark iki anlayışın ülke-devlet olgusunu farklı anlamlandırmaları ile ilgilidir. Türklerde ülke hanedanın ortak malı olarak kabul edildiğinden şehzadelerin her biri babalarının mülkünde mirasçı olarak görülmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında mirasçılardan birine ülke topraklarının tamamının vasiyet edilmesi İslam hukuku açısından akrabalık ilişkilerine zarar vereceği ve üçüncü şahısların haklarına ilişeceğiinden dolayı “Mevkuf”⁴ akit kabul edilmiştir (Sarı, 553: 2012). İslam hukukuna göre böyle bir vasiyet mal sahibi öldükten sonra diğer mirasçılar onaylarsa “Nâfiz” yani uygun, reddederse bâtil sayılmıştır. Bundan dolayı diğer mirasçılardan vasiyete itiraz hakları vardır. Ama Emeviler ve Abbasilerde hükümdarlık bir miras intikalinden ziyade Müslümanların düzen içinde yaşamasını temin etmek için

⁴ Yetkisizlik sebebiyle hüküm ifade etmesi için üçüncü bir şahsın onayına muhtaç olan akitlere “Mevkuf”denmektedir.(Apaydın, 2004: 438)

“İmam” yani lider belirlenmesi olarak kabul edildiğinden bu konuda miras hukuku gözetilmemiştir.

1.2.1.3 İran Medeniyetinde Veraset Anlayışı

Orta Doğu ve Asya’daki tüm devlet geleneklerinde İran’ın izlerine rastlamak mümkündür (Ortaylı, 2010: 25). İran’da Ahamanişler döneminde hükümdarlar halk tarafından yarı tanrı olarak kabul ediliyor ve “Krallar kralı” anlamına gelen “Şehinşah” unvanını kullanıyorlardı (Donuk, 1981: 39). Küçük krallara hâkimiyet vermek onun göreviydi (Topaloğlu, 2016: 74). Babadan oğula geçen mutlak monarşi vardı ve hükümdar, sorgulanamaz ya da fiillerinden sorumlu tutulmazdı. (Topaloğlu, 2016: 75). Lakin Partlar (M.Ö. 250-M.S. 226) döneminde ülkenin tüm birimlerinde birer senyör belirlenmiş ve kral kimin kral olacağına senyörler karar vermişlerdir (Eroğlu, 2004: 25). Partlar’da babadan oğula geçen bir veraset sistemi bulunmuyordu. Eğer senyörler bir kral üzerinde mutabık kalamazlarsa bu anlaşmazlık çoğu zaman savaşla sonuçlanırdı (Donuk, 1981: 38).

Partların ardından kurulan Sasani Devleti’nde yönetim sistemi Ahamanişler’in devamı niteliğinde olmuştur (Donuk, 1981: 39; Topaloğlu, 2016: 78). Sasani şahları sahip oldukları sınırsız kudretin Tanrı tarafından verildiğini ve hiç kimsenin bunu alma ve kısıtlama yetkisi olmadığını düşündükleri için eski İran’da olduğu gibi “Şehinşah” unvanını kullanmışlardır. Küçük krallar şaha hizmet etmek şartıyla krallık unvanlarını kullanabiliyorlardı. Halk ise hükümdarın kölesi kabul ediliyordu (Topaloğlu, 2016: 75-78). Sasaniler’de Şehinşah’ın "fer" adı verilen ilahi bir güç taşıdığına ve bu gücün Part hanedanından Sasani hanedanına geçtiğine inanılıyordu. Türklerdeki “Kut” anlayışına benzeyen bu inanışın doğu kavimlerinden İran’a geçtiği düşünülebilir. Sasanilerde hanedan dışından hükümdar tayini söz konusu değildi. Hükümdarların hayattayken veliahtlarını tayin etmeleri gerekiyordu. Ardından da belirlenen veliaht asiller ve rahiplerce kabul edilmeliydi. Şehzadeler yönetici olarak taşraya vali olarak gönderilir ve valilikleri sırasında devleti yönetecek yeteneğe sahip olup olmadıkları gözlenirdi (Naskali, 2009: 178). Eyaletlerde idareci olarak görevlendirilen şehzadeler de “Şah” unvanını kullanıyorlardı. Aynı unvanın İran-Osmanlı rekabetinin arttığı yıllarda Osmanlı şehzadeleri için de kullanıldığını görüyoruz. II. Bayezid’in şehzadelerinden Âlemşah, Şehinşah, ve Selim Şah bu

unvanı kullandıkları gibi şehzade Süleyman da belgelerde “Süleyman Şah” olarak geçmektedir (Gündüz, 2010: 249; TS.MA.e. 1290\98).

Sasanilerdeki “Fer” inancı ile Türk devletlerindeki “Kut” anlayışı arasında benzerlikler bulunsa da gerek Türk hakanları gerekse padişahlar sorgulanamaz kutsal şahsiyetler olarak görülmemişlerdir. Ancak hanedan dışından hükümdar seçilmemesi ve şehzadelerin eyaletlere vali olarak gönderilmeleri İran ve Osmanlı şehzadelik kurumlarının ortak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.4 Çin Medeniyetinde Veraset Anlayışı

Doğu’nun en önemli medeniyetlerinden biri kuşkusuz Çin medeniyetidir. Çhou’lar (Mö. 1050-246) döneminde Çin’de feodal bir rejim hâkim olmuşken bozkır menşeli Gök Tanrı inancının Çin’de etkin olmaya başlamasıyla ülkedeki feodal düzen hızlıca çözülüp merkeziyetçi bir yapı kurulmuştur. Hükümdarın “Gök” tarafından tayin edildiği anlayışını barındıran “Gök Tanrı” inancına göre hükümdar tüm dünyayı idare etmekle görevlidir. Yukarıda iki tane gök olmadığı gibi yeryüzünde de birden fazla hükümdara gerek yoktur. Bu bakış açısı Türk ve Moğol devletlerindeki cihan hâkimiyeti mefkûresiyle birebir aynıdır. (Aka, 2012: 176; Kocatürk, 1981: 90).

Doğu Zhou Hanedanlığı döneminde (MÖ 551 - MÖ 479) yaşayan Konfüçyüs’ün öğretileri de Çin’de Gök Tanrı inancının pekişmesini sağlamıştır. Konfüçyüs’e göre: Gök ile yer arasındaki ilişki baba ile oğul arasındaki ilişki gibidir ve hükümdar Gök’ün oğludur. Gök ile yer arasında bir aile ilişkisi olduğu gibi halk ile hükümdar arasında da bir aile ilişkisi mevcuttur. Devlet denilen olgu, ailelerin gelişmiş şeklinden başka bir şey değildir. Ailedeki fertlerin ayrı sorumlulukları olduğu gibi devletin unsurları olan yöneten ve yönetilenlerin de farklı görevleri vardır. Konfüçyüs’ün ana öğretisi olan Tao ’ya göre gök cisimleri nasıl belli kanunlar çerçevesinde hareket ediyorsa hükümdar da böyle olmalıdır. Hükümdar yetkisini Gök’ten almakla beraber iyi olmak ve adaletli hükmetmekle mükelleftir (Donuk, 1981: 35-36). Konfüçyüs prensiplerine göre hükümdardan sonra oğlunun başa geçmesi diye bir kural yoktur ve Tanrı isterse hükümdarlığını o aileden alıp başkasına verebilir. Ancak bu prensibe rağmen İmparatorlar kendilerinden sonra başa geçmesi için kraliçenin (başkadın) büyük oğlunu varis göstermişler hatta onun hükümdarlığını garanti altına almak için üç büyük “Duk”tan birini koruyucu tayin etmişlerdir. O kişi hizmetinin karşılığında vezirlik rütbesi alırdı. Bu şekilde taht kavgalarının önüne geçilmiş oluyordu. Selçuklu

şehzadelerinin yanına birer atabey gönderilmesi yahut Osmanlı şehzadeleri için merkezden lalalar tayin edilmesi Çin'deki bu uygulamayla benzeşmektedir. Çin şehzadeleri hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte sarayda şehzade eğitiminden sorumlu bir teşkilat bulunduğunu bilmekteyiz. Büyük saraydaki eğitimlerinin ardından şehzadeler kendilerine tahsis edilen saraylara gönderilirlerdi. Ayrıca bu şehzade sarayları ile ilgilenmesi için ayrı bir bakanlık kurulmuştu. Doğu Sarayı'na gönderilmek veliahtlık alameti sayıldığından büyük olan şehzade buraya yollanırdı (Günaltay, 1937: 55-56). Veliaht olan şehzadeyi belirli şehirlere gönderme usulünü Osmanlı Devleti'nde de görmekteyiz. İlk zamanlar Amasya sonradan ise Manisa sancağı tahta yakın olan şehzadelere ev sahipliği yapmıştır.

1.2.1.5 Roma'da Veraset Anlayışı

Roma tarihini; krallık, cumhuriyet ve imparatorluk olmak üzere üç ana bölümde incelemek mümkündür. Cumhuriyet dönemine kadar Roma'da gerçek anlamda bir veraset sisteminden bahsedemeyiz. Krallık devrinde, hükümdarlar meşruiyetlerini “Comita Curiata”, “Centuria” ve “Senatus” adındaki meclislerden almışlar ve ömür boyu krallık yapmak üzere seçilmişlerdir (Donuk, 1981: 44). Cumhuriyetten itibaren ise İmparatorlar yerlerine veliaht göstermeye başlamışlardır. Hükümdarın erkek çocuğu bulunmazsa dışarıdan evlat edinme yoluna gidebilirdi. Eğer İmparator'un birden fazla çocuğu varsa birinden sonra diğeri başa geçecek şekilde oğullarını veliaht gösterebilirdi. Eğer aile dışından veliaht tayin edilecekse bu kişi hükümdarın kızı ya da kız kardeşiyle evlendirilip ona meşruiyet kazandırılırdı. Hükümdarlar oğulları olmadığı durumlarda kız kardeşlerinin çocuklarını veliaht tayin edebilirlerdi. Veliaht gösterilmiş olsa da başa geçecek kişi Comita Curiata (halk meclisi) tarafından aday gösterilir ve Senato tarafından onaylanırdı. Bu uygulama halkın meşruiyetin kaynağı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Veliaht gösterilmesine rağmen saray entrikaları ve iç mücadeleler devam ederdi. Bu taht mücadelelerinde askerlerin tutumu dengeleri değiştirebilen belirleyici unsur olmuştur (Eroğlu, 2004: 22). Roma'da veliahtlar çok iyi bir eğitimden geçiyorlardı. Veliahtların hem bilgileriyle hem de askeri yetenekleriyle tahta layık olduklarını ispat etmeleri gerekmektedir. Bu yüzden özellikle savaş meydanındaki kahramanlıklarıyla kendilerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Hükümdarın devleti tek otorite olarak Tanrı adına

yönettiği İmparatorluk döneminde ise çoğunlukla imparatorların büyük evlatları veliaht olarak atanmışlardır (Donuk, 1981: 44-46)

Roma'nın ve Osmanlı Devleti'nin veraset sistemleri doğulu ve batılı iki ayrı anlayışın ürünüdür. Buna rağmen kuruluş dönemindeki Osmanlı veraset sistemi ile Roma'nın Cumhuriyet dönemindeki uygulamaları arasında benzerlikler bulmak mümkündür. Bu dönemde başa geçecek kişinin kurultayda beyler tarafından belirlenmesi ve sancaktaki şehzadelerin kahramanlıklarını göstererek askerlerin desteğini almak için seferler düzenlemeleri bunlardan sayılabilir.

1.2.1.6 Osmanlı Devleti'nde Veraset Anlayışı

Önceden değindiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nde veraset konusunda belirlenmiş kanun bulunmamaktaydı. Dukas (1956: 85) “*Şayet başbuğluk birinden diğerine geçerse, yani babadan çocuğa veya kardeşten kardeşe intikal ederse, velhasıl talih kime yardım eylerse, kullarda bu yeni başbuğa sadık bir şekilde bağlanırlar*” diyerek daha XV. asırda Osmanlı Devleti'nde bir veraset kanunu bulunmadığını belirtmiştir. Yazılı bir hüküm bulunmamasıyla beraber pratikte bir veraset geleneği olup olmadığı hususu ise tartışmaya açıktır. Bu konuda öne sürülen iki ana görüşten biri; sınırları kesin çizilmemiş olsa da bir veraset geleneğinin bulunduğu şeklindedir. Bu görüşe göre veraset kanunu yasada olmasa da uygulamalarda kendini göstermiştir. Diğer görüş ise ne Osmanlı Devleti'nde ne de önceki Türk devletlerinde bir veraset geleneği olmadığı biçimindedir. Birinci görüşü savunanlardan Avusturyalı tarihçi ve şarkiyatçı Hammer, (1984: Cilt.I 179) I. Ahmed döneminde uygulanmaya başlanan “Ekberiyet” usulünün aslında baştan beri var olduğunu kabul etmektedir. Ona göre Osmanlı Devleti'nde Cengiz Han'dan kalma, saltanatın hanedanın büyüğüne bırakıldığı ekberiyet usulü devam etmiştir. Lakin kardeş katli uygulamaları bu kaidenin tam olarak uygulanmasına engel olmuştur.”⁵ Şerafettin Turan (1961: 43) bu mevzuda Hammerle paralel düşünmekle beraber I. Ahmed'e kadar daima padişah oğullarının tahta geçmesine dikkat çekmiştir. Turan'a göre bu usul “Ekber-i evlat” olarak tanımlanmalıdır. Zeki Velidi Togan (1981: 59) da “*Türklerde hakanlık hakkı eski Türk geleneklerine göre sülalenin hâkim kolu içinde yaşı en büyük şehzadeye aitti*” diyerek aynı gelenekten bahsetmiştir. Selçuklular üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Osman Turan (1969: 17) “*Eski Türk devletlerinde büyük evlâdın veliaht*

⁵ Fuat Köprülü ve Halil İnalcık'a göre Moğollarda hanlığın intikali için tayin edilmiş hükümler yoktur (İnalcık, 1959: 71).

ve sultan olması hakkında bir teamül mevcut gözükiyorsa da çok zayıf idi. Zira buna ne hükümdarlar ve ne de şehzadeler saygı göstermiş” diyerek Ekber-i evlat anlayışı mevcut olsa da zayıf bir gelenek olduğunu ifade etmiştir. İbrahim Kafesoğlu (1997: 270)“Türk Milli Kültürü” adlı eserinde “*Türklerde veliaht göstermek âdeti olmak ile beraber büyük evladın veliaht olması kesin değildir*” diye belirtmiştir. Osmanlı şehzadeleri hakkındaki çalışmalarıyla bilinen Haldun Eroğlu (2004: 56) da Osmanlı Devleti’nde pratikte bir veraset sisteminin öteden beri var olduğunu, bilhassa 1603’te tahta çıkan I. Ahmed’e kadar tahtın hanedan arasından hükümdar çocuklarına münhasır kalmasının bu kurala dayandığını vurgulamıştır.

Buna mukabil Giesse bu görüşleri reddederek Osmanlılarda veraseti düzenleyecek herhangi bir kural ya da kanun olmadığını öne sürmüştür. Radloff da Giesse gibi Türk kavimlerinden hiçbirinde belirlenmiş bir saltanat kanunu olmadığını tezini savunuştur. Meseleyi ele alan F. Lazlo, “*Türklerde bütün hanedan azası hâkimiyet hakkına maliktir ne Primogenitura (büyük evladın başa geçmesi) ne de Senioratus (hanedanın en yaşlısının başa geçmesi) şeklinde bir veraset tarzı yoktur*” demiştir. Halil İnalçık (1959: 72-73) da bu görüşleri destekleyerek: “*Türk Devletlerinde tahtı hanedanın belirli bir üyesine hasreden bir gelenek yerleşmemiştir. Genel esasa göre taht her zaman ilahi takdire açık tutulmuş bu anlayış karşısında bütün diğer adet ve teamüller hükümsüz kalmıştır*” demiştir. Buna göre hanedan içinden birisi taht mücadelesinde galip gelerek payitahtı ve hazineyi ele geçirir, bunun yanında yeniçeri, ulema ve devlet bürokrasisinin desteğini de kazanırsa meşruiyeti hukuki bakımdan bir sorun olmaktan çıkardı (Alp, 2018: 34).

Türk devletlerinde I. Ahmed’den önce hiçbir padişah kendisinden sonra kardeşinin başa geçmesine imkân tanımamıştır. Bunun aksine taht yolunun yalnız oğulları için açık tutulmasına yarayacak kardeş katli gibi tedbirler almışlar ve babadan oğula geçen bir sistem kurmaya muvaffak olmuşlardır. Lakin bunun veraset kanununa dönüştüğünü söyleyebilmek için hanedanın tüm üyelerince kabul gören bir anlayış haline gelmiş olması gereklidir. Örneğin kız kardeşlerinin çocuklarının tahta geçemeyeceğine dair böyle bir kuraldan bahsetmek mümkündür. Bu kural aksi teklif dahi edilemeyecek kadar kesin olduğundan başa geçen padişahlar kız kardeşlerinin erkek çocuklarını asla rakip olarak görmemişler ve hayatlarına dokunmamışlardır. Lakin Erkek kardeşlerinin oğlan çocukları için

böyle bir kuraldan bahsedilmez. İkinci dereceden şehzadeler bile bazen küçük yaşlarına bakılmaksızın nizam-ı âlem için ortadan kaldırılmışlardır. Bu onların tahtta hak sahibi olmalarını engelleyecek ne örfi ne de hukuki bir engel bulunmamasıyla ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında Türk hâkimiyet anlayışında bazı şehzadeleri taht üzerindeki hakkından mahrum edecek ve bazılarını önceleyecek bir düzenleme getirilemediği görülebilir. Bir düzen görünse de bu ortadan kaldırmak, düzmece ilan etmek ya da saraydaki odalarına hapsedmek gibi yöntemlerle sağlanmıştır. Neticede Osmanlı Devleti'nde padişahların veraset sorununu çözmek için bir veraset anlayışı oluşturmaya çalıştıkları gözlerden kaçmamaktadır. Ancak hiçbirisi diğer şehzadelerin meşruiyetlerini ellerinden alacak kadar güçlü bir anlayış yerleştirmeye muvaffak olamamıştır.

1.2.1.6.1 Kuruluşta I. Murad'a Osmanlı Veraset Anlayışı

Ertuğrul Gazi'ye yahut Osman Bey'e Selçuklu Sultanı tarafından hükümdarlık alametleri olan menşur, bayrak, kılıç ve at verildiği esnada Anadolu'da Orta Asya ananesinin canlı bir şekilde yaşadığını müşahade ediyoruz. Orta Asya Türk ve Moğol geleneklerinde tayin edilmiş bir veraset kuralı bulunmasa da han soyundan gelmek mecburiydi. Oğuzların Kayı, Avşar, Begdili ve Yıva boyları hükümdar çıkaran boylardır. Osmanlılar da Kayı boyuna mensup olmakla bu hakkı ellerinde bulunduruyorlardı (Halacoğlu, 1991: 1). Ananeye göre han olacak kişi, tâbi beylerin toplandığı kurultay tarafından belirleniyordu. Kurultay, senato gibi gerçekten hükümdarlık yetkisini tevcih etmeyip; ülüş ve mevki oranı hukukuna göre hükümdarın cülusunu tasdik eder ve beylerin biatlarını sağlardı. Böylece kurultayda onaylanmış olan bey, meşruiyetini güçlendirirdi. Daha sonraları kurultay, İslam'daki şura anlayışıyla birleşmiş ve ümeranın hükümdar seçimindeki rolüne dönüşmüştür. Örneğin Anadolu Selçuklu Devleti'nde İzzettin Keykavus'un vefatının ardından devletin ileri gelenleri kimin sultan olacağını tartışmışlar, neticede Melik-ül Ümera Seyfeddin Ay Apa'nın görüşü hâkim olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise çoğunlukla vezir-i azamlar hükümdar seçimlerinde etkili olmuşlardır (İnalcık, 1959: 81). Osman Gazi'nin beyliği alması da kurultay tarafından seçilmek suretiyle olmuştur. Neşri'de (1949: 79) bu olay detaylarıyla anlatılmaktadır: “...*Ertuğrul Bey doksan üç yaşında ahirete intikal edip, Söğüt'e defin ettiler. Göçer evler bazı Osman'ı, bazı Ertuğrul'un kardeşi Dünder'ı Bey kılmak istediler. Amma kendi kabilesi Osman'a vech görüp, el altından haber gönderip söyleştiler. Dünder dahi halk ortasına*

gelicek, halkının Osman'a meyl-ü inkıyadını görücek beylikten vaz geçip ol dahi Osman Gazi'ye biat etti."

Kuruluş döneminde babadan oğula geçen sistem tam anlamıyla yerleşmediğinden ülkenin hanedanın ortak mülkü olduğu anlayışı canlılığını korumaktaydı. Bu yüzden kurultayda hanedanın büyüğü olan Dündar Bey'in başa geçmesi ihtimali ortaya çıkmıştır. İlginç olan ise çoğu kaynakta Osman Bey'in kardeşlerin en küçüğü olduğu bilgisinin geçmesidir.⁶ Bu da bey seçiminde büyük evladın başa geçmesi anlayışının geri planda kaldığını gösterir. Osman Bey'in seçildiği kurultayda yaştan ziyade liyakat meselesi ön plana çıkmıştır. Nitekim Neşri Osman'ın küçüklüğünden itibaren gözü karalığı ve kahramanlığıyla gençleri etrafında topladığını anlatır: *"Ertuğrul'un üç oğlu var idi. Biri Osman, biri Gündüz, biri Saru- yatı (Savcı). Ve evlad-ı Ertuğrul'dan Osman bahadır oldu. Ol sebepten Osman'a halkı izzet edip avda kuşta Etrakın yiğidi anın yanında cem olurlardı."* (Neşri, 1949: 72). Yine Neşri'de (1949: 73); *"Ertuğrul Pir-i Fani olup oğlu Osman karındaşlarıyla kendi boyları içinde hâkim olup, tamam-i göçer evli, etrak anın mahkûmu oldu."* diye bir kayıt geçmektedir. Bundan Osman'ın, babası hayattayken kardeşlerine liderlik ederek, idareyi eline aldığını düşünebiliriz. Kaldı ki ağabeylerinin onun beyliğine itiraz etmemesinden de bu anlaşılmaktadır. Fakat yine de yaş hususunun göz ardı edilebilecek bir mesele olmadığı aşikârdır. Nitekim Dündar Bey kurultayda seçilemese de hak iddiasından vazgeçmemiş, başa geçmek için çaba harcamış, nihayetinde de bu gayreti Osman Bey tarafından asilik addedilince canından olmuştur (Eroğlu, 2003: 27).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rolleri dikkat çeken önemli bir unsur da fütüvvet teşkilatı, yani ahilerdir. Kuruluş yıllarında ahilerin desteğini almak tahta geçmenin temel şartlarından biri olmuştur (Alp, 2018: 34). Ahiler devlet idaresinin zayıfladığı ve anarşinin baş gösterdiği dönemlerde şehirlerin idaresini ellerine alarak düzenin devamını sağlamışlardır. Özellikle yönetimin değiştiği dönemlerde üzerlerine büyük vazifeler düşmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti'nin şehirlerine hatta kasaba ve köylerine kadar yayılmış ve toprak sahipleri ile münasebet kurmuşlardır. Ahiler Anadolu'da İlhanlı valilerinin etkisine rağmen uçlardaki yeni oluşumları desteklemekten geri durmamışlardır. Uç bölgelerde alplerle temas etmişler, bunun sonucunda her iki zümreye birden mensup, hem alp

⁶ Yalnızca Gelibolulu Âli'de (1997: 40) Osman'ın en büyük oğul olduğuna dair: *"Osmân Gazi mihter-i evlâdı olmağın hayr-ı halefliğini isbat eyledi"* şeklinde bir kayıt vardır.

hem de ahi olan kimseler ortaya çıkmıştır (Köprülü, 1972: 90-91). Osman Bey'in kayınpederi Edebalı'nın de bir ahi şeyhi olmasını bu minvalde düşünmek icap eder. Ahilerin devletin kuruluşunda, Osman ve Orhan Bey'in tahta geçmelerinde ve yeniçeri teşkilatının hayata geçmesinde büyük rolleri vardır. Ahiler başa geçecek şehzadenin büyük ya da küçük olmasından ziyade liyakat sahibi olmasını ön planda tutmuşlardır (Uzunarşılı, 2014: 39).

Bunların dışında bu dönemde uçlardaki askeri liderliğin bir nevi veraset aktarma aracı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Uç bölgesini büyük oğula tahsis etme usulü Osman Bey döneminden kalma bir uygulamadır. O, doğu uç sancağı olan Karacahisar'ı Orhan'a verip küçük oğlu Alâeddin Paşa'yı yanında tutmuştur. Orhan Bey'in batıdaki uç olan Bursa'yı fethetmesi daha sonradır (İnalcık, 1959: 84). Orhan Gazi, bey olduktan kısa bir süre sonra Bursa'yı oğlu Murad'a "Bey sancağı" olarak vermiş büyük oğlu Süleyman Paşa'yı da uç kuvvetlerinin başına getirerek Gelibolu'daki fetihlerle görevlendirmiştir. Hatta oğlu Süleyman Paşa'nın bir derece bağımsız hareket etmesine müsaade ettiği söylenebilir.⁷ Bu uygulamada uçlar veliaht olan büyük şehzadeye tahsis ediliyor, küçük oğula bey sancağı olarak iç bölgelerden bir yer veriliyordu. I. Murad da büyük oğlu Bayezid'e yeni alınan Kütahya uç sancağını tahsis etmiş, ikinci oğlu Yakub'a Karesi'yi vermiş; küçük oğlu Savcı'yı ise adet üzere merkezde bırakmıştır.

Padişahlar kendilerinden sonra başa geçmesini istedikleri oğullarını ordunun başına geçirerek sefere gönderebiliyorlardı. Osman Bey son zamanlarında hastalığını öne sürerek seferlere bizzat çıkmamış, ordunun başına oğlu Orhan'ı görevlendirmiştir. Orhan'ı Bursa'nın fethi için gönderdiğinde "*Orhan benim yerime şevket bulsun*" diyerek mühim beylerini ona itaat etmeye alıştırmıştır (Aşıkpaşazade, 2003: 84-87). Tahta geçecek şehzadeyi ordunun başında sefere gönderme âdeti Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinde de sürmüştür. Bu seferler esnasında askerlerin şehzadeyi lider olarak kabullenmeleri şehzade başa geçtiğinde meşruiyetine önemli bir dayanak oluşturmuştur (İnalcık, 1959: 84).

1.2.1.6.2 I. Murad'dan İtibaren Veraset Sistemindeki Değişim

XIV-XVII. asırlar arasında Osmanlı Devleti'nin gelişmesi ve değişmesi bazı eski müessese ve anlayışları birer sembol derecesine düşürmüştür. Veraset

⁷ Bey sancağı tabiri kuruluş döneminde şehzadenin bey olduğu sancak anlamında kullanılmaktadır. Bu tabir Bursa'nın Orhan Gazi tarafından fethedilip şehzade sancağı olarak I. Murad'a verilmesinin ardından kullanılmaya başlamıştır (Eroğlu, 2004: 108).

anlayışı da bu değişimden hissesini almış, ananeler şeklen varlıklarını sürdürseler de merkeziyetçi Osmanlı yapısı, hanedan ortaklığı temelindeki veraset anlayışını rafa kaldırmıştır. Veraset sistemindeki ilk değişim, veliaht şehzadelerin uç beyliği yaptıktan sonra tahta geçmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Devletin asıl kuvvetleri uçlarda olduğu için burada bulunan şehzade, askeri güç açısından rakipsiz bir konuma sahip olmuştur. Veraset geleneğini etkileyen bir diğer husus da isyan suçu gibi mahdut bir uygulama alanı olan “Siyaseten katl” esasının sınırlarının genişletilip kardeş katlinin meşrulaştırılması yoluyla saltanatın babadan oğula geçen bir surete dönüştürülmesidir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 80). Osmanlı hâkimiyet anlayışındaki en köklü değişiklik olarak kabul edilen kardeşlerin idamı geleneği I. Murad’dan itibaren gerçek anlamda uygulanmaya başlanmıştır (İnalcık, 1959: 89-92). Osman Bey’in amcası Dündar’ı öldürmesini kardeş katlinin başlangıcı olarak değerlendirmek isteyenler olsa da bu olayın zamanlaması taht mücadelesi ile doğrudan bağlantılı görünmemektedir. Bu hadise bir hanedan üyesinin siyaseten katlinden ziyade mühim bir beyin itaatsizliğine karşı verilen ceza gibi düşünülebilir (Neşri, 1949: 95). Orhan Bey zamanında da kardeş katli hadisesine rastlanmaz. Kardeşi Alâeddin’in Orhan’a itaat ettiğini ve onun saltanatını meşru gördüğünü kronikler bize aktarmaktadır (Neşri, 1949:149). Gerçi Alâeddin, Orhan’a muhalefet edebilecek durumda değil ise de hak iddiasında bir eşitlik söz konusudur. Ama I. Murad’ın kendisine ayaklanan Halil ve İbrahim isimli kardeşlerini bertaraf ettiği aşikârdır (İnalcık, 1959: 92).

Orhan Bey vakfiyesine göre Murad yaş itibarıyla Orhan Bey’in dördüncü oğludur. Vakfiyede isimler yaş sırası gözetilerek verildiği için Sultan, Süleyman, ve İbrahim’in yaşça Murad’dan büyük oldukları anlaşılmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1941: 285) bu vakfiye ile ilgili Belleten dergisinde neşrettiği makalede Orhan Bey vefat ettiğinde Sultan ve Süleyman isimli evlatlarının hayatta olmadığını ama İbrahim, Murad ve Halil’in yaşadıklarını söyler. Uzunçarşılı’ya göre Murad Bey, İbrahim’den küçük olduğu halde Osmanlı kuvvetlerine kumandan olmuş, bu yüzden başa geçmek için büyük kardeşi İbrahim’i ve küçük kardeşi Halil’i bertaraf etmek durumunda kalmıştır. Halil İnalcık (1959: 92) da I. Murad’ın kendisine isyan eden kardeşleri Halil ve İbrahim’i idam ettirdiğinden bahsetmektedir. Ancak Murad’ın Süleyman Paşa’nın ardından uç kuvvetlerinin başına atanmış olması büyük şehzade olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu bağlamda Haldun Eroğlu (2004: 61), Tacüt’t-tevarih’te

geçen: “(Orhan Bey) Sultan Gazi Murad’ı ülkenin işlerini düzenlemek ve halkın gereklerini yerine getirmek üzere çağırttı” ibaresini, Murad’ın hayattaki en büyük şehzade olduğuna delil olarak göstermiştir. Ancak bu tek bilgi böyle bir hüküm için yeterli olmayabilir.

I. Murad’ın kardeşlerini ortadan kaldırmasıyla beraber, hanedanın muhtelif kollarından başa geçilmesi yerine kardeş katli yöntemiyle hâkimiyeti padişahın soyuna hasretme uygulaması ortaya çıkmıştır (İnalcık, 1959: 88). Zira kardeşlerin ve yeğenlerin taht mücadeleleri içinde bulunması devlet nizamını bozan çok kanlı hadiselerle yol açmaktaydı. Sonraları bu uygulama Fatih Kanunnamesi ile kesinleşmiştir (Özcan, 2003: 23).

Kayıtlarda I. Murad’ın; Bayezid, Yakub, Savcı ve Halil isimli dört oğlundan bahsedilmektedir. I. Murad devletin merkezîyetçiliğini güçlendirmek için beylerin ve şehzadelerin uçlardaki serbest faaliyetlerine müdahale etmiştir. Zira Süleyman Paşa’dan sonra devletin en mühim gücü Rumeli’de bulunuyordu. O, bu bölgeleri merkeze bağlamak için doğrudan kendi idaresindeki yeniçeri teşkilatını hayata geçirerek uçlar karşısında merkezin gücünü hâkim kılma yoluna gitmiştir. Ayrıca yetişkin oğlu olmamasından dolayı Rumeli’de ordu komutanlığı görevine Lala Şahin Paşa’yı görevlendirmiş, böylece komutanlıklara şehzadelerin atanması geleneğine son vermiştir. Fakat tüm bu tedbirlere rağmen Bursa’da yerine vekil bıraktığı oğlu Savcı Çelebi 1373’te Bizans Prensi IV. Andronikos Palaiologos’la birleşerek isyan etmiş ve yönetimi ele geçirmeye çalışmıştır. Savcı Bursa’da hazineyi dağıtıp kendi adına hutbe okutunca I. Murad on ay kadar bu isyanla uğraşmak zorunda kalmıştır (İnalcık, 2006: 159). Bu hareket Savcı ile beraber hareket eden uç kuvvetlerinin halen merkez ile rekabet edebilecek bir güce haiz olduğunu göstermektedir (İnalcık, 1959: 89). Savcı isyanı sonucunda Osmanlı Devleti’nin şehzadelere olan güveninde bir kırılma meydana gelmiştir. O tarihten sonra şehzadelere Rumeli’den sancak vermemek adet olmuştur (Emecen, 2018: 50).

I. Murad Kosova Savaşı’nda yara alıp şehit olunca, vezirlerin ve beylerin meşvereti sonucu Bayezid hemen merkeze çağrılıp savaş meydanında tahta geçirilmiştir (İnalcık, 2006:162). Halil İnalcık (1959: 87) onun babası tarafından veliaht seçildiğini söyler ki Bayezid’in savaş meclisindeki konumundan da bu anlaşılmaktadır. Bayezid’in tahta oturmasının ardından kardeş mücadelesinden ve ordunun dağılmasından endişe eden devlet erkânı o sırada düşmanı kovalayan

Yakub'un öldürülmesini istemişler ve Bayezid bu tavsiyeyi ivedilikle tatbik etmiştir (İnalcık, 1992: 232). Osmanlı Devleti'nde sırf saltanata rakip olacak düşüncesiyle daha suçu sabit olmadan öldürülen ilk şehzade Yakub'dur (İnalcık 1959: 92).

Yıldırım Bayezid Ankara Savaşı'na girdiğinde en büyükleri Süleyman olmak üzere İsa, Musa, Mehmed, Mustafa ve Kâsım adında altı oğlu bulunmaktaydı. Ankara Savaşı esnasında Kâsım küçük olduğundan Bursa'da kalmış, diğer şehzadeler kendilerine bağlı kuvvetlerle savaşa katılmışlardır. Süleyman'ın Aydın ve Saruhan kuvvetleriyle, Mehmed'in Amasya ve Tatar askerleriyle Mustafa'nın Hamid ve Teke birlikleriyle savaş alanında olduğunu bilmekteyiz (Uzunçarşılı, 1972:368; Başar, 1995: 480). Yaşça küçük olanlar babalarının merkez kolunda geride durmuşlardır (Uzunçarşılı, 1972: 368). Savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönünce Vezir-i Azam Çandarlızade Ali Paşa ve Subaşı Eyne Bey, Süleyman'ı Bursa'ya kaçırıp buradan Şehzade Kasım'ı ve hazineyi alarak Edirne'ye geçmişler, Mehmed Amasya tarafına çekilmiş, İsa Çelebi ise Balıkesir tarafına saklanmış (Miroğlu, 1992: 167). Sekiz ay Anadolu'da kalan Timur bu süre zarfında Osmanlı dışında Bizans ve Memlûklü'yü dahi kendi nüfuzuna alıp Osmanlı Devleti'ni karışıklık içinde bırakmıştır (Uzunçarşılı, 1972: 319). Anadolu'da Yıldırım Beyezid'e bağlı beylerin topraklarını iade ettiği gibi kardeşler arası mücadeleyi teşvik ederek her birine ayrı hükümdarlık alametleri göndermiş, bunun sonucunda şehzadeler kendi bölgelerinde Timurîlerin hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Timur'un amacı Anadolu'da kendi hâkimiyetini tanıyan birkaç Osmanlı beyliği meydana getirmektir. Mesela Süleyman Çelebi kendisine gelen kemer, külah ve hil'ati kabul edip Timur'un yüksek hâkimiyetini tanıdığı halde Timur, Musa Çelebi'yi taht alametleriyle serbest bırakıp karışıklığın devamını sağlamaktan geri durmamıştır (Uzunçarşılı, 1972: 326).

Musa Çelebi serbest kalınca önce Karamanoğlu'na sığınmış, ardından İsfendiyaroğlu'nun desteğini alarak taht mücadelesine girişmiştir (Uzunçarşılı, 1972: 330). Bu esnada İsa, Bursa tahtında oturuyor, Mehmed ise Amasya civarında hüküm sürüyordu. Edirne, Bursa ve Amasya merkezler olmak üzere adeta üç başkentli bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Edirne ve Bursa kadim taht şehirleri iken Amasya da 15.yy. ortalarına kadar devletin üç ana beylerbeyliğinden biri olarak önemini korumuştur (İnalcık, 2017: 109). Mücadelelerin başında gerek

İsa, gerekse Mehmed, Süleyman Çelebi'ye bağlı olduklarını ilan ederek onunla mücadeleden kaçınmışlardır. Bu bağlamda ilk mücadelelerin Edirne tahtından ziyade Bursa tahtı için yapıldığını söylemek yanlış olmaz (Miroğlu, 1992:167).

Anadolu'da şehzade mücadeleleri sürerken Mustafa Semerkant'da esaret hayatı yaşıyordu. Timur öldüğünde yerine geçen Şahruh, pek çok esir ile beraber şehzade Mustafa'yı da serbest bırakmıştır (Kırlıdökme ve Mollaoğlu, 2009: 178). Bu mücadeleler esnasında büyük olan kardeşler yaşlarını öne sürerek üstünlük iddiasında bulunmuşlar fakat diğer kardeşler ve lalaları tahtın ilahi takdire açık olduğunu bildirmişlerdir (İnalcık, 1959: 88). Neşri'de (1949: 433) Mehmed Çelebi'nin İsa'ya galip gelmesinin ardından Emir Süleyman'ın şöyle dediği kayıtlıdır: *“Zira Mehmed, karındaşımız İsa'ya eyi etmeyip, anı memleketten çıkarıp, red edip, kendi Anadolu memleketini tamam zapt edip, pederimin tahtına geçdi. Henüz bir tıfl oğlandır. Tahta ol-dahi kaçan lâyük olur? Vezirleri ise ona: Ey şûlî-ı cihan, eyi dersiz amma, emir Allah'ındır, mülk Hakk'ındır. Her kime dilerse ol verir, dediler ve dahi eyittiler ki, 'Ey-Şâh gerçi ol-kîşi yaşta, kiçidir, velî devlette uludur. Her kîşi ki anınla mukabil oldu, âhir ül-emr münhezim olup, sındı.”*

Yıldırım Bayezid'in ardından taht mücadeleleri yalnızca oğulları arasında değil torunları arasında da devam etmiştir. Bunda Mehmed Çelebi dışındaki kardeşlerin de padişah olarak görülmesinin etkisi vardır. Her ne kadar Osmanlı kronikleri Mehmed Çelebi dışındakilerin sultanlıklarını ciddiye almasalar da çağdaş Mısır kaynaklarında Musa Çelebi ve Emir Süleyman Yıldırım Bayezid'in halefleri olarak geçmektedir. Bu açıdan bakıldığında Emir Süleyman'ın oğlu Orhan Çelebi'nin tahtta hak iddia etmesini ve bazı beylerin ona destek olmasını anlamak mümkün olacaktır (İnalcık, 1959: 89).

Çelebi Mehmed kendi zamanında yaşananları göz önünde bulundurarak hasta yatağında büyük oğlu Murad'ı veliaht gösterme yoluna gitmiştir. Vefat etmeden evvel Subaşı Eyne Bey'i Amasya'da sancakbeyliği yapan Murad'a gönderip derhal Edirne'ye istetmiştir. Lakin I. Mehmed'in Murad'dan başka hayatta üç oğlu daha bulunmakta idi. Mustafa 12, Yusuf 8 ve Mahmud da 7 yaşındaydı. İleride aralarında çıkacak bir mücadelenin ya da küçük oğullarının ağabeyleri tarafından katledilmelerinin önüne geçmek için kendince bir çözüm düşünüyordu. Devlet Anadolu ve Rumeli olarak iki kısma bölünecek ve Anadolu Mustafa'ya verilecekti. Yaşları küçük olan şehzade Yusuf ve Mahmud'un da

Bizans'a rehin olarak bırakılmasını istiyordu. Fakat bu dönemde Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Mustafa'nın da Bizans'ta rehin olduğu düşünülecek olursa bu hamle Bizans'ın elini ziyadesiyle güçlendirebilirdi. Çelebi Mehmed'in vefatının ardından Bayezid Paşa duruma müdahale ederek Yusuf ve Mahmud'u Bizans elçilerine teslim etmemiştir. Bu hareket İmparatorun Mustafa'yı serbest bırakmasına yol açtığından daha büyük problemlere sebep olmuş, amcası Mustafa'nın hak talebi II. Murad'ın saltanatını ciddi bir tehlike ile yüz yüze bırakmıştır. Bu olağanüstü durum karşısında padişah ve devlet adamları olaya görülmemiş bir yöntemle mukabele etmeyi tercih etmişler ve Şehzade Mustafa'ya karşı bir propaganda savaşı vererek onun gerçek bir şehzade olmadığı konusunda halkı ikna etmeye çalışmışlardır. Osmanlı tarihinde ilk defa hanedandan bir şehzade "Düzme" olarak nitelenerek devlet eliyle reddi mirasa uğratılmıştır. Mustafa'nın cenazesi dahi bir şehzade gibi defin edilmeyip bir asi gibi günlerce burçlarda sallandırılmıştır. Günümüz tarihçilerinin Mustafa Çelebi'nin Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğu konusunda şüpheleri yoktur (Kırlıdökme ve Mollaoğlu, 2009: 177). Ardından II. Murad kendi kardeşi Mustafa'nın (Küçük) isyanı ile de uğraşmış, böylece saltanatının devamını sağlayabilmek için hem amcasını hem de üç kardeşini bertaraf etmek durumunda kalmıştır (İnalcık, 2006: 165).

Genel olarak değerlendirirsek I. Murad'dan itibaren saltanatın hayatta kalan büyük şehzadeler kanalıyla, tek koldan babadan oğula şeklinde geldiği aşîkârdır. Lakin bir düzen görünmesi diğer haneden üyelerinin ve devlet adamlarının bu sistemi tamamen kabul ettikleri anlamına gelmemektedir. Nitekim küçük kardeşlerin ya da amcaların hak iddiaları asla son bulmamış, bu silsile daha ziyade kardeşlerin öldürülmesi yoluyla sağlanmıştır. Bundan başka Çelebi Mehmed'in devleti ikiye bölme düşüncesi de Orta Asya geleneğine dayalı bir çözüm arayışıdır. Binaenaleyh kriz zamanlarında gerek İslam şeriatından gerekse Türk töresinden çözüm üretme potansiyeli her zaman saklı idi.

1.2.1.6.3 Fatih Sultan Mehmed'den Yavuz Sultan Selim'e Veraset Anlayışı

II. Murad'ın Alâeddin (Ali), Mehmed, Hasan, Orhan, Hüseyin ve Ahmed isimlerinde altı oğlu olmuştur (Eroğlu, 2004: 65). Bunlardan varis sayılan Şehzade Alâeddin, Amasya'da sancakbeyliği yaptığı esnada vefat edince Şehzade Mehmed büyük oğul olarak tahtın tek varisi durumuna gelmiştir (İnalcık, 2003: 395). Şehzade Alâeddin'in vefatından fazlaca etkilenen II. Murad devlet işlerinden

uzaklaşıp tasavvufi bir hayat yaşamak meylile tahtı on iki yaşındaki oğlu Mehmed'e terk ederek kendisi Manisa'da ibadete çekilmiştir. Lakin Çandarlı Halil Paşa'nın teşebbüsleri ve düşman saldırıları neticesinde ancak iki sene devlet işlerinden uzak kalabilmiş, nihayetinde tekrar tahta çıkmak durumunda kalmıştır. II. Murad'ın 1451'de ölümü üzerine Manisa'dan Edirne'ye çağırılan Mehmed, kendine rekabet edebilecek kardeşi bulunmadığından kolayca tahta oturmuştur (Miroğlu, 1992: 200). II. Mehmed tahta geçtiğinde Bizans'ın elinde Süleyman Çelebi'nin oğlu Şehzade Orhan rehin olarak tutulmaktaydı ve İmparator şehzadeyi genç padişah karşısında cesaretlendirmekteydi. Fatih'in İstanbul'un fethinde aceleci olmasının bir nedeni de bu tehlikedir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 88). Şehzade Orhan'ın taht üzerinde hak dava etmesi dede tarafından gelen bir kolun tahta rakip olabileceği anlamını taşımaktadır. Bu da Fatih kanunnamesindeki: *"Her kimesneye evladından saltanat müyesser ola kardeşlerin nizam-ı âlem için katletmek münasibdir, ekser ulema dahi tecviz etmiştir, amil olalar"* hükmünü anlaşılır kılar (Özcan, 2003: 23; Uzunçarşılı, 2014: 40).

Fatih Sultan Mehmed ile kanunlaşan kardeş katli meselesini İslam hukuku açısından değerlendirdiğimizde karşımıza iki ayrı durum çıkmaktadır. Birinci durum; kardeşin ayaklanarak hükümdara karşı saltanat dava etmesi ve sonucunda yakalanıp boğdurulmasıdır ki bu fiil şeriatteki bağı (devlete isyan) suçuna karşılık geldiğinden şehzadenin katli caizdir ve had cezaları arasında sayılır. Fakat diğer durum olan siyaseten katli meselesinde ise ya daha isyan girişiminde bulunmamış ya da küçük yaşta olan şehzadeler öldürülmüştür. Bu uygulamada daha suç meydana gelmeden, ileride isyan etme ihtimali göz önüne alınarak verilen bir hüküm söz konusudur. Şehzade hiçbir isyana karışmasa da eğer isyana hazırlanıyorsa bu durum tazir dediğimiz cezayı gerektireceğinden idamı meşru sayılabilir. Fakat bu hususta delillerin bulunması icab eder. Ancak uygulamada şehzadenin yaşaması bile başlı başına bir fesat unsuru olarak görülmüş ve bazen çocuklar dahi bu hükmün içine sokulmuştur. Ulema maslahat-ı umumiye düşünerek bu işe cevaz vermişlerdir. Nizam-ı Âlem için bir mecburiyet olarak değerlendirilen bu uygulamaya Şer'i hukukun su-i istimali olarak bakılabilir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 82).

II. Mehmed'in sırasıyla Bayezid, Mustafa ve Cem isimlerinde üç oğlu olmuştur. Mustafa evvelden vefat ettiği için Fatih'ten sonra taht mücadelesi Bayezid ve Cem arasında yaşanmıştır. Bayezid'in yaşça büyük olması, sakinliği

ve yumuşak başlılığı onun padişah olmasında etkili olmuştur. Yıldırım Bayezid'den itibaren Amasya şehri tahta çıkacak şehzadelerin sancağı olarak kullanılmakta idi. Fatih'in sert ve aktif politikalarından yorulmuş olan devlet ricali ve yeniçeriler Amasya'yı adeta bir üs haline getirmişler Bayezid etrafında toplanmışlardı. Mücadeleler esnasında Bayezid'in güçlü şehzade olduğu aşikârdır. Gerçi Fatih'in onun yerine Cem'i tercih ettiğine dair görüşler olsa da veraset sisteminin doğası gereği şehzadeler hakkındaki meyiller, hatta vasiyetler bile devlet erkânı tarafından dikkate alınmak zorunda değildi (Emecen, 2011: 18).

Fatih'in vefat edeceği malum olunca vezirler derhal Amasya'ya haber gönderip Şehzade Bayezid'i tahta davet etmişlerdir (Emecen, 2011: 19). Bu sırada Bayezid'in oğlu Korkud İstanbul'da bulunduğundan babası gelene kadar saltanat kaymakamı olması uygun görülmüştür. İshak Paşa ardı ardına yirmi- otuz ulak göndererek Bayezid'den cevap almaya çalışırken Karamânî Mehmed Paşa da gizlice Cem'e haber göndermiş ve çabuk davranmasını istemiştir. Bu ulak, yolda Bayezid'in damadı olan Anadolu Beyler Beyi Sinan Paşa'ya yakalanınca mektup sahibine ulaşmamış, Şehzade Cem babasının vefatından çok geç haberdar olduğundan ancak sekiz gün sonra Bursa'ya doğru harekete geçebilmiştir (Hoca Sadettin Efendi, 1999: 187). Cem yolda ağabeyi Bayezid'e elçi göndererek Rumeli topraklarının onda kalmasını Anadolu'nun da kendine bırakılmasını teklif etmiştir. Hoca Saadettin Efendi (1999: 19) böyle bir taksimi düşünenleri: *“Allah'ın gölgesi olabilmenin gereği teklik ve Padişahlığın gereği de eşsizlik idiğünden gafil olan cahiller”* diye niteler.

Neticede Cem'in taht mücadelesine destek arayışı onu Mısır'a, hatta Papa tarafından esir tutulmaya kadar sürüklemiştir. Lakin Cem Sultan'ın bu sergüzeştini ona münhasır görmek hata olur. Taht mücadelesini kaybeden kardeşlerin ve onların çocuklarının önünde ölene kadar mücadeleye devam etmek ya da yurt dışına kaçmak dışında bir alternatif kalmıyordu. Nitekim Yavuz Sultan Selim karşısında yenileceğini hissedenden Şehzade Ahmed, çevresindekilere: *“Bana üç yol görünüyor. Ya Mısır'a yahut İran'a gidip onlara sığınacağım, ya yalın ayak fakir bir dilenci veya çalgıcı olarak diyardan diyara dolaşacağım, ya da kardeşimin eliyle şehit edileceğim. Bu yollar arasında en uygunu kardeşimle mücadele ederken şehit olmaktır”* mealinde sözler sarf etmiştir (Celalzade, 1997: 515).

1.2.1.6.4 Yavuz Sultan Selim'den I. Ahmed'e Veraset Sistemi

II. Bayezid'in Abdullah, Ahmed, Korkud, Alemşah, Şehinşah, Mehmed, Selim ve Mahmud isimli sekiz oğlu dünyaya gelmiştir. Vefatı sırasında Ahmed, Korkud ve Selim isimli çocukları hayattaydılar (Hoca Saadettin Efendi, 1999: 109-111). Yaşı ilerlemiş ve nıkris hastalığı yüzünden sağlığı iyice bozulmuş olan II. Bayezid, Hadım Ali Paşa'nın da teşvikiyle mizacı kendisine benzeyen büyük oğlu Ahmed'i tahta geçirmek için teşebbüste bulunmuş, hatta ona bu yönde haber göndermiştir. II. Bayezid'in tutumu ummadığı bir sonuç ortaya çıkararak şehzadeler arası taht mücadelesinin erkene çekilmesine ve yaşlı haliyle bu mücadelenin ortasında kalmasına yol açmıştır. Ahmed'in tahta geçirilme teşebbüsüne ilk tepki veren Korkud olmuştur. Korkud 1509 tarihinde sancağını terk ederek Mısır'a gitmiş ve bir yıl kadar orada kaldıktan sonra Teke sancağına geri dönmüştür. Şehzade Selim ise eğer sancağını değiştirmezse Ahmed'e karşı şansı olmayacağını anlamıştır. Bu sırada hem Gürcüler hem de İran şahı ile yaptığı savaşlarda yanında epey asker toplandığından mücadelesi için yeterli güce sahip olmuştur (Turan, 1992: 236). Şehzade Selim'in babasıyla ilk ciddi anlaşmazlığı, oğlu Süleyman'a sancak tayini hususunda olmuştur. Nihayetinde Kefe'ye gönderilen Süleyman burada babasının taht mücadelesi için zemin hazırlamıştır. Selim Kefe'ye, oğlunun yanına geçerek kendisine Rumeli'den bir sancak verilmesini istemiş lakin bu isteği babası tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kısa süre sonra babasıyla görüşmek bahanesiyle yola çıkan Şehzade Selim Uğraşdere denilen yerde babası II. Bayezid'la çarpışıp mağlup olarak Kefe'ye geri dönmüştür (Turan, 1992: 237). Bu sırada Ahmed'i istemeyen yeniçeriler onun İstanbul'a girişini engelleyince Ahmed Konya'ya giderek bağımsızlığını ilan etmiş, bu da Selim'in talihinin dönmesine neden olmuştur. Selim taraftarı vezirlerin: II. Bayezid'i ikna etmeleri sonucu ordu komutanı olarak İstanbul'a davet edilmiştir. Burada yeniçeriler tarafından bir sultan gibi karşılanan Şehzade Selim onların desteğini alarak saltanatı babasından devralmış ve ağabeyi Ahmed'in üzerine yürümüştür (Emecen, 2011: 66-67). Yavuz Sultan Selim, Doğuda İran'a karşı girişeceği mücadele sırasında arkasında tehdit kalmaması için diğer şehzadeleri bertaraf etmiştir (Emecen, 2011: 68). Onun başa geçmesinde dikkat çeken nokta babasının tahttan çekilmesinde ve başa geçmesindeki yeniçeri desteğidir. Yavuz Sultan Selim'in cülusunda yeniçeriler padişahın kılıçlarının altından geçeceği bir tören düzenleyerek onu baskı altına almak istemişlerse de

Yavuz Sultan Selim bu törenden kaçınmış, böylece bu seremoninin yol açacağı askeri vesayeti bertaraf etmeyi başarmıştır. Kısa bir süre içinde de yeniçerilerin ve vezirlerin üzerinde otorite kurarak mutlak hâkimiyetini hissettirmiştir (Emecen, 2018: 70). Bu dönemde dahi kendini gösteren yeniçerilerin padişah değiştirebilme güçleri ileriki dönemlerde büyük sorunlara yol açmış, Genç Osman ve III. Selim gibi padişahlar onlar tarafından öldürülmüştür.

Yavuz Sultan Selim'in küçük şehzade olması ve babasını tahttan indirmek suretiyle başa geçmesi alışıldık veraset teamüllerinin dışında bir gelişmedir. Bunun yanında babasının that değişikliğinin hemen akabinde vefat etmesi halk içinde olumsuz dedikoduların çıkmasına zemin hazırlamış bu da onun iktidarının meşruiyetini savunan eserlerin yazılmasına neden olmuştur. Döneminde yaşananları Yavuz Sultan Selim zaviyesinden anlatarak onu müdafaa eden bu eserlere "Selimname" denir. Selimnameler, içlerinde çok sayıda menkıbe barındırmakla beraber dönemi birinci elden anlatan önemli kaynaklardır. Bu tür daha sonra "Süleymannameler" şeklinde oğlu döneminde de devam etmiştir (Emecen, 2018: 71-72)

Yavuz Sultan Selim'in hastalığı ağırlaşınca tahtın yegâne varisi Şehzade Süleyman acele olarak Saruhan (Manisa) sancağından merkeze çağrılmış ve çocukluğu babasının taht mücadeleleriyle geçmiş olan Süleyman, tek şehzade olmasının avantajıyla zahmetsizce tahta oturmuştur (Emecen: 1992a: 313). Kanuni Sultan Süleyman'ın Murad, Mehmed, Selim, Bayezid, Cihangir, Mahmud ve Abdullah adlarında sekiz oğlu dünyaya gelmiştir. Bu çocuklardan Şehzade Mustafa büyük şehzade olarak Manisa sancağına gönderilmiştir. Bu dönemde Manisa sancağı merkeze yakın olması dolayısıyla padişah olmaya en yakın şehzade buraya gönderilmekteydi. Şehzade Mustafa burada yedi yıl kadar sancak beyliği yapmışken kendisinden desteğini esirgemeyen babaannesi Hafsa Sultan'ın vefatı ve kudretli vezirlerden İbrahim Paşa'nın Irakeyn seferinin ardından öldürülmesiyle gözden düşerek Amasya sancağına nakledilmiş; Manisa'ya ise Hürrem Sultan'ın sancağa çıkma yaşı gelen şehzadesi Mehmed gönderilmiştir. Sultan Süleyman'ın en çok sevdiği evladı şehzade Mehmed'dir ve onu kendine veliaht olarak görmüştür. Ancak 1543'te Macaristan seferinden dönerken şehzade Mehmed'in vefat haberinin ulaşmasıyla adeta yıkılmıştır (Demirtaş, 2010: 207). Şehzade Mustafa, kardeşinin vefatı ile birinci dereceden varis olarak tekrar eski sancağına dönme umuduna kapılsa da Hürrem Sultan'ın diğer oğlu Selim'in

Manisa'ya gönderilmesiyle büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Bu dönemde gerek Hürrem Sultan gerekse Rüstem Paşa'nın etkisiyle babası şehzadeye soğuk davranmaya başlamış ve şehzadenin İstanbul'a gelerek görüşme isteğini defalarca reddetmiştir. Şehzade Mustafa her ne kadar saraydan destek göremese de yaratılış ve mizaç itibarıyla dedesine benzediğinden o da Yavuz Sultan Selim gibi askerin desteğini arkasına almıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Rüstem Paşa'yı İran seferi için serasker tayin ettiğinde asker içinde, padişahın kocadığı ve sefere takati olmadığı için ordunun başına Rüstem Paşa'yı koyduğu şayiası yayılmaya başlamıştır (Gökbilgin, 2019: 101). Askerler “*Koca padişah dahi Dimetoka saraylarında bakiyye-i ömrün ibadet-i taate sarf eylesin*” diyerek Şehzade Mustafa'nın saltanatını istediklerini dile getirmişler, hatta bunun için Musatafa'nın gelip Rüstem Paşa'nın başını kesmesi ve ordunun idaresini devralması gerektiğini bile konuşmuşlardır. Bunlardan büyük endişeye kapılan Rüstem Paşa duyduklarını payitahta bildirmekte gecikmemiş hatta ileri giderek Şehzade Mustafa adına sahte bir mühür kazıtıp, mektuplar düzerek onu Safevilerle ile iş tutar vaziyette göstermeyi de başarmıştır (Demirtaş, 2010: 209). Kanuni Sultan Süleyman önceleri bu haberleri esassız görse de zaman içinde ikna olmuş, Mustafa'nın kardeşleri ile girişeceği mücadele için geliştirdiği ilişkileri kendi aleyhine kuruluyor varsaymıştır. Askerlere iktidarını hissettirip kudretini göstermek icap ettiğinden Rüstem Paşa'yı geri çağırarak yanında şehzade cihangir olduğu halde ordunun başında yola çıkan Kanuni Sultan Süleyman, Yenişehir'e geldiğinde Şehzade Bayezid'i, Bolvadin'e geldiğinde de Şehzade Selim'i huzuruna kabul etmiştir (Demirtaş, 2010: 211). Aktepe mevkiine ulaştığında ise Şehzade Mustafa babasını karşılamak için yanına gitmiş fakat çadıra girdiğinde dilsiz cellatlar tarafından boğularak hayatına son verilmiştir (Gökbilgin, 2019: 102).

Aynı yıl Şehzade Cihangir'in de vefat etmesinin ardından Kanuni Sultan Süleyman'ın yalnızca Selim ve Bayezid isimli şehzadeleri hayatta kalmışlardır. Bu iki şehzadenin de annesi Hürrem Sultandır ve aralarında çetin bir mücadele vardır. Aralarındaki çekişme babalarının tepkisini çekince valilik yaptıkları sancakları değiştirilmiş, Selim Manisa'dan Konya'ya, Bayezid ise Kütahya'dan Amasya'ya nakledilmiştir. Lakin aralarındaki mücadele, nihayetinde Konya Ovası'nda kanlı bir savaşa dönüşmüş, Bayezid'in hırçın tutumu üzerine Kanuni Sultan Süleyman ordusuyla Anadolu'ya geçerek onun üzerine yürümüştür.

Şehzade Bayezid'in önünde İran'a sığınmaktan başka yol kalmadığı için adamlarını ve şehzadelerini yanına alarak Şah Tahmasb'a sığınmıştır. Ancak Şah Tahmabs bir süre sonra onu ülkesi için bir tehdit olarak görüp babasına teslim etmeye karar vermiştir. Sonuçta onun da hayatı cellatlar elinde son bulmuş ve II. Selim hayattaki tek şehzade olarak tahta çıkmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi; baba-oğul mücadeleleri, şehzadelerin çatışmaları ve yurt dışına kaçan şehzadeler yönüyle adeta II. Bayezid döneminin tekrarı hükmündedir. II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde şehzadelerin sancaklarında güçlü olmaları o derece vahim neticeler doğurmuştur ki merkezi otoriteyi korumak adına Türk ananesine dayanan sancağa çıkma uygulamasında değişikliğe gidilmiştir. II. Selim ve III. Murad yalnızca büyük oğullarını sancağa göndermişler; III. Mehmed'in şehzadesi Ahmed ise hiç sancağa çıkmadan tahta geçmiştir (İnalçık, 1959: 90).

1.2.1.6.5 I. Ahmed'den İtibaren Veraset Sistemi ve Kafes Usulü

I. Ahmed dönemi gerek sancak uygulamasının kalkması gerekse babadan oğula geçen sistemin değişmesi bakımından Osmanlı veraset sisteminde bir dönüm noktasıdır. I. Selim'in cülusundan itibaren adım adım değişen sistem neticede şehzadelerin sancağa çıkmadığı ve hanedan içindeki en yaşlı erkeğin başa geçtiği bir şekle dönüşmüştür. Bu değişim sürecinde herbiri birer padişah gibi hareket eden şehzadeler, II. Selim döneminde yerlerini Manisa sancağında, merkeze sıkı sıkıya bağlı tek bir şehzadeye bırakmışlardır (Eroğlu, 2002: 856). Bunun yanında özellikle III. Mehmed'in cülusunda zayıf fetvalarla on dokuz şehzadenin birden öldürülmesi halk ve idareciler arasında ciddi huzursuzluklar meydana getirmiş bu da sistem değişikliğinin önünü açmıştır (Akgündüz ve Öztürk, 1999:169).

Ülkenin içine düştüğü buhranın da sistem değişikliğindeki etkisi büyüktür. Celali İsyanları nedeniyle sancağa çıkamayan I. Ahmed 1603 yılında on dört yaşındayken tahta geçmiştir. Cülusu esnasında gerek kardeş katli hadiselerinin halk içinde oluşturduğu üzüntü, gerekse henüz erkek evladı olmaması nedeniyle küçük kardeşi Mustafa'yı öldürtmeyip sarayda bir odaya hapsedmiştir. Böylece onun cülusu kansız ve mevcut kanuna muhalif olarak gerçekleşmiştir (İlgürel, 1992: 419). Her ne kadar ağabeyi hayatına dokunmasa da I. Mustafa sürekli öldürülme korkusuyla yaşamış, I. Ahmed'in erkek çocuk sahibi olmasıyla bu endişesi iyice artıp ruh sağlığına zarar vermiştir (Çeliker, 2018: 64-78) I. Ahmed

vefat ettiğinde şehzadeleri küçük yaşta olduğundan Osmanlı'da ilk defa “Amud-u nesebi” yani padişahlığın babadan oğula geçmesi usulü ihlal edilmiş ve tahta Mustafa geçirilmiştir. Onun başa geçmesi ekber ve erşed dediğimiz padişahlığın hanedanın en büyük ve olgun üyesine intikali usulü için ilk adım olarak görülür. Yalnız bu sırada gerek kardeş katlinin tatbik edilmemesi, gerek sancak usulünün uygulanmaması, gerekse amud-u nesebiye muhalefet edilmesi tamamen zamanın gereklerine ve padişahın hususi iradesine bağlı olup kanun şeklinde getirilmiş bir veraset usulü değildir. Nitekim I. Mustafa akli zafiyeti sonucu tahttan indirilip yerine II. Osman geçtiğinde, amud-u nesebiyi gözetmeyerek amcası Mustafa'yı tahta geçirdiği için sadrazamı azil edip şehüslama da sitem dolu bir mektup yollamıştır. Ayrıca orduya gönderdiği hatt-ı hümayunda da hakkının yendiğinden bahsetmiştir (Uzunçarşılı, 2014: 41).

Ekber ve erşed sistemi zaman içinde yerleştiği için kardeş katli hemen ortadan kalkmamıştır. Zira II. Osman saltanatının başlarında amcası ve altı kardeşinin hayatlarına dokunmamışken Lehistan seferi gündeme gelince kendisinden dört yaş küçük kardeşi Mehmed'in katli için Şeyhülislam Esat Efendi'den fetva istemiş; olumsuz cevap almasına rağmen Rumeli Kazaskeri Taşköprülüzade Kemaleddin Efendi'den alınan fetvayla kardeşinin hayatına son vermiştir. IV. Murad da İran seferindeki muvaffakiyet ile saltanatını sağlamlaştırdı, ana baba bir olan kardeşi İbrahim dışında Şehzade Süleyman, Bayezid ve Kasım'ı öldürtmüştür (Uzunçarşılı, 2014: 42).

1595'ten sonra şehzadelerin sancağa çıkmaması geçici bir uygulama olarak başlayıp daha sonra yerleşmiştir. İlk zamanlarda şehzadeler bizzat sancağa gitmeseler de zevahiri kurtarmak adına veliaht olan büyük şehzadeye Anadolu'dan ismen sancak veriliyor ve buraya bir mütesellim gönderiliyordu. Mesela Sultan İbrahim'in oğlu Mehmed daha beş yaşında iken Manisa sancağına tayin edilmiş ve yerine mütesellim gönderilmiştir. Siyasi hadiseler nedeniyle Sultan İbrahim'in hal'i gerçekleşip IV. Mehmed yedi yaşında padişah olunca bu göstermelik tayin usulü de terk edilmiş, sancak uygulamasından tamamen vazgeçilerek şehzadelerin sarayda kafes denilen tecrit odalarında tutulmaları adet olmuştur (Uzunçarşılı, 1975: 666). Bu dairenin zamanla genişleyerek harem dairesinin şimirlilik denilen en uzak bahçelerine kadar uzandığı bilinmektedir.(Yılmaz, 2012: 66)

Nihayetinde I.Ahmed zamanında başlayan veraset usulündeki değişiklik, şehzadelerin hayatlarını tamamen garanti altına almadığından sarayın şimşirlik bölümünde tutulan şehzadelerin ruh halleri olumsuz etkilemiştir. Her an öldürölme korkusuyla hapis hayatı yaşayan bu şehzadeler bazen tahta çıkarılmak için odalarından alındıklarında idama götüröldüklerini zannedip dışarı çıkmak istememişlerdir. Mesela Şehzade İbrahim kendini almaya gelenlere “*Bana mekr-ü adl iseniz bana taht-u saltanat gerekmez. Karındaşım sağ olsun, benden ne istersiniz?*” diyerek dışarı çıkmaya direnmiş hatta kardeşinin cenazesi gösterildiğinde bile inanmayarak geri dönüp yüzünü tekrar açtırmıştır. Yeni sistem ancak IV. Mehmed’den sonra mükemmel olarak işlemeye başlamıştır. Lakin bu sistemin sonucu olarak yıllarca toplumdan uzak tutulan şehzadeler devlet tecrübesi kazanamadan, deneyimsiz şekilde başa geçmişlerdir. Saltanatın Osmanoğulları içinden yaşça en büyüğüne geçme âdeti, Sultan Abdölmecid ve Sultan Abdölaziz’in büyük oğullarını tahta geçirme arzularına rağmen Osmanlı hanedanının sonuna kadar devam eden bir kanun olmuştur (Uzunçarşılı, 2014: 42-43).

1.2.1.6.6 Modernleşme Döneminde Veraset Sistemi

Şehzadelerin kafesteki tecritleri konusunda ilk yumuşamalar I. Abdöhlamid döneminde olmuştur. I. Abdöhlamid, yeğeni Şehzade Selim’e (III Selim) oldukça müsamahakâr davranmış, kimi zaman çıkılan at binişlerine Şehzade Selim’i de beraberinde götürmüştür. Ayrıca Şehzade Selim’in annesi Mihrişah Sultan’ı Eskisaray’a naklettirmediğı gibi şehzadenin dışarıdan insanlar ile devletin durumu hakkında yazışmasına da göz yummuştur (Alp, 2018: 67). Kafes sisteminin cari olduğı dönemde ilk siyasi görev üstlenen şehzade de yine III. Selim’dir. III. Selim’in veliahtlığı zamanında Hocabey ve Kırım’ın işğali Ruslarla resmi bir belge imzalamayı gerektirmiş lakin Rus Çarı bu metni veliaht şehzadenin imzası bulunmadığı gerekçesi ile geri çevirmiştir. Nihayetinde belge Şehzade Selim’e veliaht sıfatıyla mühürlenilerek geri yollanmıştır (Alp, 2018: 67-87). III. Selim başa geçtiğinde o da kardeşinin çocuklarının memleket meseleleriyle ilgilenmelerine izin vermiş, Şehzade Mustafa’nın (IV. Mustafa) “Veliahd-ı saltanat” olmasından ötürü dış dünyayı ve ilm-i siyaseti bilmesi gerektiğini düşünmüştür. Onun döneminde Şehzade Mustafa’nın dünya ahvalini ve devlet idaresini öğrenmesi için Koca Sekbancıbaşı “*Hülasat-ül Kelam fi Redd-il Avam*” isimli eseri kaleme alınmıştır (Alp, 2018: 67).

II. Mahmud'un saltanatında modernleşme süreci devletin tüm kurumlarında kendini hissettirmiştir. Sarayın da Avrupa etkisine açıldığı bu dönemde şehzadeler kafesten kurtulup dışarı çıkma imkânı buluşlardır. Bu serbestlik II. Mahmud tahta geçtiğinde hanedan soyundan gelen başka bir şehzade kalmamasıyla da ilgilidir. Kendi çocuklarını tehlike olarak görmediğinden harem dairesinin dış kapılarını aralamıştır. II. Mahmud, başlattığı reformları devam ettirecek bir halef arzu ettiğinden oğullarından Abdülmecid'i adeta batılı bir prens gibi yetiştirmiş, çıktığı tüm yurt gezilerine oğulları Abdülmecid ve Abdülaziz'i yanında götürmüştür (Kırpık, 2016: 74-75).

Yenileşme sürecinde şehzadelik kurumunda yaşanan en büyük değişikliği 17 yaşında tahta geçen Sultan Abdülmecid gerçekleştirmiştir. Kurala göre II. Mahmud'un ölümünün ardından kafes usulünün geri gelmesi ve Sultan Abdülmecid'in, kardeşi Abdülaziz ile çocuklarını saraydaki dairelerine hapsetmesi gerekliydi. Lakin o bunu yapmadığı gibi kardeşini ve yeğenlerini Selanik ve Sakız'a düzenlediği gezilerde yanında getirmekten çekinmemiştir. Ayrıca kendi saltanatından önce şehzadeler saray dışındaki tören ve merasimlere katılamazken Sultan Abdülmecid bunu serbest bırakmıştır. Onun döneminde kardeşi Abdülaziz, veliaht sıfatıyla ayrı bir sarayda oturarak serbestçe halkın içine karışmıştır. Osmanlı Devleti'nde veliahtlığın bir kurum olarak tanınmasının temelleri de onun devrine denk gelir. Sultan Abdülmecid'in yumuşak tutumu sonucunda Rus imparatorunun kardeşi İstanbul'u ziyaret ettiğinde Şehzade Abdülaziz onunla padişah huzurunda görüşme fırsatı bulmuştur (Kırpık, 2016: 76). Sultan Abdülmecid'in şehzadeler hakkında uyguladığı bir diğer yenilik de çocuk sahibi olmalarına ses çıkarmamasıdır. Kafes usulünde şehzadelerin çocuk sahibi olmalarına imkân tanınmaz, bu gibi istenmeyen gebelikler sonlandırılma yoluna gidilirdi (Uluçay, 1992: 67). Sultan Abdülmecid ise kardeşi Abdülaziz'in Eyüp civarındaki bir evde sakladığı oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi bildiği halde bunu görmezden gelmiştir (Akyıldız, 2013: 13).

Sultan Abdülaziz 1861'de tahta oturduğunda aynı esnek anlayışı devam ettirmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın (1960: 146) Tezakir'de bildirdiğine göre biat merasiminin icrasından sonra Sultan Abdülaziz yeğenlerini Dolmabahçe Sarayı'na davet edip onlara hitaben: “ *Size bir veçhile sıkıntı çektirmem. Pederinizin zamanında ben nasıl gezdim ise siz de öylece padişah-zâdeliğe yakışacak surette gezmelisiniz. Cuma günleri istediğiniz camiye gidip namaz*

kılınız. Sâir günler okuyup yazınız” dedikten sonra büyük şehzade olan Murad Efendi’ye: “*Benden sonra bu tahta sen geçeceksin, çalışıp kesb-i terbiye ve ma’lûmat etmelisin*” diye nasihat etmiştir. Ardından da o güne kadar sakladığı oğlu Yusuf İzzeddin’i onlarla tanıştıtararak her birinin ellerini öptürmüş ve oğlunu sıranın sonuna koyarak: “*Bu da sizdendir. Merhum efendimiz de biliyordu. Buna da bakıverin*” demiştir.

I. Ahmed’den itibaren uygulanagelen ekberiyet” ilkesi, 1876 yılında ilan edilen Kanun-u Esasi’nin üçüncü maddesiyle, yani: “*Saltanat-ı seniyye-i Osmaniyye hilâfet-i kübra-yı İslamiye’yi haiz olarak sülâle-i Âli Osman’dan usûl-ü kadimesi veçhile ekber evlâda aittir*” hükmüyle hukuki bir zemine oturtulmuştur. Saltanatın büyük şehzadeye ait olduğunu belirten bu madde aynı zamanda onun veliahtlığını ve tahta cülusunu garanti altına almıştır. Dolayısıyla, Kanun-u Esasi’yle beraber Osmanlı Devleti’nde veliahtlık hukukunu belirleyen ilk kanuni düzenleme yapılmıştır denilebilir (Gözübüyük ve Kili, 1982: 27). Her ne kadar Osmanlı Devleti’nde veliahtlık makamı XIX. Yüzyıldan itibaren kurumsallaşma sürecine girse de II. Abdülhamid döneminde veliaht Şehzade Reşat Efendi’nin tecritte tutulduğu, dışarı çıktığında insanlarla görüşmesine müsaade edilmediği bilinmektedir (Alp, 2018: 106). Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nde ancak 1909-1922 tarihleri arasındaki dönemde, resmi bir veliahtlık kurumundan söz etmek mümkündür.

3 Temmuz 1908’de ilan edilen II. Meşrutiyet ile Osmanlı Devleti’nde meydana gelen rejim değişikliği şehzadeleri yakından ilgilendirmiştir. Meşrutiyetin ilanına öncülük eden kadrolar şehzadeler için de batılı prensler tarzında bir yapı öngörmüşlerdir. Bu yapısal değişikliği Dolmabahçe Sarayı’nda inşa edilen Veliaht Dairesi’nde açıkça görmek mümkündür. Mehmed Reşat döneminde veliaht şehzade olan Yusuf İzzeddin Efendi 1 Şubat 1916 tarihindeki intiharına kadar yaklaşık olarak sekiz sene bu makamda bulunmuştur. Onun ardından veliaht olan Vahideddin Efendi ve Abdülmecid Efendi de kelimenin tam anlamıyla faal birer Osmanlı veliahdı olmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 tarihinde yayınladığı 431 sayılı iki maddelik kanunla saltanat ve hilâfeti birbirinden ayırarak saltanatu kaldırmıştır (Küçük, 1998:263). Böylece şehzadelik ve veliahtlık kurumları da fiilen ortadan kalkmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KLASİK DÖNEMDE OSMANLI ŞEHZADELERİ

Osmanlı Devleti'nin idari ve kurumsal yapısı içerisinde şehzadelik kurumunun müstesna bir yeri olmuştur. Onların yetiştirme biçimleri ve idare içinde aldıkları roller ile devletin ilerleyişi arasında doğrudan bir bağlantı bulunduğu göz önüne alınırsa padişahların çocukluk ve gençlik yıllarına inilmeden saltanatları dönemlerindeki icraatlarını bütünüyle kavramanın mümkün olmayacağı görülecektir. Bu bakımdan şehzadelik kurumunun incelenmesi siyasi, sosyal ve ekonomik tarihinin anlaşılması açısından da bir zarurettir.

2.1 Şehzadelerin Doğumları

Osmanlı Devleti'nin ilk üç asrında padişahlar baba olma sevinçlerini halka sadaka dağıtmak ve haberi getirene ihsanlarda bulunmak şeklinde, sade biçimde kutluyorlardı. Ayrıca bu dönemde şehzadeler ülkenin çeşitli sancaklarında valilik yaptıklarından buralardaki hanedan haremlelerinden çocuk sesi hiç eksilmemiş, padişahlar çok sayıda toruna sahip olmuşlardır. Sancaklarda doğan torunlar ikinci dereceden şehzade olmalarından ve doğumları aile bağının ötesinde ciddi bir siyasi anlam taşımadığından başkentte fazla ilgi görmemiş, amcaları ve babaları hayattayken tahta geçme ihtimalleri uzak olan torun şehzadelerin doğumları sıradan aile işleri arasında sayılmıştır (Kurtaran, 2014: 761). Lakin Sultan I. Ahmed ile Sultan Abdülaziz dönemleri arasında padişah haricinde hanedandan erkeklerin çocuk sahibi olması yasaklanmıştır (Uluçay, 1992: 70). Bu dönemde sarayın şimşirlik bölümünde tutulan Şehzadelerin cariyeleri hamile kalırsa çocukları düşürmeleri sağlanıyordu. Bu işlemi haremdeki ebeler gerçekleştirirdi.(Akyıldız, 2019: 29). Bu uygulama hanedandaki çocuk sayısını ciddi oranda azaltmış ve doğumları daha da önemli hale getirmiştir. Padişahların çocuk sahibi olmasına “Viladet-i hümayun” denmekteydi. Özellikle padişahın bir erkek çocuğa sahip olması sarayda ve ülkede büyük sevinçle karşılanırdı. Osmanlı neslinin devamı açısından büyük önem taşıyan şehzadenin dünyaya gelmesi hangi anneden doğduğuna bakılmaksızın aynı önemle kutlanırdı (Eroğlu, 2010: 480; Önal, 2015:432). Bunun yanında kız çocukların doğumları da önemsiz görülmez onlar için de törenler düzenlenirdi. Doğan çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun padişahın sıhhatini ve çocuk sahibi olma kabiliyetini gösterdiğinden

memnuniyetle karşılanmıştır. Padişah kızlarına ilk dönemlerde Anadolu Selçukluları'nda olduğu gibi "Hatun" denirken Fatih Sultan Mehmed'den sonra "Sultan" denilmiştir (Uluçay, 1992: 67). Sultan unvanı sadece padişahın kız çocukları için değil; padişahın kız kardeşi, şehzade kızları, padişah kadınları, şehzadeler hatta padişahlar için de kullanılmıştır. Bu unvan erkeklerde isimden önce, kadınlarda isimden sonra gelirdi (Akyıldız, 2019: 36). Manidardır ki İstanbul'da bir hanedan üyesinin doğumu için yapılan ilk büyük merasim bir şehzade için değil bir sultanzade için gerçekleşmiştir. II. Bayezid kızı Aynışah Sultan'ın bir erkek çocuk doğurduğu ve damadı Mirza Ahmed'in de Tebriz'de Akkoyunlu tahtına oturduğu haberini alınca bu iki müjdeye çok sevinmiş; *“Şimdiden sonra Acem vilayetleri dahi bizim oldu”* diyerek payitahtta şenlik yaptırmıştır (Önal, 2015: 434). Şehzadelerin doğumlarının büyük şenliklerle kutlanması özellikle XVII. asırdan itibaren yerleşmiş bir uygulamadır (Uzunçarşılı, 2014: 97). Bu dönemdeki usule göre şehzadelerin doğumları bir hattı hümayunla sadrazama bildirilir ve mahkeme sicillerine kaydedilirdi (Kurtaran, 2014: 764) Çocuk erkek ise haberi darüssaade ağası, kız ise başka bir saray ağası iletirdi. Şehzade veya sultanın doğum haberini getiren şahsa hilat ve samur kürk hediye etmek adettendi (BOA.AE.SMST.II. 124\13611). Haber ulaşınca sadrazam ile beraber şeyhülislam, vezirler, kazaskerler, yeniçeri ağası gibi önemli devlet görevlileri saraya giderler ve silahtar ağa vasıtasıyla huzura çağırılırlardı. Vezirler ve şeyhülislam gibi devlet ricali doğan çocuğa hediyeler getirirlerdi (TS.MA.e. 1155\33). Ardından da lohusa şerbeti hazırlanıp devlet ricalinin eşlerine yolların ve bunlar da saraya çağırılırlardı. Geleneğe göre bu davet bir baltacı gönderilmek suretiyle yapılmaktaydı (Uzunçarşılı, 2014: 97,98). Doğumu tebrik etmeye gelen misafir hanımlar üç gün boyunca haremde misafir edilir, sazlar ve çengillerin olduğu eğlencelere katılırlardı (Uluçay, 1992: 81).

Osmanlı sarayına alınan kızlar burada acemi, carie, şakird, usta ve gedikli gibi rütbelere sahip oluyorlardı. Padişahların eşleri haremdeki bu cariyeler arasından seçilmekteydi. Sonradan Müslüman olan bu kızlar arasından padişahın gönlüne hoş gelenler “Has odalık” sıfatıyla adlandırılırlardı. Bu kızlar hamile kaldıklarında samur kürk giydirilerek “İkbal” de denilen “Kadınefendi”liğe geçerler ve kendilerine ait odaları olurdu (Göde, 1989: 442). Eğer kadınefendi veliahtın annesi ise “Haseki” ismini alır ve valide sultandan sonra haremde en güçlü kadını haline gelirdi (Karadoğan, 2012: 220). Çocukların doğumları için

yapılacak hazırlıklarla valide sultanlar bizzat ilgilenir, bu doğumlar ihtişamlı törenlerle kutlandığından yüksek masraflara yol açarlardı. Doğum yaklaştığında haremın hâkimi konumunda olan valide sultan, oğluyla görüşür; doğum için yapılacak elbise, mücevherat gibi eşyanın temini ile doğrudan ilgilenirdi. Doğumdan sonrası için çocuk ve kadın takımları temin edilir, elde bulunanlar varsa onlar kullanılır, yeniden satın alınmazdı. Bu istekleri en kısa sürede hazır etmek hazine kethüdasının göreviydi. Haremın büyük odalarından birisi doğum için ayrılır, doğumu yaptıracak ebe ile çocuğu emzirecek “Daye” denilen sütne saptanırdı (Karadoğın, 2012: 220).

Doğumun olacağı odanın tüm takımları değıştirilir ve her yanı süslenirdi (Uluçay, 1992: 71). Doğum odasının en süslü yeri, doğacak sultanın veya şehzadenin konulacağı beşikti. Şehzadelerin birden faza beşikleri olurdu. Topkapı Sarayı hazine dairesinde bulunan, altından yapılmış her tarafı değerli taşlarla süslü ünlü beşik halen görenlerin gözlerini kamaştırmaktadır. Doğacak çocukların örtü ve yorganı murassa taşlarla işlenmiş olurdu.(TS.MA.e. 666\48) Beşiğın baş kısmına, mücevherlerle bezeli bir Kur’an kesesi, pırlanta ve elması “Maşallah” ve nazara karşı da yine mücevherlerle süslü bir horoz mahmuzu asılırdı. Kadınlar ceviz ağacından yapılmı sedef işlemeli “Öreke” isimli bir sandalyede, kalabalık bir maiyetle doğumu gerçekleştirirlerdi (Karadoğın, 2012: 220). Osmanlı sarayında çocuk doğuran kadına padişah tarafından hediyeler ve ihsanlarda bulunulur ve rütbesi yükseltilirdi. Eğer çocuk erkek olursa bu ihsanlar daha ziyade olurdu (Uluçay, 1992: 74). Müjdeli haberin ardından müderrislere, şeyhlere ve talebelere de ihsanlarda bulunulur; sarayın denize nazır kurulmuş topları eğer çocuk erkek ise 7, kız ise 3 defa atış yaparlardı. Top endahtı gün içinde beş defa tekrarlanarak “Viladet-i hümayun” halka ve devlet ricaline ilan edilirdi (Kurtaran, 2014:761). Bunun yanında bazen Yedikule’de bulunan topların atış yaptığı da vaki olmuştur. İstanbul Sokak ve çarşılarında tellallar hanedan üyesinin doğumunu ilan ederlerdi. Özellikle XVIII. yüzyıldan sonra ülkenin her yerine fermanlar gönderilerek kutlamalar yapılması emredilmiş, İstanbul gibi diğerk merkezlerde de şenlikler tertiplenip donanmalar düzenlenerek; Bosna ve Kırım gibi ülkenin pek çok eyaletinde kalelerden yedi pare top atışı yapılarak beş, yahut yedi gün şehrayın tertip edilmiştir (BOA: YB.04. \ 6 - 51; BOA.C.SM. \ 60 - 3015; BOA. A.}AMD. \ 1 - 15). Doğum haberinin ülkede duyulması neticesinde

ülkedeki birçok şehir ve kasabanın camilerinde dualar edilir; doğan çocuğun ömrünün uzun, bahtının açık olması dilenirdi. (Uluçay, 1992: 76).

Doğan çocuk için sadrazamın mücevherli bir beşik hediye etmesi adettendi. Bu tören “Beşik alayı” denen bir merasimle gerçekleşirdi. Ondan önce üçüncü gün valide sultan da bir beşik getirmiş olurdu. Şehzade için daha başka beşikler gönderilse ve alaylar düzenlense de beşik alayları içinde en ihtişamlısı doğumun altıncı günündeki sadrazamın beşik alayıdır. Beşik alayı mehterin çaldığı marş ve ilahilerle Paşa Kapısı’ndan ayrılır, Divan Yolu’nu takip ederek ilerlerdi. Alaya katılanların başlarındaki renkli kavuklar, sırtlarındaki renkli kürk ve kaftanlar, ayaklarındaki kırmızı yahut sarı renkli çizme ve yemeniler beşik alayını izleyenler için başlı başına renk cümbüşü oluştururdu. Bunun yanında ellerindeki şeker kutuları, bu renkli sahneyi daha da zenginleştirir, şeker dağıtılması günlerce süren şenliklerin zirve noktası olurdu. Başta çocuklar ve gençler, ardından civardaki ahali, mehterin hareketli ezgileriyle kendinden geçerek beşik alayını saraya kadar takip ederlerdi. Bebek erkekse sadrazamın beşik ve örtülerin yanında bir de değerli taşlardan yapılmış sorguç getirmesi adettendi (Akyıldız 2019: 39; Uluçay, 1992: 80).

Şairlerden şehzadelerin doğumu için kaside yazanlar ve tarih düşenler olurdu. Bunlara da ihsanda bulunmak usuldendi (BOA.A.}TŞF. \6-9; TS.MA.e. 1182\68; TS.MA.e. 445\43). Örneğin şair Dürrî Şehzâde İsa’nın doğumunda “*Nûr saldı gün gibi Şeh-zâde İsa âleme*” beytini yazarak hicri 1117 tarihini düşmüştür (Yakıt, 1992: 183). Payitahtta yapılan şenliklerin süresi doğan çocuğun cinsiyetine, kaçınıcı çocuk olduğuna ve hanedandaki erkek evlat sayısına göre değişiyordu. Eğer doğan, padişahın ilk oğlu ise şehirde yedi gün yedi gece donanma olması adet olmuştur. Mesela II. Osman’ın ilk oğlu Mehmed için yedi gün yedi gece şenlik yaptırmışken, ikinci oğlu için kutlamalar üç gün ile sınırlı kalmıştır. I. Abdülhamid de ilk çocuğu doğduğunda büyük bir şenlik yaptırmış iken ikinci oğlu doğduğunda “*Böyle maskaralık lazım değildir*” diyerek, dervişlere ve hocalara ihsanda bulunup fukaraya sadaka dağıtmakla yetinmiştir. Saraydaki doğumlar, yalnızca padişah için değil; divan üyeleri ve husussan sadrazam için de çok masraflı olmaktaydı. Devlet ricali, yalnız çocuğa ve annesine hediye getirmekle kalmaz, haremdeki diğer kadın ve sultanlara da hediyeler getirirlerdi. Bu şenlikler özellikle padişahların uzun müddet çocukları olmadığı ve hanedanın kesintiye uğraması korkusunun baş gösterdiği dönemlerde

daha ihtişamlı olmuştur. Otuz sene doğum oladığından saraydan ocuk sesi kesildiği sırada III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumu padişahın zürriyetinin kesik olmadığına işaret ettiği için hem halk hem de saray içinde coşkuyla karşılanmıştır. Başta yedi gün kutlama yapılmasına karar alınmışken halkın isteğiyle buna  gün daha ilave edilmiştir (Uzunçarşılı, 2014: 98-99). Donanma esnasında sarayın dış duvarları, Hnkr Sofası ve Harem; fenerler, fanuslar ve kandillerle bezenir, ayrıca fişek şenlikleri düzenlenirdi. Bu süsleme ve şenlik yalnız sarayla sınırlı kalmaz; büyük rütbeli devlet adamlarının konakları ve yalıları da rengrenk aydınlatılırdı. Konakların ssllğ ve kandillerin sayısı sahibinin zenginliğine ve siyasi mertebesine işaret ettiği için bu süslemeler devlet erkânı arasında bir yarış şeklini almıştır. Lakin bu hususta hiçbiri saraydaki göz alıcı donanmayla kıyaslanamazdı. Mesela yukarıda bahsi geçen III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumunda kk bir maket cami yapılıp ii renkli kandillerle ışıtılarak Topkapı Sarayı'nın önüne bırakılmıştır. Bu muhteşem seyirliğin yanında civardaki ağaç dallarına ve başka yüksek yerlere renkli fanuslar asılmış, halk sevinç içinde sokaklara çıkıp bu gösteriyi hayret ve neşe içinde izlemişlerdir (Uluçay, 1992: 77). şenlikler sırasında kekler, orta oyuncular karagzcler, hanendeler, cambazlar, ateşbazlar, şişebazlar gibi pek çok hüner erbabı sokaklarda yeteneklerini sergiler, iek ağaç ve hayvan tasvirlerinin bulunduğu devasa nahıllar sokaklardan bazen zorlukla geçirilir. Bunun yanında matrak, cirit ve atıcılık gibi yarışmalar eksik olmazdı. Tekke, tarikat mensupları ile esnaf da bu alaylarda mutlaka yerlerini alırlardı. Böyle günlerde taşkınlık çıkarmak isteyenlere karşı ilave güvenlik tedbirleri alınır, bekr odalarında ve dükkân altlarında yatanlar daha ziyade gözlenirdi (nal, 2015:435).

şehzadeler doğduklarında hizmetlerine yirmi kadar “Usta” tabir edilen genç kız tayin edilirdi. Bu kızlar çocuğun bakımında annesine eşlik ederler ve hizmetlerini grrlirdi. şehzade bir yaşına geldiğinde ise hizmetine üç adet has oda azası verilirdi. Bunlardan en yaşlısı “Baş lala” olur ve emri altındaki iki hadım ağası da lala unvanını alırdı (Uzunçarşılı, 2014: 99). şehzadeler yürümeye başladıktan sonra kalfaları ya da dadıları ile beraber bahçeye çıkarlar, burada sarayda bulunan çocuklarla ve kk cariyelerle oyun oynayarak vakit geçirirlerdi (Uluçay, 1992: 85). Lakin başta da söylediğimiz gibi tüm bunlar İstanbul'da doğan padişah çocukları için geçerliydi. XVII. yüzyıldan önce sancakta doğan şehzadelerin merasimleri sancağın şartları dhilinde, dar dairede ve gösterişten

uzak gerçekleşir, sünnet törenleri doğumlarına nazaran merkez tarafından daha ziyade ilgi görürdü (Emecen, 2013a: 346).

2.2 Şehzadelerin Yaşamları

Osmanlı şehzadelerinin yaşamlarını, şehzadelerin sancağa çıktıkları dönem ve sarayda münzevi kafes hayatı yaşadıkları dönem olarak iki kısımda incelemek mümkündür (Eroğlu, 2010: 480). Sancak usulünün tatbik edildiği yıllarda şehzadeler, kendilerine sancak tayin edildiğinde vezir-i azamın başkanlık ettiği özel bir merasimle yola çıkarlardı. Çocuklukları İstanbul'da geçtikten sonra sancağa çıkan şehzadelerin yaşamları hakkında yeterince bilgi bulmak mümkündür. Fakat sancağa gönderilen şehzadeler bulundukları yerlerde çocuk sahibi olduklarında bu ikinci dereceden şehzadelerin yaşamları İstanbul'da büyüyenlere nazaran bir derece meçhul kalmıştır. Bu şehzadelerin doğumları, eğitimleri ve sünnet törenleri çoğu zaman merkezdekine göre gösterişsiz bir biçimde gerçekleşmiş ve tahta uzak görüldüklerinden tarihçilerin de ilgi alanına girmemişlerdir. (Emecen, 2013b:344).

Klasik dönemin merak uyandıran, önemli padişahlarından bazıları sancaklarda dünyaya gelmiş ve büyümüşlerdir. Mesela II. Murad ve Yavuz Sultan Selim Amasya'da ve Kanuni Sultan Süleyman da Trabzon'da dünyaya gelmişlerdir. Bu padişahlar şehzadeliklerinde İstanbul'daki sarayı ya hiç görmemişler ya da kısa süreli ziyaretlerde bulunabilmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman babası tahta çıkışına kadar İstanbul'a hiç gitmemiştir (Emecen, 2018: 79).

2.3 Şehzadelerin Eğitimleri

Osmanlı şehzadelerinin eğitimine etki eden faktörleri “Bir padişah nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevabın içinde bulmak mümkündür. Şehzade eğitiminin unsurlarını dönemin ideal padişah tiplemesi belirlemiştir. Kuruluş devrinin “Gazi” padişahları cesaret, adalet ve dindarlık erdemlerini bünyelerinde barındırdıklarından şehzadelerin de bu özelliklere sahip olmasına dikkat edilmiştir. Lakin bu özellikleri çoğu zaman bir hocadan ders almak şeklinde değil de informal biçimde ortamdan özümseyerek alıyorlardı. Devlet başkanını, sürüsünden mesul bir çoban olarak gören İslam anlayışı bu mesuliyeti taşıyabilecek bireylerin özenle yetiştirilmesini zorunlu kılmıştır: “*Hepiniz çobansınız, hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Amir memurlarının çobanıdır...*” hadisi bu bakımdan önemli bir ölçüdür (İmam Nevevî, 2006: 153).

Kuruluş dönemindeki şehzade eğitiminde özellikle ahi öğretilerinin etkisi büyüktür (Kırpık 2016: 31-32). Devletin kurumsallaşmasıyla bu sade ölçülerin yanına yenileri eklenmiş ve şehzade eğitimi Enderun eğitimiyle iç içe geçerek daha karmaşık ve kapsamlı bir şekil almıştır (Eroğlu, 2010: 480). Şehzadeler 13 yaşına kadar aynı iç oğlanları gibi Enderun'da eğitim alırlar bu yaştan sonra eğitimlerinin ikinci kısmına sancak beyi olarak gönderildikleri sancaklarda devam ederlerdi. (Eroğlu, 2019: 84).

Klasik dönemde hem şehzadeler hem de anneleri mevcut erkek çocuklar arasından en liyakatlisinin padişah olabileceğinin farkındaydılar. Liyakat yarışında diğer kardeşlerin önüne geçmenin yolu ise iyi bir eğitim almaktan geçiyordu. Bir şehzade annesi, oğlunun padişah olmaya liyakat kesp etmesi için elinden ne gelirse yapardı. Padişahın aynı anneden doğan evlatları aynı dairelerde yaşamlarını sürdürürler, bebeklik yıllarından itibaren padişahlığa namzet olarak yetiştirilirdi (Eroğlu, 2004: 81). Şehzade eğitimlerinin saray ve sancak eğitimi olmak üzere iki kısımda gerçekleştiğinden bahsetmiştik. Şehzadelerin saraydaki eğitimleri annesinin gözetiminde lala, sütüne, kalfa ve cariyeler tayin edilmesiyle başlardı (Kurtaran, 2014: 762; TS.MA.e. 807\18). Şehzadeye tayin olunan lalaların bir görevi de şehzadenin eğitim ve öğretimini takip etmektir (Taş, 2017: 57). Şehzadelerin saray çocukları ile oynadıkları oyunlarda gelişimlerine katkı sağlayacak stratejik oyunlar tercih edilmekteydi (Karadoğan, 2012: 222). Şehzadeler beş altı yaşlarına yani örgün eğitim çağına geldiklerinde padişah tarafından bir hoca tayin edilir ve törenle derse başlardı. Bu törene “Bed-i besmele” ismi verilmekteydi. Devlet erkânının ve davetlilerin huzurunda Şeyhülislam (müftü) alfabeyi “elif” ten “y” harfine kadar okutur, sonra dua ederek çocuğu hocasına teslim ederdi (Uzunçarşılı, 2014: 100). Şehzade ilk dersi aldıktan sonra şeyhülislamın elini öpmek için teşebbüste bulunur, şeyhülislam ise elini çekerek şehzadenin omzunu öperdi. Eğitime başlayan şehzadeye şeyhülislamın bir cüz kesesi ve elif-ba hediye etmesi adettendi. Ayrıca babası da bir ders takımı hediye ederdi. Eğitimi devralan ilk hocası ona okuma-yazma ve basit matematik işlemlerini; bunun yanında ata binme, ok ve yay kullanma gibi temel becerileri öğretirdi (Kırpık, 2016: 37) Kuran'ı hatmeden şehzadeye sadrazam ve diğer yüksek rütbeli görevliler hediyeler verirlerdi (Uzunçarşılı, 2014: 100). Padişah kızları da şehzadeler gibi bed-i besmele töreniyle eğitimlerine başlayıp erkek kardeşleriyle beraber aynı eğitimi alırlardı. (Akyıldız, 2019: 37). XVII. yüzyılda

sarayda bir şehzadegân mektebi inşa edilmiş, hanedan çocukları dört yaşına geldiklerinde lalalar refakatinde buraya getirilerek “Bed-i besmele” törenleri burada yapılmaya başlamıştır (Ortaylı, 2008: 103). Şahzade ve sultanların eğitim aldıkları odalar II. Abdülhamit döneminde Yıldız Sarayı’na taşınmasıyla ayrılmıştır (Akyıldız, 2019: 37).

Yaşları ilerledikçe şehzadelerin eğitimlerinde müeddip tabir edilen başka hocalar da görev alırlardı (Küçükaşçı, 2010: 478). Çocukları eğitecek hocalar saraya harem halkıyla karşılaşmayacakları bir biçimde alınır, iki ihtiyar siyah kadının gözetiminde dersler devam ederlerdi (Eroğlu, 2004: 81). Bu kişilerin devrin en ileri hocaları olmalarına, aynı zamanda ahlakça örnek olacak mahiyette bulunmalarına özen gösterilirdi. Mesela II. Murad oğlu Mehmed için matematik hocası aradığında, hakkında bazı şayialar yayılmış olan Ali Kuşçu’yu İstanbul’a getirmek yerine ilimce ona yetişemeyen ama ahlakça üstün olan Koca Sinan Paşa’yı Ali Kuşçu’nun yanına gönderip orada iki sene eğitim aldırdıktan sonra oğlu Mehmed’e hoca tayin etme yoluna gitmiştir (Mehmed Tevfik, 1330: 7). Her ne kadar II. Murad Ali Kuşçu hakkında söylenenlere istinaden İstanbul’a getirmekte tereddüt etse de şehzade padişah olduğunda bu âlimi İstanbul’a davet etmiştir. Bu husus Ali Kuşçu hakkında söylenenlerin gerçeği yansıtmadığını da gösterir.

Şehzadeler on bir ilâ ön üç yaşlarına kadar şehzadegan mektebinde iç oğlanlarla beraber teorik eğitim alırlar, bundan sonra sünnet edilerek törenle sancaklarına gönderilirlerdi. Şehzadegan mektebinde şehzadelerin sarayda daha önce yükselen enderun mensupların geçtikleri aşamaları geçmeleri beklenirdi.(Yılmaz, 2012: 102)Bu eğitimde Sancağa çıkma tabir edilen bu usulde şehzadeler aynı zamanda birer ilim merkezi sayılabilecek şehirlere vali olarak gönderilirler ve burada uygulamalı olarak devlet idare etmeyi öğrenirlerdi. Şehzadeler sancaklara gönderilirken yanlarına devletle irtibatlarını kurup eğitimlerini takip edecek bir lala tayin edilirdi. İdari işleri öğretmek lalaların göreviydi. Sancaklarda şehzadenin eğitimiyle en yakından ilgilenen kişi yine annesiydi. Validesi kişisel bakımından beslenmesine kadar her şeyini takip ederdi. Şehzade anneleri oğullarının eğitiminde gördükleri aksaklıları yahut lalaları ve hocalarından kaynaklı sorunları derhal padişaha bildirirlerdi. Mesela Şehzade Alemşah’ın annesi Gülruh Hatun oğluna tayin edilen lalanın uygunsuz davranışlarını II. Bayezid’e şikâyet etmiş ve lalayı şehzadeyi içkiye alıştırmakla

suçlamıştır (Kırpık 2016: 40). Sancaktaki şehzadelere ulema arasından meşhur hocalar seçilirdi. Şehzade Mehmed on bir yaşında Manisa sancağına gönderildiğinde eğitimi için Molla Gürani, Hocaşade Muslihiddin, Molla İlyas, Siraceddin Halebi ve Molla Hayreddin gibi dönemin en meşhur hocaları tayin edilmiştir. Gerek Yavuz Sultan Selim gerekse Kanuni Sultan Süleyman temel eğitimlerini bulundukları sancaklarda meşhur hocalardan almışlardır. Şehzade Süleyman'ın ilk hocası Molla Hayreddin'dir. Bu hocası Saruhan sancağına tayin edildiğinde de yanında yer almıştır. Şehzadeler güvendikleri hocalarına gönülden bağlılık ve hürmet duydukları için padişah olduklarında onları çeşitli görevlerle yanlarında tutarlardı. II. Mehmed Molla Gürani'yi kazasker tayin etmiştir. III. Murad ise Hocası Mevlana Saadettin Efendi'yi yine hocası olarak yanında tutmuş ve zaman zaman bilgisine başvurmuştur. Padişahların hocalarına verdikleri değer Fatih kanunnamesinde açıkça ifade edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed: *“Ve şeyhülislam ulemanın reisidür ve muallim-i sultan dahi keşalik serdar-ı ulemadır. Vezir-i A'zam ânları üzerine almak ri'ayeten lâzım ve münasibdür. Ammâ müftî ve hoca sair vüzeradan bir nice tabaka yukarıdur ve tasaddur dahi iderler... Ve hocama ve müftî'l-enama ve vüzerama ve kadı askerlerime ve baş defterdarıma ve nişancıya kendüm kalkmak kanunımdur”* ifadesiyle padişah hocalarını protokolde en başa koymuştur (Özcan, 2003: 6-16).

Osmanlı Devleti'nde hocalara değer vermek eğitimin sağlığı açısından önemli görülüyordu. Âlimler ilim ve din alanındaki ihtisasları münasebetiyle toplum içinde üstün bir zümre sayılmışlardır. Bu bakımdan ilmiye taifesine diğer devlet görevlilerine nazaran geniş hürriyetler tanınmıştır. Sair devlet ricaline uygulanan müsadere ve siyaseten katil cezası gibi uygulamalar ulema zümresine tatbik edilmemiş bunun yanında vergiden de muaf sayılmışlardır (Ünal, 2017: 74). Hocalar İslam dininin ulemaya yüklediği irşat vazifesine dayanarak padişah karşısında bir derece pervasız davranıp vezirlerin cesaret edemedikleri dönemlerde padişahları uyarabilmişlerdir. Mesela İstanbul'un fethi esnasında Bizans'a yardım götüren gemilerin yakalanamayıp Haliç'e girmeleri üzerine Akşemseddin'in gönderdiği sitem dolu mektup kuşatmanın şeklini değiştirmiştir. Akşemseddin padişaha; yumuşaklık gösterdiği için askerın gönülsüz savaştığını, eğer sert tedbirler almazda hendekler doldurulmaya başlandığında bunu yüz karalığına sebep olacağını yazmıştır. Kuşatmanın kaldırılması tartışmalarının yapıldığı sırada böyle bir mektubun gelmesi Fatih Sultan Mehmed'in

motivasyonunu ciddi şekilde arttırmıştır (TS.MA.e. 746\101). Yine döneminin büyük ulemasından Zembilli Ali Cemali Efendi'nin sert tabiatlı Yavuz Sultan Selim'e pervasızca karşı çıktığı kaynaklarda anlatılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in hırsızlık suçlamasıyla ölüm cezası verdiği hazine görevlileri için vazifelilere Şer'i kurallar dairesinde ceza verilebileceğini, idamın ancak mahkeme kararından sonra şeyhülislamın fetvasıyla olabileceğini çekinmeden söylemiş, böylece padişaha yetkisinin sınırlarını göstermiştir. Zembilli Ali Cemali Efendi yine bir defasında padişaha Şer'i hukuka uymayan infaz gerçekleştirecek olursa hal edilmesi için fetva vereceğini açıkça ifade etmiştir (Küçükdağ, 2013: 249).

Ekber ve erşed sisteminden önceki dönemde Osmanlı şehzadeleri saraya kapanmazlar, eğitimlerinden artakalan zamanlarda ata binme, ok atma, kılıç ve gürz kullanma gibi faaliyetlerle zaman geçirirlerdi. İç oğlanlarıyla saray bahçelerinde matrak, tomak gibi yetenek geliştirici oyunlar oynamak, ağırlık kaldırıp tüfekte nişancılık yapmak hem birer eğlence hem de eğitimlerinin bir parçasıydı. Bunun yanında ava çıkmak, binicilik ve silah kullanımı için talim sayıldığından mümkün oldukça babalarıyla beraber Bursa, Edirne, Çorlu, Yanbolu, Beykoz, Çatalca ve Istaranca gibi bölgelere avlanmaya giderlerdi. Sancağa çıkarken de maiyetleri içinde ok-yay ve kılıç ustaları muhakkak bulunurdu. Zira spor ve silah kullanma eğitimleri ordunun başında sefere çıkmaya namzet şehzadeleri birer kumandana dönüştürmek için çok önemliydi (Uzunçarşılı, 2014: 102). Şehzadeler sancaklara çıktıklarında babalarının yanında savaşa çağırılırlar ve kanatlarda görev alırlardı. Bunu kendilerini ispat için fırsat olarak gördüklerinden savaşta tüm hünerlerini gösterip özellikle yeniçerilerin beğenisini kazanmaya çalışmışlardır. Gerek Yavuz Sultan Selim, gerekse Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa şehzadeliklerinde kahramanlıklarını ispat ederek babalarının saltanatı döneminde yeniçerilerin desteğini sağlamışlardır (Afyoncu, 2011: 108).

Saraydaki şehzadegan mektebinde Türkçe okuma-yazma, Arapça, Farsça, askerlik, yönetim usulü, İslami ilimler, tefrişat kuralları, fen, matematik, astronomi, edebiyat, yabancı dil, dünya tarihi ve coğrafya gibi dersler verilirdi (Eroğlu, 2010: 480). Şehzadelerin sancaklardaki eğitim müfredatları hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak güç olsa da kazandıkları çeşitli yeteneklerden yola çıkarak sonuçlar üretmek mümkündür. Örneğin Osmanlı tarihlerinde şehzade hocalarının Arapça ve Farsça bilmelerine yapılan atıflardan şehzadelere bu dillerin

öğretildiği anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in yanına gelen Venedik elçilerini şaşırtacak derecede kültür sahibi olması yine şehzadelik döneminde aldığı eğitiminin enginliğini göstermektedir. Fatih Sultan Mehmed İslam tarihi ve edebiyatına vâkıf olmanın yanında Anconalı Cyriacus'tan aldığı dersle Yunan ve Latin tarihlerine hâkim, felsefe ve edebiyat alanlarında çağdaşlarını şaşırtacak derecede bilgi sahibiydi (Eroğlu, 2019: 85).

Yavuz Sultan Selim başa geçtiğinde başta komşu ülkeler olmak üzere dünya üzerinde bilinen pek çok ülkeyi ve kültürlerini tanıyordu. Kardeşi Şehzade Korkud ise aldığı iyi eğitim sayesinde Osmanlı hanedanında eser telif eden tek âlim olmuş, hatta eserlerine atfen 'İmam' olarak anılmıştır (Şehzade Korkud, 2013: 14). Gerek Kanuni Sultan Süleyman gerekse oğlu Bayezid çok iyi birer şairlerdi. Kanuni Sultan Süleyman Arapça, Farsça, bazı Slav dilleri ve Tatar lehçesini iyi biliyordu (Eroğlu, 2019: 86) Ayrıntılarını bilemesek de onun bu dilleri şehzadeligi yıllarında öğrendiğine şüphe yoktur.

2.4 Şehzadelerin Sünnet Merasimleri

"Sur-ı hitan" yahut "Sur-i hümayun" tabir edilen sünnet şenliklerinin Osmanlı merasimleri arasında müstesna bir yeri vardır. Diğer tüm kutlamaları gölgede bırakacak kadar ihtişamlı ve geniş kitlelere açık olan bu törenler aylarca gündemi meşgul eder, saray her şeyiyle bu törene hazırlanırdı. III. Murad'ın 1582 yazında Şehzade Mehmed için yaptırdığı sünnet merasiminin hazırlıkları bir sene öncesinden başlamıştır. Osmanlı kaynaklarında tespit edilebilen ilk şehzade sünnet merasimi I. Murad'ın oğulları Bayezid, Yakub ve Savcı için düzenlenen şöendir. 1365 yılının ilkbaharında düzenlenen şölen bir ay kadar sürmüş ve civardaki Türk beyliklerinin beyleri hediyeler getirerek iştirak etmişlerdir. (Eroğlu, 2019: 78). II. Murad da oğulları Şehzade Mehmed ve Alâeddin için Edirne'de büyük bir sünnet töreni tertiplemiştir. İstanbul'da yapılan ilk sünnet şöleni ise Fatih Sultan Mehmed'in 1471'de küçük oğlu Cem ile büyük oğlu Bayezid'in çocukları Abdullah ve Şehinşah için yaptığıdır. Sancaklarından getirilen şehzadelerin sünnet şenlikleri günlerce sürmüştür (Önal, 2015: 436). Şehzadelerin sünnet düğünlerinin haberi 3-4 ay öncesinden bütün eyaletlere ve komşu ülkelere bildirilir, buraların yöneticileri düğünlere katılmaları için davet edilirdi. Şehzade Bayezid'in At Meydanı'ndaki sünnet şenliği 13 gün; Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukları Mustafa ve Mehmed'in sünnet şölenleri üç hafta sürmüştür (Gökbilgin, 2019: 46). Bunlar içinde en muhteşemi olarak bilinen III.

Murad'ın şehzade Mehmed için tertip ettiği sünnet şöleninin iki aydan fazla sürmesi planlanmış fakat şenlikler esasında çıkan kavgalar yüzünden 55. günde son bulmuştur (Eroğlu, 2019: 83). Peçevi İbrahim Efendi (1999: 215) sünnet şölenlerinin normalde kırk gün sürdüğünü söylese de siyasi olaylar ya da devlet adamlarının aldığı ekonomik tedbirler yüzünden kısa tutulduğu da oluyordu. Mesela Şehzade Cihangir ve Şehzade Bayezid'in şölenlerinin kısaltılıp ön üç güne sığdırılması sadrazamın baskısıyla olmuştur. Tamamen halka açık bir şekilde yapılan şölenler için Eski Saray, At Meydanı yahut Topkapı Sarayı kullanılmaktaydı. Bunun yanında IV. Murad'ın sünnetinde olduğu gibi mekân olarak Edirne'nin tercih edildiği de vakidir. Şölenler için hazırlıklar haftalar öncesinden başlar, sarayın merdivenlerindeki mermerlere kadar onarımlar yapıp misafirler için hazırlıklar tamamlanırdı (Önal, 2015: 439). Şölenin yapılacağı meydanda biraz yüksekçe bir yere padişahın otağı kurulup taht yerleştirildikten sonra civarına diğer çadırlar yerleştirilirdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Mustafa, Mehmed ve Selim için 1530'da At Meydanı'nda düzenlenen şenlikler sünnetler şölenlerine güzel bir örnektir. Bu şölen için At Meydanı'ndaki mehterhanede padişaha güzel bir yer ayarlanmış, alanın arka kısmına harem ahalesinin gösterileri rahatça izleyebilmeleri için özel bir köşk yapılmıştır. Meydan baştanbaşa taklar ve ipekli kumaşlarla bezenirken üzerleri de gölgeliklerle kaplanmıştı. Vezir-i Azam Ayas Paşa ve diğer vezirler daha padişah gelmeden tören alanına varıp padişah divanında toplanmışlar, padişah saray kapısından muhteşem bir merasimle çıkarak maiyetiyle beraber at üzerinde yola koyulmuştur. Yolda yeniçeri ağası ve önemli devlet erkânı da katılınca yürüyüş alayını izlemek görsel bir ziyafete dönüşmüştür. Tören alanına varıldığında çavuşların ve halkın alkışları göklere yükselirken devlet ricali el öpüp padişaha çeşitli hediyeler vermişler ve kendi hediyelerini bizzat hünkârdan almışlardır. Seyfiye ve kalemiye mensuplarının ardından şeyhülislam, ulema ve kadılar da el öpüp sofralarda kendilerine ayrılan yerlere oturmuşlardır. Oturma düzenine göre Padişah'ın sağına vezirler, ümera, padişah hocası, kazaskerler ve Kırım hanzadesi otururken soluna ise Piri Paşa, Zeynel Paşa, Akkoyunlu Ferruhzad, Kansugavri'nin oğlu ve Dulkadirli Latif Bey oturmuşlardır. Karşılama merasimleri on dört gün sürmüş, yabancı elçilerden bağlı beylere kadar gelen misafirler ardı ardına tebriklerini iletmişlerdir. Yemeklerden sonra meydan her sınıftan hüner sahibinin maharetlerini sergilediği bir sahneye dönüşmüş,

canbazların, perendebazların, göğüs üzerinde örs ile demir döğenlerin ve gümüş kabağa ok atanların gösterileri ile yağlı direk yarışmaları, at koşuları ve karagöz oyunları tüm ahaliyi eğlenmiştir. Kutlamalar havai fişek patlamaları, mum donanması ve kandiller eşliğinde gece de devam etmiştir. Ertesi sabah sofralar serilip bir başka grup tören alanını doldurduğunda ve her şey yeniden başlamıştır (Peçevi, 1999: 155-157). Bu şöende Matrakçı Nasuh mukavvadan iki kale yaptırıp içlerine yüz kadar yeniçeri yerleştirmiş böylece muhteşem bir harp oyunu hazırlamıştır. Padişahın ve diğer izleyicilerin bu harikulade gösteriye hayran kaldıkları kayıtlıdır (Gökbilgin, 2019: 46). Sünnet şöenlerinde fakir halka sadaka dağıtmak ve evlere yemek göndermek de adetten sayıldığı için saray mutfağı adeta fabrika gibi çalışmış, tatlılar ve şerbetler ardı ardına yüklenerak evlere dağıtılmıştır. Şöenin on dördüncü günü divan üyeleri şehzadeleri almak için Eski Saray'a gitmişler, ikramlarla atlara bindirilen şehzadeler At Meydanı'na geldiklerinde vezirler onları yaya olarak karşılayıp ve divanhane önüne getirmişlerdir. Şehzadeler için tahtın önüne ötekilerden bir karış daha yüksekçe bir sofra kurulmuştur. Çeşitli beylerin ve ulemanın katılımıyla ziyafetler daha günlerce devam etmiştir (Peçevi, 1999:156).

Sünnet şöenlerinde resmigeçit yapan gurupların arasında esnaf alaylarının ayrı bir yeri vardır. Ülkenin dört bir yanından gelen esnaf grupları kendi ürünlerini sergileme fırsatı bulduklarından İstanbul halkı başka zaman bulamayacakları yeni ürünleri bu tezgâhlardan satın alabiliyorlardı. Sünnet şöenleri sırasında ilmi münazaralar yapılması da mühim bir adetti. Münazaralar Şeyhülislam'ın yaptığı ayet tefsiriyle başlar ve çok çetin geçer, padişah da bu tartışmalara bizzat katılırdı (Eroğlu, 2019: 83). Nitekim yukarıda bahsi geçen sünnet şöeninde Süleyman Halife isimli bir müderris münazarada mağlubiyetin utancına dayanamayıp sara nöbeti geçirmiş ve nihayetinde evinde vefat etmiştir (Peçevi, 1999: 157).

Sünnet şöenleri aynı zamanda diplomatik önem taşıyan merasimlerdir. Beylerin bu törene katılıp katılmamaları, komşu devletlerin tutumları ya da gönderilen hediyelerin mahiyetleri diplomaside anlam taşıyan öğelerdir. Bazı devlet işleri bu törenlerin kendine has atmosferinde kolaylaşabiliyordu. Nitekim aradaki çatışma ortamını yumuşatmak isteyen Venedik elçileri Kanuni Sultan Süleyman'la görüşme fırsatı bulamadıklarında Sadrazam Lütü Paşa onlara devletlerinden daha geniş yetkiler alarak Şehzade Cihangir ve Bayezid'in Sünnet

merasimine gelmelerini, orada rahatça görüşebileceklerini söylemiştir (Gökbilgin, 2019: 74).

Şehzadelerin sünnet düğünleri diğer çocukların da sünnet edildikleri toplu bir sünnet merasimiydi. Şenliklerde iç oğlanları, zadegân çocukları, fukara evlatları ve civar illerden bu iş için gelen çocuklar saray görevlileri tarafından karşılanıp topluca sünnet edilirdi. 1582'deki şehzade Mehmed'in sünnet düğününde şehzadeyle beraber sekiz- on bin çocuk sünnet edilmiştir (Önal, 2015: 439).

Bazı padişahlar çocuklarının sünnet düğünlerine önem verdikleri kadar torunlarının da sünnet şenliklerini kendileri düzenlemek istemişler bu yüzden kendi oğullarının çocuklarını sünnet ettirmesine imkân bırakmamışlardır. Fatih Sultan Mehmed çocukları dışında torunlarını da sünnet ettirdiği için II. Bayezid ancak Şehzade Mehmed'i sünnet ettirebilmiştir.

Sünnet olan şehzadeye haremde ayrı bir daire verilir, bir sancağa bey olarak gönderilecekleri güne kadar burada kalırlardı. Bazen 18- 20 yaşlarına kadar burada ikamet ettikleri olmuştur. Şehzade dairelerine annesi ve kız kardeşleri hariç başka kadınların girmesine izin verilmezdi (Uzunçarşılı, 1975: 668). Şehzadelerin uzun süre sancaklarda kaldıkları ve adeta birer sultan olarak kabul gördükleri yıllarda çocuklarının sünnet düğünleri daha çok sancaklarda yapılmıştır. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed oğullarını sünnet ettirmek için babasından izin istemiş ve çocuklarının sünnet düğünlerini sancağında yapmıştır (Eroğlu, 2019: 81). Yavuz Sultan Selim de babasından izin alarak şehzade Süleyman'ın sünnet düğününü Trabzon sancağında yapmıştır (Emecen, 2013: 346). Osmanlı tarihinde ilk defa tahta çıktıktan sonra sünnet edilen padişah I. Ahmeddir. Onun ardından oğlu IV. Murad ve torunu IV. Mehmed de tahta çıktıktan sonra sünnet olmuşlardır. Kafes usulünün geldiği yıllarda padişahlar kendi çocuklarının sünnetlerinde büyük merasimler düzenlerken sıra seleflerinin çocuklarına ya da kendi kardeşlerine geldiğinde saray içinde sade ve sessiz törenler düzenlerlerdi. Sünnet şölenleri zamanla ihtişamını kaybederek sönükleşmiş, II. Abdülhamit sonrasında tamamen şenlik havasından uzaklaşmıştır (Önal, 2015: 439).

2.5 Şehzadelerin Evlilikleri

XIV. yüzyılda ve XV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı şehzadelerinin evlilikleri siyasi amaçlarla bölgedeki Türk beylerinin ya da Rumeli'deki

Hristiyan hükümdarların kızlarıyla yapılmaktaydı. Kuruluş döneminde padişahlar, oğullarını Anadolu'daki Müslüman hanedanlarının ya da Hristiyan beylerin kızlarıyla evlendirmek suretiyle kurdukları akrabalık bağlarını siyasi amaçlar için kullanmışlardır. Şehzadelerin evlilikleri gibi padişah kızlarının evlilikleri de siyasi bir amaç taşımaktaydı, fakat Padişah kızları İslam hukuku mucibince Hristiyan prenslerle evlendirilmezlerdi. Rumeli'deki fetihler beyliklerin saldırıları yüzünden aksamaya uğradığı dönemde beylikler arasında ayrılık çıkarmanın en kolay yolu birbiriyle akrabalık kurmaktan geçiyordu. Bunun dışında yeni fethedilen bölgelerin etkin şahsiyetleriyle akrabalık kurmak halkın nazarında meşru sayılmayı kolaylaştırıyor, böylece Osmanlı Devleti'nin bölgede yerleşmesine yardımcı oluyordu. Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey, Ömer Bey'in ve Şeyh Edebalı'nın kızları ile evlenmiş, özellikle Şeyh Edebalı'nın kızı Mal Hatun ile yaptığı evlilik sayesinde ahilerin siyasi desteğini arkasına almıştır (Eroğlu, 2019: 91).

Osmanlı hanedanında Hristiyan kızlarıyla yapılan ilk evlilik Orhan Bey'in Yar Hisar Tekfuru'nun kızı Ülüfer (Nilüfer) Hatun ile evlendirilmesidir. Bu evlilik bölgedeki Hristiyan nüfus ile iyi ilişkiler kurmak için güzel bir zemin oluşturmuştur. Orhan Gazi'nin Süleyman ve Murad isimli oğulları bu hanımından dünyaya gelmiştir. Orhan Bey ikinci evliliğini ise Bizans İmparatoru Kantakuzen'in kızı Theodora ile yapmıştır (Uzunçarşılı, 2004: 133). İki tarafın katıldığı düğün merasimi Silivri'de gerçekleşmiş ve bu evlilik Osmanlı tarihindeki ilk üst düzey siyasi evlilik olarak tarihe geçmiştir. Böylece Bizans ile eşit düzeyde ilişkilerin kurulması sağlanmıştır. (Başkan, 2017: 47). Orhan Bey tahta geçtiğinde oğlu Murad'ı Bizans İmparatoru Emanuel'in kızıyla evlendirip akrabalık yoluyla Rumeli'deki varlığına katkı sağlamaya çalışmıştır.⁸ Bu evlilikler yalnız Osmanlı Devleti için değil Bizans hükümdarları açısından da siyasi çıkarlar içermektedir. İmparatorlar kurdukları akrabalık bağıyla gerek Bizans tahtı için yapılan iktidar mücadelelerinde gerekse Balkanlar'daki tehdit edici yabancı güçlere mukabil Osmanlı Devleti'nin desteğini elde etmiş oluyorlardı. Bu tarz evlilikler o dönemde Osmanlı hanedanının yüksek bir itibar sahibi olduğunun açık göstergesidir (Eroğlu, 2019: 91).

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (2014: 133) bu evlilikten bahsetse de bu kızın kim olduğu ve hangi tarihte evlendiği net değildir demiştir.

I. Murad bazı beyliklerin fetihlere engel olan tutumları karşısında oğlu Bayezid'i Germiyanoglu Süleyman Bey'in kızı ile evlendirerek büyük bir fırsat elde etmiştir. Yıldırım Bayezid'in eşlerinden biri de Sırp prensesi Maria (Olivera Despina) idi. Ayrıca Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'u da zevce olarak almıştır. Bu akrabalıkların yanında oğlu Çelebi Mehmed'e de Dulkadirli hanedanından kız almıştır. Çelebi Mehmed padişahlığında aynı usulü devam ettirmiş, oğlu Murad'a Candaroğlu İbrahim Bey'in kızı Âlime Hatun ile Sırp despotu George Bronkoviç'in kızı Mara Hatun'u almıştır. II. Murad da tahta geçtikten sonra oğlu Mehmed'i Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile evlendirmiş ve bu evlilikten II. Bayezid doğmuştur. II. Bayezid ise Dulkadiroğlularından Alaüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hanım'la nikâhlanmıştır. Yavuz Sultan Selim'in de Kırım hanının kızı ile evli olduğu bilinmektedir (Uzunçarşılı, 2014: 133).

Fatih devrinden itibaren hanedanın nikâh akdi ile hür kadınlarla yaptıkları evlilikler azalmış, bunun yerine kadınefendi, ikbal, gözde ya da peyk denilen cariyelerle yaşamayı tercih etmişlerdir. (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 110). Şehzadelerin nikâhlı eşlerinin yanında müsteşrefe denilen cariyeleri bulunmaktaydı. (Uzunçarşılı, 2013: 133; Eroğlu, 2019: 90). II. Bayezid'den sonra sancaktaki şehzadelere eş olarak daha çok saraya alınan cariyelerden gönderilme yoluna gidilmiştir. Gerek padişahlar gerekse şehzadeler cariyelerden eş aldıkları zaman herhangi bir tören düzenlenmezdi (Bassano, 2015: 56). Küçükken saraya alınan bu kızlar güzellikleriyle dikkat çekerler ve özel bir eğitimden geçirilerek terbiye edilirlerdi. Aralarında birkaç lisan bilenler olduğu gibi tarihe meraklı olanlar da vardı. Bunun dışında çoğu ud veya keman çalmayı bilirlerdi. Eş olarak seçilmelerinde valide sultanın etkisi olurdu. Bu döneme kadar saydığımız padişahların hem nikâhlı eşleri hem de istifraş hakkını kullandıkları cariyeleri bulunmaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gerek bölgedeki beyliklerin Osmanlı hâkimiyetine girmiş olması gerekse Rumeli'de akrabalık kurmayı gerektirecek bir durumun kalmaması nedeniyle padişahlar yalnızca haremledeki cariyelerden eş seçmeye başlamışlardır. Bunda, akrabalık kurulan hanedanların dayı, yeğen ve kayınbirader gibi akrabalık sıfatlarıyla devlet işlerine müdahale etmelerinin önüne geçme isteği de önemli bir etkidir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 115).

Şehzade eşlerine sarayda "Hanım" diye hitap ediliyordu. Hanımlar da eşleri oldukları şehzadeye "Efendi hazretleri" diye hitap ederlerdi. Sarayda büyük şehzadenin birinci hanımına "Baş hanım" denir, sair hanımlar isimleri ile çağrılırdı. Saray dışında bu hanımlara "Hanım efendi hazretleri" denilmesi adettendi (Akgündüz, 2000: 325). Şehzade, padişah olduğunda odalıkları kadın veya ikbal statüsüne çıkarlar, diğer şehzadenin hanımları şehzade haremi olarak kalırlardı (Akgündüz, 2000: 319). Padişahların veya şehzadelerin münasebet kurduktan sonra beğenmedikleri veya çocuk doğuramayan cariyeler, çırağ edilerek saray dışından uygun bir kimse ile evlendirilirlerdi (Akgündüz, 2000: 302).

Hanedanın erkek üyelerinin cariyeleri eş olarak almaları veya hanedan kızlarının Enderun'da yetişen devşirme paşalarla evlendirilmeleri Avrupa kültürüne yabancı bir uygulamadır. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı topraklarında incelemelerde bulunan Luigi Bassano (2015: 56) eserinde bu durumu yadırgadığını şu cümlelerle açıkça ifade etmiştir: *"Asil soy ve kanı bir hiç sayıp böyle bir şeye saygı duymadan kızlarını ve kız kardeşlerini aşağılık esirleri ile evlendirir. O derecede aşağılık ki, biricik kızını eş olarak alan Rüstem'in ailesi Bosna'da toprağı çift sürüp çapalamakla meşguldür. Aslında esirlerini soylulaştırarak onlara paşa unvanını verdiği de doğru. Soysuz doğmasına rağmen Lütü'ye kız kardeşlerinden birini (Şah Sultan) verdi."*

Şehzadeler padişah olduklarında haremeleri de onlarla beraber İstanbul'a nakledilirdi. Şehzade haremlerinde ondan fazla kadın bulunduğunu belgelerden anlıyoruz. Padişahın istifraş hakkını kullanarak eş olarak aldığı cariyelere "İkbal" denilmekteydi. İkballer arasında ayrıcalıklı olanlara "Haseki" denir bu kadınlar çocuk doğurduklarında "Kadınefendi" yahut "Haseki sultan" statüsüne geçerlerdi. Kadınefendilere haremde ayrı bir daire ayrılarak hizmetçiler tahsis edilirdi. Doğumdan sonra başlarına süslü bir taç giydirilmesi adettendi (Uzunçarşılı, 2014: 138). Kadınefendiler kıdem sıralarına göre baş kadın, ikinci kadın, üçüncü kadın vs. diye sınıflandırılırlardı. Padişahlar eşlerini "Kadınım" diye çağırırlar, kadınlar da birbirlerine "Yoldaş" diye hitap ederlerdi (Uluçay, 1992: 50). Doğan çocuğun erkek ya da kız olduğuna bakılmaksızın ilk çocuk doğuran baş kadın sayılsa da bu ünvanın sadece ilk erkek çocuğun annesine verildiği de olmuştur. Bu kadınlar sultanlar gibi kürk kaplı elbiseler giyer ve elbiselerinin kopçaları elmastan olurdu (Uzunçarşılı, 2014: 135; Akgündüz, 2000: 303). Kadınefendiler tüm yetkilerine

rağmen miras hukukunda nikâhlı hür kadınların haklarına sahip değillerdi. Ancak padişahların Kadınefendilerine hürriyetlerini bahşedip nikâh kıydıkları da vakiydi. Bu durumda büyük kutlamalar düzenlenir, aynı sünnet merasimlerinde ya da hanedan kızlarının düğünlerinde olduğu gibi meydanlardan birinde ya da Topkapı Sarayı'nda günler süren kutlamalar yapılırdı (Afyoncu, 2011: 212). Cariyelerin nikâh yoluyla “Kraliçe” statüsüne çıkarılması her ne kadar halk ve devlet ricali tarafından hoş karşılanmasa da Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan ve Sultan İbrahim'in eşi Hümaşah Hanım gibi padişahların gönlünü kazanan kadınların resmi nikâh altına alındıkları da olmuştur. Hürrem Sultan padişahın kendisine olan aşkı sonucu eşinin yanına başka bir cariyeye sokmamaya muvaffak olabilecek kadar güçlü bir kişiliğe sahipti. Herhangi bir kız hediye edildiğinde padişah onu hemen bir başkasının hizmetine görevlendiriyordu (Afyoncu, 2011: 184).

Luigi Bassano (2015: 55) eserinde Padişahın Hürrem Sultan'ı büyük bir törenle nikâhına almasının yeniçerileri ve saray erkânını çok rahatsız ettiğini hatta Hürrem Sultan'ın padişaha büyü yaptığına inandıklarını şu cümleyle aktarmıştır: *“Öyle ki hanım sultanın onu sihirlediğini söylerler ve onu cadı diye adlandırırlar. Bu yüzden yeniçerilerle birlikte bütün saraylılar ona ve aynı şekilde oğullarına karşı nefret güderler.”*

Padişahların hür kadınlarla evlilikleri hoş karşılanmadığı için bu dönemde II. Osman'ın geleneği bozarak Şeyhülislam Esat Efendi'nin kızı Akile Hatun ile nikâhlanması büyük bir yankı uyandırmıştır (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 111).

Kafes usulünün yerleştiği dönemde kafesteki şehzadelerin çocuk sahibi olmalarının yasak olduğundan bahsetmiştik. Fakat ender olarak çocukların gizli yollarla dışarıya kaçırılıp bir sütanne eliyle büyütüldüğü de vakiydi. Mesela I. Abdülhamit padişah olduğunda şehzadeliğinde doğup dışarıda yetiştirilen Dürrüşehvar isimli bir kızı olduğunu paşa kapısına haber vermiştir (Uzunçarşılı, 2014: 104-105).

2.6 Şehzadelerin Sancaklara Gönderilmeleri

Sancağa gönderilme uygulaması klasik dönemde şehzadelerin eğitimi ve yetişmesi açısından çok önemliydi. Fakat devlet açısından da şehzadelerin özel statülerinden yararlanmak büyük menfaatler getirmekteydi. Hususan devletin genişleyerek başka beylik ve devletleri egemenliği altına aldığı yıllarda şehzadeler çok mühim roller üstlenmişlerdir (Eroğlu, 2004: 105).

2.6.1 Şehzadelerin Sancak Beylikleri

İlk Türk devletlerindeki ülkenin hanedan arasında taksimi usulü yoğun İran tesirine rağmen Selçuklu Devleti'nde de esaslı bir biçimde uygulanmıştır (Uzunçarşılı, 1975: 659). Anadolu Selçuklularda da aynı uygulama devam etmiş, II. Kılıçaslan'ın ülkeyi oğulları arasında taksim etmesi şehzadelerin kendi bölgelerinde bağımsız hareket etmelerine yol açmıştır (İnalcık, 1959: 84). Anadolu beyliklerinin de hanedan üyeleri arasında taksim edilerek yönetildiği bilgisine İbn-i Batuta (2004: 441) seyahatnamesinin satır aralarında rastlamak mümkündür. Türk geleneklerinin canlı bir şekilde yaşandığı uç beyliklerinden biri olan Osmanoğulları'nda da aynı gelenek devam etmekteydi. Osman Gazi'in toprakları hanedan üyeleri ve önemli beyler arasında paylaştırması Neşri'de (1949: 11): *“O zaman Karacahisar sancağı(nı) oğlu Orhan Gazi'ye viridi. Subaşılığını kendi biraderi Gündüz'e viridi ve Yarhisar'ı Hasan Alp'e viridi... İnegöl'ü Turgut Alp'e viridi... Ve bir oğlu Aleaddin Paşa'yı kendi yanında koydu. Gâh-gâh oğlu Orhan ile dört bir yana seğürdirlerdi”* cümleleriyle anlatılmıştır. Karacahisar'ın verilmesiyle Osmanlı tarihinde sancak tevcih edilen ilk şehzade Orhan (gazi) olmuştur. Bu dönemde Osman Bey'in küçük oğlu Alâeddin Paşa töre mucibince babasının yanında kalarak tahtta hak iddia etmemiş, Orhan ise devletin esas kuvvetlerinin başında, batı ucunda fetihlerde bulunmuştur (İnalcık 1959: 84). Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde mücadeleler uçlarda yaşandığı için yaşı büyük olan şehzade ordu komutanı sıfatıyla uç beyliğine gönderilmekteydi. (Eroğlu, 2010: 481).Orhan Bey başa geçtiğinde yeni fethedilen Bursa'yı oğlu Murad'a vermiş ve Bursa şehri “Bey sancağı” lakabıyla anılmaya başlamıştır. Böylece sancak kavramı ilk defa Osmanlı idari sistemine girmiştir (Emecen, 1998: 285).

Osmanlı idare sisteminde askeri komutanlıkla yöneticilik beraber düşünüldüğü için askeri örgütlenme taşra yönetiminin temelini oluşturmuş ve idari örgütlenme askeri hiyerarşiye göre yapılanmıştır (Akyılmaz, 1999: 231). Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi eski Türk ananelerinin etkisiyle hanedan üyeleri dışında silah arkadaşlarını da yönetime ortak etmişlerdir. Şüphesiz bunda toprakların idaresi konusunda henüz kurumsal bir idareci yetiştirme sisteminin gelişmemiş olması ve bu gazi beylerin fethettikleri yerlerin gelirleri ile geçimlerini sağlıyor olmaları büyük etkindir (Eroğlu, 2019: 118). Fakat kuruluş dönemindeki toprakların dağıtılma usulünü eski Türk sistemindeki

gibi toprakların taksimi olarak düşünmeyip bir yönetim biçimi olarak anlamak daha isabetli olacaktır (Eroğlu, 2019: 118). Zira Osman Gazi döneminde bile merkeziyetçiliğin izlerini görmek mümkündür. Samsa Çavuş, Ertuğrul Gazi'nin kendisine bıraktığı toprakları ele geçiren Osman Gazi'ye: *“Bu vilayetleri bana sadaka eyle”* dediğinde o *“Bunları mahrum idüp hep sana virmek kaçan olur. Amma sana dahi hisse vireyüm”* diyerek yalnızca Lefke civarından bir kale verme yoluna gitmiştir (Neşri, 1949: 121). Kuruluş dönemindeki mülkiyet sorunu tüm toprakların miri arazi sınıfına sokulmasıyla çözülmüş, devlet yavaş yavaş eski ananeden ayrılarak merkeziyetçi bir yapıya kavuşmuştur. Miriye alınan arazilerde beyler toprak değil dirlik yoluyla ancak toprağın gelirine sahip oluyorlardı. (Akyılmaz, 1999: 230). Orhan Bey de babası gibi ülkenin hızlı büyümesi karşısında hısımlık ilişkisinden faydalananak çeşitli bölgelere gazi beyleri tayin etmiş fakat oğullarının yetişmesini müteakip vefat eden beylerin yerine şehzadelerini göndererek merkezi yönetimi güçlendirmiştir. Mesela Konur Alp'in vefatından sonra Düzce ve Bolu civarına oğlu Süleyman Paşa'yı; Akçakoca'nın vefatından sonra da Kandıra'ya ve bilahare fethedilen İzmit'e Murad'ı göndermiştir (Uzunçarşılı, 2014: 107). Osman Bey döneminde ülke hanedanın ortak malı olarak görülürken I. Murad bu anlayışı Padişah ve oğullarına aittir, anlayışıyla değiştirmiştir (Eroğlu, 2019:119). Fatih Sultan Mehmed ise bir derece bağımsız hareket edebilen uç beyliklerini merkeze bağlayarak onları sıradan birer sancak şekline sokmuştur. Bu bakımdan merkeziyetçi yapının ve hâkimiyetin bölünmezliği ilkesinin tam olarak Fatih devrinde yerleştiğini söylemek yanlış olmaz (Kurtaran, 2014:768).

2.6.2 Şehzade Sancaklarının Özellikleri

“Sancak” ya da “Liva” kavramı etimolojik olarak toprağa dikildiğinde dalgalanan bayrak ve tuğ gibi alametleri ifade eder. Osmanlı'da bu terim bayrağın temsil ettiği askeri birlik ve onun oluşturduğu idari birim anlamında yaygın şekilde kullanılmıştır (Şahin, 2009: 97). Osmanlı Devleti'nde sancaklar belirli bir merkeze sahip idari bölgeler olarak karşımıza çıksalar da konar-göçer olarak yaşayan Halep ve Bozulus Türkmenlerinden birer sancak teşkil edilmiş olunması bu kelimenin topraktan ziyade askeri ve idari birim anlamı taşıdığını göstermektedir (Saraç, 2009: 98). Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında sancak terimi yerine Selçuklu'da olduğu gibi subaşılık ya da vilayet gibi terimler kullanılmakta idi. Anadolu Selçukluları'nda Sivas gibi önemli Türk yerleşimlerini

ya melikler ya da subaşı (serleşker) adı verilen valiler yönetiyordu (Gürbüz, 1997: 88). Osmanlı'da da Bursa'nın fethinin ardından subaşılık olarak nitelenen iki idari birimin bulunduğunu ve bunların altında ikişer vilayetin yer aldığını biliyoruz. Subaşılık bu dönemde sancak beyliğine denk bir rütbe olarak tımar sistemi içinde varlığını sürdürmüş, ordu yerleşme düzeninde sancaklar gibi bağımsız birer birim olarak yer almışlardır (Akyılmaz, 1998:130). Osmanlı Devleti'nin ilk sancakları Liva-i Karesi, Liva-i İnönü, Liva-i Hüdavendigar, Liva-i Kocaeli ve Liva-i Kara Hisar'dır (Eroğlu, 2019: 121).

Fatih dönemine kadar Osmanlı taşra teşkilatının temel idari birimi sancaklar olmuştur. Sancaklar her birinin başında birer kadının bulunduğu kaza adı verilen idari birimlere, kazalar da köylerin birleşiminden meydana gelen nahiyelere ayrılmışlardır (Süme 2018: 16). Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki fetihlerinin artması sonucunda sancak sayısı giderek artmış özellikle Edirne'nin fethinin akabinde hızlanan fetihler sancakların üzerinde bir idari birimi mecbur kılmıştır. Bu ihtiyaç beylerbeyliklerini yani eyaletleri ortaya çıkarmıştır. Beylerbeyliklerinin ilki I. Murad'ın Lala Şahin Paşa'yı Rumeli'deki beylerin başına geçirerek ihdas ettiği Rumeli Beylerbeyliğidir (Şahin 2009: 98). Beylerbeylikleri sancaklar üzerinde bir üst örgütlenme olmaktan çok sancakların koordinasyonunun sağlanması için kurulmuş birimlerdir (Akyılmaz, 1999: 130). 1393 yılında Batı Anadolu'yu içine alan, Kütahya merkezli Anadolu Beylerbeyliği kurulduğunda eyalet sayısı ikiye çıkmıştır (Akyılmaz, 1999: 131). I. Murad döneminde Şehzade Bayezid tarafından Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Devleti'nden alınan topraklarda "Eyalet-i Rum" ya da "Rumiye-i Suğra" adı verilen yeni bir beylerbeyliği kurularak eyalet sayısı üçe çıkarılmıştır. (Gürbüz, 1997: 88) Osmanlı Devleti'nin genişlemesiyle beraber eyalet sayıları artarak XVI. yüzyılın sonlarında sayıları otuzu aşmış, beylerbeyliklerinin altındaki sancak sayıları da 500 civarını bulmuştur. Bu yükseliş Osmanlı taşra teşkilatının temel biriminin değişmesine neden olmuş ve eyaletler ana idari birim olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır (Şahin, 2009: 98). Eyalet merkezlerinin bulunduğu vilayetlere "Paşa Sancağı" ismi verilmiştir. Eyaletler her ne kadar müstakil birer birim olarak karşımıza çıksa da kamu hizmeti verilen ayrı birer sisteme sahip olmamışlardır. Örneğin eyalet kadısı diye bir rütbe yoktur. Aynı zamanda eyalet sayıları ve sınırları sürekli değişim gösterirken sancaklar yüzyıllarca sabit kalmışlardır (Akyılmaz, 1999: 131). Bunun dışında sancak beyleri terfi, tayin ve

sefere çağırılma konularında beylerbeyinden değil doğrudan Dîvân-ı Hümâyûn'dan emir alırlardı. Bir sancakbeyinin görevine ancak padişah veya sadrazam son verebilirdi. Yargılanmaları gereken durumlarda da ya merkezden gönderilen kadılarca mahkeme edilirler ya da Dîvân-ı Hümâyûn tarafından haklarında karar verirdi (Akyılmaz, 1999: 136).

Bazı yeni fethedilen bölgeler devlet otoritesinin kolay tesis edilmesi amacıyla bir şehzadenin yönetimine bırakılmışlardır. Karesi Beyliği'nden alınan Balıkesir, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın çeyiz olarak bıraktığı Kütahya, Saruhanoglu'larından alınan Manisa, Hamitoğulları'ndan ele geçen Isparta ile Antalya ve Kadı Burhaneddin Devleti'nden ilhak olunan Sivas ve Amasya, şehzadelerin bu amaçla gönderildikleri önemli sancaklardandır (Eroğlu, 2010: 481). Bu cihetten bakıldığında bu merkezler için hangi terimin kullanıldığı tam olarak bilinmese de ilk şehzade sancakları eski Anadolu beyliklerinin Osmanlı idari sistemine girmesiyle ortaya çıkmıştır, diyebiliriz (Emecen, 1996: 84-85).

Osmanlı sancaklarının içinden bazıları özel olarak şehzade sancağı olarak seçilmişlerdir. Bir yerin şehzade sancağı olarak seçilmesinde; şehrin önemli bir kültür- ticaret merkezi olması, jeopolitik konumu, yöre halkının güvenini kazanma ihtiyacı, şehzadelerin iyi eğitim alabilecekleri olanakları barındırması, eski beyliklerden birinin merkezi olması ve sancağın uçlarda olması, gibi şartlar aranmıştır (Eroğlu, 2010: 480- 481). Şehzade sancağı olabilme özelliklerini taşıyan Amasya, Manisa, Sivas, Konya, Kütahya, Isparta, Kastamonu, Antalya, Trabzon, ve Kefe başlıca şehzade sacacaklarıdır. Bunların bir kısmı daha sonra şehzade sancağı olma özelliklerini yitirseler de hudutta yer alan ya da İstanbul'a yakın olan Kütahya, Amasya, Manisa ve Konya sancakları uzun süre önemlerini korumuşlardır. XV. yüzyılda Amasya'ya gönderilmek bir şehzade için veliaht tayin edilmek anlamına gelirken Amasya'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra önemini yitirmesiyle Manisa ön plana çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmed'den sonra sürekli şehzade sancağı olan Manisa, I. Süleyman'ın şehzadeliliğinden itibaren tahtın varisinin gönderildiği sancak haline gelmiştir (Eroğlu, 2004: 110; Emecen, 2013b: 26).

I. Murad döneminde şehzadelerin görev yaptıkları mühim sancaklar genelde uçlarda olmuştur. Şehzadeler uç bölgelerindeki faaliyetleriyle fetihlere ve bölgenin Türkleşmesine öncülük etmişlerdir. Bundan sonraki dönemlerde ise daha çok ele geçirilen beylik merkezleri birer şehzade sancağı olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Ele geçen Türk beylikleri sınırlarına, merkezlerine ve isimlerine dokunulmadan birer sancak haline dönüştürülmüş ve yönetimi şehzadelerden birine verilmiştir (Eroğlu, 2004:105). Osmanlı Devleti bey ailelerinin hukuklarına riayet ederek onların hususi mülklerini muhafaza etmiş ve toprakları tedricen tımar sisteminin içine dâhil etme siyasetini izlemiştir. Bu siyasetin genel temayülü beyliklerin idari yapılarına hemen dokunmama şeklindedir (Emecen, 1996: 91). Geçiş dönemlerinde eski beylerini kaybeden beyliğin başına Osmanlı hanedanından bir şehzadenin gönderilmesi halk ile yakınlaşmayı ve yeni idarenin kolay kabul edilmesini sağlıyordu. Zira sıradan bir yöneticiye boyun eğmekte isteksiz olan eski beyin taraftarları hanedan kanını taşıyan birine kolayca itaat edebiliyorlardı. Germiyanoglu Beyliği'nden çeyiz yoluyla alınan Kütahya, Saruhanogulları'ndan alınan Manisa, Hamitoğulları'ndan alınan Isparta ve Antalya, Kadı Burhaneddin Devleti'nin eski merkezleri olan Sivas ile Amasya, Karamanoglu'nun merkezi Konya ve bunların yanında Pontus Devleti'nin merkezi olan Trabzon özellikleri aynen korunarak şehzade sancağı yapılan yerlerdir (Eroğlu, 2004:105). Şehzadeler isyanların bastırılması hususunda da sair beylere nispeten çok daha etkin olurlardı. Bu yüzden güvenliği sağlamak amacıyla sorunlu bölgelere şehzadeler gönderilebiliyordu. Çelebi Mehmed Amasya'daki küçük yaştaki şehzadesi Murad'ı Bayezid Paşa ile beraber Börklüce Mustafa isyanını bastırmakla görevlendirmiş, isyanı bastıran şehzade bir süre Manisa valiliğinde tutulmuştur. II. Murad'ın oğlu Şehzade Alâeddin'in Saruhan'a gönderilmesi de sancağa hâkim olmaya çalışan Cüneyt Bey meselesinin halli içindir (Emecen, 2013b: 27). Yine Kanuni Sultan Süleyman Amasya civarında başlayan olayları bastırması için Şehzade Mustafa'yı bu şehre yollamıştır (Eroğlu, 2004: 107). Şehzadeler bulundukları sancağın güvenliğini sağlamanın yanında ülke sınırlarını da muhafaza ediyorlardı. Trabzonda bulunan şehzade Selim ülke sınırlarını ihlal eden Gürcüler ve Safevilere karşı bizzat kendi kuvvetleriyle karşı koymuştur (Emecen, 2018: 32).

Taht-ı kadim sayılan eski beylik ve devlet merkezleri hem kültürel hem de ekonomik olarak gelişmiş şehirler olduklarından şehzadelerin tahsilleri ve geçimleri için uygun birer zemin oluşturmuşlardır. Şehzade sancakları gelirleri ve iklimleri bakımından diğer vilayetlere göre ileri şehirlerdir. Celalzade (1997: 82) Trabzon sancağını tarif ederken “*Derya-yı Sevad kenarında bir iklimi cennet-i na'im-ü abaddır*” diye bahsetmiştir. Genelde ticaret yolları üzerinde kurulu ve

ulaşımı kolay olan bu merkezler şehzadelerin taht m¼cadelelerinde m¼hım roller oynamışlardır. şehzade Korkud başa geçen kardeşi Yavuz Sultan Selim’e yazdığı mektupta şehzade Ahmed’in saldırması ihtimaline karşı Manisa sancağının kaçmak için çok elverişli olduğunu: “*Malumunuzdur ki Aydın ve Saruhan gibi ortalık mahalde durmak tamam ihtiyat yeridir, biz muhibbinize olan fi-hakika şan-u keremin¼ze aid ve raci idię¼nde hod şaibe-i ř¼phe yoktur...*” c¼mleleriyle ifade etmiştir (TS.MA.e. 5882; Uluçay, 1954: 189).⁹

şehzadelerin bulundukları sancaklar tımar sisteminin dışında tutulur b¼lgedeki hasların gelirleri şehzadelere bırakılırdı. Bunun yanında b¼lgede yapılan ticari faaliyetlerin t¼m vergileri de şehzadelere bırakılmıştır (Eroğlu, 2004: 107). Bu y¼ntemle şehzade ve maiyetinin bakım masrafları hazineye y¼k olmaktan çıkmış oluyordu. Buna mukabil şehzadeler y¼lık belirli bir miktar vergi ¼demekle ve çağrıldıklarında emirlerindeki kuvvetlerle sefere katılmakla m¼kelleflerdi (Afyoncu, 2011: 107-133). şehzadeler gitmek istedikleri sancakları kendileri seçemedikleri gibi tevcih edilen sancaklara itiraz etmeleri de hoş karşılanmazdı. Bu konudaki itirazlar isyan belirtisi sayılabiliyordu. Nitekim şehzade Korkud’un izinsizce Manisa’ya d¼nmesi, Yavuz Selim’in Trabzon’dan ayrılarak kendine Rumeli’den sancak istemesi ya da Kanuni Sultan S¼leyman’ın oğlu Bayezid’in sancağının değiştirilmesini “*Cennetten Cehenneme yolculuk*” şeklinde nitelemesi merkez tarafından isyan belirtisi olarak sayılmıştır (Peçevi, 1999: 369; Afyoncu, 2011: 135; Emecen, 2018: 48-51). Sancağa çıkan şehzadeler yaşları ilerleyip g¼ kazandıklarında kendilerinden emin kılmak için oğullarından birini babalarının yanına rehin olarak bıraktıkları oluyordu. Bu us¼l bağlı devletlerin prensleri için uygulanan y¼nteme benzerlik g¼stermektedir. Nitekim Eflak Prensleri ya da Kırım hanzadeleri de oğullarından birini İstanbul’a g¼nderirlerdi. Torun şehzadelerin dedelerinin yanında olması hem padişahın torun sevgisini tatmin eder hem de şehzadenin babasına karşı itaatsizlik etmesine mani olurdu (Taş, 2017: 46). ¼rneęin Cem’in oğlu Oğuzhan ve Bayezid’in oğlu Korkud Fatih Sultan Mehmed’in yanında rehin tutulmuşlardır (şehzade Korkud, 2013: 7).

⁹ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivindeki ilgili mektubun baş kısmı su hasarından ¼t¼r¼ okunamaz durumda olduğu halde ağatay Uluçay’ın “Yavuz Sultan Selim nasıl Padişah Oldu?” isimli makalesinin notlarında mektubun “*Hazreti uhuvvet menab*” c¼mlesiyle başladığı yazmaktadır. Uluçay’ın bu belgeyi hasar g¼rmeden ¼nce okumuş olması muhtemeldir.

2.6.2.1 Amasya Sancağı

Şehzadeler şehri olarak bilinen Amasya, uzun bir vadide konumlanmış güvenli bir şehirdir. Tarih öncesi dönemlerden itibaren yüzyıllarca bilim, sanat, eğitim ve ticaret merkezi olma özelliğini sürdürmüştür. Malazgirt Zaferi'nden sonra Alparslan'ın emirlerinden Danişmend Gazi'nin fethetmesiyle Türk hâkimiyetine giren şehir; I. Mesud döneminde Selçuklu hâkimiyetine, Moğol istilasının ardından da İlhanlı yönetimine geçmiştir. İlhanlılar'ın Anadolu genel valisi Sultan Alâeddin Eretna bağımsızlığını ilan ettiğinde Amasya Eretna Devleti'ne dâhil olmuştur. Eretna Emiri Hacı Şad Geldi 1360'ta Eretna'dan ayrılarak Amasya merkezli müstakil bir beylik kurmuş ve Osmanlı Devleti'nin desteğini arkasına alarak şehri önemli bir kültür merkezi haline getirmiştir. Bu dönemde Amasya yetiştirdiği devlet adamları, âlim ve sanatkârlarla adından söz ettirmeyi başarmıştır. Şehir Yıldırım Bayezid'in şehzadelğinde Osmanlı topraklarına katılarak Rumiye-i Suğra adlı eyaletin paşa sancağı olmuştur. Amasya'ya ilk atanan sancakbeyi Yıldırım Bayezid'dir. Ardından Çelebi Mehmed sancakbeyliği yapmıştır. Amasya Şehzade II. Murad, II. Bayezid ve I. Selim'in doğdukları şehirdir. Amasya'da en uzun süre sancakbeyliği yapan II. Bayezid'in büyük oğlu şehzade Ahmed'dir ve şehirde otuz yıl kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in Amasya sancağındayken isyan edip İran'a sığınmasından sonra gözden düşmüş, Amasya da dâhil olarak İstanbul'a uzak olan şehirlere şehzade gönderilmekten kaçınılmıştır. Amasya'ya en son 1566'da III. Murad kısa süreliğine sancakbeyi olarak gönderilmiş, ardından Manisa'ya tayin edilerek oradan tahta çıkmıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. Yüzyılın sonlarına kadar 182 yıl boyunca on iki şehzadeye ev sahipliği yapan şehir, doğu hududunda yer aldığından bu canipteki mücadelelerde kilit rol oynamıştır. İstanbul'a yakın sancakların önem kazanmasıyla şehzadeler şehri olma unvanını yitirse de konumundan dolayı stratejik önemini uzun süre devam ettirmiştir (S.Özcan, 2015: 69-76).

2.6.2.2 Manisa Sancağı

Batı Anadolu'nun en mühim siyasi merkezlerinden biri olan Manisa Sancağı Yıldırım Bayezid döneminde Saruhanoğulları beyliğinden alınarak sancak haline getirilmiştir. Yıldırım Bayezid Saruhan'ı, Saruhan-ı Karesi topraklarıyla birleştirip yönetimini önce Şehzade Ertuğrul'a onun ölümünün ardından da Şehzade Süleyman'a bırakmıştır. Timur'un Ankara savaşındaki

galibiyetinin ardından “Havası temiz ve suyu bol ve leziz” olmasından ötürü bir süre Timurlu askerlere kışla olmuştur (Emecen, 2013b: 21). Çelebi Mehmed döneminde birkaç defa ele geçen fakat eski hanedanı tarafından tekrar alınan Manisa şehri nihayetinde II. Murad döneminde tam olarak Osmanlı hâkimiyetine katılmıştır (Emecen, 2013b: 22).

Manisa gerek iktisadi şartlarının elverişli olması, gerekse İstanbul’a yakın olup kara ve deniz ulaşımına uygun olması münasebetiyle sancak usulü kalkana kadar şehzade sancağı olma özelliğini sürdürmüş; veliaht olan şehzadeyi barındırması hususiyetiyle de adeta ikinci bir payitaht olmuştur. Manisa’nın siyasi bir merkez olması II. Murad’ın tahtı oğlu Mehmed’e bırakıp Manisa’ya çekilmesiyle başlamıştır. II. Murad’ın uzun süre ikamet etmek düşüncesiyle şehirde inşa ettirdiği “Saray-ı Amire” beklenmedik şekilde, genç padişahın yönetiminden rahatsız olan başta Çandarlı Halil Paşa gibi siyaset erkânının uğrak yeri haline gelmiştir (Emecen, 2013b: 26-28). Manisa Şehrinin son Şehzadesi Kanuni Sultan Süleyman’ın; “*Ecdad-ı kiramımızda Murad oğlu Mehmed olagelmiştir, nam-ı şerifi Mehmed olsun*” diyerek ismini verdiği III. Mehmed olmuştur (Selanikî, 1864: 22; Emecen, 2013b: 38). Şehir bundan sonra göstermelik olarak veliaht olan şehzadelere sancak olarak tevcih edilse de fiilen başka bir şehzadeye sancaklık etmemiştir.

2.6.2.3 Trabzon Sancağı

Trabzon şehri 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildikten sonra bir süre tımar sistemine bağlı olmadan subaşı ve kale dizdarlarınca yönetilmiştir. Fatih döneminde Şehzade Bayezid Amasya sancağında iken Sivas vilayetine bağlı bir şekilde Bayezid’in oğlu şehzade Abdullah’ın yönetimine bırakılmıştır. II. Bayezid tahta geçtiğinde Şehzade Selim’i sancak beyi olarak Trabzon’a göndermiştir. Trabzon’da sancakbeyliği yapan ikinci ve son şehzade I. Selimdir. Şehzade Selim yaklaşık yirmi dokuz sene Trabzon’da sancakbeyliği yapmıştır. Bu iki şehzadenin Trabzon’a gönderilmesinde Trabzon’un doğuda bir uç sancağı haline gelmesi, fethedildiği dönemde karışıklık içinde bulunması ve bölgenin acilen Türk-İslam kimliğine bürünmesi ihtiyacı etkili olmuştur. Trabzon Osmanlı hâkimiyetine geçtiğinde bölgedeki dengeler ani bir şekilde değiştirilmemiştir. Onun yerine bölgenin hassasiyetleri gözetilerek kademeli bir geçiş sağlanmış ve bu geçişte Akkoyunlu Türkmenlerini bölgede planlı iskâna tabi tutan Şehzade Selim’in tesiri büyük olmuştur (Kılıç, 2001: 99-100).

2.6.2.4 Kefe Sancağı

Anadolu dışındaki sancaklara şehzadelerin gönderilmesi kanunen yasak olduğundan Kefe'nin şehzade sancağı olması teamüller dışında bir uygulamadır. Kefe sancağına II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed ve torunu Şehzade Süleyman dışında başka bir şehzade gönderilmemiştir (Öztürk, 2000: 49). Kuzeydeki uç bölgesi sayılan Kefe sancağı Rus saldırıları karşısında tampon olma hüviyeti taşıyan Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti'nin irtibat noktası sayılıyordu. Birkaç açıdan stratejik öneme sahip olan Kefe, Osmanlı Devleti'nin kuzey politikasının idari merkezi konumundaydı. İstanbul'dan tayin edilen Kırım hanları başka bir ülkeye izinsiz savaş açamazlarken Moskova Knezliği'ne sefer düzenlemeleri serbestti. Kefe sancak beylerinin öncelikli fonksiyonu Kırım hanının güvenliğini sağlamak ve bölgede Osmanlı nüfuzunu hissettirmek olduğundan doğrudan merkezden direktif alarak kuzey siyasetinde belirleyici rol oynarlardı. Osmanlı'nın büyük seferlerde ihtiyaç duyduğu süvari desteğini sağlayan Kırım hanları, sefere çıktıklarında ülkeyi Kefe sancakbeyine emanet ederlerdi. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin kuzeye yapacağı seferlerde merkez ordusu ağır ve masraflı olacağından Kafkasya ve İran seferlerinde Kırım'ın akıncı askerlerinin kullanılması daha menfaatli görülmüştür. Bu durumda Kırım'ın ihtiyaç duyduğu cephe gerisi güvenliği ve lojistik destek Kefe sancak beyleri tarafından sağlanmıştır. Kefe sancağı Leh saldırıları karşısında Kırım Hanlığı ve Akkirman sancağının en büyük destekçisi olduğu gibi Kefe sancak beyleri Rus saldırıları karşısında Kırım Hanlığı için hiçbir fedakârlıktan kaçınmama emri almışlardı. Kefe sancakbeyleri barış zamanlarında sayıları beş bini bulan tüfekçi yeniçeriyi Kırım hanının hizmetine tahsis ederler, bu askerler hanın korumalığını yaparlardı. Bunun dışında Kırım hanlığının kale yapımı için ihtiyaç duyduğu kireç ve kereste de Kefe'den sağlanmaktaydı. Kefe sancak beylerinin temin ettiği topçular, azepler ve hisar erleri kalelerin güvenliğini sağlarken hususi bir donanması olmayan Kırım hanları Kerç boğazını geçmek için Kefe sancak beyinin tahsis ettiği donanmayı kullanırlardı. Lakin zaman zaman serbest hareket ederek merkez otoritesinin dışına çıkan hanların hizaya getirilmesi de yine Kefe sancak beylerine düşüyordu. Zira İstanbul'dan gelen direktifler hanlar dışında, bölgede etkili olan kabilelere de bizzat Kefe sancağı tarafından ulaştırılır, böylece Osmanlı Devleti kabileler eliyle hanların başıboş hareketlerini sınırlandırılırdı. Bu kabilelerden özellikle “Şirinler” boyu han seçiminde ve değişiminde bölgenin

en etkin unsuru sayılıyordu (Öztürk, 2000: 30-33). Kefe sancak beyi, uç beyi olarak Osmanlı- Rus münasebetlerini yürütmekle de görevliydi (Öztürk, 2000: 48). Gerek Şehzade Mehmed'in gerekse Şehzade Süleyman'ın teamüllere muhalif olarak Kefe'ye gönderilmesini zamanın özel şartlarına bağlamak yerinde olacaktır. Şehzade Mehmed için babasının onu Anadolu'da yaşanacak çatışma ortamından uzak tutmak istediği düşünülebilir (Öztürk, 2000: 49). Şehzade Süleyman'ın gönderilmesi ise ona sancak belirlenmesinde yaşanan krizle ve babasının that mücadelesi ile direk ilgilidir. (Öztürk, 2000: 49-50).

2.6.3 Sancak Tayini ve Sancağa Çıkma Merasimi

Osmanlı Devleti'nde bir şehzadenin vali olarak sancağa yollanmasına "Sancağa çıkma" tabir edilirdi. Osmanlı Şehzadeleri sünnet olmalarının ardından, İslam hukukçularının ekserisine göre hükmen buluğ yaşı kabul edilen, on beşine baliğ olduklarında bir sancağa tayin edilmeyi beklerlerdi (Eroğlu, 2002: 856).¹⁰ Her ne kadar sancak yaşı için on beş gibi bir kabul bulunsa da bu durum sancağa çıkacak şehzadenin durumuna, padişahın çocuk sayısına ve diğer şehzadelerin yaşlarına göre değişmiştir. Şehzadelerin sancağa çıkma yaşlarının küçükten başlayıp giderek yükseldiğini söyleyebiliriz. Çelebi Mehmed on dört, II. Mehmed sekiz, II. Bayezid yedi, şehzade Cem ise on yaşında sancağa çıkmışlarken Kanuni Sultan Süleyman bu geleneğe uygun olarak on beş yaşında Kefe'ye gönderilmiş ve şehzade Mustafa da aynı kurala uygun olarak on beş yaşında Manisa sancağına yollanmıştır. Fakat Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Mehmed'in sancağa çıkma yaşı yirmiyi bulmuştur (Uzunçarşılı, 1975: 667).

Sancağa gönderilen şehzadeler için vesikalarda "Çelebi Sultan" unvanı kullanılmış ve elkabları da kanunnamelerde açıkça belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 2014:111). Fatih kanunnamesinde: "*Ve oğlum şehzade edâmallahu umrehûya hüküm yazılmak lâzımgelse böyle yazıla: Ferzend-i ercmend Es' ad-ü emced vâis-i mülk-i Süleymânî nûr-ı hadaka-i sultanî tâc-ı ru'ûsü's-selâtn sâhibü'l-'izzî ve'ttemkîn mahzu lûtfi'llahi'l-ekrem oğlum Sultân Cem edâmallu bekâhû yazıla*"

¹⁰ "Hükmen buluğ, çocuğun belli bir azami yaş sınırına ulaşmasıdır. Ebu Hanîfe'ye göre erkek on sekiz, kız on yedi yaşını tamamlayınca, İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre ise erkek-kız ayrımı olmaksızın çocuk on beş yaşını tamamlayınca fiilen erip ermediğine bakılmaksızın hükmen buluğa ermiş sayılır... Baliğ kimse gerek iman esasları, ibadetler, haramlar, vergi, cihad, ceza ve hukuki mesuliyetler gerekse dinî, içtimai ve hukuki düzenin sağladığı haklardan faydalanma yönünden tam ehliyet sahibidir. Çocukluk sebebiyle tanınmış muafiyetler de buluğ ile kalkar..."(Bardakoğlu, 1992: 413). Buluğ eğer akli bir engel yoksa "Reşit olmayı da beraberinde getirir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de: "Yetimleri evlenme çağına ulaşıncaya kadar yetiştirip deneyin, onların akılcı olgunlaştıklarını (rüşd) görürseniz mallarını kendilerine teslim edin" denilmiştir (En-Nisa 4/6).

denilerek yazışmalarda çelebi sultanlara hangi el kabla hitap edileceği belirtilmiştir (Özcan, 2003: 25).

Sancak beyi olarak tayin olunan şehzadeler “Şehzade alayı” denilen büyük bir merasim eşliğinde lalası, validesi ve kalabalık maiyetiyle beraber kayıkla Eminönü’nden Üsküdar’a geçerlerdi. Şehzadelerin sünnet ve düğün törenleri babalarının gücünü göstermeye yönelikken şehzade alayları daha çok şehzadenin yetkinliğini göstermek için yapıldı. Bu bakımdan şehzade alayları şehzadeyi yüceltici ritüeller içeriyorlardı. Hanedana saygının göstergesi olarak törende vezirler ile enderun ve birun görevlileri şehzadeye eşlik ederler, halkın huzurunda kılıç kuşandırılıp sadrazama varıncaya kadar tüm vezirler elini ya da eteğini öperlerdi. Kılıç merasiminin ardından vezirlerden biri şehzadenin atının üzengisini tutarken diğeri kaftanını tutar ve iskeleye kadar böylece yürürlerdi (Eroğlu, 2004: 125). Bu törenlere ait elimizdeki tek kayıt III. Mehmed’in sancağa çıkma merasimine aittir (Önal, 2015: 443). III. Mehmed’in şehzade alayı sünnet düğününden hemen sonra yapılmış, yeniçeriler ve diğer kullar saray kapısında toplanmışlardır. Yolların kenarlarına dizilmiş olan adamlar ile başta Sadrazam Siyavuş Paşa ve Şehzade Hocası Nevali Efendi olmak üzere tüm devlet erkânı, iskeleye kadar yanında yürümüşlerdir. Vezirler sırayla şehzadenin yanına yaklaşıp adalete ve asker idaresine dair nasihatlerde bulunmuşlardır. Şehzade; lalası, maiyeti ve validesiyle beraber Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa’nın baştardasına binerken toplar atılmış, büyük vezirler başka bir kadırgayla şehzadeye eşlik ederek Üsküdar’da kurulan otağa kadar yanında yol almışlardır. Diğer vezirler buradan sonra geri dönerlerken Kapıcıbaşı Kurt Ağa şehzade Saruhan sancağına yerleşene kadar yanından ayrılmamıştır (Pecevi, 1999: 87; Selaniki, 1864: 174-175; Önal, 2015: 443).

Şehzadeler sancağa çıkarlarken kendilerine padişah adına sadrazam tarafından tabl, alem ve yeşil bayrak verilir; bunun ardından maiyet tertip edip validesine ve kendisine törenle “Teşrifat” tahsis edilirdi. Teşrifat sancağa çıkan şehzadeye verilen eşyaların ve maiyetlerine verilecek yevmiyelerin yekûnudur ve ayrıntısıyla defterlere yazılmıştır. Şehzadeler yola çıkmadan önce bu defteri alırlar, ondan sonra kızıl bökrü altın üsküfû ya da kırmızı mücevvezeyi başlarına giyerek “Çelebi Sultan” kıyafetini kuşanırlardı (Karadoğan, 2012: 223). Kırmızı

mücevveze¹¹ giymek, süslü kıyafetleri seven Kanuni Sultan Süleyman zamanında adet olmuştur. O dönemde mücevveze giymek askerler dâhil her kesime yayılmış, hatta sırf bu işi yapan sarıkçı dükkânları ortaya çıkmıştır (Peçevi, 1999: 3). Şehzadelerin giydiği mücevvezeler çok süslü olur ve üzerine murassa bir sorguç takılırdı (Karadoğan, 2012: 223).

Şehzadelere verilen teşrifatları incelediğimizde yüksek meblağlar tutan tahsisatlar göze çarpmaktadır. Şehzade Korkud'un teşrif defterinde kendisine günde yüz akçe, validesine elli akçe, lalasına elli akçe, dayesine yedi akçe, dadısına beş akçe, kapı ağasına günde beş akçe ve sair görevlilere rütbelerine göre üçer-beşer akçe verilerek toplamda günde iki yüz doksan sekiz akçe ulufe tayin edildiği görülmektedir. Ayrıca aynı belgeden Şehzade Korkud'un yanına yüz bin nakit akçe, gümüşten bir alem başı, bir altın üsküf, çeşitli süslü kıyafetler, altın bir eğer ve sair mutfak eşyalarıyla bunları taşıyacak hayvanlar verildiği anlaşılmaktadır (TS.MA.e 851\3). İkinci dereceden şehzadelerin teşrifatları daha sade olmaktaydı, nitekim Şehzade Süleyman ilk sancağı olan Kefe'ye giderken neredeyse hiç teşrifat alamamış ancak aynı şehzade saltanat varisi olarak Saruhan'a giderken yanına yüz bin nakit akçe, mücevherlerle süslü kaftanlar ve çeşitli binek hayvanları gibi zengin bir tefrişatla yola çıkmıştır. Şehzade III. Mehmed'in teşrifat defterinde ise kalabalık maiyetine verilen yevmiyeler ayrıntısıyla yazılmış, tabipten yoğurtçuya kadar kimin kaç akçe ulufe alacağı belirtilmiştir. III. Mehmed'in maiyetindeki bir tabip otuz akçe yevmi ulufe alırken çeşniciler on iki, sipahiler günde sekiz akçe gündelik almaktaydılar (Uzunçarşılı, 1975: 681-691).

Şehzadeler gönderildikleri sancaklarda bir hükümdar gibi kendi adlarına tuğra çekip hüküm yazabilir, maiyetlerinde görev yapan kişilerin tayin ve azillerini gerçekleştirebilirlerdi. Bunun yanında tımar ve maaş tevcih edebildikleri gibi mevcut tımar ve yevmiyeleri de arttırabiliyorlardı (Kurtaran, 2014:765; Eroğlu, 2010: 482). Şehzade sancaklarında saray ve divana ait işler için üç çeşit defter tutulurdu. Bunlardan biri divanda alınan kararların işlendiği ahkâmla ilgili defterler, diğeri görevliler ve maaşlarıyla ilgili mevacic defterleri, biri de mutfak giderlerinin yazıldığı defterlerdir (Emecen, 2015: 216). Bilhassa şehzade

¹¹ Mücevveze; 30-35 cm. boyunda, yukarıya doğru genişleyen mukavvadan yuvarlak şekilde yapılmış ve üzerine beyaz tül bent çekilmiş resmi bir kavuk türüdür. İsmi tepe kısmındaki ceviz gibi kırmızı kumaştan almıştır (Bozkurt, 2002: 72)

divanlarında tutulan defterler Dîvân-ı Hümâyûn defterleriyle aynı düzende hazırlanmışlardır (Emecen, 2005: 119). Ancak adem-i merkeziyetçiliği akla getiren bu yetkilere bakarak şehzadelerin müstakil birer hükümdar gibi görev yaptıklarını söylemek doğru olmaz. Zira şehzadeler diğer sancakbeyleri gibi en küçük tayin, tevcih ve idari tasarruflarını merkeze bildirmek zorundaydılar (Emecen, 2013: 40).

Şehzadelerin lalalarını veya defterdarlarını seçme ya da azil etmeye yetkileri yoktu. Bir lalanın değişmesi gerekiyorsa bunu genelde valide sultan bir mektupla merkeze bildir ve görevden alınmasını sağlardı (TS. MA. e.745 \ 89). Ancak Yavuz Selim gibi güçlü şehzadeler lalalarını da bir bahaneyle değiştirmeyi başaramışlardır. Selim kendisine gönderilen lala ümeradan ve marifet ehlinde değilse kabul etmez, onu bir bahaneyle uzaklaştırırdı (Uzunçarşılı, 2014: 113).¹² Bir şehzadenin merkez ile bağlarının zayıfladığının göstergesi sayılabilen adına tuğra çektirmesi, özellikle şehzadelerin güçlü oldukları II. Bayezid döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bunda şehzadelerin uzun süren sancak beylikleri ve babaları hayattayken giriştikleri taht mücadeleleri etkili olmuştur. II. Bayezid'in şehzadelerinden, Mustafa 17, Abdullah 28, Şehinşah 30, Ahmed 30, Korkud 32, Selim 24 ve Alemşah 12 sene sancak beyliği yapmışlardır (Taş, 2017: 56). Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri de uzun süre sancakta kalmışlardır. Mustafa 20, Bayezid 18 ve Selim ise 25 sene sancak beyliği yapmışlardır. Sancakta bulunma süreleri uzadıkça şehzadeler güçlenir, bunun sonucunda da merkezle ve kardeşleriyle yaşadıkları sorunlar kaçınılmaz olurdu. Gerek II. Bayezid'in saltanatının son yıllarında yaşananlar gerekse oğullarının Kanuni Sultan Süleyman'a isyan etmeleri bu duruma örnek sayılabilir. Şehzade Alemşah ve Ahmed adlarına tuğralı beratlar çektirmişler, Yavuz Sultan Selim de şehzadeliğinde Hatuniye Mahallesi'ndeki çeşmenin kitabesine "*Mefahir-i Âli Osman Sultan Selim Han*" ibaresini kazıtmıştır. Şehzadelerin "Han" unvanını kullanmaları yasak olduğu düşünülürse Şehzade Selim'in bu davranışı manidardır (TS. MA. e 749\56; TS. MA. e 566\1; Kılıç, 2001: 101). Kanuni Sultan Süleyman ile Şehzade Bayezid'in arasının açıldığı dönemde şehzade Bayezid'in, fermanlarına tuğra çektirdiğini bilmekteyiz (TS.MA. e.7068\1; TS.MA.e. 7070\1;

¹² Feridun Emecen (2018: 38) Yavuz Sultan Selim'in "Erbab-ı marifetten" olmayan lalalarını geri gönderdiği bilgisini doğru bulmamaktadır.

Uluçay, 1975: 673).¹³ Şehzade Bayezid'in isyanından sonra şehzadelerin bağımsız birer güç merkezi haline gelmelerinin önüne geçilmeye çalışılmış, çözüm olarak şehzadeler yakın sancaklara çekilerek takibe alınmışlardır. Bu dönemde sancağın idarecisi olarak şehzadeler yerine lalaların ön plana çıktığı görülmektedir. Hükümler doğrudan lalaya yazmaya başlamıştır. Örneğin III. Murad sancağın idari işlerini tamamen lalasına bırakarak sancağın yönetimine pek karışmamıştır (Emecen, 2013b: 34).

2.6.4 Sancağa Çıkan Şehzadelerin Maiyetleri

Şehzadeler sancağa gönderilirken kalabalık bir maiyetle yola çıkarlar ve tüm bu maiyet mevacib defterlerinde kaydedilirdi (Uluçay, 2001: 227). Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Mehmed Manisa sancağına gönderildiğinde maiyetinde beş yüzü aşkın görevli olduğu bilinmektedir. Onun ardından aynı sancağa gönderilen Selim'in de en az onun kadar kalabalık bir maiyete sahip olduğuna şüphe yoktur (Emecen, 2015: 222). Yine Manisa sancakbeyliğine atanan III. Mehmed'in yanında iki bin kişilik devasa bir maiyet bulunuyordu (Pecevi, 1999: 88; Selanikî, 1864: 174-175).

Şehzadelerin maiyetlerinde Dîvân-ı Hümâyûn'daki görevliler benzeri görevliler ve bir padişahınki gibi kapı halkı bulunurdu (Uzunçarşılı, 2014: 112). Bunların içinde lala, nişancı, reis'ül küttab, defterdar, divan kâtibi, tabip, göz hekimi, cerrah ve şehzade hocasından tavukçu ve sebzeçiye kadar çeşitli görevliler yer almaktaydı (Uzunçarşılı, 1975: 668). Sair sancakbeylerinin maiyetlerinde çavuşbaşı, kapucubaşı, ulufeci başı, kapı kethüdası, çaşnigir başı ve mirahurdan ibaret bir görevli grubu olduğu tasavvur edilirse şehzadelerin maiyetlerinin onlardan ne derece yüksek ve kalabalık olduğu anlaşılır (Mete, 1999: 185). Manisa Sarayı'nın sadece çadır mehterindeki görevli sayısı 54, mutfaktaki aşçı yardımcılarının sayısı 25 ve diğer mutfak görevlilerin sayısı 35 kişiydi. Saraydaki aslanlarla ilgilenmek için bile beş bakıcı görev yapıyordu (Emecen, 2015: 222). Şehzade Selim (II. Selim) Konya'dan Manisa'ya nakledildiğinde sadece haremın eşyaları için 17 araba, 415 at, 157 katır ve 230 deve kullanılmış, bu işler karşılığında 130 kişi hediyeler almıştır (Emecen, 2015: 220).

¹³. Belgeler Topkapı Sarayı arşivinde rulo şeklinde olduğu için henüz çekimleri yapılamamıştır fakat Uluçay (1975: 673). Belleten'in 156. sayısındaki makalesinde belgeler hakkında bilgi vermiştir.

Şehzade Süleyman'ın Kefe ve Manisa sancak beyliklerindeki maiyetlerine bakıldığında şehzadenin merkezdeki saray ve kapıkulu teşkilatının küçük bir numunesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklar incelendiğinde sancağa çıkma usulünün son bulduğu zamana yaklaşıldıkça şehzade maiyetlerinin iyice kalabalıklaştığı görülmektedir. Ancak maiyetin kalabalıklaşması ile sancaktaki şehzadenin güçlenmesi arasında doğrusal bir ilişki söz konusu değildir. Zira maiyetleri daha kalabalık olan son şehzadeler bağımsız hareket etmekten kaçınıp merkeze daha bağlı bir tutum sergilemişlerdir. Maiyetteki insan sayısının artması belki devletin gelişmesiyle ve kurumlarının yerlerine oturmasıyla açıklanabilir (Eroğlu, 2019: 165).

Diğer sancakbeyleri kanunen iki ya da üç yılda bir yer değiştirmek zorundayken şehzadeler olağanüstü bir durum olmadığı takdirde yıllarca aynı sancakta kalmaya devam ederlerdi (Şahin, 2009: 99). Şehzadelerin maiyetlerinde her türlü davranışını padişaha haber eden adamlar olduğu gibi, şehzadelerin de padişahın yanında sarayın ahvalini haber veren casusları bulunuyordu (Uzunçarşılı, 2014: 115). Uzun süren sancak beyliklerinde bu durum vezirlerin çekişmelere karışmalarına ve taraftar oldukları şehzadenin galip gelmesi için devlet siyasetini yönlendirmelerine neden olmuştur. Şehzadeler kardeşlerine karşı asker toplama faaliyetlerine girişirlerse hizmetlerindeki adam sayısı beslemekte zorlanacakları kadar artar, gelirlerini arttıracak yeni yollar aramak ya da başka vilayetlerden borç istemek durumunda kalırlardı. Nitekim Şehzade Selim Trabzon sancağının gelirleri yeterli gelmeyince 1507 tarihinde borç para temin etmeleri için Bursa'ya adamlarını göndermiştir (Emecen, 2018: 39).

Şehzadelerin sancaklardaki faaliyetlerini daha iyi anlamak için maiyetlerindeki başlıca vazifelileri ele almak faydalı olacaktır.

2.6.4.1 Şehzade Anneleri

Osmanlı Devleti'nde Fatih devrinden itibaren padişahlar ve şehzadeler, istisnalar dışında, hür kadınlarla evlenmediklerinden şehzade annelerigenelde satın alınma ya da hediye yoluyla saraya alınan Kafkasyalı, Rum, Sırp ya da İtalyan kızları arasından çıkmışlardır (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 111)¹⁴. Bu

¹⁴ II. Bayezid bir Türk beyinin kızıyla evlenen son Osmanlı padişahıdır. Karamanoğlu Nasuh Bey'in kızı Hüsnüşah Hatun ve Dulkadiroğlu Alaüddavle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun ile evlenmiştir. Sonradan kız alınacak Türk beyliği kalmadığından bu tür evlilikler olmamış ama Şehzadeler Kırım Hanlarının kızlarıyla evlenmeye devam etmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in eşlerinden biri Kırım Hanı'nın kızıdır. Bunun dışında II. Bayezid'in diğer oğlu Mehmed de Kırım

kızlar haremde tecrübeli kalfaların gözetiminde dikiş, nakış, aşçılık gibi becerileri katı bir disiplin içinde öğrenirler; askeri bir hiyerarşiye sahip olan harem örgütlenmesinde yavaş yavaş yükselerek eğer bahtları açıksa şehzadeye ya da padişaha eş olma rütbesine erişirlerdi. (Akgündüz, 2000: 302). Padişahın gönlünü kazanan odalığı “Haseki” unvanını alırdı. Bir cariyeye bir defa haseki rütbesine ulaşırsa hep haseki kalır günlük 1000 akçe olan haseki maaşını ömrü vefa ettiği müddetçe almaya devam ederdi. Zira II. Osman’ın hasekisi Ayşe Hanım, padişahıktan sonra 18 yıl boyunca haseki maaşı almaya devam etmiştir (Erdoğan, 2018: 324).

Haremdeki bir cariyeye için haseki olmaktan daha şahane bir durum varsa o da çocuk sahibi olmaktır (Aslan, 2011: 2). Çocuk doğuran haseki, çocuğun erkek ya da kız olmasına bakılmaksızın “Kadınefendi” statüsü alırdı. Başına taç giydirilip elbiseler ısmarlanır, ayrı bir daireye alınarak kendisine haslar tayin edildikten sonra hizmetine görevliler tayin olunurdu (Uzunçarşılı, 2014: 138). Bu kadına usta ve kalfalar tarafından yüksek saray âdetleri talim edilirdi. Şehzadelerin evlilikleri başlığında da belirttiğimiz gibi padişahın ilk erkek çocuğunu doğuran hasekisine “Baş haseki” yahut “Baş kadın” deniyordu. Baş kadınlar rütbe olarak valide sultandan hemen sonra gelirlerdi. Hatta bazı dönemlerde haremın yönetimi baş kadınefendiye geçmiştir (Akgündüz, 2000: 303). Şehzadeler analıkları sayılan kadınefendilerin ellerini öperler; onlar da bu çocukları merhametle kucaklayıp alınlarından öperlerdi (Akgündüz, 2000: 219). Şehzade anneleri olan kadınefendilerin gelirleri incelendiğinde padişahın kız kardeşlerinden, halalarından ve sultan tabir edilen padişah kızlarından daha yüksek bir mevkie sahip oldukları görülmektedir.¹⁵ Şüphesiz bu gelire sahip olmalarının tek sebebi valide sultan adayı olmalarıdır (Erdoğan, 2018: 324). Kadınefendilere haslar verilip bazı çiftlikler temlik edilir, şekerden kahveye kadar kişisel ihtiyaçları için tahsisat yapılırdı. Mum, sabun, odun, kömür gibi zaruriyatları yılda iki defa olarak muharrem ve receb aylarında dairelerine gönderilmekteydi (Uluçay, 1992: 53).

Hanım’ın kızıyla evlenmiştir. Her iki şehzadenin de Kefe sancağıyla bağlantılı olmalarında bu akrabalığın etkisi düşünülebilir. Bunun dışında II. Bayezid’in oğul ve kız torunlarının birbirleriyle evlendiği de bilinmektedir (Uluçay, 1959: 105-106).

¹⁵ II. Bayezid kadınefendilerine yıllık 15 bin akçe, çeşitli nadir kumaşlar ve iki samur kürk verirken kızlarına da buna yakın bir tahsisat vermiştir (Uluçay, 1992: 125).

Oğlu tahta geçen kadınefendi, “Valide sultan” olurdu. Sancak usulünün tatbik edildiği yıllarda bir şehzadenin başa geçmemesi siyaseten katledileceği anlamına geldiği için oğlunu tahta oturtmak şehzade annelerinin başlıca gayesi haline gelmiştir. Mahidevran Kadınefendi ile Hürrem Sultan arasındaki gibi entrikalı çekişmeler bir nevi oğullarının canını kurtarma mücadelesidir (Afyoncu, 2011: 220). Sancağa çıkmak nasıl ki bir şehzade için tahta talip olmanın ilk adımı sayılıyorsa annesi için de valide sultan olmanın ilk basamağıdır. Şehzade annelerinin çoğu oğullarıyla beraber sancağa giderler ve hayatlarını oralarda geçirirlerdi. Lakin Hürrem Sultan gibi sancakta birden fazla oğlu olan veya padişahın gönlünde yer edinen kadınefendiler sancağa gitmeyip oğullarını ziyaret ettikten sonra İstanbul’a geri dönmüşlerdir (Afyoncu, 2011:226). Bu dönemde kadınefendiler oğullarının yanlarında oldukça rahat hareket ederler ve müreffeh bir hayat geçirirlerdi. Lakin veraset sistemi değişip şehzadeler sarayın şimşirlik bölümüne kapatılınca kadınefendiler de harem duvarları arasına çekilmek durumunda kalmışlardır. Kadınların payitaht dışına gitmeleri yasaklandığından ancak padişahla beraber Edirne’ye “Göç-i hümayun” yahut “Nakl-i hümayun” denen ziyaretler yapabiliyorlar, bu vesileyle İstanbul dışına çıkıyorlardı. Padişahın vefatı hengâmında ise işleri iyice zorlaşırdı. Oğlu padişah olan kadınefendi Topkapı Sarayı’nın yönetimini ele aldığı anda önceki padişahın kadınlarını eski saraya gönderir, gidenler burada tam münzevi bir hayata mahkûm olurlardı (Uluçay, 1992: 152). Padişah vefat ettiğinde hükümdarın diğer odalıkları ve ikballeleri uygun kısmetlerle evlendirilirken bir şehzade annesi başka erkeklerle evlendirilmezdi (Uluçay, 1992: 56). Bu kadınlar ancak oğulları padişah olduğunda Topkapı Sarayı’na tekrar dönebilirler aksi halde ölene kadar burada ikamet ederlerdi (Uluçay,1992:152).

XV ve XVI yüzyıllarda şehzadeler kendi haremeleri ile beraber sancaklarda bulunduklarından hanedan kadınlarının büyük bir kısmı sancaklarda yaşıyorlardı. Bundan dolayı III. Murad dönemine kadar saraydaki hizmetleri gören cariyelerin sayısı 200-300 kişiyi aşmamıştır. Lakin III. Murad’dan itibaren yalnızca veliaht olan şehzadenin sancağa çıkması, kalabalık bir nüfusun haremden kalmasını netice vermiştir. I. Ahmed’den sonra tüm şehzadeler ve maiyetleri sarayda kaldığı için saraya bir de şehzadeler dairesi eklenmiş, harem nüfusu bazen sekiz yüz kişiyi geçmiştir (Akgündüz, 2000: 290).

Şehzade annelerinin sancaklardaki asli görevleri şehzadenin eğitimini takip edip onu padişah olmaya layık bir surette yetiştirmektir. Bunun için zamanlarını şehzadenin ahlaki gelişimine ve iyi bir eğitim almasına harcarlardı. Şehzade anneleri, oğullarının gıyabında “Efendi hazretleri” diye bahsederlerdi. Oğlu ziyarete geldiğinde onu ayakta karşılar, konuşurken oğullarına “Aslanım” diye hitap ederlerdi. Bu hitap şekli hanedanın inkırazına kadar devam etmiştir (Uluçay, 1992: 50). Valide sultan merkezdeki haremın yöneticisi olduğu gibi onlar da şehzade haremının idarecisi konumundaydılar. Şehzade haremında dadı, daye, cariyeler ve ferraşlar bulunur haremın hizmetleri harem ağası ve iç oğlanlarınca görülürdü (Uluçay, 1992: 228). Şehzadeler sancağa pek az bir cariye gurubuyla çıksalar da merkezdeki harem için cariye alındıkça bunlardan kendilerine gönderilir ve zaman geçtikçe haremli kalabalıklaştırdı. Mesela II. Bayezid 1482 yılında Şehzade Şehinşah'a muhtelif hediyeler yanında beş cariye göndermiş; iki yıl sonra 10 cariye daha yollamıştır. Aynı tarihlerde Ahmed ve Mahmud'a da benzer miktarda cariye yolladığı bilinmektedir (Uluçay, 1992: 22). Eğer şehzade padişah olursa, odalıkları kadın veya ikbal statüsüne çıkar, aksi halde şehzade haremi olarak kalırlardı (Akgündüz, 2000: 319).

Bir şehzadenin iyi bir terbiye alarak padişahlığa layık şekilde yetiştirilmesi, taht mücadelesi esnasında kusurlarının gündeme gelmemesi bakımından önemlidir. Nitekim Şehzade Bayezid ağabeyi Selim'in vaktini işret ve eğlenceyle geçirdiğini öne sürerek kendisinin tahta daha layık olduğunu iddia etmiştir (Peçevi, 1999: 372). Genç yaşta sancağa çıkan şehzadeleri bu türden davranışlara sevk edenler genelde nedimleri yahut hırs sahibi lalalar olur, şehzade anneleri de çocuklarını onlardan korumak için çeşitli girişimlerde bulunurlardı. Kanuni devrinde babasına isyan ederek İran'a kaçan Şehzade Bayezid'in tüm hataları da lalası Mustafa Paşa'nın yönlendirmesiyle olmuştur. Annesi Hürrem Sultan hayattayken onu olabildiğince kollamış ama annesinin vefatı bu hataların büyüyerek telafisi mümkün olmayacak bir hale gelmiştir (Peçevi, 1999: 371; Afyoncu, 2011: 134). Bir şehzade için tahta geçmeden validesini kaybetmek en büyük hüsrân sayılabilir. Nitekim tüm hayatlarını şehzadelerine vakfeden bu kadınlar oğulları padişah olsa dahi onu kollamayı asla bırakmazlar, oğulları da onlara büyük bir güvenle bağlanırlardı. Kanuni Sultan Süleyman annesi Hafsa Sultan'ın devlet işlerine karışmasına izin verir ve isteklerini yerine getirirdi. III. Mehmed de annesi Safiye Sultan'a çok değer verirdi. Safiye Sultan zaman zaman

III. Mehmed'in işlerine müdahale ederek bazı fikirlerini değiştirdi. Eğri Seferine giderken her ne kadar sadaret kaymakamı bırakmışsa da bu kişi Safiye Sultan'a danışmadan iş görmemiştir. Lakin bu kadınların içinde en kudretlisi hiç şüphesiz IV. Murad ve Sultan İbrahim'in valideleri Kösem Sultan'dır. Kösem Sultan 1623-1651 yılları arasında hem haremi hem de devletin yönetimini eline almış, onun etkisi ancak IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından kırılabilmiştir (Uluçay, 1992: 65).

Şehzade anneleri diğer hanedan kadınları gibi gelirlerini hayır işlerinde kullanır, bu surette bulundukları sancakları mamur ederlerdi. Manisa sancağında Şehzade Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Sultan'ın yaptırdığı Hatuniye Camii ile Kurşunlu Han, Kanuni Sultan Süleyman'ın validesi Hafsa Sultan'ın yaptırdığı Sultaniye Camii Külliyesi ve darüşşifa ile Şehzade Ahmed'in annesi Bülbül Hatun'un 1510 yılında Amasya'da inşa ettirdiği Hatuniye Camii bunun güzel örneklerindendir (Emecen, 2013: 90). II. Bayezid döneminin şehzade sancakları çocuklarının çokluğundan dolayı şehzade anneleri için birer hayır merkezine dönüşmüşlerdir. Hayratlarını sadece ikamet ettikleri sancaklarda değil başka şehirlerde de yaptırmışlardır. Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun Edirne'de kendi adıyla anılan bir mahalle mescidi yaptırmış, Şehzade Mehmed'in (Kefe sancakbeyi) annesi Ferrahşad Hatun da Silivri'de bazı vakıflar inşa ettirmiştir. Alemşah'ın annesi Gülruh Hatun'un hayratı daha fazladır. O, Akhisar'da bir mescid ve imaret, bunun yanında Nazilli, Birgi, Aydın ve Güzel Hisarında da han, hamam, dükkân ve kervansaraylar vakfetmiştir (Uluçay, 1959: 107-108).

2.6.4.2 Lalalar

Lala kelimesi, "*Hükümdarın erkek çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr, kul*" anlamında Farsça'dan geçmiş bir kelimedir. Pratikte ise, öteden beri hükümdar çocukların eğitilmesinden sorumlu olan atabeylik müessesinin Osmanlı merkezîyetçiliği içinde şekillenerek siyasi yetkileri azaltılmış biçimidir (Baykara, 2003: 70). Gerek Selçuklularda gerekse Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde atabey ve lala kelimeleri birbirinin yerine kullanılmıştır. Tursun Bey'in (1977: 37), Zaganos Paşa'nın Şehzade Mehmed'e Atabey olarak tayin edildiğini yazmış olması buna misaldir.

Türk-İslam devletlerinin tamamında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de padişah çocuklarının hükümet ve askerliğe ait işleri öğrenip yöneticiliğe

hazırlanmaları önemsenmiştir. Şehzadeler her ne kadar çeşitli âlimlerden oluşan bir zümre tarafından küçük yaşlardan itibaren eğitilseler de yönetime dair pek çok inceliğin yaparak ve yaşanarak elde edilebileceği gerçeği lalalık müessesesini zorunlu kılmıştır. Lalalar devlet işlerinde vukuflu, ahlakı temiz, idarece dirayetli ve hükümete sadık şahısların arasından seçilip şehzadeye vezirlik yapması için beraberinde sancağa gönderilirlerdi. Şehzadenin tahta yakınlığı nispetinde farklı rütbedeki görevliler lala olabilirdi. Devletin ilk yıllarında genelde köklü ümera hanedanlarından lalalar tayin edilmiş, kul sisteminin devlette yerleşmesiyle enderundan yetişen kimseler bu göreve atanmıştır. Her halleri gerek padişah gerekse divan üyelerince bilinen kul kökenli kişilerin lala olarak gönderilmesi merkezi otoritenin sancakta hissedilmesini sağladığından devşirmelerin tercih edilmeleri gayet makuldür. Zira gönderilen laladan yalnızca şehzadeyi eğitmesi ve ona vezirlik yapması değil aynı zamanda sancakta olan biteni ve şehzadenin muhtemel yanlışlarını merkeze bildirmesi beklenirdi (Taş, 2017: 45-46). Bu yüzden küçük yaştaki şehzadelerin ihtiyaç duyup bağlandıkları lalalar şehzadenin merkezle arasının açıldığı dönemlerde muhbir olarak görülüp istenmeyen adam olabiliyorlardı. Mesela Şehzade Korkud'un izinsiz olarak gittiği Mısır'dan dönüşünde Kansu Gavri affı için kendisine şefaatçi olmuş, Bayezid'e gönderdiği mektupta; şehzadenin, yanında lala ve defterdar namıyla kimseyi istemediğini belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1966: 557).

Sancak sisteminin uygulandığı yıllarda mühim görevleri olan lalalar, veraset sistemi değişip kafes usulü yerleştiğinde darüssade ağası veya kızlar ağası başkanlığında, yalnızca eğitimden sorumlu birer görevli şekline dönüşmüşlerdir (Taş, 2017: 69). Lalalar sancaklarda; şehzadenin eğitimi ile ilgilenmek, siyasi ve idari meselelere vakıf olmasını sağlamak, sancaktaki divana reislik yapmak, şehzadenin merkezle ilişkilerini düzenlemek, sancakta yaşananlar hakkında padişaha bilgi vermek, bazen defterdar statüsüyle sancağın mali işlerine nezaret etmek ve şehzade adına serdar olarak ordunun başında sefere çıkmak gibi mühim vazifeler görürlerdi. Bir şehzadenin aynı anda birden fazla lalası olabilir, bunların en yüksek rütbelisine “Baş lala” tabir edilirdi. Nitekim şehzade Mehmed'in Manisa sancağındaki ilk beyliğinde hem Zağanos hem de Şehabettin Paşa aynı anda lalalığını yapmış ikinci sancakbeyliğinde de Kasabzade Mahmud ve Nişancı İbrahim Beyler aynı anda lala olarak yanında bulunmuşlardır (Emecen, 2013b: 27; Taş, 2017: 53). Lalalar sancağın sadrazamı hükmünde Dîvân-ı Hümâyun'a karşı

sorumlu görevliler olduklarından doğrudan padişah'tan gönderilen hükümlerle iş görürlerdi. Hükümler “*Lala Fülân Bey’e hüküm ki*” diye başlardı (BOA.DVNSMHM.d. 3.552). Sancakta lalaların altında çalışan nişancı, defterdar, reis’ül küttab, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası bizzat hükümetin görevlileri sayılırlardı (Uzunçarşılı, 2014: 113).

Lalalar yanında bulundukları şehzadenin konumuna göre gönderilirlerdi. Genelde sancakbeyi ya da beylerbeyi rütbesindeki devlet adamlarının arasından seçilmelerine rağmen şehzade veliaht sayılıyorsa ona vezir rütbesinde bir devlet görevlisi gönderilir ve tahsis edilen haslarının miktarı da ona göre olurdu. Mesela Kanuni Sultan Süleyman’ın Saruhan sancağındaki lalası Kâsım Paşa hem vezirlik hem de defterdarlık yapmış yüksek derecede bir devlet adamıydı (Baykara, 2003: 71) III Murad’ın lalası Ferruh Bey ise müstakil bir sancak beyi gibi kabul edilmiş hatta hükümler bizzat ona yazılmıştır (Emecen, 2013b: 35). 1574 tarihli bir kayıтта “Lala Ferruh’a hüküm” yerine “Saruhan Bey’i Ferruh’a hüküm” şeklinde yazılması dikkate şayandır. Şüphesiz bunda Şehzade Bayezid’in isyan edip İran’a kaçmasının ardından şehzadelere karşı yaşanan güven kırılmasının rolü de büyüktür (Taş, 2017: 60). Lalalar, sancak beyleri ve kadılar gibi iki-üç yıllığına görev alırlardı. Alt derecedeki bir şehzadenin lalasının üst derecede bir şehzadenin lalalığına geçmesi mümkündü. Eğer lalalığını yaptıkları şehzade tahta geçecek olursa lalaları da vezirlik rütbesine yükselir, evvelen vezirlerse sadrazamlığa kadar çıkabilirlerdi. Şehzade Murad’ın (II. Murad)’ın lalası Mehmed Paşa on iki sene içinde çavuşluktan sadrazamlığa yükselmiştir. Padişahların zaman zaman sadrazamlarına “Lalam” şeklinde hitap etmelerinin kaynağında bu uygulamanın yatması ihtimali vardır. Şehzadenin lalalığını yapsın ya da yapmasın padişahlar vezir-i azama hitap ederken “Lalam” veya “Hacı Lala” ifadelerini kullanırlardı (Taş, 2017: 52-67). Padişahlar değer verdikleri devlet adamlarına da lalam şeklinde hitap ederlerdi. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman’ın Barbaros Hayreddin Paşa’ya “Mücahit lalam” şeklinde hitap ettiği Hayreddin Paşa’nın hatıralarında geçmektedir (Düzdağ, 1995: 175)

Osmanlı Devleti’nde lalalık müessesesinin ne zaman kurumsallaştığı ilk dönem kaynaklarının yetersizliği nedeniyle tam olarak bilinmemektedir ancak Osman Bey’in, Orhan Gazi’ye Karacahisar sancağını verdiğinde yanına deneyimli beylerden Saltuk Alp’i ve Köse Mihail’i katmış olması; onları lala olarak düşünmemize imkân verir (Âşıkpaşazade, 2003: 79). Ayrıca Münecimbaşı

(1970: 93) tarihinde Karesi vilayetini zapt eden Orhan Bey'in, buranın yönetimini oğlu Süleyman Paşa'ya bırakması anlatılırken: “*Karesi vilayetini elinden aldı ve oğlu Süleyman Paşa'ya verdi. Hacı İl Beyi'ni de ona vezir tayin edip Karesi eyaletinin işlerini ona havale etti.*” demesi Hacı İl Beyi'ni lala olarak düşünmemize izin vermektedir (Taş, 2017: 49). Lakin tüm bu işaretlere rağmen lalalığın açık bir şekilde kurumsallaşması I. Murad'ın şehzadeligiyledir. Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine Orhan Bey, Şahin Paşa'yı küçük yaştaki oğlu Murad'ın yanına lala olarak verip Şehzadeyi beylerbeyi olarak Gelibolu'ya göndermiştir. Çorlu, Lüleburgaz ve Edirne'nin fethinde bulunan Şahin Paşa I. Murad dönemindeki Rumeli fütuhatının öncülerinden olmuş ve tarihlerimize “Lala Şahin” olarak geçmiştir (Özcan, 2003: 77).

Lalaların protokoldeki yeri Fatih Kanunnamesi'nde açıkça ifade edildiği gibi vezirlerin ve Dîvân-ı Hümâyûn mensuplarının hemen altında, mal defterdarının ardından gelmektedir (Özcan, 2003: 77).¹⁶ Lalaların taşra teşkilatına mensup oldukları düşünülürse hanedan üyeleriyle irtibatları sebebiyle ayrıcalıklı bir yere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Lalaların gelirleri farklı farklı olmakla beraber veliaht derecesindeki Şehzade Süleyman'ın ikinci lalası Sinan paşanın 600.000 bin akçalık haslar ile görevlendirildiğini biliyoruz (Emecen, 2013: 32).

Sancaktaki şehzadenin yaşı ve mizacı lalaları ile münasebetlerini etkilediği gibi dönemin dinamikleri de lalalarla olan münasebetleri şekillendirirdi. Küçük yaştaki şehzadeler üzerinde gerek valide sultanın gerekse lalasının etkisi daha fazla olmaktadır. Valideler lalaların beğenmedikleri ahvalini padişaha şikâyet etmekten çekinmezlerdi (TS.MA.e 745\89). Bunun yanında lalalar da şehzadelerin uygunsuz davranışlarını çekinmeden merkeze haber veririlerdi. Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'in çevresindeki bazı kişilerce kilo verdireceği bahanesiyle haşhaş kullanmaya alıştırıldığını öğrenen Lala Murad ve Defterdar Hacı İvaz paşalar durumu derhal padişaha haber edip bu kişileri şehzadeden uzaklaştırmışlardır (TS.MA.e 756\93). Eğer sancaktaki şehzade güçlü bir iradeye sahipse büyüdükçe yönetim işlerini yavaş yavaş lalanın elinden alır hatta lalasını da kendi etki alanına çekerlerdi. Bunun olmadığı durumlarda ise lalasının değiştirilmesi için girişimde bulunup taht mücadelesine yardım edecek

¹⁶ Lalanın yeri Fatih Kanunnamesinde: “*Ve mâl defterdarlarım şehzade lalalarının üstüne otururlar. Ve hıl'at ve kışlık ve yazlık ve etmekde vüzerâ ve kadıaskerler defterdârla berâber gibidir.*” şeklinde geçmektedir (Özcan, 2003: 6).

lalları isterlerdi. Örneğin Yavuz Sultan Selim taht mücadelesine giriştiğinde Ahmed Bey'in kendisine lala olarak tayin edilmesini istemiştir (Emecen, 2018: 38). Ya da Şehzade Ahmed Sinan Bey'in lala olarak gönderilmesine karşı çıkmış, azlederek geri göndermiştir (TS.MA.e: 3062\29). Mizaç farklılıklarından ötürü bütün lallaların şehzadelerle aynı tarz ilişki kurduğunu söylemek güçtür. Lala bazen şehzadenin padişah olması için ona sadakatle bağlanır ve şehzadenin tahta çıkması durumunda vezirlik payesi almayı bekler ya da tam tersi merkeze daha ziyade sadakat gösterip şehzadenin taht mücadelesine zarar verebilirdi. Şehzade Mustafa'nın II. Murad'a karşı taht mücadelesini kaybetmesi lalası Şarabdar İlyas'ın ihaneti neticesinde olmuştur. Aşıkpaşazade (2003: 171) olayı şu cümlelerle nakletmiştir: *“Sultan Murad'ın paşaları gizlice sultanın lalasına haber gönderip, ‘Sana padişah Anadolu Beylerbeyiliğini verdi, beratını da gönderdi, gayret et biz varıncaya kadar oğlanı egle.’ dediler. Şarabdar İlyas ne emrettilerse hepsini yerine getirdi... İşte Şarabdar İlyas böyle bir haindir, Mustafa'nın bütün işlerini o boşa çıkarmıştır”* Nitekim Kanuni'nin oğlu şehzade Bayezid'in lalası Mustafa Paşa da sadık görüldüğü halde şehzadenin arkasından işler çevirip nihayetinde Bayezid'i idama götüren yolun taşlarını döşemiştir. Peçevi (1999: 371) bu durumu, *“Rahmetli Sultan Bayezid'in bütün uygunsuz davranışları lalası tarafından kulağına sokulan fesatların bir sonucu idi”* cümlesiyle ifade etmiştir.

2.6.4.3 Defterdarlar

Defterdar; Selçuklularda “Mütevfi” olarak bilinen malî işlerden sorumlu üyenin Osmanlı Devleti'ndeki karşılığıdır. Sancak teşkilatı bir nevi küçük İstanbul olduğu için şehzade divanları da Dîvân-ı Hümâyûn'un minyatürü hükmündeydiler. Bu bakımdan sancaktaki defterdar merkezdeki defterdarların izdüşümüydü. Sancaktaki defterdarlık hemen lalanın altındaki rütbe olmakla beraber bazen lalalık ile defterdarlığın aynı şahısta toplandığı da oluyordu. Düşük dereceli şehzade sancağında bulunan bir lala yükseldiğinde bir üst seviyedeki şehzadenin defterdarlığına, sonra lalalığına, ardından da sırasıyla veliaht şehzadenin defterdarlığına ve nihayetinde de lalalığına getirilirdi (Taş, 2017: 55). Eyaletlerdeki malî işleri gören defterdarlara, eyalet defterdarı veya kenar defterdarı denmekteydi. Bu defterdarlıklar teşkilat bakımında merkezdekinin küçük birer numunesi olup tezkireci, muhasebeci, veznedar, mukabelecî, rûznâmecî gibi görevlileri ve kâtipleri olurdu. Defterdarlar güvenilir, mala tamah etmeyen, garazdan ve rüşvetten uzak duran; haysiyet ve vakar sahibi, dindar

kişiler arasından seçilir, aynı zamanda devlet malının toplanmasında, hazinenin gelirini arttırmada ve masrafları kısımda mahir olması beklenirdi. Bundan ötürü defterdarların son derece namuslu kişilerden seçilmelerine azami ehemmiyet gösteriliyordu (Kütükoğlu,1994: 94-96).

2.6.4.4 Şehzade Sarayı ve Kapı Halkı

Sancaklarda şehzadelerin küçük birer sarayları yahut bu mahiyette büyük konakları olurdu. II. Murad oğlu Mehmed adına tahttan feragat ettiğinde Manisa'da daimi ikamet niyetiyle "Sarayı Amire" adı verilen bir saray inşa ettirmiş sonradan bu saray Manisa'ya gelen şehzadelerin önde gelen ikametgâhları olmuştur (Emecen, 2013: 27). Amasya'ya gönderilen şehzadeler ise Danişmentlerden itibaren sultanların ve komutanların ikamet ettikleri iç kaledeki sarayı kullanmışlardır. Fakat Amasya asıl şehzade sarayına Çelebi Mehmed'in sancakbeyliği sırasında, Gümüşlüzâde Köşkü'nün yerine yapılan binayla kavuşmuştur. Osmanlı döneminde 350 yıl boyunca saray olarak kullanılan bu bina halk içinde "Beyler sarayı" olarak anılmıştır. II. Murad'ile oğlu Ahmed Çelebi'nin yanı sıra II. Bayezid'in oğulları şehzade Ahmed ve Selim bu sarayda doğmuşlardır (Özcan, 2015: 72). Trabzon sancağında ise Rumlardan kalan Komnenos sarayı sancakbeyi konağı olarak Şehzade Abdullah ve Şehzade Selim'e hizmet vermiştir (Usta,2019: 402-403; Kılıç, 2001:100).

Bu saraylarda yaşayan şehzadelerin maiyetlerinde bulunan başlıca üst rütbeli görevliler; lala, defterdar, şehzade hocası, nişancı, reis'ül küttab, ve çavuşbaşısıdır. Bunların dışında saray kethüdası, iç oğlanları, matbah emini, kapıcılar, kapıcılar kethüdası, büyük oda iç oğlanları, serhazin, hazine kethüdası, hazine kâtibi, kilercibaşı, arpa emini, harc-ı hassa emini, harc-ı hassa kâtibi, veznedar, ekmekçi, aşçı, terzi, tabip cerrah, göz hekimi gibi görevliler sarayın genel hizmetlerini görürlerdi. Şehzadenin özel hizmetine ise şarabdarbaşı, çeşnicibaşı, çuhadar, rikabdar, atmacılar, balabancılar, şahinciler, çakırcılar, zağarcılar bakarlar; sancağın askeri hizmetleri ve güvenlik işleri de sipahi, silahtar, ulufeci, garip, çadır mehteri gibi silahlı adamlarca görülürdü (Eroğlu, 2004:133). Şehzadelerin maiyetindeki askerlerin çoğu kasaba ve şehirlerin içlerine girmezler, yerleşim yerinin kenarındaki çadırli mekânlarda yahut ahşap binalarda kalırlardı (Uzunçarşılı, 1975: 671). Şehzade küçükse veya lala kifayetsiz kalmışsa buralarda kalan askerler başıboş kalıp ahlaksızlığa yeltenebiliyorlardı. Örneğin Kastamonu sancağında bulunan Şehzade Mahmud'un maiyetinden bir sekban, bir

erkek çocuğunu yanağından öptüğü için ceza almış lakin şikâyet edilmeyi hazım edemeyip intikam için şehzadenin diğer adamlarıyla beraber şikâyetçi adamın evini basmıştır (TS.MA.e 759\39).

Şehzade maiyetinin bir bölümü de şehzade validesinin emri altında, haremde bulunurdu. Dadı, daye, ferraş ve cariyeler ile genel hizmetlere bakan harem ağası ve hadımlar, bu maiyetin unsurlarıydılar (Eroğlu, 2004:133). Haremde hanedan kadınları dışında en çok dadı ve dayelere hürmet edilirdi. Padişah çocuklarına süt emzirmesi için tutulan kadınlara “Sütnine”, “Taye” ya da “Daye” deniyordu. Dayeler, şehzade ve sultanlarla süt hısımlığı kuracaklarından muteber kişilerden olmalarına dikkat edilirdi (Uluçay, 1992: 138). Bunlar çoğu zaman hür kadınlardan seçilir bazen de bu iş için yeni doğum yapmış bir cariye satın alınırdı. Daye çoğu zaman dışarıdan iyi bir aileden seçilir, çocuğu emzirdiği için “Hakkı ridaiye” denilen sütannelik hakkına sahip olurdu. Dayeler aynı zamanda dadılık görevini de yapabildiklerinden daye ve dadı kavramlarının bazen birbirinin yerine kullanıldığını da görmekteyiz. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman’ın dadısı, padişaha yazdığı mektubunda kendisini “daye” olarak nitelemiştir (TS.MA.e 974\1). Dayeler çocuğu emzirme müddeti olan iki senenin ardından saraydan ayrılırlar da İslam dininin sütanneye verdiği önem doğrultusunda şehzade veya sultanla ölene kadar bir bağ kurmuş olurlardı. Eğer talep ederlerse hizmetkerân kethüdası onlara hizmetçi tayin ederdi (BOA.DH.MKT.\1825-78). Cariye cinsinden olan dayeler genellikle- kalfa derecesinde olurlardı. Bu cariyelerin çocuklarına dışarda bakılır, kendileri de haremde sultan ve şehzadeleri emzirip yetiştirirlerdi. Dayeler eğer bir yerden bir yere seyahat edeceklerse gideceği yerin beyine ve kadısına hükümler yazılıp yolda yanına kılavuzlar ve bekçiler verilmesi sağlanır, bunlar her menzilde nöbet değiştirerek daye hatunu sağ salım gideceği şehre ulaştırırlardı (BOA.DVNSMHM.d.\52-57).

Haremin diğer değerli kadın görevlisi ise dadıydı. Çocuk yaştaki şehzade ve sultanların eğitimleriyle anneleri ve dadıları ilgilenirdi. Sultanlar yanlarında dadıları ve kalfaları olmadan dışarı çıkamazlardı. Bir şehzadeyi hanedan kadınları dışında ancak dadısı ve dayesi kucağına alıp sevebiliyordu (Uluçay, 1992: 85-140). Belgelerde “Dadı kadın” yahut “Dadı hatun” olarak geçen bu kadınlar haremde usta ya da kalfa statüsünde olmuşlardır (TS.MA.d\ 3783;TS.MA.e\782-29). Yetişmelerinde büyük emekleri olduğundan şehzadeler dadılarına büyük

saygı göstermişler, onları da ailenin bir ferdi sayıp sancağa çıkarken maiyetlerinde götürmüşlerdir. Şehzadelerin Türk beylerinin kızlarıyla evlendiği dönemlerde dadılar hem kız görmeye hem de kız almaya gitmişlerdir. Yıldırım Bayezid, Germiyanoglu Süleyman Bey'in kızı Devlet Hatunla ve II. Mehmed, Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı sitti Hatun'la evleneceği zaman, gelinler dadılara teslim edilmiştir. Dadılar genelde saraydan önemli kimselerle evlendirilirdi. III. Murad'ın dadısı Mısır valiliğine tayin edilen Eyyüb Paşa ile evlendirilmiştir (Uluçay, 1992: 140).

2.6.5 Sancaktaki Şehzadelerin Görev ve Sorumlulukları

Sancaktaki şehzadelerin görev ve sorumluluk bakımından diğer sancak beylerinden farklı bir konumda olmaları taşra idaresinde şehzadelere özgü alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin konumları standart olmadığı için tüm şehzadeleri kapsayacak genellemeler yapmak mümkün değildir. Zira sancaktaki şehzadeler bazen bağımsız bir padişah gibi hareket etmişler bazen de III. Murad gibi tüm idari işleri lalalarına havale edip sembolik birer idareci olarak kalmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin yetkilerinin tedricen sınırlandırıldığını söylemek yanlış olmaz. Şehzade yetkilerindeki ilk daralma I. Murad döneminde olmuş, Savcı'nın isyanından önce Rumeli fetihlerinin başını çeken şehzadeler bundan sonra Anadolu sancaklarında tutulmaya başlanmışlardır (Küçükaşçı, 2010: 481). İkinci olarak da Şehzade Selim'in veliaht olan ağabeyi Ahmed'e rağmen babasını tahttan indirip başa geçmesi şehzadelere karşı daha temkinli olunmasına neden olmuştur. II. Bayezid döneminden elimize geçen ahkâm defterindeki yirmi sekiz adet hükümden yirmi dördü şehzadelere, ikisi lalalara, ikisi de hem lalaya hem de şehzadeye yazılmışken on altıncı yüzyılın ikinci yarısına ait mühimme kayıtlarında neredeyse tüm hükümler lalalara hitaben yazılmıştır. Bu I. Selim'in ardından şehzadelere karşı yaşanan güven kırılmasını açıkça göstermektedir (Eroğlu, 2019: 174). Şehzadelik kurumu üçüncü sarsıntıyı Şehzade Bayezid'in babası Kanuni Sultan Süleyman'a isyanıyla yaşamıştır. Gerek Şehzade Bayezid'in isyanı gerekse şehzadenin idamının ardından çıkan başka isyanlar, merkezin şehzadelere olan itimadını derinden sarstığı için veliaht dışındaki şehzadeler sancağa yollanmamışlardır. Nitekim II. Selim yalnızca büyük oğlu Murad'ı sancağa göndermiş, III. Mehmed ise bu usulü büsbütün ilga etmiştir (İnalçık, 1959: 90).

Şehzadelerin sancaklarında bağımsız birer idareci gibi davrandıkları dönemler özellikle Yıldırım Bayezid sonrasındaki fetret dönemi ve II. Bayezid'in saltanat yıllarıdır. Şehzadeleri bağımsız birer idareci olarak kabul eden Yaşar Yücel (1974: 675) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyon” isimli makalesinde “*Elimizdeki belgeler, Şehzadelerin bulundukları sancakların bağımsız yöneticileri olduklarını ortaya koymaktadır.*” diyerek daha ziyade bu dönemlere dikkat çekmiştir. Esasen şehzadelerin kendilerine ait haslarının ve gelirlerinin olması, merkezdeki divana benzer bir divana sahip olmaları, adlarına tuğra çektirmeleri, merkeze bildirmek şartıyla kendi sınırları dahilinde tımar tevcihi ve tayini gibi işleri yapabilmeleri, kapı halklarının ve ordularının olması, Yavuz Selim gibi bazı şehzadelerin kendi başlarına sefere çıkabilmeleri ayrıca “Şah” ve “Sultan” gibi hükümdar sıfatlarıyla anılmaları hatta II. Mehmed'in şehzadeliğinde adına para bastırması gibi uygulamalar bu görüşü destekler niteliktedir (Yücel, 1974: 675; TS.MA.e. 1290\98; TS.MA.d 10017). Ancak Feridun Emecen şehzadelerin aynı diğer sancak beyleri gibi yaptıkları her türlü tasarrufu merkeze bildirmek zorunda olduklarını, diğer sancak beylerine üstünlüklerinin taleplerinin çoğunlukla kabul görmesinden ileri geldiğini söyleyerek “Adem-i Merkeziyet” fikrini tamamen reddetmiştir. Örneğin Manisa sancağına veliaht şehzade olarak giden Şehzade Süleyman en küçük tevcihatı bile merkeze bildirip onaylatmış, sancakta uygulayacağı kanunları merkezden yazılı olarak istemiştir (Emecen 2013: 40-41; Karal 1942: 37-44). Bir sonraki padişah olmaya aday olan şehzadelerin sancaklarda staj gördüğü gerçeği dikkate alınırsa padişahlığa ait pek çok sembolü ve yetkiyi kontrollü olarak kullanmalarını eğitimlerinin bir parçası olarak görmek mümkündür. Bu yetkileri merkezden bağımsız kullanmaları devlet sistemin öngördüğü değil, önüne geçmeye çalıştığı bir durumdur. Şehzadelerin itaatsizliklerinin ardından şehzade yerine lalasının muhatap alınması ya da oğullarından birinin İstanbul'da rehin tutulması uygulamaları şehzadelerin taşıdıkları kandan gelen istiklâliyet potansiyellerini kontrol etmeye yönelik uygulamalardır. Bu bakımdan şehzadelerin merkezden bağımsız hareket etme potansiyelleri olsa dahi hepsinin bu imkânı kullanabilecek kadar güçlü olduğunu söylemek mümkün değildir. Kriz dönemlerinde ya da padişahın yaşı ilerlediğinde şehzadelerin sınırları zorladıklarını söylemek daha makuldür.

Şehzadelerin adlarına tuğralı hüküm yazdırmaları ya memlekette olağanın dışında bir hal yaşandığının ya da şehzadenin merkezle arasının bozuk olduğunun göstergesidir (Uzunçarşılı, 1975: 673). Şehzade tuğraları da aynı padişahınki gibi üç flamalı ve iki kavisli olurdu ve hükümdarınki gibi “Tevki-i hümayun” olarak adlandırılırdı. Elimizdeki ilk şehzade tuğralı hükmünün II. Bayezid’in oğlu Şehinşah’a ait olması ve öncesine ait bir tuğra bulunmayışı o dönemdeki şehzadelerinin bağımsız davranma meyillerinden kaynaklanmaktadır (Eroğlu, 2019:203). Babasının saltanatının son yıllarında müstakil bir hükümdar gibi hareket eden Şehzade Ahmed’in, babası ve kardeşi Selim’e karşı giriştiği mücadelede Turgutoğlu Musa ve Mehmed beyler ile Baba Yoldaşlar’a kendi tarafında yer almaları konusunda gönderdiği tuğralı hükümler merkez ile arasının iyice açıldığının göstergesidir (TS.MA.e. 3062\14; TS.MA.e 3062\8).

2.6.5.1 Şehzadelerin İdari Görevleri

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında aşiret düzeninin gereği olarak hanedan üyelerine daha önemli roller düşmüş, gerek padişahın sürekli seferde olması gerekse daha devletin kurumsal yapısının oluşmaması, şehzadeleri merkezdeki yönetim mekanizmasının unsuru haline getirmiştir. Padişahın büyük oğlu babasıyla beraber ordunun başında seferlere çıkarken diğer kardeşlerden biri vezirlik görevini üslenerek başkenti beklemiştir. Nitekim Osman Bey’in Alâeddin’i yanında tutması ve göç gibi önemli bir sorumluluğu ona vermesi Alâeddin’i vezir olarak görmemize imkân vermektedir (Aşıkpaşazade, 2003: 70). Şehzade Alâeddin, Orhan Bey’in vezirlik teklifini kabul etmese de Neşri (1949:155) Orhan Bey’in sürekli ona danışarak iş gördüğünü anlatmaktadır. Çandarlı Kara Halil ile beraber yaya ve müsellemler birliklerinin kurulması, divan teşkilâtının tesisi, para bastırılması gibi idarî ve askerî teşkilatlanmada önemli rolleri olmuştur. Osmanlı askerinin diğer beylik askerlerinden ayrılması için börklerinin rengini kıızıdan beyaza çeviren de Alâeddin’dir. Ayrıca Orhan Bey’in Süleyman’ı uçlardaki fetihlerle görevlendirdiği sırada Murad’ı vezirlik göreviyle Bursa’da tuttuğunu da bilmekteyiz. I. Murad’ın padişahlığı döneminde Savcı’yı Bursa’da tutması da büyük ihtimalle vezirlik yapması içindir. Şehzadelerin vezaret görevleri Savcı’nın Bursa’da isyan etmesinin ardından son bulmuştur (Eroğlu, 2019: 177-178). Bundan sonra şehzadelerin sefer zamanlarında başkentte kaymakam olarak bırakılmaları dışında genel temayül yetişkin şehzadelerin payitahttan uzak tutulması şeklindedir. Hatta şehzadelerin İstanbul’a olası

ziyaretleri hep şüphe ve endişeyle karşılanmış, padişahlar oğullarıyla görüşmek için sefer zamanlarını tercih etmişlerdir (Emecen, 2018: 66-67).

Şehzadelerin bulundukları sancaklardaki idari görevleri pek çok açıdan diğer sancak beylerinin idari sorumluluklarıyla benzeşmektedir. Şehzadeler tımar tevcih ve terakkileri, vakıflara vazife tayini, asayişin sağlanması, zahire temini, vergilerin toplanması, görevlilerin maaşlarının ödenmesi, adaletin sağlanması, kıyıların ya da sınırların düşmandan korunması, harp malzemelerinin temini ve gerektiğinde asker sevk edilmesi gibi görevleri lalaları ve divanları vasıtasıyla yürütürlerdi. Uçlarda bulunan şehzadelerin bazen diplomatik görevler aldıkları da oluyordu (Taş, 2017: 60). Örneğin II. Bayezid döneminde Kefe'ye gönderilen şehzade Mehmed 1499 tarihinde İstanbul'a gönderilen Rus elçisini karşılamakla görevlendirilmiştir (Öztürk, 2000: 48). Çoğu zaman idari konular hakkında merkezden hüküm gelir, sancağın mali işleri hakkında da lala ya da defterdar merkeze bilgi verirdi. Bu hususlardaki kayıtlar nişancıya bağlı tahvil ve ruus kalemlerince tutulmaktaydı (Taş, 2017: 60).

Sancak beyi olan şehzadeler eğer uçlarda bulunuyorlarsa casuslar vasıtasıyla komşu devletlerdeki durumları öğrenip Dîvân-ı Hümâyûn'a rapor ederlerdi. Özellikle II. Bayezid doğudaki vaziyeti şehzadelerin gönderdiği raporlar yoluyla takip ediyordu (Uzunçarşılı, 1975: 673).

2.6.5.2 Şehzadelerin Kaymakamlık Görevleri

Padişahlar sefer zamanlarında ülke güvenliğinin zaafa uğramaması için eyaletlerde ve merkezde muhafız bırakmak durumundaydılar (Uzunçarşılı, 1975: 671). Eğer sancaktaki şehzade, babası ile sefere gitmeyecekse memleketin tamamının ya da bir kısmının muhafazasıyla görevlendirilirdi. Osmanlı Devleti'nde padişahın sefere çıkarken yerine şehzadesini bırakmasının ilk misali I. Murad dönemindedir. I. Murad gerek 1375, gerekse 1385 yılındaki Rumeli seferinde oğlu Bayezid'i Anadolu'nun muhafazası için bırakmış; ortanca oğlu Yakup Çelebi Karesi'nin, Savcı da Bursa'nın muhafızlığında bulunmuşlardır. II. Murad ise kendisi ile beraber sefere iştirak etmek isteyen oğlu Mehmed'e: “*Ol düşmen bek düşmendir ve ben ona karşı varduğumda sen bu tahtı İstanbul keferesinden hıfz eyle*” diyerek bu ihtiyacı dile getirmiştir (Eroğlu, 2019:199). II. Mehmed'in birinci padişahlık dönemini Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın bir nevi saltanat kaymakamlığı olarak gördüğü düşünülebilir. Bu dönemde II. Murad tahttan feragat etmiş olsa dahi Çandarlı Halil Paşa önemli devlet işlerini

Manisa'ya taşımaktan vazgeçmemiştir. Nitekim II. Murad'ın, oğlunun bağlı Müslüman ve Hristiyan hükümdarlara karşı sert tutumunu haber aldığıında, hiddetlenerek onu ve yanındaki paşaları azarlaması padişahlık otoritesini muhafaza ettiğini göstermektedir (Emecen, 2013: 28). I. Selim, kardeşi Ahmed'in üzerine yürümeden önce hayattaki tek şehzadesi Süleyman'ı İstanbul'un Muhafazası için Kefe'den İstanbul'da çağırması, İran ve Mısır seferleri esnasında da Rumeli'nin muhafazası için Edirne'de görevlendirmiştir (Emecen, 2018: 79; Eroğlu, 2019: 199). Kanuni Sultan Süleyman İrakeyn seferine çıkmadan önce Rumeli'yi itimat ettiği kişilere, Anadolu'yu da o sırada Manisa valisi olan Şehzade Mustafa'ya emanet etmiştir (Gökbilgin, 2019: 54). Yine 1548'de İran seferine çıkarken kendisini Seyit Gazi mevkiinde karşılayan Selim'i Rumeli muhafızı olarak Edirne'ye yollamıştır. Nahcivan seferinde ise Selim'i yanına alıp Bayezid'i Rumeli koruyucusu olarak görevlendirmiştir (Peçevi, 1999: 290; Uzunçarşılı, 1975: 677)

Bazı durumlarda şehzade tüm Anadolu'nun değil de birkaç sancağın muhafazasına bakabiliyordu. Eğer kendi sancakları dışındaki yerlere muhafız olarak görevlendirileceklerse bu sancakların isimleri gönderilen hükümde açıkça yazardı. Nitekim Karaboğdan seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman, Mustafa'yı hem kendi sancağının hem de Aydın civarının muhafazasıyla görevlendirmiştir. Şehzadelerin muhafızlık görevi eğer İstanbul'da yahut Edirne'de ise o vakit saltanat kaymakamı sayılırlardı. Kaymakam olarak bırakılan şehzadenin büyük yahut küçük olmasına bakılmaz, daha ziyade ehil olmasına ve sorun çıkarmayacak bir yaratılışa sahip olmasına dikkat edilirdi. Bu tür vekâletler hukuken bir hak kazandırmasa da şehzadenin itibarına katkı sağlamaktaydı (Uzunçarşılı, 1975: 671).

Sancaktaki şehzadeler II. Selim'e kadar saltanat kaymakamlığı ve Anadolu'nun muhafızlığını yapmışlardır (Eroğlu, 2010: 481). Lakin kaymakamlık görevini herhangi bir saltanat yetkisinin devredilmesi şeklinde değerlendirmek uygun olmaz. Padişah, devletin tüm yönetim organlarını beraberinde sefere götürdüğünden kendi makamına diktiği oğlu aynı sancağındaki gibi Dîvân-ı Hümayun'a yazıp onay alarak iş görmek mecburiyetindeydi. Şehzadenin görevi ancak düzen ve emniyetin temini ile bölgenin muhafazasından ibaret olmuştur (Eroğlu, 2019: 200).

2.6.5.3 Şehzadelerin Askeri Görevleri

Sancağa çıkan Osmanlı şehzadelerinin önemli görevleri sıraya konulacak olursa askeri vazifelerini başta saymak icap eder. Osmanlı Devleti'nin ilk iki buçuk asrında Osmanlı padişahları birer mareşal olarak ordunun başında sefere çıktıkları gibi şehzadeler de kendi askeri kuvvetleriyle savaş meydanlarında yerlerini almışlardır (Uzunçarşılı, 2014:131). Kahramanlıklarının bilinmesi, şehzadelerin asker ve halk desteğini almalarının başlıca yoluydu. Bu bakımdan şehzadeler çeşitli vasıtalarla askeri yeteneklerini göstermek istemişlerdir. II. Beyazid'in oğlu Şehzade Mahmud'un, Kastamonu sancak beyi iken kahramanlığıyla halk arasında efsanevi bir üne kavuştuğu rivayet edilir. İbni Kemal'in şehzadenin tek başına ormana giderek insanlara zarar veren büyük bir ayıyı kılıçla ikiye böldüğünü anlatması buna güzel bir örnektir (İbn-i Kemal, 1997, Aktaran: Yakupoğlu, 2010: 334). Şehzadelerin askeri konulardaki beceriksizlikleri ise gözden düşmelerine neden olur ve taht mücadelelerine zarar verirdi. II. Bayezid'in Hadım Ali Paşa ile beraber Şahkulu'nun üzerine yolladığı büyük oğlu Ahmed, çarpışmada şehit düşen Ali Paşa'nın intikamını almak yerine, Selim'e karşı tahtı elde etmek için İstanbul'a yönelince yeniçeriler bunu beceriksizlik ve korkaklık olarak yorumlamışlar, devlet erkânı İstanbul'da Ahmed'i karşılamaya hazırlanırken “*Birkaç ayağı çarıklı Türk'ten korkana saltanat verilir mi?*” diye kazan kaldırarak Şehzade Selim'e destek vermişlerdir (Emecen, 2018: 61).

Şehzadelerin kumandanlık görevlerini birkaç başlık altında değerlendirmek uygun olacaktır. Bunlar kendi başlarına orduya serdar tayin edildikleri görevler, ordunun sağ ve sol cenahlarında kumandan oldukları görevler, kol kumandanı olmadan babalarının yanında çıktıkları görevler ve babaları seferdeyken yaptıkları kaymakamlık ve muhafızlık görevleridir (Eroğlu, 2019:180; Uzunçarşılı, 1975: 677).

Sancaktaki şehzadeler Yavuz Sultan Selim dönemine kadar padişahın isteğiyle bağımsız olarak orduya serdar olup sefere çıkabiliyorlar, buradan elde ettikleri ganimetin 1/5'ini kendileri alıp kalanını askerlerine dağıtabiliyorlardı. Bunun ilk örneği Osman Bey'in ordunun başına oğlu Orhan'ı geçirmesidir. Osman Bey'in Orhan'ı Akyazı ve Kocaili'ne gönderdiği sefer Orhan'ın kendi başına çıktığı ilk seferidir (Aşıkpaşazade, 2003: 81). Osman Gazi Bursa'nın fethini oğlu Orhan'a “ *Ben vefat edicek beni Bursa'da şol gümüüslü kubbenin altında*

koyasın” diyerek vasiyet etmiştir (Neşri, 1949: 145). Orhan Bey babasının vefatının ardından kardeşi Alâeddin’e “*Gel, imdi ey karındaş! ol çoban sen ol*” dediğinde, Alâeddin: “*Atam hal-i hayatında beyliği sana tefviz kılmışdur. Sen tururken bana ne iş düşer. Sen heman benüm atam yirine ulu karındaşumsun.*” diyerek ordu kumandanlığı vermenin beylik vermek anlamına geldiğini ifade etmiştir (Neşri, 1949: 149). Kuruluş yıllarında büyük oğlanın ordunun başına serdar olması kuvvetli bir gelenektir. Orhan Bey de Büyük oğlu Süleyman Paşa’yı ve onun kardeşi Murad’ı ordunun başına geçirmiştir. Orhan Gazi, Süleyman Paşa’nın yanına tecrübeli gazileri katıp ilk olarak İznik’in fethine yollamıştır. Süleyman Paşa’nın ordunun başında Rumeli’ye geçişe öncülük etmesi şehzadelerin kendi başlarına kumandanlıklarına en güzel örneklerdendir (Neşri, 1949: 173). Orhan Gazi, Murad’ı da bir ordu ile Rumeli’ye gönderip ağabeyi Süleyman Paşa’nın ordusuyla birleşmesini buyurmuş ve düşmana karşı beraber hareket etmişlerdir (Eroğlu, 2019: 182). I. Murad başa geçtiğinde bu geleneği devam ettirmiş, Sırların üzerine gönderdiği Ali Paşa’ya destek olması için oğlu Bayezid’i vazifelendirmiştir. Yıldırım Bayezid ise İstanbul kuşatması ile meşgul iken Sivas’a doğru ilerleyen Timur ordusunu durdurması için büyük oğlu Emir Süleyman’a görev vermiştir. I. Mehmed döneminde de Şehzadeler ordu kumandanlıklarına devam etmişler, Börklüce Mustafa işini bizzat şehzade Murad halletmiştir. II. Murad döneminde Karamanoğlu İbrahim Bey’in saldırısını karşılayan Amasya sancakbeyi Şehzade Aleaddin olmuştur. II. Mehmed’in oğulları şehzade Bayezid ve Mustafa da Akkoyunlu saldırılarına karşı koymakla görevlendirilmişlerdir. II. Bayezid dönemine gelindiğinde şehzade Abdullah amcası Cem’in Bursa’ya girmesini engellemek için görev almış ancak başarılı olamayarak İstanbul’a babasının yanına sığınmıştır. II. Bayezid daha sonra Şehzade Ahmed’i ve Şehinşah’ın oğlu Şehzade Mehmed’i kızılbaş isyanlarını bastırma görevleriyle göndermiş, Şehzade Selim’i de Trabzon sancağına doğru ilerlediğini öğrendiği Safeviler’i durdurmak için vazifelendirmiştir. Şehzade Selim Safeviler’i durdurmakla kalmamış, yetkisini aşip İspir, Kükez, Bayburt, Kemah ve Erzincan’ı ele geçirerek Safevi askerlerinden temizlemiş, hatta bu yüzden babası tarafından “*Teksir-i âdaya rızamız yoktur*” denilerek uyarılmıştır (Eroğlu, 2019: 185-186; Emecen, 2018: 32). Yine şehzade Selim, sınırları tecavüz eden Gürcüler üzerine üç akın düzenlemiştir. Bu seferler sonucunda Batum’u doğrudan Trabzon sancağına bağlamış, İmreti Gürcü krallığı ile Samışa

Atabeyliği Osmanlı Devleti'ne tabi olmuşlardır (Ateş, 2015: 97). Yavuz'un bu seferde aldığı ganimetin tamamını askere dağıttığını ve seferler sonucunda bir fetihname yazıp babasına yolladığını bilmekteyiz (Emecen, 2018: 37). Yavuz Sultan Selim babasından izinsiz Kefe'ye geçtiğinde II. Bayezid tarafından kendisine elçi olarak gönderilen Sarıgörez Nurettin'e eğer istediği gibi bir sancak verilmezse Kırım hanıyla birleşip civardaki Rus kalelerini fethedeceğini ve burada kalacağını ifade etmiştir. Ayrıca Selim babasından Semendire sancağını alırken de Macarlar üzerine sefer yapmak için izin istemiş hatta sancağına gitmeden Rumeli beylerini ve askerlerini yanına çağırıp Macar seferini ilan etmiştir (Emecen, 2018: 48-54). Kanuni devrinde ise Şehzade Selim emrine mühim bir kapıkulu askeri verilerek İsyan eden kardeşi Bayezid üzerine gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 2014:132).

İkinci önemli başlık olan şehzadelerin savaşlarda cenah kumandanlıkları ise hem savaş nizamı açısından hem de şehzadelerin harp yeteneklerinin gelişmesi bakımından büyük önem arz etmekteydi. Osmanlı klasik ordu düzeninde ordu sağ kol, sol kol ve merkez olarak üç kısma ayrılır; Padişah, yeniçeriler ve altı bölük halkı denilen kapıkulu askerleriyle beraber merkezde kalırdı. Sipahilerden oluşan Anadolu ve Rumeli askerleri sağ ve sol cenahlarda yer alıyorlardı. Klasik dönemde Osmanlı ordusunun asıl askeri gücünü sayı ve nitelik itibarıyla eyaletlerden gelen kuvvetler teşkil ettiğinden bunların sevk ve idaresi birinci derecede önem arz etmiştir (Özcan, 2007: 363). Düşman çoğu zaman kanatları yararlanarak merkezin arkasına geçmek için yol aradığından, ilk saldırıyı göğüsleyen genelde cenah kuvvetleri olurdu (Emecen, 2018: 128-129). Bu bakımdan cenah (kol) kumandanlığını bir hanedan üyesinin yapması askerlerin disiplin ve motivasyonlarını ciddi oranda yükseltmekteydi. Cenah kumandanlıklarında ordunun sağ koluna büyük şehzade görevlendirilirken küçük şehzade de sol kola tayin edilirdi (Eroğlu, 1919: 194). I. Murad döneminde Yıldırım Bayezid ve Yakup Bey'in kol kumandanlığı yaptıkları görülmektedir (Eroğlu, 2019:189). Yıldırım Bayezid'in oğlu Tuğrul'un da Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin ile savaşırken Çorum ovasında vefat ettiğini biliyoruz. Ankara savaşında ise oğullarından Süleyman sağ kol kumandanlığı yaparken sol kolun kumandasını Mehmed yapmıştır. II. Murad Şehzade Mehmed'i 1448 Kosova savaşına sağ cenah kumandanı olarak götürmüştür. Fatih devrine gelindiğinde Otlukbeli Muharebesi'nde Amasya sancak beyi Şehzade Bayezid sol kolda, Karaman

Sancak beyi Şehzade Mustafa ise Sol kolda yer almışlardır. II. Bayezid'in padişahlığında şehzadelerinden hiçbirisi kol kumandanlığı yapmamıştır. Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında tek şehzadesi olan Süleyman'ı yerine kaymakam olarak bıraktığından Süleyman da cenah kumandanlığı yapamamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de şehzadeler sefere gitseler bile cenah kumandanı olarak tayin edilmemişlerdir (Uzunçarşılı, 1975:677).

Şehzadeler cenah kumandanı olmadan da babalarıyla beraber seferlere katılabiliyorlardı. Bundaki asıl maksat şehzadenin savaş tecrübesi kazanmasıydı. Padişahın savaş meydanında şehit olması durumunda şehzadenin derhal idareyi ele alabilecek olması da şehzadelerin cepheye gitmesini anlamlı kılmaktaydı. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman Zigetvar Seferi'nde vefat ettiğinde yanında tahta geçecek şehzadesi bulunmamasından ötürü Sokullu Mehmed Paşa haftalarca sultanın vefatını gizlemek durumunda kalmış, nihayet II. Selim Belgrat'a ulaştığında padişahın vefat ettiğini duyurmuştur. Bu tedbire rağmen Belgrat'a giden kısa yolda bile askerlerin yürüyümezi kesip dağılma alameti göstermeleri dikkate şayandır (Afyoncu, 2011: 169). Lakin I. Murad cephede şehit olduğunda Yıldırım Bayezid' hemen harp meydanında tahta oturarak askerlin dağılmasının önüne geçilmiştir. Bu örnekler padişahla beraber seferlere çıkan şehzadelerin toparlayıcı fonksiyonunu göstermektedir.

Yıldırım Bayezid oğulları Süleyman, Mustafa, Mehmed, Musa ve İsa'yı beraberinde Ankara savaşına götürmüş, şehzade Musa ve İsa merkezde babalarının yanında kalmışlardır. Fatih şehzadeliğinde zaman zaman cenah kumandanlığı yapsa da Arnavutluk seferinde olduğu gibi sadece babasına refakat ettiği de olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman 1537 Korfu seferine Şehzade Mehmed ve Selim'i götürmüş, Estergon ve İstolni-Belgrat kalelerinin fethinde de Mustafa'yı yanında tutmuştur (Eroğlu, 2019: 193). 1543 yılında çıktığı sefere ise Bayezid'i çağırıştır. Kanuninin vefatından sonra seferlerde şehzadelere rastlamıyoruz. Şehzadeler 1595 yılına kadar yalnızca Manisa sancağının idaresiyle meşgul olmuşlardır (Uzunçarşılı, 2014: 132).

2.6.5.4 Şehzadelerin Cezai Yetki ve Sorumlulukları

Şehzadeler bulundukları sancaklarda örfi ve şer'i hukukun gereğini yerine getirmek ve bu hukuku tatbik etmek durumundaydılar. Pek çok konuda sancak beylerine nispeten bağımsız hareket edebilseler de cezai yetki ve sorumlulukları konusunda rahat bir hareket alanına sahip değillerdi. Uygulayacakları cezalar

kadının hükmüne ve merkezin onayına uygun olmalıydı. Adalet hususunda merkezden gönderilen hükümlerin bir suretinin de kadıya yazılmış olması sancaktaki adalet işlerinin hukuka uygunluk kısmında muhatabının Kadı olduğunu ve şehzadelerin cezaların tatbiki hususunda yetkili olduklarını göstermektedir (BOA.A.{DVNSMHM.d. 58-444). Şehzadelerin sancaktaki cezai yetkileri konusunda elimizdeki en önemli belge Yavuz Sultan Selim'in oğlu Süleyman'a Saruhan Sancak beyliği sırasında gönderdiği siyasetnamedir. Enver Ziya Karal'ın (1942: 37-38) neşrettiği bu siyasetnamenin bir suretinin Manisa Şer'iyeye Sicilleri'ne kaydedilmiş olması belgenin kanun kuvvetinde olduğunu ve şehzade ile beraber Kadı'nın da muhatap alındığını açıkça göstermektedir. Belge her ne kadar sancak idaresine ait bir siyasetname olarak geçse de daha çok ceza hukukuna ait uygulamaları içermektedir.

Şehzadeler hukukun öngördüğü durumlarda idam cezası uygulama yetkisine sahipti. Ancak İdam hükmünün kadı tarafından verilmiş olması ya da merkezden bunun için hüküm gelmiş olması gerekmektedir (Eroğlu, 2019: 219). Merkezden gelen bu tür hükümler genelde yol kesip eşkıyalık edenler yahut ev basıp avrat ve oğlan çekmek gibi cürümleri işleyenler hakkında olur, hükümde “Fülanın hakkından gelinmesi” şeklinde bir ibare geçerdi. Bu hükmünler bazen doğrudan kadıya gönderilir bir sureti de lalaya iletilirdi (BOA.A.{DVNSMHM.d. 60 – 542). Sancaklarda Şeriattaki had ve kısas cezaları yanında “Tazir” cezası olarak hapis, kürek ve sürgün cezaları da uygulanırdı. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın son yılları ile II. Selim dönemlerinde denizlerdeki faaliyetlerin artması sonucu gemilerde kürekçi ihtiyacı zuhur etmiş ve kürek cezaları öne çıkmıştır. Bunun yanında Kıbrıs'ın fethini müteakip ada sürgün merkezi haline gelmiş, adadaki iskânın bir kısmı suçluların sürgüne gönderilmesi şeklinde sağlanmıştır (Ertürk, 2011: 45). Bu dönemde idam edilmesi gereken dağ eşkıyalarının ve katillerin Kıbrıs'a sürgün edildiklerini ya da kürek cezasına çarptırıldıklarını görmek mümkündür. Kürek cezalarında daha ziyade Aydın, Saruhan ve Karesi sancakları öne çıkmaktaydı (BOA.A.DVNSMH.d. 27-395).

Şehzadeler ceza vermenin yanında cezaların affedilmesi için arz yazabilir ya da suçsuz yere ceza almış kişilerin cezalarının kaldırılması için Dîvân-ı Hümâyûn'a talepte bulunabilirlerdi. Bu istekleri Dîvân-ı Hümâyûn tarafından uygun görülürse onaylanırdı (Eroğlu, 2019: 225-226).

2.6.5.5 Şehzadelerin Ekonomik Görev ve Sorumlulukları

Şehzadelerin sancaklardaki önemli görevlerinden biri de sancağın ticari ve ekonomik faaliyetleriyle ilgilidir. Arz yönlü bir ekonomik politika belirleyen Osmanlı Devleti'nde üretimin devamı ve arz sürekliliğinin sağlanması başlıca önceliktir. “*Mal ve hizmet üretenler öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamalı*” kaidesine göre malların bol, kaliteli ve ucuz olması ve bir sancağın üretim açısından kendine yetmesi esastır. Şehzadeler sancakta kıtlık ve darlık olmaması için verimliliği arttırmak, arz yollarını açık tutmak, kaliteyi yüksek tutmak ve pahalılığı önlemek zorundaydılar. Köyden kente göç, üretim ve talep dengesini bozacağından dolayı yasak tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nde ülke içinde bolluk olması için ithalat serbest tutulmuşken, darlık ve pahalılık korkusuyla ihracat zorlaştırılmıştır. Ülke dışına malların çıkartılması özel bir izinle ancak çok yüksek bir gümrük vergisi ödenerek gerçekleştirilebilirdi. Aynı kurallar sancak ölçeğinde de geçerliydi (Ünal, 2017: 78-81). İzmir'de tutulan, penbe (pamuk), sahtiyan (boyanmış deri) ve balmumu yüklü bir Dubrovnik gemisinin bu malı alıp gitmeye izinli olmadığından boşaltıldığı kayıtlarda geçmektedir (BOA.A.{DVNSMHM.d. 10 – 341). Şehirde üretimin kontrol altında tutulması ve dükkân sayılarını ihtiyaç oranında sabitlemesi işçi ve esnaf örgütlerinin denetimindeydi (Ünal, 2017: 78-81).

XVI. Yüzyıl'ın en önemli şehzade sancağı olan Manisa, hububat üretimi konusundaki tüm avantajına rağmen tabi afetler ve çekirge istilasları gibi sebepler yüzünden zaman zaman iase sıkıntısına düşmüştür. Örneğin 1555- 1556 yıllarında yaşanan büyük kıtlıkta buğdayın kilesi 100 bazen de 140 akçeye çıkmıştır. Bu tür durumlarda şehzadeler civar vilayetlerden sancağın ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmışlar, bazen de olağanüstü tedbirler uygulamışlardır. Bahsi geçen kıtlıkta şehzade Mehmed Trakya ve Rumeli'den zahire temini yoluna gitmiş, normalde İstanbul'un ihtiyacını karşılayan Rumeli mahsulünün bir kısmını Manisa'ya yönlendirmiştir. Ayrıca Şehzade Mehmed, Mustafa isimdeki bir adamını, zahire satın alıp şehre getirmesi için görevlendirmiş ve bedelini de kendi akçesinden vermiştir. Şehirde kıtlığın başgöstermemesi için alınan tedbirlerden biri de şehre büyük imaretler kurulmasıdır. Manisa'da kurulan Sultaniye ve Muradiye imaretleri böyle zamanlarda yoğun olarak işletilmiştir. Şehzade Murad 1568'de vuku bulan büyük et sıkıntısı sırasında Rumeli tarafından Muradiye imareti için 5000, Sultaniye imareti için de 3000 koyun getirtmiştir. Manisa'nın

ihtiyacı olan koyunlar yalnızca Rumeli'den değil Karaman'dan da getirilmekteydi. Bu tedbirlere rağmen yine de şehirde iâşe zorluğu çekilirse şehzadeler bunu çözmek için kaçak yollarla iâşe temini yoluna başvurabiliyorlardı. Mesela umumiyetle Mısır'dan İstanbul'a deniz yoluyla getirilen zahire ve şekerin bir kısmı, gemiler İzmir ve civarındaki iskelelere uğradığında kaçak olarak Manisa sancağına sevk edilmekteydi. Nitekim III. Murad tahta çıktığında Manisa sarayının matbahında stoklanmış çok miktarda Mısır menşeli kaliteli şeker bulunmaktaydı. Şehzadenin tahta çıkmasından sonra bu şeker şehir esnafına satılmıştır. III. Mehmed de Manisa'da sancak beyi olarak bulunduğu sırada yaşanan koyun eti sıkıntısını İstanbul'a gönderilmekte olan koyunlardan bir kısmını şehre sevk ederek çözmeye çalışmıştır (Emecen, 2013: 82-84).

Şehzadeler bulundukları sancaklarda vergi koymak, var olan vergileri kaldırmak ya da vergi mükelleflerinin borçlarını affetmek yetkisine sahipti. Emir Süleyman'ın Rumeli'de koyduğu vergiler 1516 yılındaki Semendire Sancağı Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır. Yine Karaman sancağında Şehzade Mehmed'in koyduğu vergiler uzun süre geçerli kalmıştır. Şehzadeler sancaklarında kendi adamlarını, yakınlarını ya da dervişleri vergiden muaf tutabiliyorlardı. Şehzade Korkud ve Şehzade Şehinşah'ın vergiden muafiyet beratı verdiklerini; Şehzade Mustafa'nın da Şeyh Kandırmış isimli bir dervişin çiftliğini vergiden muaf tuttuğunu biliyoruz (Eroğlu, 2019: 240).

Bazı dönemlerde şehzadelerin vergi ödeyen devletlerin haraçlarını affettikleri de olmuştur. Emir Süleyman 1403 yılında Venedik Devleti'ni o sene ödeyeceği vergiden muaf tutmuştur. Şehzade Selim de Gürcistan seferinden sonra Başraçık ailesinin ödemesi gereken vergileri affetmiştir. Sancaktaki ekonomik faaliyetler hakkında Dîvân-ı Hümâyûn'dan hükümler gönderilmesi de vakiydi. Bu hükümler genelde bölgedeki sipahi ve eşkinci taifesi, ahalinin mallarına çökmeye kalktığında ya da kaçakçılık ve yolsuzluk gibi durumlarda gönderilirdi. III. Murad döneminde Şehzade haslarından elde edilen ürünlerin başlarını ödememek için hileye başvuranların lala tarafından Dîvân-ı Hümâyûn'a şikayet edilmesi üzerine merkezden bu yola başvuranların men edilip mücrimlerin isimlerinin merkeze bildirilmesi hususunda şehzade lalasına hüküm gönderilmiştir (BOA.A.{DVNSMHM.d. 9\198).

2.6.5.6 Sancaklara Gönderilen Şehzadelerin Gelir ve Harcamaları

Osmanlı şehzadeleri sancağa gönderilene kadar tüm masrafları devlet hazinesi tarafından karşılanmakta ve bu masraflar hazineye ağır bir yük getirmekteydi. Bu bakımdan sancağa çıkmaları merkezi hazineyi de rahatlatıyordu. Şehzadeler sancağa çıkarken babaları tarafından yanlarına bir miktar nakit verilse de asıl gelir kaynakları kendilerine tahsis edilen haslar ve sancağın öz gelirleriydi. İkinci dereceden şehzadeler bile büyük miktarda haslar tahsis edilerek sancaklara gönderiliyorlardı. Şehzade Süleyman Kefe'ye gönderildiğinde dedesi II. Bayezid ona 1.700.000 akçelik has tahsis etmiştir (Eroğlu 2019: 124). Şehzadelere verilen hasların kendi sancağının sınırları içinde olması şartı yoktur (Eroğlu, 2019: 99). Örneğin II. Bayezid, Korkud'un isteği üzerine Hamid sancağı hasları ile Lazkiye (Denizli) zeametini oğluna tahsis etmiştir (TS.MA.e. 6356\1; Emecen, 2002:205). Şehzade Selim'in (II. Selim) Midilli'de hasları varken Şehzade Bayezid'in de Malatya'da hasları bulunmaktaydı (BOA.A.{DVNSMHHM.d. 3\60; BOA.A.{DVNSMHHM.d. 3\1322). Hasların dışında bağımsız olarak çıktıkları ya da serdar olarak tayin edildikleri seferlerden elde edilen ganimetin 1/5'i de şehzadenin hakkı sayılmaktaydı. Ayrıca şehzadelerin bulundukları sancağın bütün rüsum ve gelirlerine sahip olduklarını biliyoruz. Koçhisar tuzlasının mukatasının elli bin akçelik kısmı Şehzade Cem'e aitti. Trabzon sancakbeyi Şehzade Selim babasından sancağının İhtisab vergisini talep etmiş ve bu vergi geliri Mahmud adlı kişiden alınarak şehzadeye verilmiştir (Eroğlu, 2019: 99-100).

Şehzadeler bazı dönemlerde haslarına karşılık merkezden saliyane (yıllık gelir) almışlardır. Bu uygulamaya, özellikle ekonomik buhrandan dolayı tımar gelirlerinin azaldığı II. Bayezid devrinde şehzadelerin ekonomik sıkıntılarını gidermek için başvurulmuştur. Şehzadeler aylık tımar vergilerini beklemek yerine Bursa hazinesinden her aya düşen miktarı peşin olarak almaktaydılar (Akdağ, 1979: 421).

Gelirleri yetersiz kaldığında şehzadelerin babalarından ilave haslar ya da yeni gelirler talep ettiklerini biliyoruz. Manisa'da bulunan Şehzade Korkud, idarecilik döneminde sancağının haslarını yetersiz bularak gelirlerine yeni ilâveler istemiş; Mısır'a gittikten sonra babasının talebiyle tekrar Teke Sancağı'na gelen Korkud'un gelirleri 4.000.000 akçeye kadar çıkarılmıştır. (Emecen, 2002: 205; Eroğlu, 2019: 102) Şehzade Selim, oğlu Murad'ın haslarının yetersizliği

nedeniyle babası Kanuni Sultan Süleyman'a başvurmuş böylece Murad'ın haslarının ve salıyanesinin arttırılmasını sağlamıştır. Şehzadeler babalarından istemek dışında borçlanma yoluyla da ihtiyaçlarını gideriyorlardı. Trabzon valisi Şehzade Selim, adamlarını borç bulmaları için 1507 tarihinde Bursa'ya yollamış, senet karşılığında, tüccar Mehmed Çelebi'den 40.000 akçe ödünç almıştır. Yine Selim bir yıl sonra İstanbul'a başvurup ihtiyaç içinde bulunduğunu söyleyerek Bursa mizanı mukataasından alacağı salıyanesinin peşin ödenmesini istemiştir. II. Bayezid döneminde en ziyade ekonomik sıkıntı çeken şehzade Karaman valisi Şehinşah'tır. Şehinşah, para sıkıntısından dolayı 1491'de Karaman vilayetindeki bazı kalelerin onarımı ve kale erenlerinin ulufeleri için yollanan paranın 126.515 akçesini zimmetine geçirmiş, bunun üzerine, aylığına haciz konulmuştur. Yine Şehinşah, 4 Nisan 1501 tarihinde Bursa kadısına yolladığı mektupta, padişah ordusunun vilayetine konması dolayısıyla fazla masraf ettiğini ve paraya ihtiyacı olduğunu belirterek, Tüccar Hacı Muhiddin'den 125.000 akçe borç alınıp gönderilmesini istemiş ve bu borcunu 1502 yılının salıyanesinden ödeyeceğini taahhüt etmiştir. Hatta kadıya, ileride sözü geçen salıyane gelirinin başka işte harcanması için ferman yazacak olsa dahi dikkate almaması, önce borcun ödenmesi yetkisini vermiş böylece salıyanesini Hacı Muhiddin'e ipotek etmiştir. Aynı şehzade Tüccar Muslihiddin'den de senet karşılığında 1501 yılı Ağustos salıyanesinden ödemek kaydıyla de 27.000 akçe borç almıştır (Akdağ, 1979: 421-422).

Şehzadelerin ekonomik sıkıntı çekmelerinde başlıca iki neden öne çıkmaktadır. Birincisi I. Selim'den sonra şehzadelerin maiyetlerindeki insan sayısının giderek artması ve bunların masrafları için şehzadenin gelirlerinin yetersiz kalmasıdır. Şehzade Selim ve şehzade Murad'ın iki milyon akçeyi bulan gelirlerinin yeterli gelmeyerek dış hazineden borç almalarının, ya da gelirlerinin arttırılması için istekte bulunmalarının ana nedeni maiyetlerindeki insan kalabalığıdır (Eroğlu, 2019:107). Şehzadeleri ekonomik sıkıntıya sokan diğer husus da taht mücadelesinin olduğu dönemlerde kardeşlerine karşı asker toplamak için fazlaca masraf etmeleridir. Cem Sultan'dan itibaren patlak veren taht kavgalarında şehzadeler saltanatı ele geçirmek için kardeşlerine karşı tertip ettikleri orduyu Anadolu'nun boş leventlerinden ulufeli asker yazarak temin etmişlerdir. Örneğin, tahtı ele geçiren Yavuz Sutan Selim'e karşı hareket eden Şehzade Ahmed, oğlu Alâeddin eliyle Bursa'dan "*azap için avarız akçesi*"

toplarken şehirde karışıklık çıkmış ve ulufeliler Bursa'daki hazine akçelerine el koyup şehri yağmalamışlardır (Akdağ 1979:469). Nitekim şehzade Bayezid de kardeşi Selim'e karşı Anadolu'nun çeşitli yerlerinden yirmi bine yakın başıboş adam toplayıp bunları kendisine kapıkulu, sekban ve tüfekçi diye yazdırmıştır (Peçevi, 1999: 374).

2.7 Sancaklarda Doğan Şehzadelerin Sancağa Çıkmaları

Sancaktaki şehzadeler çocukları yetişip sancağa çıkacak yaşa geldiklerinde bu durumu padişaha arz ederek oğullarına uygun bir sancak isterlerdi.¹⁷ Torun şehzadeler de aynı babaları gibi bir lala ve divan heyetiyle sancağa giderler ve burada devlet işlerinde tecrübe kazanırlardı (Uzunçarşılı, 1975: 678). Eğer torun şehzadelerin babası hayatta değilse torunlar merkezde dedelerinin himayesine alınır ve yaşları geldiğinde buradan sancağa yollanırlardı. Nitekim Şehzade Mahmud öldüğünde II. Bayezid onun eşlerini ve çocuklarını İstanbul'a getirtmiş ve büyük oğullarını sancaklara tayin etmiştir (Uluçay, 1959: 115). Saltanatı zamanında torun şehzadelerin sancağa çıkmasıyla en ziyade ön plana çıkan padişahlar II. Bayezid ve I. Süleyman'dır. Torun şehzadeler sancağa gönderilirken aynı birinci dereceden şehzadeler gibi teşrifat ve maiyet verilmekteydi. 1507'de Çankırı sancağına tayin edilen Alemşah'ın oğlu Mahmud diğer torun şehzadelere nispeten çok ağır bir teşrifatla gönderilirken I. Süleyman Kefe sancağına yalnızca bir sancak başlığı ve yirmi zir'a ipekli kumaşla yollanmıştır (TS.MA.e 758\10; Uzunçarşılı, 1975: 682-684). Bu durum şehzadelerin padişahla ilişkisinin torunlara karşı tutumlarında etkili olduğunu göstermektedir.

Torun şehzadeler sancakbeyliği görevlerinde aynı babaları gibi idari, ekonomik ve askeri sorumluluklar üstleniyorlardı. Şehzade Ahmed'in oğlu Ali (Alâeddin) Sadrazam AliPaşa ile beraber Şahkulu'na karşı büyük yararlılıklar göstermiştir. Bunun yanında şehzadeler babalarının taht mücadelelerine de destek verirlerdi. Alâeddin babasının taht mücadelesi esnasında Bursa ve Eskişehir civarlarını yağma etmiştir. Bolu sancak beyliği yapan Ahmed'in diğer oğlu Murad da Amcası I. Selim'e karşı Amasya ve civarında faaliyet göstermiştir (Uluçay, 1959: 110). Kanuni Sultan Süleyman ise Kefe sancağındayken, sancağını babasının taht mücadelesi için bir üs haline getirmiştir (Pul, 2013: 476).

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1975: 678) şehzade çocuklarına on yaşını geçtikten sonra büyükbabası tarafından bir sancak verildiğini belirtmektedir.

İkinci dereceden Şehzadeler için babalarının taht mücadelesinin başarısızlıkla sonuçlanması ya siyaseten katledilmek yahut ülke sınırlarını terk etmek anlamına geliyordu. Nitekim Cem vakasını halleden II. Bayezid, şehzade Oğuzhan'a kefil olan Gedik Ahmed Paşanın idamından hemen sonra yeğenini de ortadan kaldırmıştır. Yavuz Sultan Selim de kardeşlerini ortadan kaldırdıktan sonra Bursa'da topladığı yeğenlerini boğdurmuştur. Kanuni Sultan Süleyman ise isyan girişiminde bulunan Bayezid'i İran şahından teslim aldığı anda sadece oğlunu değil torunlarını da ortadan kaldırmıştır (Uzunçarşılı, 1975:684). Bu yüzden babaları taht mücadelesinde mağlup olan ikinci dereceden şehzadelerin Mısır'a yahut Acem topraklarına kaçmaktan başka çareleri kalmamaktaydı. Şehzade Ahmed'in başarısız olmasının ardından oğulları Süleyman ve Alâeddin Mısır'a gitmiş, Murad ise İran'a iltica etmiştir (Uluçay, 1959:110).

Tablo 2.1: Şehzade Çocuklarının Sancakları

Şehzade (Torun)	Şehzade (Babası)	Padişah (Dedesı)	Sancağı	Sancağa Çıktığı Tarih
Abdullah	II. Bayezid	Fatih Sultan Mehmed	Trabzon	1470 yılı yahut öncesi
Orhan	Mahmud	II.Bayezid	Sinop	1508
Musa	Mahmud	II.Bayezid	Kastamonu	1508
Mehmed	Şehinşah	II.Bayezid	Niğde-Konya	1511
Osman	Alemşah	II.Bayezid	Çankırı	1506
Süleyman	Mehmed	II.Bayezid	Çorum	?
Süleyman	Ahmed	II.Bayezid	Kocakayası	?
Murad	Ahmed	II.Bayezid	Bolu	1509
Mehmed	Şehinşah	II.Bayezid	Yenişehir, Beyşehir, Karaman	1502-1511-1512
Süleyman	Selim	II.Bayezid	Kefe	1509
Orhan	Bayezid	I. Süleyman	Çorum	1558
Mahmud	Bayezid	I.Süleyman	Canik	?
Murad	Bayezid	I.Süleyman	Kütahya	?
Osman	Bayezid	I.Süleyman	Şarkıkarahisar	?
Murad	Selim (II.)	I.Süleyman	Akşehir, Kütahya Amasya, Manisa	1560

Kaynak: Taş, Kenan Ziya (2017). *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*. Berikan Yayınevi, 133-134; Uluçay, Çağatay. *Bayezid II. in Âilesi*. Tarih Dergisi, İstanbul 1959, C. X, S.14, s.66-74.

Torun şehzadelerin sancakları hakkında dikkate şayan bir nokta da babaları başka bir sancağa tayin edildiğinde babalarının yerine gönderilmeleridir. Örneğin Şehzade Mahmud, Manisa sancağına nakil olduğunda büyük oğlu Orhan babasından açılan Kastamonu'ya; Beyşehir sancakbeyliği yapan Şehinşah'ın oğlu Mehmed de 1511'tarihinde Konya valisiyken vefat eden babası yerine Konya'ya gönderilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kütahya'ya nakledilen Selim

yerine Manisa sancak beyliğine hemen oğlu Murad yollanmıştır (Uzunçarşılı, 1975: 678). Bu tayinler torun şehzadelerin babalarıyla beraber düşünüldüğünü ve onlara bağlı olarak değerlendirildiklerini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN ŞEHZADELİĞİ

Trabzon'da doğan Şehzade Süleyman, 1509 yılında Kefe'ye sancakbeyi olarak gönderilmiştir. Buradaki sancak beyliğini daha çok babasının giriştiği taht mücadelesine destek vererek geçiren şehzade babasının tahta çıkmasının ardından veliaht sıfatıyla Manisa sancağına tayin edilmiştir. Şehzadenin Manisa sancak beyliği hakkındaki bilgiler önceki sancak beyliğine nazaran daha fazladır. Bu dönemde Şehzade Süleyman bir defa İstanbul ve iki defa da Edirne muhafızı olarak saltanat kaymakamlığı yapmış, ayrıca isyanlar neticesinde düzeni bozulmuş olan sancağını toparlamıştır. 1520 tarihinde babasının vefat haberini alan şehzade, rekabet edecek erkek kardeşi bulunmadığından kolaylıkla tahta geçmiştir.

3.1 Kanuni Sultan Süleyman Zamanında Ülkenin ve Dünyanın Genel Durumu

Kanuni Sultan Süleyman'ın kırk altı yıllık saltanatı gerek batılı gerekse doğulu tarihçilerin ilgi odağı olmuştur. Onun döneminde Osmanlıların Avrupa'daki varlığı siyasi dengenin yeniden kurulmasına yol açmış, Habsburg hâkimiyetine karşı ayakta kalmaya çalışan Fransa ve İngiltere gibi milli monarşiler, Osmanlıların sahada görünmesiyle nefes alabilecek menfezler bulabilmişlerdir. Ayrıca aynı yıllarda ortaya çıkan Reform hareketleri de Osmanlı Devleti'nin Katolikliğin hamisi sayılan Habsburgları yıpratması sayesinde Almanya'da yayılma imkânı bulmuştur. Yine Habsburgların Afrika'yı ele geçirme hayalleri de Kanuni Sultan Süleyman'ın Barbaros Hayreddin Paşa başta olarak bölgedeki Müslüman denizcilerle girdiği işbirliği sayesinde önlenmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında Kanuni döneminin Avrupa tarihi açısından çok büyük bir öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır. 1522'de Rodos'un fethiyle Batıdaki tüm dikkatleri üzerine çeken Kanuni Sultan Süleyman, o sene Avrupa'da Türkler hakkında 80 kitap ve broşür yayınlanmasına neden olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'daki Fransuva-Şarlken çekişmesine taraf olması, Mohaç Meydan Muharebesi'ndeki emsalsiz galibiyeti, Macaristan'ın fethi ve Viyana'yı kuşatması batı şehirlerindeki endişe ve merakı arttırmış, Türkler ve Kanuni Sultan Süleyman hakkında ardı ardına kitaplar basılmaya devam etmiştir. Bilhassa

Almanya içlerine düzenlediği seferlerin meydana getirdiği korku ve hayranlık hisleri bu eserlerde Kanuni Sultan Süleyman'dan “Büyük Türk (Grand Turc)” ve “Muhteşem (Magnificent, Magnifique)” olarak bahsedilmesini netice vermiştir (Jorga, 2011: 4). Ancak batılıların verdikleri ihtişamlı unvana nazaran ülkesinin tarihçileri mütevazı sayılabilecek “Kanuni”, “Sahib-i Kıran” ya da “Sahib-i Aşere-i Kâmile” sıfatlarını kullanmışlardır (Hammer, 1984: 1282). Türk tarihçileri tarafından benimsenen “Kanuni” unvanını ilk olarak 18. yüzyılda Dimitri Kantemir kullanmıştır (Emecen, 2011: 110). Büyük padişah yaşadığı dönemde halkı tarafından Sultan Süleyman olarak anılmaktaydı. Süleyman isminin taşıdığı derin mana halk nazarında onun büyüklüğünü ifadeye kâfi gelmiştir. Zira Hz. Süleyman dünyevi gücün ve saltanatın sembolü kabul edildiği için bazı güçlü padişahlar da kasidelerde “Süleymân-ı zaman, Süleymân-ı devran” diye anılmışlardır (Harman, 2010: 61).¹⁸ O “Süleyman-ı zaman” olarak bir “Kurucu ata” kabul edilmiş, yarım asra yaklaşan saltanat dönemi Osmanlı'nın “Asr-ı Saadeti” olarak görülmüştür. Öyle ki 17.yüzyılda ıslahat layihası kaleme alanlar Kanunî Sultan Süleyman dönemini krizden çıkışın şifrelerini barındıran “Altın Çağ” olarak tarif etmişlerdir (Emecen, 2013: 342).

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı dönemi gerek yerli gerekse yabancı tarihçiler açısından büyük bir ilgiye mazhar olmuşken şehzadelik dönemi II. Bayezid'in şehzadelerinin taht kavgaları arasında adeta kaybolmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın siyasi ve askeri faaliyetleri dışındaki şahsi hayatı hakkında bilgi bulmak Feridun Emecen'in (2011: 342) ifadesiyle samanlıkta iğne aramak gibidir. Peçevî, Sükri- Bitlisi, Gelibolulu Âli ve Solakzade gibi zamanının tarihçileri hayatını cülusundan itibaren ele almışlardır. Şehzade Ahmed'in veliaht ilan edilip Korkud ve Selim'in tahttan uzak tutulmaya çalışıldığı yıllarda Süleyman gibi bir torun şehzadenin ileride padişah olacağına dair herhangi bir işaret olmayışı onun çocukluk ve ilk gençlik dönemlerini kronikler açısından adeta görünmez kılmıştır. Şehzade Süleyman'ın çocukluk ve gençliğiyle ilgili kroniklerde verilen bilgilerin tamamı babasının faaliyetleri anlatılırken satır aralarında geçmektedir. Gerçi şehzadelerin gençlik yıllarının Osmanlı tarihçilerinin pek ilgisini çekmediği ve siyasi başarılarından itibaren onları ele almayı tercih ettikleri bir gerçektir (Clot 2005: 29).

¹⁸ Sükri-i Bitlisi (1995: 9-10) Yavuz Sultan Selim'in büyüklüğünü anlatırken “*Hâdi-yi devran u sultan-ı cihan/ Hayder-ı sani. Suleyman-ı zaman*” beyitini kullanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın son derece sakin ve dikkatlerden uzak geçen şehzadelik hayatından sonra birden bire döneminin en büyük cengâveri ve en esaslı teşkilatçısı olarak ortaya çıkması bu başarılarının alt yapısının şehzadelğinde atıldığını açıkça göstermektedir. Bu bakımdan romanlaştırılmış metinler dışında Kanuni Sultan Süleyman'ın doğrudan kendisini ilgilendiren ayrıntılı biyografisinin henüz yazılamamış olması büyük bir eksikliktir (Emecen, 2013: 344). Lakin Çağatay Uluçay'ın Süleyman'ın şehzadelik yıllarındaki boşlukları belgeler ışığında dolduran çalışmaları, Feridun Emecen'in II. Bayezid dönemine ait mevâcip defterini yorumlayarak satır aralarından Şehzade Süleyman hakkında çıkardığı önemli bilgiler, M. Hanefi Bostan'ın Şehzade Süleyman'a geniş yer yerdiği *“Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi”* isimli, çalışması ve Ahmed Tevhid'in Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuasında yayınlanmış olan *“Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadeligi Devri”* isimli makalesi bu bilinmeyen döneme ışık tutmaktadır.

3.2 Şehzade Süleyman'ın Doğumu

Kanuni Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancak beyliği esnasında doğmuş ve Kefe'ye sancakbeyi olduğu 1509 tarihine kadar Trabzon'da yaşamıştır (Uluçay, 2001: 27). Resmî ve meşru silsileye göre Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı tahtının onuncu padişahıdır. Lakin bazı batılı tarihçiler fetret döneminde Edirne tahtına oturan Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Emir Süleyman'ı birinci sayarak onu ikinci Süleyman olarak nitelerler. Bu hesaba göre on birinci Osmanlı padişahı sayılmaktadır (Gökbilgin, 2019: 13). Gelibolulu Âli (1997: 1058) onun hükümdarlığını on rakamının deste başı olmasından ötürü uğurlu sayarken diğer taraftan Emir Süleyman'ı ve kardeşi Musa'nın saltanatını da ekleyerek Süleyman'ın aynı zamanda *“On iki sayısının remzini şahsında toplayan hükümdar”* olduğunu söyler.

Doğum tarihi hakkında devrin kroniklerinde 1494, 1495, 1496 şeklinde rivayetler olduğu için kesin bir bilgi edinmek güçtür. Edirneli Mecidî Efendi'nin (1269: 438) Şakaik tercümesinde doğumu için Şaban 901 (Nisan-Mayıs 1494) tarihi geçerken Gelibolulu Âli (1997: 1058), hicri 900 yılının başlarında doğduğunu söyler. Hünername'nin yazarı Lokman ise doğum tarihini 6 safer 900 (6 Kasım 1494) Çarşamba'yı perşembeye bağlayan gece olarak yazmıştır (Hünername, Aktaran: Emecen, 2013: 345). Ahmed Tevhid (1335: 77) de Hünername'den naklen bu tarihi vermekle beraber Süleyman'ın doğum haberinin,

Şehzade Cem'in ölüm haberiyle (1495) ayı anda II. Bayezid'e ulaştığını söylemektedir. Eldeki bilgiler Hicri 900 (1495) tarihinin büyük ihtimalle doğru olduğunu göstermekle beraber her yüzyıl başında bir müceddidin geleceği hadisine binaen rakamların yuvarlanarak hicri "900" tarihine denk getirilmiş olması da ihtimal dâhilindedir (Emecen, 2013: 345).¹⁹ Zira hicri onuncu asrın başında doğmuş olmak (Sahib-i Aşere-i Kamile), şarkta mükemmelliğin sembolü sayılan on rakamının sırrına mazhar olmak demektir. El ve ayaklardaki parmakların adedinin on olması, beş zahiri ve beş batini duyu, Kur'an'dan okunan güzel parçalara "Aşir" denilmesi, Aşeri- i mübeşşere, Aristo'ya göre aklın on mertebesi, Tevrat'taki on emir ve Türk ordusunun onlu sistemde teşkili gibi pek çok mükemmellik on rakamıyla temsil edilmiştir (Hammer, 1984: 1283).

Şehzade Süleyman'ın doğduğu Trabzon şehri onun doğumundan yaklaşık yirmi beş yıl önce Fatih Sultan Mehmed tarafından Komnenos hanedanından alınarak sancak haline getirilmiş, Karadeniz kenarında önemli bir liman ve pazar şehridir. Eski bir hanedanın elinden alınmasının ardından halkın merkeze bağlılıklarının artırılması ve yeni sistemin kolay yerleşmesi adına Amasya'daki Şehzade Bayezid'in oğlu Abdullah Trabzon'a sancakbeyi olarak gönderilmiştir. Babasının cülusuna kadar bu sancakta bulunan şehzade, 1481'de Konya'ya nakledilmiştir. Abdullah'ın ayrılmasının ardından Trabzon sancağına Şehzade Selim gönderilmiş ve Selim 1487-1510 yılları arasında yirmi beş yıla yakın bu sancakta görev yapmıştır (Şakir Şevket, 2001: 157; Uluçay, 1959: 109).²⁰ Bu dönemde şehrin gerek Gürcülerle gerekse Şah İsmail ile yapılan mücadelelerde öne çıkması Trabzon'un aynı zamanda bir uç sancağı olmasının sonucudur (Kılıç, 2011: 100). Evliya Çelebi (2005: 104) Seyahatname'de Trabzon'da pek çok saray bulunduğunu yazmıştır. Şüphesiz bu sarayların en büyüğü şehre hâkim bir tepede kurulmuş olan sur içindeki Komnenos Sarayıdır. Sarayın sancak beyleri

¹⁹ Ebû Alkame; "Bildiğime göre, Ebu Hureyre (r.a) Rasûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti" dedi. "Allah (c.c) bu ümmete her yüz yılın başında dinini yenileyecek birisini (bir müceddid) gönderecektir" (Ebudavud, 1991: 412).

²⁰ Remzi Kılıç Şehzade Selim'in hemen Abdullah'ın ardından 886 (1481) tarihinde Trabzon'a tayin edildiğini yazmaktadır. Buna karşın Şakir Şevket Trabzon Tarihi'nde Yavuz Selim'in sancakbeyliği için 995 (1586-1587) tarihini vermiştir. Şakir Şevket'in verdiği tarihin hatalı olduğu aşikâr olmakla beraber sehven yüz sene fazla yazıldığı ve aslının 895(1586-1587) olduğu anlaşılabilir. Şakir Şevket Şehzade Selim'in şehre yirmi yaşındayken tayin edildiğini söylemektedir ki Selim'in Rebüülâhîr 875 (10 Ekim1470) de doğduğu düşünülürse şehre gelişi bu hesaba göre de 895 (1486) tarihine denk gelmektedir (Kılıç, 2001: 99; Şakir Şevket, 2001: 157). Bunun yanında 1486 tarihli bir tımar defterinde Şehzade Selim ile ilgili bir kayda rastlanması da bu tarihin doğruluğunu teyit etmektedir (Bostan, 2019: 5).

tarafından kullanılması münasebetiyle büyük ihtimalle Yavuz Sultan Selim bu saraya yerleşmiş ve Şehzade Süleyman da bu sarayda doğmuştur (Clot, 2005: 29).

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi kaynaklarda Hafsa, Hafize yahut Ayşe Hafsa Sultan olarak geçmektedir. Yavuz Sultan Selim'in baş kadını olan Hafsa Sultan ömrünün sonuna kadar oğlunun yanından ayrılmamıştır (Uluçay, 1980: 29). Hafsa Sultan'ın Kanuni Sultan Süleyman'ı 17 yaşındayken doğurduğuna dair bir bilgi mevcut olsa da teyide muhtaçtır (Clot, 2005: 29). Yavuz Sultan Selim'in diğer hanımı olan Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızının ismi de "Ayşe Hatun" dur. İkisinin de isminin Ayşe olması bu iki hanımının birbirlerine karıştırılmalarına neden olmuştur (Hammer, 1984: 87).²¹ Mengli Giray'ın kızı olan Ayşe Hatun, Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Beyhan ve Şah Sultan'ın anneleridir (Akgündüz ve Öztürk 1999: 135; Y.Öztürk, 2000: 51).²² Şehzade Süleyman veliaht olduktan sonra müstakbel valide sultan olduğu için "Hafsa Sultan" olarak anılmaya başlanmıştır. Kuyud fihristinde ve vakfiye kayıtlarında Ayşe Hafsa Sultan'ın baba isminin "*Hafsa binti Abdülmuin*", "*Abdülmûin*", "*Abdülhay*" ya da "*Abdurrahman*" şeklinde geçmesi saraya cariyeye olarak girdiğinin kesin göstergesidir (Bayat, 1997:122; Uluçay, 1980: 29; Uluçay, 1959: 105). Yavuz Ercan, Hafsa Sultan'ın bir Türkmen beyinin kızı olduğunu iddia etse de bununla ilgili kaynak göstermemiştir (Ercan, 2002: 421). Ayşe Hafsa Sultan, oğlu Süleyman ile birlikte 1409 tarihinde Kefe'ye gitmiş ardından Yavuz Sultan Selim'in başa geçmesiyle oğluyla beraber Manisa'ya nakil olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında annesini Manisa'dan İstanbul'a aldırıştır.²³

Şehzade Süleyman doğduğunda babası "*El-esmâ'u tenzil'ü mine's-semâ (İsimler gökten iner)*" özdeyişine uygun olarak Kur'an'dan rasgele bir sayfa açmış ve karşısına çıkan "*İnne-hü Minessüleyman*" ayetinden aldığı ilhamla

²² A.D. Alderson "Osmanlı Hanedanının Yapısı" isimli eserinde, Mengli Giray'ın kızı olan bu kadının Kefe'de sancakbeyliği yapan Mehmed'in dul eşi olduğunu söylemiştir. Lakin aynı eserin ilerleyen sayfalarında Ayşe Hatun ile ilgili olarak şehzade Mehmed ile evlendikten sonra kölelikten kurtulup hürriyetine kavuştuğundan bahsedilmektedir, öyle ise bu Mehmed'in eşi olan Ayşe Hatun'un Mengli Giray'ın kızı değil, cariyeye kökenli başka bir kadın olması icap eder (Alderson, 1998: 143-151).

²³ Süleyman'ın annesinin gerek şehzadelğinde gerekse başa geçtiğinde oğlu üzerinde ciddi bir etkisi görülmektedir. Fakat bu etkisini asla kötüye kullanmayıp ömrü vefa ettiği kadar, yani saltanatının ilk on üç yılında bir denge unsuru olarak haremi yönetmiş, onun vefatının ardından Hürrem Sultan'ın etkisi artarak Şehzade Mustafa'nın boğdurulmasına varan vakıalar yaşanmıştır (Afyoncu, 2011: 210).

oğluna Süleyman ismini vermiştir. Bunun dışında Şehzade Selim'in bu ismi kendi adına "an" takısı ekleyerek "Küçük Selim" anlamında verdiğine dair bir rivayet daha vardır (Ahmed Tevhid, 1335: 87).

3.3 Şehzade Süleyman'ın Kardeşleri

Şehzade Süleyman'ın çocukluk yıllarına ait ihtilaflı bilgiler ve söylenti mesabesinde kalan bazı malumatlar konu hakkında net bilgilere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Çocukluk yıllarını babaannesi Gülbahar Hatun ve Annesi Hafsa Sultan ile beraber Trabzon'da geçirdiğini kesin olarak bilmekteyiz. Ayrıca Trabzon'da doğduğu düşünülen Salih, Orhan, Musa ve Korkud isimli dört erkek kardeşi ile Kemerşah isminde bir kız kardeşi küçük yaşta vefat etmişlerdir (Bostan, 2019: 6). II. Bayezid dönemine ait in'amat defterindeki bir kayıta 909 (1503-1504) tarihinde Dergâh-ı Âli tabiplerinden Sinan'ın Trabzon'a gönderildiği yazmaktadır. Bu da o tarihte bir hanedan üyesinin ciddi bir hastalığı olduğunu akla getirmektedir (Gök 2014: 96). Gülbahar Hatun Türbesi içinde bulunan mermer sandukalardan Salih'in 1499'da, Kemerşah'ın da 1503 tarihinde vefat ettikleri anlaşılmaktadır (Emecen, 2013: 346; Şen, 2013: 1). Bu bilgiler ışığında Tabip Sinan'ın Kemerşah'ın hastalığı üzerine gönderildiği tahmin edilebilir. Ahmed Tevhid ise (1335: 87)²⁴ farklı çocuk isimleri vererek Yavuz Sultan Selim'in Süleyman'dan başka Murad, Mehmed, ve Abdullah isimli şehzadelerinin olduğunu ve bunların 2 Şevval 920'de idam edildiklerini söylemiştir. Necdet Sakaoğlu (2015: 123) da bu iddiayı az farkla tekrar ederek şehzadelerin isimlerini Abdullah, Mahmud ve Murad olarak belirtir. Ona göre bu çocuklar Yavuz Sultan Selim'in saltanatı yıllarında boğdurulmuştur. Bazı Batılı tarihçiler tarafından da itibar gören bu iddia, kaynağı meçhul olmakla beraber makul de değildir. Osmanlı teamüllerinde şehzadelerin küçük yaştaki oğullarını boğdurmaları gibi bir uygulamaya rastlanılmaz. Küçük yaştaki kardeşlerin ve yeğenlerin katlini gerektiren sebepler (Fesadın kuvvetle muhtemel olması) kendi çocukları için geçerli olmadığından Şer'an buna yol bulmak da mümkün görülmemektedir. Bu bakımdan padişahlar çocukları bağı (İsyan) suçunu açıktan işlemedikleri müddetçe hayatlarına kast etmemişlerdir. Ayrıca bu dönemde çocuk ölümlerinin fazla olduğu göz önüne alınırsa küçük yaştaki bir şehzadenin tek erkek evlat olarak bırakılması neslin devamı açısından risk teşkil edecek bir durumdur (Emecen, 2002: 206). Hanefi Bostan (2019: 6) ve Erhan Afyoncu da (2011: 18)

Yavuz Sultan Selim'in küçük yaşta vefat eden oğullarından bahsetmekle beraber bu çocukların doğal yollardan öldüklerini söylemektedirler.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1972: 307), Yavuz Sultan Selim'in yedi kızından bahsetmiş ve bunların isimlerini Hatice (Hanım) Sultan, Fatma Sultan, Şehzade Hatun, Şah Sultan, Yenihan Sultan, Hafsa Sultan, Gevher Sultan olarak sıralamıştır. Çağatay Uluçay da (1980: 31-33) altı kızının ismini vermiştir. Alderson (1998: 248), "Osmanlı Hanedanının Yapısı" isimli eserindeki şemada Yavuz'un on kızı olduğunu, bir kısmının isimlerinin bilinmediğini belirtmiştir. İsimleri bize ulaşanların hayatta kalan veya tespit edilebilen kızları olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul saraylarına ait muhasebe defterindeki 28 Ağustos 1503 (5 Rebûlâhir 909) tarihli bir kayıta, II. Bayezid'in aynı sıralarda vefat eden kız torunu ve Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun için oğluna ve çocuğun annesi olan kadına çeşitli taziye hediyeleri gönderdiği bilgisi mevcuttur (Barkan, 1979: 313; Emecen, 2018: 40).²⁵ Bu tarihte vefat eden kız çocuğu, yukarıda bahsi geçen Kamerşah olmalıdır. Ayrıca belgede Şehzade Süleyman'dan bahsedilmemesi Kamerşah'ın annesi ile Süleyman'ın annesinin farklı olduğunu göstermektedir. Yoksa ona da taziye hediyesi gönderilmesi icap ederdi. Yavuz Sultan Selim'in Kamerşah dışındaki kızları aşağıdaki tabloda listelenmeye çalışılmıştır.

²⁵ Kayıtta, "Tevcih-i taziye-i hazret-i Selim Beg tale bekahu ki duhter-eş müteveffa şud ma'a taziye-i valide eş fi 5 R. S. 909" cümlesi geçmektedir. Şehzade Selim'e kırmızı Frenk işi kadife kumaştan bir kıyafet ile dışarıda giyilmek için mirahuri denilen kadifeden bir kıyafet gönderilmiş, bunun yanında ölen kızın annesine de Bursa işi çatma kumaştan bir kıyafetle bir battaniye yollanmıştır (Barkan, 1979: 313).

Tablo 3.1: Yavuz Sultan Selim'in Kız Çocukları.²⁶

İsmi	Annesi	Evliliği-Eşi	Ölüm Tarihi
Kemerşah Sultan	Yavuz Sultan Selim'in ismi bilinmeyen eşi. Bazı kaynaklarda Ayşe Hatun	-	1503
Beyhan Sultan	Ayşe Hatun	Ferhad Paşa	1559 yılından önce
Fatma Sultan	Hafsa Hatun	Mustafa Paşa / Kara Ahmed Paşa/ Hadım İbrahim Paşa	1553
Hafsa Sultan	Hafsa Hatun	?	1538
Hatice Sultan (Hanım Sultan)	Hafsa Hatun	İbrahim Paşa (1524)	?
Şah Sultan (Şahi Sultan)	Ayşe Hatun	Lütfi Paşa ile 1523'ten önce evlendi 1545'te boşandı.	1572
Şehzade Sultan (Hanım Sultan)	Hafsa Hatun	İskender Paşa / Mustafa Paşa 27	?

Bu kardeşleri dışında, Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik yıllarında, hamile olduğu bilinmeden hareminden çıkarılan bir cariyesinden oğlu olduğu ve bu çocuğun Üveys Paşa olup Kanuni Sultan Süleyman'ın bunu bildiğine dair bir rivayet vardır (Emecen, 2009: 414).²⁸

3.4 Şehzade Süleyman'ın Çocukluk Hayatı ve Eğitimi

Trabzon sancağında doğan Şehzade Süleyman, çocukluk yıllarında burada sünnet olmuş, babaannesi Gülbahar Hatun ile iki kardeşinin vefat acılarını tatmış ve kız kardeşinin düğününe katılmıştır. Bunun dışında gerek babasının Gürcistan ve Erzincan seferlerine gerekse kardeşleriyle taht mücadelelerine şahit olmuştur.

Şehzade Süleyman'ın, dönemindeki diğer şehzadelere benzer bir çocukluk geçirdiğini düşünmek mümkündür. Hayatının ilk yılları babaannesi, annesi ve

²⁶ Çağatay Uluçay (2001: 235), “*Hangileri olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bu kızlardan üçü Hafsa Hatun'dan doğmuştur*” demiş ve bu kızların Fatma, Hatice ve Hafsa olabileceğini söylemiştir. Feridun Emecen de (2013: 352) Şehzade Süleyman'ın İskender Bey ile evlenen kız kardeşinin “Şehzade Sultan” olduğunu ve bu kız ile Şehzade Süleyman'ın annelerinin aynı olduğunu belirtmiştir. Hanefi Bostan (2019: 11) ise 1523 yılındaki in'am kayıtlarında Kanuni Sultan Süleyman'ın bohça alabilecek üç kız kardeşinden bahsedildiğini ve bunların Şehzade Sultan, Şah Sultan ve Beyhan Sultan olabileceklerini söylemiştir.

²⁷ Yavuz Sultan Selim'in İskender Paşa ile evlenen kızı için Hanefi Bostan (2019: 8) “Hanım Sultan” derken Çağatay Uluçay (1980: 32) “Hafsa Sultan” olduğunu söylemiştir. Feridun Emecen (2013: 346) ise bu kızın Şehzade Süleyman ile aynı batından doğan “Şehzade Sultan” olduğunu söyler. Uluçay verdiği dipnotta “*An Pişkeş-i Hatun-u Merhum Mustafa Paşa hemşire-i Padişah*” ibaresine dayanarak Hanım Sultan'ın Çoban Mustafa Paşa ile evli olduğunu ifade ederken, Kanuni dönemi bohça tevcihatlarında Çoban Mustafa Paşa'nın zevcesinin ismi “Şehzade Sultan” olarak geçmektedir. Öyle ise Yavuz Sultan Selim'in İskender Paşa ile evli olan kızı Şehzade Sultan'ın diğer isminin Hanım Sultan olması mümkündür (Seyhan, 1993: 351).

²⁸ Tayyib Gökbilgin (2011: 17), Üveys Paşa'nın Aydın'ın Köprülülü mahallesinde yaptırdığı caminin kitabesinde geçen “*Mevlana Üveys Çelebi ibn'ül merhum el hac Muhiddin*” ibaresini kaynak göstererek Kara Üveys Paşa'nın babasının Aydın'ın köklü ailelerine mensup “*Mevlana Kadı Naizir Muhiddin Mehmed*” olduğunu belirtmiştir.

dadısının gözetimi altında geçmiş olmalıdır (Clot, 2005: 34). Dadısının kim olduğu bilinmese de Topkapı Sarayı arşivindeki bir belgeden kocası öldüğü için iki kızıyla muhtaç duruma düştüğünü ve Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım talep ettiğini öğrenebiliyoruz (TS.MA.e. 974\1). Şehzade Süleyman bebekliğinde Trabzon Kadısı Şâmi Ömer Efendi'nin hanımı Afife Hatun tarafından emzirilmiş ve çocukluğu sütkardeşi Yahya (Beşiktaşlı Yahya Efendi) ile beraber geçmiştir.²⁹ Kanuni Sultan Süleyman padişahlığı döneminde kendisinden birkaç gün büyük olan Yahya Efendi'yi arasına ziyaret etmiştir ve ona "ağabey" diye hitap etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'da yaptırdığı ilk mescitde sütannesi Afife Hatun'un adına yapılmıştır (Şahin, 2013: 243).

Evliya Çelebi (2003 Cilt II. I. Kitap 110) süt kardeşi Yahya ile beraber Konstanta adındaki bir Rum'dan kuyumculuk öğrendiklerini söylemektedir.³⁰ Ayrıca Seyahatname'de "*Yedi iklimde (Trabzon) kuyumcuları gibi yetkin usta kuyumcular bir diyarda yoktur*" diyerek o dönemde Trabzon'un kuyumculukta ileri bir merkez olduğunu belirtmiş, buradaki kuyumcuların yalnızca ziynet eşyası yapmayıp; buhurdan, gülabdan, kılıç gaddare ve gurguroğlu³¹ gibi eşyalar da imal ettiklerini yazmıştır. Şehzade Süleyman'ın kuyumculuk öğrenirken silah yapımını da öğrenmiş olması muhtemeldir. Evliya Çelebi Kostanta ve Şehzade Süleyman ile ilgili ilginç bir hikâye de anlatmaktadır. Hikâyeye göre Şehzade Süleyman atölyede bir kabahat işleyince Kostanta hiddete gelip ona bin değnek vuracağına dair yemin etmiş, ancak şehzadenin annesi Hafsa Sultan bunu duyunca Kostanta'ya bin altın vererek oğlunun kabahatinin affedilmesini rica etmiştir. Hiddetle ettiği yeminden ötürü pişman olan kuyumcu Kostanta, Hafsa Sultan'dan aldığı bin altını şehzade Süleyman'a erittirip beş yüz çubuk tel çekirmiş ve bunlarla şehzadenin ayağının altına iki defa vurarak yeminini yerine getirmiştir. Ayrıca Evliya Çelebi (2003: I. Cilt. 576) Kanuni Sultan Süleyman'ın mesleği kuyumculuk olduğu için kuyumcubaşılara çok iltifat ettiğini ve kuyumcular için mükemmel bir çarşı yaptırdığını belirtmektedir.

²⁹ Yılmaz Öztuna (1989: 8), Şehzade Mustafa'nın hocası Musliheddin Mustafa Sururi Efendi'nin de Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşi olduğunu söylemiştir.

³⁰ Şeyh Celâleddin Yahya Efendi (1495-1570), Yavuz Sultan Selim'in cülusunu müteakip Şehzade Süleyman'ın maiyetine katılarak ailesiyle birlikte İstanbul'a gitmiş, tahsilini Zembilli Ali Cemali Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin ardından Mahidevran Hatun'un saraydan çıkarılmasını eleştirdiği bir arıza üzerine Sahn-ı Seman Medreseleri'ndeki görevine son verilmiş ve Beşiktaş'a yerleşerek kendi adıyla anılan bir tekke kurmuştur (Şahin, 2013: 243).

³¹ Gurguroğlu: Trabzon'a has keskin bir bıçak türü.

Babasının sert mizacı göz önüne alınırsa şehzade Süleyman'ın çocukluğundan itibaren disiplinli bir eğitim aldığı söylenebilir (Ahmed Tevhid, 1335: 87). İlk hocası, doğruluğu ve faziletiyle meşhur Hayreddin Efendi'dir (Peçevî, 1999: 52). Bu hocası Manisa sancakbeyliği esnasında da yanında yer almıştır (Kırpık, 2016: 41). Mehmed Tevfik (1330: 10), şehzadenin Molla Hayreddin' dışında babasının çok hürmet ettiği, şehrin faziletli âlimlerinden İbn-i Kemal'den "Ulum-u Şer'îye" dersleri okuduğunu ve mütehassıslarından fenni mühimme ve devlet idaresi derslerini aldığını belirtmiştir. Gelibolu Âli de (1997: 763) Künh'ül Ahbar'da Ak Şemseddin (Hz.) soyundan Şeyh Nurullah bin Ak Şemseddin'in Şehzade Süleyman'a hocalık yaptığını fakat ömrünün cülusunu görmeye yetmediğini yazmıştır. Şehzade Süleyman, eğitimi esnasında büyük ihtimalle okuma, yazma, tarih, coğrafya, edebiyat, müzik ve yabancı dil derslerini almıştır.³² Gelibolulu Âli (1997: 829), Osmanlı hanedanında şairlik bakımından Sultan Selim, Sultan Süleyman ve Şehzade Cem'in diğerlerinden çok ileri olduklarını belirtir. Bu da Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliğinde iyi bir edebiyat eğitimi aldığını göstermektedir.³³ Ayrıca tatar lehçesini iyi konuşması, Arapçayı iyi bilmesi ve Farsçaya divan yazacak kadar hâkim olması şehzadelik yıllarında bu dilleri mükemmel bir şekilde öğrendiğini göstermektedir. Luigi Bassano, padişahlığı döneminde yanına gelen balkan kökenli ziyaretçilerle Sırpça ve Hırvatça dillerinde görüşmeler yaptığını belirtmiştir (Bassano, 2015:145; Jorga, 2011: 5).³⁴ Şehzadeliğinde bu dillere ait dersler de almış olması muhtemeldir. Şehzade Selim Trabzon'dayken pek çok şair ve kültür adamını yanında tutmuştur. Safevilerin elinden kaçan ilim adamları ve sanatkârlar da ilk olarak Şehzade Selim'in yanına sığınmışlardır. Böylece Şehzade Süleyman'ın çocukluk yıllarında Trabzon adeta bir ilim ve sanat merkezi haline gelmiş ve şehzade Süleyman doğal olarak bu ortamdan beslenmiştir (Emecen, 2018: 41).

Şehzadeler küçük yaşlarından itibaren binicilik, ok atma ve kılıç kullanma gibi savaş sanatlarında ustalaşırlardı. Şehzade Süleyman da Trabzon yıllarında

³² Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde Şehzade Mustafa, Şair Süruri'den edebiyat dersleri almış, Hayreddin Kazvini'nin coğrafyaya dair "Acaib'ül Mahlukat"ını ve İbn'ül Verdi'nin "Haridet'ül Acaib"ini Türkçe tercümesinden okumuştur. Kanuni' Sultan Süleyman'ın şehzadeliğinde de benzer bir müfredatın okutulduğu düşünülebilir (Mehmed Tevfik, 1330: 10).

³³ Kanuni Sultan Süleyman, yaşadığı dönemde şair Zati den sonra en fazla şiir yazan divan şairi olmakla birlikte gazel sayısı olarak Zati'yi geçmiş, divan edebiyatının en çok gazel yazan şairi olmuştur (Kuzucular, 2015:1).

³⁴ Feridun Emecen (2010: 73) Kanuni Sultan Süleyman'ın Slav dillerini bildiği görüşüne katılmamaktadır. Ona göre Slav dillerini bilse bile bu lisanları daha sonra, çoğu devşirme olan devlet erkânı arasında öğrenmiş olması muhtemeldir.

savaş sanatlarını öğrenmeye başlamıştır. Şehzade Selim, Gürcüler ve Safeviler üzerine seferler düzenlediğinde Anadolu'nun köylerinden kopan kahramanlık ve ganimet peşindeki gençler Trabzon'da toplanmaya başlamışlardı. Bu yüzden o sıralar Trabzon sancağı kahramanlığın ve silahşorlüğün rağbet gördüğü bir sancak haline gelmiştir (Emecen, 2018: 36). Şehzade Selim hem kendi adamları hem de heveskâr gençler için Kavak Meydanı'nı İstanbul'daki Ok Meydanı'na benzer şekilde düzenletip menzil taşları diktirmiş ve burayı bir yarışma alanına çevirmiştir. Çeşitli köylerden gelen gençler Kavak Meydanı'nda tüfek kullanma, ok atma ve ata binme konusundaki hünerlerini gösterip şehzadenin hizmetine girmek için yarışmışlardır (Şakir Şevket, 2013:105). Böyle bir ortamda Şehzade Süleyman'ın da bu meydana talim yaptığını ve akranlarıyla yarıştığını düşünmek mümkündür.

3.5 Şehzade Süleyman'ın Sünneti

II. Bayezid'in in'amat defterindeki Farsça kayda bakarak Şehzade Süleyman'ın sünnetinin 6 Mayıs 1505 tarihinden önce, on yaşını henüz doldurmadan gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Fatih Sultan Mehmed'in sünnet olmaları için torunlarını yanına istemesine karşın II. Bayezid torunlarının sünnet törenlerinin sancaklarda yapılmasını tercih etmiş, bu münasebetle merkezden ağır hediyeler yollayarak sancakların merkez ile bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır (Emecen, 2013a: 352). Şehzadelerin sünnetleri padişahın izin alınarak yapıldığından bu tarihten iki yahut üç hafta önce Şehzade Selim'in adamlarının izin istemek için İstanbul'a gönderilmiş olması gerekmektedir. Bu da Selim'in Mirahuru Yakub Bey'in o tarihte hediyelerle beraber İstanbul'da olma nedenini açıklar (Gök, 2014: 319; Emecen, 2013a: 349). Nitekim Selim'in kapıcıbaşı unvanıyla bir başka görevli de o tarihte saraydan 3000 nakit akçe tahsisat almıştır. Muhtemelen Yakub Bey merkezde beklerken bu ikinci görevli sünnet izninin verildiği haberini Trabzon'a iletip İstanbul'a dönmüştür (Emecen, 2013a: 349). İn'amat listesindeki “*Be-cihet-i vâlîde-i hazret-i Selîm Beg ve vâlîde-i veled-i hod ve duhterêş ve vâlîde-i duhter-i mezkûr*” ifadesi ile bu tarihte Hafsa Sultan'a, Şehzade Selim'in diğer eşine ve Süleyman'ın bu kadından olan kız kardeşine hediyeler yollandığı anlaşılmaktadır. Üçüne de aynı hediyelerin verilmiş olması kız kardeşinin bu kıyafetleri giyebilecek kadar büyük yaşta olduğunu gösterir (Gök, 2014: 319; Emecen,

2013a: 350).³⁵ Şehzadenin bu sırada hediye alabilecek yaşa erişmemiş başka kız kardeşleri de olması muhtemeldir.

Sünnet merasimi için Şehzade Selim'e bir sancakbeyinin yıllık tahsisatına yakın olan, 300.000 nakit akçe gönderilmiştir. Bu meblağda bir harcama yapılmış olması o tarihte Trabzon'da gayet ihtişamlı bir sünnet merasimi düzenlenmiş olmasını icap eder. Her ne kadar bu sünnet düğünü için elde başka veri bulunmasa

³⁵ II. Bayezid dönemi in'amat defterinde Şehzade Süleyman'ın sünneti için gönderilen hediyeler hakkındaki 2 Zilhicce 910 (6 Mayıs 1505) tarihli kayıt aşağıdaki gibidir:

İrsâliye be-hazret-i Selîm Beg tâle bekahu berây-ı urs-ı hetne-i veled-i hod, be-nakl-i Yakub, mîrâhûr-ı hod. Fî sâni Zi'l-hicce-i sene 910:

a) Be-cihet-i hod:

1) Nakdiye, 300.000f

2) Çuka-i Eğin an kadîfe-i müzehheb sengîn-i kırmızı-i frengî, bâ-bitâne-i kadîfe-i frengî-i sâde, sevb.

3) Câme-i mîrâhûrî an kadîfe-i kırmızı-i Dühavî-i frengî-i sâde bâ-bitâne-i kemhâ-i frengî-i sâde ve engele-i zer, sevb.

b) Be-cihet-i veled-i:

1) Çuka-i Eğin an kadîfe-i müzehheb-i sengîn-i frengî, bâ-bitâne-i kadîfe-i frengî-i sâde, sevbân. Kırmızı, sevb. Sebz, sevb. Dülhend, küt'atân.

2) Câmehâ-i mîrâhûrî, bâ-bitâne-i kemhâ-i frengî-i sâde ve engelei-i zer, 5 sevb: an kadîfe-i müzehheb sengîn-i kırmızı-i Frengî, sevb. an kadîfe-i dühavî-i frengî-i sâde, sevbân: kırmızı, sevb; sürmâ, sevb.

3) An kadîfe-i müzehheb-i Burusa, sevbân: Çatma, sevb; benek, sevb.

4) Üsküf, küt'atân: be-cihet-i (...) dülhend, küt'a. be-cihet-i bôrk-i sürh küt'a.

5) Bôrk-i sürh, küt'a.

6) Şimşîr-i zer-bend, kabza.

7) Yelek ve tirkeş-i zer-bend, zevç. kemân, kabza. Tîrhâ 40 aded an Enderun-dâde.

8) Yançuk-ı zer-bend, küt'a.

9) Mil'akadân, zer-bend, küt'a.

10) Nemekdân-ı zer-bend, küt'a.

11) Kârdhâ-i zer-bend, 4 kabza.

12) Evânîn-i nukre: sini; küt'a. şem'dân, küt'a. leğen; küt'a. İbrik, küt'a. Setr, küt'atân.

13) Bister Küt'atân: an kadîfe-i müzehheb sengîn-i kırmızı-i frengî, bâ-bitâne-i kadîfe-i alaca-i Burusa, sevb.

an kadîfe-i müzehheb-i sengîn-i Burusa bâ-bitâne-i kemhâ-i kırmızı-i Amasiye, küt'a.

14) Lihâf, küt'atân: an kadîfe-i müzehheb-i sengîn-i kırmızı-i frengî, küt'a; an kadîfe-i müzehheb-i çatma-i Burusa, küt'a.

15) Balinhâ-i mütenevvi'a, 4 küt'a: an kadîfe-i müzehheb-i sengîn-i frengî, bâ-bitâne-i kadîfe-i alaca-i Burusa, küt'a.

An kadîfe-i müzehheb-i çatma-i Burusa bâ-bitâne-i kemhâ-i kırmızı-i Amasiye, küt'a. An kadîfe-i müzehheb-i sengîn-i Burusa bâ-bitâne-i kemhâ-i Amasiye, küt'a. An kadîfe-i alaca-i Burusa, bâ-bitâne-i kemhâ-i kırmızı-i Amasiye, küt'a.

16) Çarşebhâ an kirpas, bâ-harîr duhte, 3 küt'a. be-cihet-i lihâf, küt'atân. Be-cihet-i bister, küt'a.

17) Mifreş-ı sebz, zevç.

18) Kâliçe-i Menemen, küt'atân.

19) Esb ma'a zîn ve licâm ve abâi, re'sân: zîn-i koz ba-kullabe-i, nukre, küt'a; licâm bâ-bendhâ-i nukre, küt'a.

abâi an kadîfe-i kırmızı ve sebz-i frengî-i sâde, küt'a.

C) Be-cihet-i vâlide-i hazret-i Selîm Beg ve vâlide-i veled-i hod ve duhtereş ve vâlide-i duhter-i mezkûr 4 nefer:

Câmehâ-i zenâne, bâ-bitâne-i tâfte ve etekli-i zer-i sâde, beher nefer fî sevbân, 4 nefer: An kadîfe-i müzehheb-i sengîn-i kırmızı-i Firengî, 4 sevb; An atlas-ı müzehheb-i çatma-i kırmızı-i frengî, 4 sevb. (Gök, 2014:354, ,356; Emecen, 2013:347,348)

da bu tür düğünlere civardaki mühim beylerin davet edildiğini, günlerce şenlik ve eğlenceler düzenlendiğini biliyoruz. II. Bayezid Şehzade Selim'e kıyafet olarak İtalyan işi kadifeden bir iç, işlemez kadifeden bir üst, "Mirahuri" denilen bir dış mekân kıyafeti ve altın düğmeleri bulunan İtalyan işi kemha bir kaftan yollamış; torunu Süleyman'a ise aynı kıyafetlerin yanında sarık için bir tülbent, kırmızı ve yeşil iki altlık, beş adet altın düğmeli ağır işlemeli kadife mirahuri ve çeşitli başlıklar göndermiştir. Kıyafetler haricinde Şehzade Süleyman'a altın kaplamalı bir kılıç, altın ok kuburu, bir yay, Enderun usulü imal edilmiş 40 ok, yancuk ismi verilen bir çeşit zırh, altın tuzluk, dört adet altın işlemeli bıçak ve bir kaşık gönderilmiştir. Bu hediyelerden yancuk, kaşık ve tuzluk Osman Bey vefat ettiğinde geride bıraktığı terekesini simgelediği için devletin kurucusunun mütevazı mirasını hatırlatan sembolik hediyelerdir. Gönderilen hediyeler arasındaki leğen, ibrik, kırmızı İtalyan kumaştan yatak örtüsü, pamuklu çarşaf ve yorganlar ile duvara asılan Menemen halıları, sünnet odasının teşrifatı için gönderilmiştir. Şehzadeye sünnet bineği olarak; İtalyan işi ağır kumaş üzerine altın ve gümüş kaplamalı ceviz ağacından eyer vurulmuş ve gümüş gem takılmış bir at hediye edilmiştir. II. Bayezid hediye gönderirken eşi Gülbahar Hatun'u, gelini Hafsa Hatun'u, diğer gelinini ve Süleyman'ın kız kardeşini unutmamış onlara da dördü İtalyan işi ağır işlemeli kadifeden, dördü de İtalyan işi çatma ipekli kumaştan toplam sekiz adet elbise göndermiştir (Gök, 2014: 354-356; Emecen, 2013a: 351).³⁶

Şehzadenin sünnetinden beş ay sonra babaannesi Gülbahar Hatun vefat etmiş, dört sene sonra da muhtemelen aynı anneden doğan kız kardeşi "Şehzade Sultan" o sırada Eğriboz sancak beyi olan, İskender Bey ile evlenmiştir. İsmi açıkça zikredilmeyen bu kız kayıtlarda "*Duhter-i Selim Beg* (Selim Bey'in kızı)" olarak geçtiğinden kimliği hakkında ihtilaflı görüşler mevcuttur.³⁷ Düğün tarihi tam olarak bilinemese de in'amat defterindeki 20 Rebiülevvel 914 (14 Ocak 1509) tarihli; "*İbtidâ-i âdet-i boğça-i duhter-i Selim Beg tâle bekâhu, zevce-i İskender*

36 Çatma, Fransızların "Velours a Double Hauteur" ismini verdikleri bir tür kadife kumaştır (Yılmaz, 2012:151).

37 Erhan Afyoncu'nun (2012: 53) özetleyerek neşrettiği Venedik elçisi Bragadino'nun raporunda Mustafa Paşa için "*Bilge adam ve aynı zamanda sultanın kayınbiraderi, çünkü kız kardeşiyle evli. Kız kardeşi daha önce Bostancı Paşa ile evliymiş*" şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu da Yavuz Sultan Selim'in kızının, İskender Paşa'nın ölümünün ardından Mustafa Paşa ile nikâhlandığını gösterir. Kanuni dönemindeki bohça kayıtlarında Mustafa Paşa'nın zevcesinin "Şehzade Sultan" olduğu bilgisi geçtiğinden Bostancı İskender Paşa ile evlenmiş olan kişi de "Şehzade Sultan" olmalıdır.

Beg, mîr-livâ-i Ağrıboz” şeklindeki kayıt söz konusu tarihte bu kızın İskender Bey’in zevcesi olduğunu gösterir (Gök, 2014: 956). Hicri 915 yılının Cemaziyülevveli ’ne ait başka bir kayıta da II. Bayezid’in bu evlilik dolayısıyla gönderdiği çeyiz listesi yer almaktadır: “*Duhter-i Selim Beg tâle bekahu ki bâ-cihâz-ı hod behem hâhed kerd. Nakdiye 4000- An kadife-i câme-i Burusa, 5 sevb.- An kadife-i benek-i Burusa, 5 sevb .- An kadife-i alaca-i Burusa, 5 sevb.*” II. Bayezid Şehzade Selim ’in kızına çeyiz olarak nakit dört bin akçe ile beş adet Bursa işi çatma kadifeden, beş adet Bursa işi benek kadifeden ve beş adet de Bursa işi alaca kadifeden elbise göndermiştir (Gök, 2014: 979).

3.6 Şehzade Süleyman’ın Seferlere İştiraki

Şehzade Süleyman’ın ilk gençlik çağında babası Gürcistan üzerine üç büyük sefer düzenlemiştir (Şükri-i Bitlisi, 1995: 22-26). Bu seferlerin bir amacı Gürcülerin sınır tecavüzlerini önlemekken diğeri Şah İsmail’in bölgeye doğru genişlemesini engellemektir. Ayrıca Şehzade Selim, Gürcü seferlerini kullanarak Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde Şah İsmail’in propagandasına kapılmış olan gençleri kendi etrafında toplamayı da hedeflemiştir (Emecen, 2018: 35). Selim’in Gürcistan seferlerine ait ilk kayıt 28 Mart 1500 tarihli tımar tevcihlerinde geçmektedir (Bostan, 2019: 12). Ama Selim’in büyük Gürcistan akını 1508 tarihinde hem denizden hem de karadan çıktığı seferdir. Bu sefer öncesinde Karaman bölgesine kadar haberci gönderip Gürcistan üzerine akına çıkacağını ve ganimet almak isteyen gençlerin kendisine katılabileceğini duyurmuş, seferler sonucunda bolca ganimet toplayıp hazine için ayrılan kısmını dahi askerlere dağıtmıştır (Emecen, 2018: 36). Bu sırada on dört yaşında olan Şehzade Süleyman Gürcistan seferine götürülmemiştir. Lakin yakın tarihlere denk gelen Erzincan Seferinde Şehzade Süleyman’ın da bulunduğu bilgisi Şükri-i Bitlisi’nin (1995: 30) Selimnamesinde geçmektedir.³⁸

1507’de Dulkadiroğulları üzerine hareket eden Şah İsmail, ağır teçhizatını ve toplarını Erzincan civarında gömdürünce Şehzade Selim teçhizata el koymuş, bu olay yüzünden Şah İsmail kardeşi İbrahim Mirza’yı 3000 adamıyla Trabzon üzerine yollamıştır. Bunu haber alan Şehzade Selim, İbrahim Mirza’yı yenerek esir almış ve Trabzon’da hapsedmiştir. Kardeşinin esir düşmesi Şah İsmail’in 12.000 kişilik büyük bir orduyu Selim üzerine göndermesine neden olmuştur.

³⁸ Şükri-i Bitlisi (1995: 30) “*Didi oğlum gerçi kim nev-hizdur... Şimdiden girmek gerektir cenge ol- Şimdi taklid eylesin Huşenge ol*” cümlesi ile şehzadenin tecrübe kazanması amacıyla ilk defa sefere çıkarıldığını söylemiştir.

Lakin Şehzade Selim, oğlu Süleyman'ı da yanına alarak Şah İsmail'in kuvvetlerini Erzincan civarında bir gece baskınıyla bozguna uğratmıştır. Şehzade Selim bu galibiyetin ardından Erzincan kalesini ele geçirip Safevi askerlerini civardan kaçırınca II. Bayezid bu izinsiz hareketten rahatsız olmuş ve oğluna: “*Vilayet-i Şarka müteallik olan erazi ve nevahide dahl olunduğuna rıza-yı hümayunum yoktur*” diye yazarak açıkça uyarmıştır (Celalzade, 1997: 87).

3.7 Şehzade Süleyman'a Kefe Sancağının Tevcihi

Amasya sancak beyi olan Şehzade Abdullah 1483'de vefat edince kardeşler arasındaki denge değişmiş, Abdullah'ın yerine Amasya'ya gönderilen Ahmed, merkez tarafından varis kabul edilerek padişah gibi hürmet görmeye başlamıştır. Bu dönemde Şehzade Ahmed'in tüm isteklerinin Dîvân-ı Hümayun tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Saltanatının son yıllarını yaşayan II. Bayezid, gerek yumuşak mizacının gerekse yaşadığı ağırlı hastalığın etkisiyle uzun zamandır bağımsız birer sultan gibi hareket eden oğulları arasındaki rekabeti yönetememiş ve çatışmalar baş göstermiştir.

Dönemin bir başka büyük meselesi de doğuda baş gösteren Safevi tehlikesidir. Gerek Sultan II. Bayezid gerekse Şehzade Ahmed, Şah İsmail ile iyi geçinmeye çalışırken Şehzade Selim bir taraftan Gürcistan topraklarına seferler düzenliyor bir taraftan da Doğu Anadolu'ya yayılan Safevi tehlikesinin önünü almaya çalışıyordu. 1502 tarihinde devletini kurmuş olan Şah İsmail kısa zamanda Azerbaycan, İran ve Doğu Anadolu'da egemen olup Şii propagandasını tüm Anadolu'ya ve Rumeli'ye kadar yaymış, hatta İspir ve Bayburt'u zapt ederek Erzurum'a kadar olan yerleri etkisi altına almıştır. II. Bayezid Selim'in Gürcistan seferlerinden memnuniyetini bildirse de Safeviler konusunda; “*Teksir-i a'daya rızamız yoktur*” diyerek şehzadenin Şah İsmail ile olan mücadelesini sorun üretmek olarak görmüştür. Babası böyle düşünürken merkezin Şia tehlikesi karşısında takındığı pasif tutum da çeşitli vesilelerle Şehzade Selim tarafından eleştirilmiştir. Selim'e göre babası yaşlılık, hastalık ve yanlış yönlendirme yüzünden devleti idare etmekte aciz kalmıştır. Selim'in Safeviler konusunda babasını uyarması ciddiye alınmamış, hatta şehzade Ahmed'in Amasya'da kızılbaşların ileri gelenleri ile şiir geceleri tertip etmesi bile hoş karşılanmıştır. Bu durum şehzade Selim'i Şah İsmail'e karşı Akkoyunlu beyleriyle ittifak etmek gibi çeşitli askeri tedbirler almaya sevk etmiştir (Tansel, 1966: 263-268; Emecen, 2018: 3-38; Ercan, 2002: 423). Şah İsmail'in Dulkadiroğulları üzerine çıktığı sefer

Selim'in sabrının tükenmesine yol açınca Safevilerin yolda gömdükleri teçhizat ve toplara el koyarak çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Selim, üzerine gönderilen, Şah İsmail'in kardeşi İbrahim Mirza'yı esir aldıktan sonra Erzincan kalesini ele geçirerek Safevi muhafızlarını kılıçtan geçirmiş, bu da Şah İsmail'in Erzincan'ı ve esir olan kardeşini kurtarmak için büyük bir ordu göndermesine neden olmuştur. Üzerine gönderilen orduyu da mağlup eden Selim, bu başarıları ile Şah İsmail'in "Yenilmez kutsal hükümdar" imajını darmadağın ederek birdenbire büyük bir üne kavuşmuştur. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden kopup gelen gençler, Akkoyunlu topraklarından ve Amasya taraflarından Selim'in hizmetine giren Sünni ahali ve dolaştıkları köylerde Selim'in methini yapan saz şairleri, onun ününü daha da arttırmışlardır. Gerek Şehzade Ahmed gerekse başta Sadrazam Ali Paşa olarak bazı vezirler bu durumdan rahatsızlık duyarak II. Bayezid'i Selim aleyhine doldurmaktan geri durmamışlardır. Zira ozanların "*Yürü Sultan Selim devran seniündür*" diyerek köy köy dolaşmaları ikballerini Şehzade Ahmed'in saltanatına bağlamış olanların gelecek tasavvurlarını alt üst ediyordu. Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden Şehzade Selim, vezirlerin ağabeyi Ahmed'i bir oldu- bittiyle tahta geçirmek istediklerini fark etmiş ve Trabzon'dan dışarıya çıkmanın zamanı geldiğini anlamıştır (Tansel, 1966: 266). İşte bu ortamda Şehzade Süleyman'a sancak tevcihi meselesi Yavuz'un mücadele stratejisi açısından kilit rol oynamıştır (Öztürk, 2000: 50).

1509 yılına gelindiğinde Şehzade Süleyman'ın sünneti üzerinden dört sene geçmesine rağmen şehzadeye halen bir sancak tevcihi yapılmamıştır. Bu gecikme Süleyman'a sancak tevcihi meselesinin merkezde bir krize yol açtığını göstermektedir. Süleyman on beş yaşına geldiğinde artık sancak tevcihinin ötelenmesinin imkânı kalmamış ve Selim'in sıkıştırmaları sonucunda babası II. Bayezid'den bir cevap gelmiştir. II. Bayezid Süleyman için Sultanönü sancağının tevcih edilebileceğini ancak burası uzak denirse Giresun, Kürtün ve Şirvan'ın bir sancak haline getirilip verilebileceğini yazmıştır. Şehzade Selim'in bu teklife ziyadesiyle üzüldüğünü ve babasına sitem ettiğini, gönderdiği ağır mektuptan anlayabiliyoruz. Mektup özet olarak şöyledir:

"Süleyman Şah için bir sancak istemiştik, Sultanönü'nün verilebileceği, ya da ıraklığından şikâyet olunursa Giresun, Kürtün ve Şirvan'ın sancak kılınıp tevcih edilebileceğini yazdınız. Bunun akıl kârı ve menfaatli bir iş olmadığı açıktır. Şimdiye kadar hangi şehzadeye babasının sancağı ile arası bir aylık yol

olan Sultanönü gibi bir sancak verilmiştir? Ve yakın yerde olması istenirse “Giresun, Kürtün ve Şirvan” gibi yerlerin sancak kılınıp tevcih olunabileceğini bildirmişsiniz. Kürtün Subaşılığı ancak altı bin akçe yazar veya cüz’i ziyadesi vardır, Giresun denilen yer tek bir kaleden ibarettir, Kürtün’ün ise çevresinde bir ok atımı mesafe dahi yoktur. Ayrıca havası hem Gürcistan’dan hem de Trabzon’dan vahimdir. Kürtün murdarlıkta ve darlıkta haşa heladan beter bir yerdir. Kürtün ile Şirvan arasında bir dağ vardır ki üç günlük yolu bir günde aşabilen Türkler dahi burayı üç günde aşabiliyorlar. Ve bütün Kürtün vilayetinde bırakın yan yana dört ev görmeyi, birbirine yakın iki ev dahi bulamazsınız. Şirvan nahiyesinin kaç köyü olduğu ve hasılatının ne kadar olduğu defterde kayıtlıdır. Şimdi de ahalisinin çoğu kızılbaş gittiği için bütün bütün boşalmıştır. Eğer buraların Süleyman Şah’a sancak kılınması Padişah-ı Âlem Penah’ın fikri ise vezirlerin onu bu konuda uyarıp vazgeçirmeleri gerekirdi. Bunu yapmamışlarsa işlerini ihmal etmişler demektir. Yok, eğer padişahın değil de vezirlerin aklından çıkan bir fikir ise, bu bir zulümdür ve Şer’i Şerif’e münafidir. Hatta hiçbir insana layık görülmemesi gereken bir edepsizliktir. Eğer padişah böyle bir sancak verip Süleyman Şah’a azap etmek istemişse ve Padişah’ın rahmet ve merhameti şehzadenin buna müstahak olduğuna razı ise o halde bu sancağın verilmesini rica ederim. Ben gerekirse tüm dünya saltanatından bile feragat etmeye hazırım yeter ki sizin rızanıza uygun olsun. Ama eğer bu muamelenin sebebi Hüdavendigâr’ın rızası yokken vilayet-i şarkiyeden kale alıp bazı yerleri zapt etmemiz ise ben oraları nefsimin heveslerini tatmin edeyim, memleketim ve hasılım çok olsun diye almadım. Benim tek gayem Sedd-i İslam’ı korumaktı. Bu hizmetimize adalet ve insaf nazarıyla bakmanız icap ederken, mü’min ve muvahhidlere imdat ve yardımımız lazım olduğu böyle bir zamanda hizmetimiz küstahlık addediliyorsa, Sofi’nin(Şah İsmail) ilk hurucunda pek çok insan ona tabi olmuşlardı şimdi ben isyandan sayıldığı için o hizmeti terk ettim, artık karışmıyorum. Bundan sonra devlet erkânı oturdukları yerden hüsnü tedbir edip bu belayı def etsinler. Eğer Süleyman Şah’a yakınımızda olan insaf ve akla uygun bir sancak vermek isterseniz Karahisar sancağını, olmazsa Kefe sancağını inayet buyurabilirsiniz...”(TS.MA.e 758\18).

Bu mektuptaki ifade tarzı Şehzade Selim’in artık babası ile ipleri koparma noktasına geldiğinin açık bir göstergesidir (Emecen, 2018: 44). Selim’in itirazı üzerine Bayezid, Giresun’dan vazgeçip Şarkî Karahisar sancağını vermeye karar

vermiştir. Bu bölgede öteden beri şap madenleri bulunduğu Karahisar sancağı “Şab’in-Şebin” Karahisar olarak anılmaktaydı (Ahmed Tevhid, 1335: 88). Fakat Karahisar Sancağı Ahmed’in topraklarının içinde sayıldığından ve hemen Amasya’nın kıyısında bulunmasından Ahmed buna şiddetle itiraz etmiştir (Sükri-i Bitlisi, 1995: 35). Her ne kadar lalası Yularkasdı Sinan Bey itiraz etmemesi konusunda Ahmed’i uyarıp; “Düşmanını hemen yanında, gözaltında tutmak daha iyidir” dese de Ahmed bu nasihati anlayamamış, hem vezirlere hem de babasına yazdığı mektuplarda “Ben itaatte kusur etmediğim halde Karahisar vilayetinin Selim’in oğluna verilmesine rızam yoktur” diye çıkmıştır (Sükri-i Bitlisi, 1995: 36; TS.MA.e. 566\32). Şarkî Karahisar üzerinden çıkan tartışma Selim ve Ahmed’in arasını iyice açmış, aralarındaki düşmanlık birbirlerinin adamlarını vurup öldürecek raddeye ulaşmıştır. Gelibolulu Âli (1997: 933) Selim’in Trabzon sancağından çıkıp Karahisar’ı Ahmed’den almak için harekete geçtiğini ve mirlivasını Karahisar’dan kaçırdığını belirtir. Şehzade Ahmed bin kadar adamıyla yola çıkıp Karahisar’da tedbir almıştır. Selim de adamlarını hazırlayıp Ahmed’in üzerine yürümeye karar vermiştir (TS.MA.e 756\1). Ahmed ve Selim’in adamlarının bir yaylak meselesi yüzünden birbirlerini öldürmeleri üzerine II. Bayezid her iki oğluna birer nasihatçi yollayarak olayların daha da büyümemesi için uğraşmıştır (Gelibolulu Âli, 1997: 932-933). Karahisar sancağının yol açtığı sorunlar üzerine Selim babasına Sinan Bey’i göndererek bu sancağın değiştirilmesini istemiş II. Bayezid bunu uygun görerek Süleyman’a “Bolu” sancağını tevcih etmiştir (Ahmed Tevhid, 1335: 88).³⁹ Lakin Bolu’nun Ahmed’i öncekinden daha fazla rahatsız ettiği aşikârdır. Ahmed babasına tekrar başvurup; “*Bolu tahtın yoludur, bu oğlan benim yolumun üzerinde neyler?*” diye itiraz ederek padişahın bu karardan da dönmesine neden olmuştur. Bolu’nun da sorunlara yol açacağını anlayan padişah oradan da vazgeçerek Şehzade Mehmed’in vefatı ile boşalmış olan Kefe sancağını gündeme almak durumunda kalmıştır (Şükri-i Bitlisi, 1995: 36; Solakzade, 2015: 418).⁴⁰

³⁹ Bolu’ya atanan ilk şehzade Yıldırım Bayeziddir. Yıldırım bayezid gerek Bolu’da gerekse Mudurnu’da yaptırdığı külliyele ile bölgenin imarına ciddi katkılar sağlamıştır (Müderisoğlu 2008:11)

⁴⁰ Yılmaz Öztuna (1989: 2-3) Şehzade Süleyman’ın Şebinkarahisar’a gidip burada birkaç ay sancak beyliği yaptığını fakat Ahmed’in itirazı üzerine Trabzon’a döndüğünü yazmıştır. Anlattığına göre Bolu’nun tevcih edilmesiyle de buraya gitmiş fakat amcası Ahmed’in birlikleriyle Bolu’ya gelerek onu oradan çıkarması üzerine tekrar Trabzon’a dönmüştür. Ancak şehzadenin bu sancaklara bizzat gittiğine dair bu bilgi şüphelidir. Öztuna da bu bilginin kaynağını belirtmemiştir.

Oğlunun Kefe'ye tayini bir bakıma Yavuz Sultan Selim'in siyasi dehasının eseri sayılabilir, zira Selim öteden beri oğlu için Kefe'yi düşünse bile şehzadelere Anadolu dışından sancak verilmesine sıcak bakılmaması Kefe'nin tevcihini zorlaştırmaktaydı. Ayrıca Kırım hanının Selim'in kayınpederi olması ve Selim'in Anadolu'yu ve merkezi devreden çıkararak Rumeli beyleri ile irtibat kurma ihtimali devlet ricalini Kefe konusunda endişeye sevk etmekteydi. Selim mektubunda Şarkî Karahisar'ı yahut Kefe'yi isteyerek babasını iki zor seçenek arasında bırakmış, belki de Şarki Karahisar'da bilerek sorun çıkarıp babasını Kefe'ye razı etmenin planını kurmuştur. Nihayetinde II. Bayezid oğulları arasında denge gözetmek adına Bolu'yu Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'a, Kefe'yi de Şehzade Süleyman'a vermeye karar verip 6 Ağustos 1509 tarihinde tevcih beratını göndermiştir (Emecen, 2018: 45).⁴¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede (1975: 422) ise Şehzade Süleyman'ın Kefe'ye tayininin Ahmed'in isteğiyle olduğunu söyler.

Hoca Saadettin Efendi (1999: 10), Ahmed'in engellemelerinin Şehzade Süleyman'ı karamsarlığa ittiğini ve daha devletin başlangıcında mutluluğun sonuna geldiğini düşündüğünü yazmıştır. Ancak Kefe sancağının verileceği söylenti olmaktan çıkıp sancak tevcihine dair padişah'tan berat geldiğinde büyük bir ferahlık duymuştur.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Şehzade Süleyman Kefe'ye gönderilirken II. Bayezid tarafından hiçbir tahsisat verilmemiş, şehzade yalnızca bir alem başı ve yirmi zir'a ipekli kumaşla sancağına gitmek durumunda kalmıştır (Gök, 2014: 971). Sancağına giderken maiyetinde; özel hizmeti için şarabdar başı, çeşnigir başı, çuhadar, rikabdar; av işleriyle ilgili atmacacılar, balabanlar, şahinciler, çakırcılar ve zagarcılar; sancaklarını ve haslarını idare etmek için emirler ve zaimler; atları için seyisler ve mirahur; sancakları için miralem bulunuyor ayrıca çadır mehteri, imam, müezzin ve iç oğlanlarını okutan bir muallim de beraberinde yer alıyordu. Maiyetinin ihtiyaçları için ise külahduz, kürkçü, teberger, kemanger, zerger, muzeduz, saraç gibi görevlileri vardı. Bunların dışında üç kişilik bir saz takımı ve nedimi kendisine eşlik etmiştir. Divanında da lalası, nişancısı, divan kâtibi ve sakası yer almıştır. Kefe'deki lalasının kim olduğu bilinmemekle beraber Sicil-i Osmani'de Kenan Hüdayi Bey için "*II. Bayezid'in kölelerinden olup I.*

⁴¹ II. Bayezid'e ait in'amat defterinde Kefe Sancakbeyi "Süleyman Çelebi b. Selim Beg" adına 8 Rebiülahir 915 (26 Temmuz 1509) tarihli bir kayıt vardır (Gök, 2014: 54).

Süleyman'a lala olmuştur" şeklinde bir ibare geçmektedir (Mehmed Süreyya, 1996: 884). Şehzadenin Saruhan sancağındaki lalaları bilindiğinden Kenan Hüdayi Bey'in Kefe sancağındaki lalası olma ihtimali yüksektir. Ayrıca maiyetinde Ramazan ve Yahudi Sinan adında iki hekim ile haremdeki kadınlar için ayrı bir kadın hekimin yer aldığını bilmekteyiz. Bu kişilerin dışında hocası Hayreddin Efendi de şehzadeye eşlik etmiştir (Uluçay, 2001: 228)⁴².

3.8 Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi ve Kefe Sancağındaki Şehzade Süleyman'ın Bu Mücadeledeki Rolü

II. Bayezid, yaşının ilerlemesi ve çektiği ağır hastalıklar nedeniyle çevresinin etkisinde kalmaktaydı. Onun bu zaafını suistimal eden vezirleri ve nedimleri neredeyse her istediklerini ona kabul ettiriyorlardı (Tansel, 1966: 269). Vezirlerin ve ileri gelenlerin çoğu yumuşak huylu ve mülâyim tabiatlı olan Ahmed'in tarafını tutuyorlar, öfkeli ve sert bir yaratılışa sahip olan Selim 'den çekiniyorlardı (Danişmend 1971:415). Bunda Selim'in devlet işlerinin kötü gidişinden vezirleri sorumlu tutmasının payı da büyüktür. Nitekim Şehzade Selim sadrazama yazdığı mektuplarda vezirlerin tedbir almayı ihmal etmesinden dolayı doğudaki fesadın yayıldığını ifade etmiştir (TS.MA.e. 858\67). Vezirler ellerine fırsat geçtikçe padişahın huzurunda Ahmed'in iyi taraflarını, Selim'in de kötü taraflarını dile getirip, padişahı Selim'den soğutmaya çalışıyorlardı. Hatta bu işte o kadar ileriye gitmişlerdi ki Şehzade Selim'in ağzından vezirleri tehdit eden bir mektup uydurup bunu II. Bayezid'a iletiler. Onlara göre Selim asi ve bağımsızlık dava eden bir şehzadeydi. Her ne kadar II. Bayezid Şehzade Selim hakkında kötü sözler söylenmesinden rahatsız olsa da sürekli yapılan telkinlerin tesiriyle Selim'den soğuyarak tamamen Ahmed'e meyletmişti (Müneccimbaşı, 1975: 422). Padişahın içine düştüğü durum bazı gizli tutulması gereken konuları bile ulu orta konuşmasına neden oluyordu. Bir gün vezirlerini toplayıp kendisinin artık ihtiyarladığını, oğullarından Ahmed'in yumuşak huylu ve merhametli, Selim'in ise sert olduğunu söyledikten sonra; "*Evladımdan Sultan Ahmed'i veliaht idüp tahtı, saltanatı ona terk edeceğim*" demiştir. Bu sözler üzerine Mustafa Paşa, daha sağlığında istemediği durumlarla karşılaşabileceği hususunda padişahı uyarsa da Şehzade Ahmed taraftarı olan vezirler sessiz kalmışlardır. Söylenmemesi yahut gizli tutulması gereken bu sözlerin kısa sürede yayılması Ahmed, Korkud ve

⁴² Çağatay Uluçay (2001: 227) Şehzade Süleyman'ın Kefe'deki lalasının kim olduğunun bilinmediğini Cezerizade Kasım Paşa'nın bir ara defterdarlığını yaptığını yazmıştır.

Selim'in taht rekabeti için hemen vaziyet almalarına yol açmıştır. Zira Ahmed padişah olduğu takdirde Fatih Kanunnamesi mucibince diğerlerine hayat hakkı tanınmayacaktı. Bu karar, son günlerinde huzur ve sükûnet arayan II. Bayezid'in çatışma ve çekişmeler arasında kalmasına neden olmuştur.

Şehzade Selim, taht mücadelesine girişebilmek için Trabzon sancağından çıkması gerektiğini biliyordu. Babasına sancağının gelirlerinin yetersiz olduğunu ve kardeşlerinininkine denk bir sancak istediğini bildiren arizalar yazmıştır (Gelibolulu Âli, 1997: 933; Tansel, 1966: 269). Ahmed Ankara civarında tedbir alırken Korkud Manisa'ya geçmiş, Selim de Kefe'deki oğlu Süleyman'ın yanına gitmek için gizli hazırlıklara başlamıştır (Tansel, 1966: 269; Emecen, 1998: 46). Selim Kefe'ye geçmeden önce babasına; Trabzon sancağı hiçbir mahsül vermediği için her şeyin dışarıdan temin edildiğini, ayrıca diğer kardeşlerinin hep bolluk içinde yaşadıklarını yazıp Bosna, Silistre yahut Semendire sancaklarından birini istemiştir (TS.MA.e. 745\21). Bu isteğinin reddedilmesi Şehzade Selim'e Kefe'ye geçmesi için gerekli bahaneyi vermiştir (Emecen, 2018: 46). Selim Kefe'ye geçerse bunun tepki çekeceğini ve Kırım Hanı ile oğlu Süleyman'dan başka destekçisi olmayacağını bildiğinden Rumeli beyleri ile irtibat kurmaya çalışmıştır (Emecen, 2018: 47). Ayrıca Trabzon'dan ayrılışı ile oluşacak boşluğu fırsat bilen Ahmed'in bir oldubittiyle tahta oturmaması için donanmadan mesul olan İskender Bey ile ağabeyi Ahmed'i Boğaz'dan geçirmemesi konusunda anlaşmıştır (Pul, 2013: 473). Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan İstanbul'da büyük bir deprem vuku bulmuş, Padişah Edirne'ye nakledilmek durumunda kalmıştır. Selim dikkatlerin dağıldığı bu zeminden istifade edip 30 Eylül 1510 tarihinde oğlunu görmek bahanesiyle izinsiz olarak yola çıkıp 10 Ekim günü Kefe'ye ulaşmıştır (Tansel, 1966: 271; Öztürk, 2000: 50). Evliya Çelebi (2005: C. II. Kitap I. 448) Selim'in üç yüz gemiyle Kefe'ye geçtiğini söyler.

Onun sancağını izinsiz olarak terk etmesi gerek vezirleri gerekse Padişahı endişeye sevk etmiş, bunun için merkez ile Kefe arasında ardı ardına mektuplaşmalar olmuştur. II. Bayezid bu mektuplarda “*Saltanata benimle şerik misin?*” diyerek oğlunun acilen Trabzon'a geri dönmesini istemiş, Selim ise Trabzon'a dönmesinin mümkün olmadığını kendisinin gazadan men edilmiş olduğunu söyleyip; “*Hiç olmazsa bana Rumeli'den bir sancak verin, muradınızca olayım ve anınla teselli bulayım*” diye yazmıştır (Uluçay, 1954: 80). II. Bayezid cevabında şehzadelere Rumeli'den sancak verilmesinin mümkün olmadığını

ancak Trabzon sancağının gelirlerinin arttırılabileceğini yazsa da Selim bunu kabul etmeyerek Rumeli'ye gidip küffar bölgelerinde İslam'ın bayraktarlığını yapmak istediğini tekrar etmiş, eğer bu isteği olmazsa Rus kaleleri üzerine seferler yaparak oraları yurt tutmak istediğini belirtmiştir. (Öztürk, 2000: 55). Selim'i ikna edemeyen II. Bayezid oğlunun tekrar sancağına dönmesi için Kırım Hanı Mengli Giray'a baskı yapmaya çalışmış, lakin Mengli Giray Selim'in şerefli bir hanedan mensubu olduğunu söyleyerek bu işin dışında kalmak istediğini açıkça ifade etmiştir (Öztürk, 2000: 52).

Selim Kefe'ye geçer geçmez Rumeli taraflarına haber göndererek ciddi bir taraftar kitlesi toplamayı başarmıştır (Bostan, 2019: 58). Bu durumdan endişe duyan padişah, oğluna nasihat etmesi için Sarıgörez Nureddin isimli âlimi göndermek durumunda kalmıştır. Sarıgörez Nureddin, Selim'e babasına itaat etmesini ve sancağına dönmesini nasihat etmiş Selim ise babasıyla yüz yüze görüşmek istediğini ve Trabzon'a dönmesinin mümkün olmadığını söylemiştir (Tansel, 1966: 272; Bostan, 2019: 60). Sarıgörez, Nureddin İstanbul'a döndüğünde Selim'in isyan niyetinde olmadığını, yalnızca başka bir sancak istediğini söyleyip gerginliği olabildiğince yumuşatma yoluna gitmiştir. Bunun üzerine II. Bayezid oğluna Menteşe sancağını vermeyi teklif etmişse de Selim'e göre Menteşe, Trabzon'dan daha kötü ve geliri az bir sancaktı ve Korkud'a yakın olduğundan kardeşiyle çatışma ihtimali de büyüktü. Ama kendisine Rumeli'den sancak verilecek olursa ortada sorun kalmayacak, Rumeli'de küffar ile savaşmak için fırsatı olacaktı (Bostan, 2019: 60). Bu süreçte her ne kadar Mengli Giray ve oğlu Saadet Giray Selim'den yana bir tavır takınsalar da Kırım Hanının diğer oğlu Mehmed Giray Selim'i yakalayıp teslim etmek üzere şehzade Ahmed ile anlaşmıştır. Mehmed Giray'ın saldırgan tutumu iyice belirgin olunca Selim Kefe'de daha fazla kalmanın imkânsız olduğunu anlamıştır (Öztürk, 2000: 52).

Şehzade Selim 1511 yılının Mart ayında Mengi Giray'ın desteğini ve Saadet Giray'ın temin ettiği bin kadar süvariye yanına alarak askerleriyle beraber Kefe'den Kili'ye geçmiştir. Yolda akıncıların da iltihakıyla etrafında epey adam toplanan Selim, küçük bir donanmayı kendisini Ahyolu'nda beklemeleri için vazifelendirdikten sonra Edirne istikametine yola çıkmıştır (Bostan, 2019: 61). Onun hareketi merkezde ciddi bir telaşa yol açtığından II. Bayezid tedbir olarak ordusu ile beraber Edirne'ye gitmek zorunda kalmıştır. Şehzade yol boyunca babasıyla görüşmek için yola çıktığını ifade eden mektuplar yazsa da devlet

erkânı onun izinsiz hareketlerini düşmanlık olarak tanımlamıştır. İki taraf Çukurçayır denen bölgede karşı karşıya geldiğinde Selim, babası ile görüşme isteğini tekrar iletmiştir. Selim, babasıyla yüz yüze görüşebilse kendisi aleyhine söylenen pek çok olumsuz sözü tashih edebileceğine inansa da tüm ısrarına rağmen ancak Molla Nureddin ile tekrar görüşmeye muvaffak olabilmıştır. Görüşmede düşmanlık niyetinde olmadığını, yalnızca Rumeli’den bir sancak talep ettiğini tekrar edince nihayet II. Bayezid oğluna Macarlar üzerine akın yapma imtiyazıyla beraber Semendire sancağını tevcih etmiş, hatta ek olarak Vidin ve Alacahisar sancaklarını da ona verdiğini bildirmiştir. İn’amat defterindeki 20 Rebiülahir 917 tarihli kayıta Selim’e Semendire Sancakbeyliği münasebetiyle 1.500.000 nakit akçe ve çok sayıda hediye tevcih edilerek Ulufeciyan Ahmed Bey eliyle gönderildiği yazmaktadır (Gök, 2014: 1288). Burada II. Bayezid sağlığında tahtı hiçbir evladına terk etmeyeceğine dair Selim’e söz vermiştir. Ancak Selim bu tevcihâtın, kendisini bir an önce uzaklaştırarak Ahmed için zaman kazanmak amacıyla bir siyasi manevra olduğunu sezmiş ve Semendire’ye gitmekte acele etmemiştir (Bostan 2019: 64).

Şehzade Selim Kefe’ye geçtiği esnada Ahmed ve Selim arasındaki rekabeti uzaktan takip eden Korkud da Teke İlinden Manisa’ya geçmiştir. Gerek merkezdeki otorite boşluğu gerekse şehzadeler arasındaki saltanat tartışmaları Şah İsmail’in Şahkulu lakaplı halifesinin Antalya civarında büyük bir isyan çıkarması için uygun bir zemin hazırlamıştır. Korkud her ne kadar bu isyanı bastırmak istese de Şahkulu onun elinden kaçmayı başarmış ve daha çok adam toplayarak göller yöresinde isyanını sürdürmüştür. Başlangıçta küçük bir ayaklanma zannedilen Şahkulu isyanı giderek büyümüş ve II. Bayezid, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa’yı isyanı bastırması için görevlendirmiştir. Fakat Ahmed Paşa başarısız olunca Şahkulu isyanı Bursa’ya kadar uzanmıştır. Durumun vahametinin farkına varan padişah, Sadrazam Ali Paşa’yı Şahkulu’nun üzerine göndermeye karar vermiş bir yandan da Amasya sancak beyliği yapan oğlu Ahmed’i ona yardım etmesi için vazifelendirmiştir. Lakin burada ilginç olan Konya’da bulunan Şehinşah’ın bu sırada Şah İsmail ile arasının çok iyi olmasıdır. Hadım Ali Paşa’nın ayaklanmayı bastırmaya çalışırken Sivas yakınlarında şehit düşmesi ve ardından Şehinşah’ın beklenmedik vefat haberi merkezde deprem etkisi meydana getirmiştir. Bu iki önemli şahsiyetin beklenmedik şekilde vefatı nazarların Ahmed üzerine odaklanmasına neden olmuştur. Şehzade Ahmed’in Ali Paşa’nın

yardımına koşmak yerine tahta geçmenin yollarını araması, üstelik şehinşah'ın ölümünde de rolü olabileceği söylentileri yeniçerileri rahatsız etmiş ve Ali Paşa'yı yalnız bıraktığı için şehzade Ahmed'i korkaklıkla itham etmelerine neden olmuştur (Bostan, 2019: 64-65). Bu beklenmeyen vefat haberleri Edirne'de bulunan Bayezid Han'ı da çok müteessir etmiştir. İçine düştüğü ruhi buhranın etkisiyle artık devlet işlerinden kesin olarak çekilmeye karar verip Rumeli Beylerini ve devlet erkânını çağırarak onlardan Ahmed'in padişahlığına itiraz etmeyecekleri konusunda söz almıştır.

Selim'in Semendire'ye yola çıkmasını fırsat bilen vezirler şahkulu meselesini halledip bir an önce Payitahta gelmesi için Ahmed'e haber göndermişler, bunun üzerine Ahmed, şahkulu'nun peşini bırakıp tahta geçmek için hemen İstanbul canibine harekete geçmiştir. Zaten böyle bir durumdan şüphe eden Selim, yollarda oyalanmakta ve gelişmeleri yakından takip etmekteydi (Tansel, 1966: 280). II. Bayezid oğluna Semendire'nin muhafazasının mühim olduğunu, bir an önce sancağına gitmesini emretse de Selim, şahkulu isyanını takip ettiğini bahane ederek buna uymamıştır. Ardından Ahmed'in İstanbul'a doğru hareket ettiğini öğrenince babasıyla aralarındaki anlaşmanın bozulduğuna emin olup otuz bin adamıyla Edirne'yi işgal etmiş ve orlu'ya ilerlemiştir. Bu ilerleyişi neticesinde Uğraşdere mevkiinde II. Bayezid'in ordusu ile Selim'in askerleri karşı karşıya gelmişlerdir (Tansel, 1966: 281). Selim'in maksadı babasıyla savaşmak olmadığından askerlerine silah çekmemeleri konusunda emir vermiştir. Onun amacı daha ziyade tahtta kendisinin de hakkı olduğunu gösterip babasını kararından vazgeirmektir. Lakin II. Bayezid'in çevresindekiler Ahmed lehine kararlar verdikleri için Selim ile görüşmeden saldırı emri vermesi için padişahı ikna etmişlerdir. 3 Ağustos 1511 tarihinde topçuların da katıldığı 40 bin kişilik saltanat ordusu karşısında tutunamayan Selim, büyük bir hezimet yaşamış ve Ferhad Paşa'nın yardımıyla savaş alanından güçlükle kaabilmiştir (Tansel, 1966: 282). Pek çok adamı meydanda kalan şehzade kurtulan üç bin adamıyla Vize ve Aydos üzerinden Ahyolu'na geçerek burada beklettiği donanma ile tekrar Kefe'ye dönmeyi başarmıştır (Öztürk, 2000: 52-53). Hüzün içinde Kefe'ye ulaşan şehzadeye Kırım hanı, babasına karşı asker desteği vermeyi teklif etse de Selim babasıyla mücadele etmek istemediğini söylemiştir. Ona göre babası hastalığı yüzünden tüm işleri vezirlere bırakmış ve onlar da memleketin karışmasına neden olmuşlardır. Bundan sonraki maksadı babasının elini öpüp ondan bir miktar asker

isteyerek Anadolu'daki Şahkulu belasını def etmekten ibarettir (Emecen, 2018: 58).

Süleyman'ın sancakbeyi olarak Kefe'de bulunduğu üç yıl zarfında etkin bir rol üstlendiğini söylemek mümkün değildir. Daha çok babasının Kefe'den Rumeli'ye geçişinde ve tekrar Kefe'ye dönüşünde Kırım Hanı ile beraber askeri ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır (Gökbilgin, 2019: 14). Yalnızca 3 Mart 1511'de İran taraflarına yapılan bir sefer ile ilgili merkeze malumat yolladığı ve mali işlerle ilgili bazı bilgiler gönderdiği bilinmektedir. Bunun dışında II. Bayezid, Şehinşah'ın vefatına binaen 1511 Ağustos'unda diğer şehzadelerle beraber Şehzade Selim ve Süleyman'a da bazı taziye hediyeleri yollamıştır (Emecen, 2013a:355).⁴³ Her ne kadar sancağın idarecisi Şehzade Süleyman olsa da güvenli bir sığınak olan Kefe, fiilen Şehzade Selim tarafından idare edilmiştir (Öztürk, 2000: 55). Yaşadığı hezimetten sonra taht yolunun zorlaştığını düşünen Selim kendisine Kefe merkezli bir hareket alanı kurmak istemiş ve Çerkes vilayetlerinden Temrük ile Kızıлтаş'ı fethetmiştir (Öztürk, 2000: 55).

Savaştan sonra II. Bayezid Selim'e Kefe'de oturmasını ve Semendire sancağına yarar bir adamını göndermesini emretmiş, Selim de buna itaat ederek Semendire sancağının idaresini güvendiği adamı Ahmed Bey eliyle sağlamıştır (TS.MA.e. 854/77). Selim'den boşalan Trabzon sancağına ise Süleyman⁴⁴ isimli bir sancak beyi gönderilmiştir (Bostan, 2019: 69). Bir yandan babasıyla arasını düzeltmenin yollarını arayan Selim, babasına gönderdiği mektuplarda her ne emrederse yapacağını bildirmiştir. Lakin Ahmed, Selim'e Rumeli'den sancak verilmesine çok hiddetlenmiş, Rumeli'nin tamamının Selim'e bağışlanmış olduğunu, artık bağımsız olması için yalnızca para bastırmasının eksik kaldığını ifade ederek vezirlere ve babasına sitem dolu mektuplar kaleme almıştır. Şehzade Ahmed elçi olarak merkeze gönderdiği lalası eliyle; “Selim'in babasına isyan ederek Rumeli'ye geçtiğini, kendisinin ise babasının sağlığında saltanatta gözünün olmadığını ve izin verildiği takdirde kardeşi Selim'in hakkından gelebileceği” mesajını göndermiştir. Lalası Kasım Abdüssamed'e Dîvân-ı

⁴³Tevcihat defterinde Şehzade Süleyman'a gönderilen hediyeler şu şekilde geçmektedir:
Tevcih-i ta'ziye-i mezkûrîn bi'd-defe'at berây-ı Şâhinşâh Beg tâbe serâhu el-vâki' fî şehri Cemâziye'l-âhir sene 917...

f) *Be-cihet-i hazret-i Süleymân Şâh b. Sultân Selîm tâle bekâhu: 1) Çuka-i egin, mislûhu. 2) Câme, mislûhu.* (Gök, 2014: 1332)

⁴⁴ Trabzon sancak beyi belgelerde “Süleyman Bey” şeklinde geçmektedir. Aynı tarihlerde bölgede faaliyetleri olan Şehzade Süleyman ise “Süleyman Şah” olarak yazılmıştır. Dolayısıyla Süleyman Bey'in Şehzade Süleyman'dan farklı bir kişi olduğu açıktır.

Hümâyûn'a arz etmesi için gönderdiği başka bir mektupta ise; kendisinin, kardeşler arasında çekişmeyi doğru bulmadığını, pederinin rızasına aykırı hareket edenleri eğer devlet erkânı yola getiremezse kendisinin yola getireceğini" belirtmiştir (TS.MA.e. 566\16; TS.MA.e. 745 \31).

Şehzade Selim Kefe'de iken ikinci vezir Mustafa Paşa, Kazasker Müeyyidzade, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve Nişancı Tacizade Cafer Çelebi Ahmed'i tahta geçirmek üzere hazırlıklara başlamışlardır. Plana göre Ahmed babasının elini öpmesi için divana davet edilecek, bu sırada sefer var bahanesiyle Rumeli beyleri de içeri alınıp Ahmed'e itaatleri sağlanacaktır. Gebze'ye kadar gelmiş olan Ahmed'e Defterdar Kasım Çelebi vasıtasıyla haber gönderilerek İstanbul'a davet edilmiştir. Zaten diğer lalası Yularkıstı Sinan Bey de uzun zamandır İstanbul'da Ahmed için zemin hazırlamaktaydı. Ancak yeniçeriler Yularkıstı'nın faaliyetlerinden hoşlanmadıkları gibi Ahmed'in tahta davet edilmesinden de son derece rahatsız olmuşlardır. Yeniçerilerin rahatsızlığı paşalarca bilirse de fazla ehemmiyet verilmemiş, Ahmed'in Üsküdar'dan geçişi için hazırlıklara devam edilmiştir. Bu sırada paşaların yeniçerileri parayla satın alırlar anlamında *"İt ağzında kemik tutar, bunlara kemik atalım"* demeleri, taht mücadelesinin yönünü değiştiren olayların fitilini ateşlemiştir. Şehzade Ahmed'in Üsküdar'a ulaşmasının ertesi günü bir araya gelen yeniçeriler toplantıda Ahmed'in Şahkulu isyanında Ali Paşa'ya destek olmayıp onu yalnız bıraktığını, padişahlığın ise hüner ile ispat istediğini konuşup aradıkları özelliklerin ancak Şehzade Selim'de bulunduğuna karar vermişlerdir. Buna göre Ahmed'in karşıya geçmesi engellenmeliydi. O gün *"Allah Allah! Sultan Selim'in devletine ve düşmanlarının körlüğüne"* diye gülbank çeken beş bin yeniçeri dört koldan İstanbul sokaklarına dağılarak her yana ilanlar asmışlardır. Bu kâğıtlarda özetle; *"Bize sormadan Sultan Ahmed'i getirmek ister, bir de bize 'İt ağzında kemik tutar' dersiniz. İyi bilin ki biz köpek değil aslanız ve yiyecek olarak da kemik değil kelle isteriz. Vallahül azim cümleminizin başını keseriz"* yazmaktaydı (TS.MA.e. 758\36). O gün Nişancı Tacizade, Vezir Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hasan paşa ve Kazasker Müeyyidzade'nin evleri yağmalanmış, dördü de canlarını zor kurtarmıştır. Ardından yeniçeriler II. Bayezid'e haber gönderip Ahmed taraftarı devlet adamlarının İstanbul'dan çıkarılmasını ve Ahmed'in de zinhar karşıya geçmemesini istemişlerdir. Eğer Ahmed geldiği yere geri dönmezse asıl fesadı o zaman çıkaracaklardı. Padişah bu tehditkâr mesaj üzerine Vezir Mustafa Paşa

dışında diğerlerini görevden almak durumunda kalmıştır. Bu sırada canını zor kurtararak karşıya geçen Yularkıstı Sinan Paşa, olan biteni Şehzade Ahmed'e anlatmış ve İstanbul'a girmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Ahmed durumu işitince hiddete kapılıp Konya'ya hareket etmiş ve burada bulunan Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i kaçıarak Konya'yı işgal etmiştir. II. Bayezid ona derhal sancağına dönmesini emretse de Ahmed emirleri dinlememiş, hatta bu sırada Amasya'ya saldıran Safevi yanlısı kızılbaşlara dahi müdahale etmemiştir. Bu durum Ahmed'in, babasının gözünden düşmesine neden olmuştur. Kısa süre sonra da Ahmed'in bağımsızlığını ilan ederek para bastırması ve Anadolu hâkimi olduğunu iddia etmesi II. Bayezid'i oğlu karşısında çaresiz bir duruma sokmuştur. Bu sırada etkinlikleri artan Selim yanlısı vezirler bu gailenin ancak Selim tarafından halledilebileceği konusunda padişahı ikna etmişlerdir. İçine düştüğü durumdan bir çıkış yolu arayan padişah 27 Mart 1512 tarihinde Selim'e mektup yazarak onu Ahmed'e karşı ordunun başına serdar tayin ettiğini bildirmiştir (Tansel, 1966:286-299; Emecen, 2018: 59-67). Selim bu umulmadık gelişmeyi ilk etapta temkinle karşılasa da II. Bayezid Nisan başlarında bir mektup daha yollayınca İstanbul'a gitmeye karar vermiştir (TS.MA.e. 969\1)

Mart ve Nisan 1512 tarihlerinde Selim İstanbul'a çağrılırken Süleyman'ın da Trabzon'a sancak beyi olarak tayin edildiğine dair elimizde iki adet belge bulunmaktadır. Bunlardan biri Şehzade Süleyman'ın Trabzon valisi sıfatıyla civardaki Safevilerle ilgili hadiseleri Dîvân-ı Hümâyûn'a rapor ettiği mektup, diğeri de Mengli Giray'ın Ahmed'in Anadolu'daki faaliyetleri Şehzade Süleyman için tehdit oluşturduğundan, Trabzon'dan alınarak Rumeli'den bir sancak verilmesi hususunda II. Bayezid'e yolladığı mektuptur (TS.MA.e. 759\94; TS.MA.e. 759\127). Bu hususu destekleyen birkaç ibare de Evliya Çelebi'nin (2005: 98-99) seyahatnamesinde geçmektedir. Evliya Çelebi "*Şehzade Süleyman Trabzon'da doğdu yine orada hâkimdi*" diye yazmış, ayrıca Selim'in Edirne'de bozguna uğradıktan sonra Varna'dan gemiyle Trabzon'a geçtiğini ve burada oğlunu kendi yerine bırakıp tebdil-i kıyafet Acem memleketine giderek Şah İsmail ile satranç oynadığını hikâye etmiştir. Bu bilgilere dayanarak Şehzade Süleyman'ın Kefe ve Saruhan dışında kısa bir müddet Trabzon'da sancak beyliği yaptığını düşünmek mümkündür.

Ahmed'in faaliyetleri Korkud'u da rahatsız etmiş, bunun üzerine Korkud habersizce İstanbul'a gelerek yeniçerilerin nabzını yoklamıştır. Lakin

yeniçerilerin Selim'i istediklerini anlayınca babasıyla görüşüp Ahmed'i şikâyet etmekle yetinmiştir. Şehzade Selim İstanbul'a geldiğinde Korkud da orada bulunmaktaydı. Devlet erkânı ve halkın oluşturduğu büyük bir kalabalık Küçükçekmece'de Selim'i karşıladılar. Yeniçeriler Edirnekapı civarında Selim'le görüşüp eğer babası saltanattan çekilmeye niyet ettiyse Ahmed'i değil de onun padişah olmasını istediklerini açıkça söylemişlerdir. Burada kardeşi Korkud ile de görüşen Selim o geceyi Yenibahçe'de kendisi için hazırlanan çadırda geçirip ertesi gün babası ile görüşmek için saraya gitmiştir. Babasının maksadı onu ordunun başına geçirerek Anadolu'ya yollamaktı fakat yeniçerilerin baskısı sonucu saltanatı oğluna devretmek durumunda kalmıştır. II. Bayezid istemeden yaptığı bu devir teslim sonrasında İstanbul'da kalmak istememiş Dimetoka'ya giderek son günlerini orada geçirmek niyetiyle 5 Haziran 1512'de İstanbul'dan ayrılmıştır. Ancak yola çıktıktan beş gün sonra Dimetoka'ya varamadan yolda vefat etmiştir (Bostan, 2019: 72-73; Emecen, 2018: 67- 74).

Yavuz Sultan Selim'in tahta oturduktan sonraki en mühim işi kardeşi Ahmed'in üzerine yapacağı sefer olmuştur. Ahmed'in üzerine yürümeye karar verdikten hemen sonra Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'a payitahta gelerek yerine vekâlet etmesi için haber göndermiş, bunun üzerine Şehzade Süleyman 1512 yılı Temmuz başında İstanbul'a ulaşmıştır. (TS.MA.e. 754\101; Gelibolulu Âli, 1997: 953). Solakzade (2015: 447) padişah divan toplantısındaiken Şehzade Süleyman'ın gemilerinin görüldüğünü ve gemiler yaklaştığında şenlik topları atılarak kayıkların denize açıldığını anlatır. Kayıklar deniz yüzünde birbirine çatılmış ve şehzade şehre yaklaştığında top atışlarıyla selamlanmış. Şehzade Süleyman'ın gemisi kıyıya ulaşmadan büyük bir kadirga yanaşarak onu almış, iskelede divan üyelerinin katıldığı büyük bir törenle karşılanarak saraya götürülmüştür. Sultan Selim oğlu Süleyman'ın gelişini sevinçle karşılamıştır. O gün oğluyla hasret gideren padişah ertesi gün şehzadeyi resmi törenle divanda kabul etmiştir (Emecen, 2018: 79).

Yavuz Sultan Selim 29 Temmuz 1512'de oğlu Süleyman'ı İstanbul'da vekil bırakarak Ahmed'e karşı Anadolu yakasına geçmiş, Şehzade Süleyman bir yandan İstanbul'un güvenliğini sağlarken bir yandan babası ile amcaları arasındaki mücadeleleri takip etmiştir (Emecen, 2018: 80). Yavuz Sultan Selim'in kardeş ve yeğenlerini ortadan kaldırmasının ardından Şehzade Süleyman yegâne

taht vârisi olarak Nisan 1513'te Manisa sancağına tayin edilmiştir (Emecen, 2010: 62).

Şehzade Süleyman'ın Kefe sancak beyliği toplamda 2 yıl 8 ay 19 gün sürmüştür. Onun buradaki şehzadelik yılları gerek dünya gerekse Osmanlı siyasetinin çalkantılı olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu dönemde Şah İsmail Akkoyunluların ardından Özbekleri de mağlup edip yönünü Anadolu'ya dönmüş ve yoğun bir Şiileştirme faaliyetine girişmiştir. Kuzeydeki Altınordu Devleti dağılarak hanlıklara bölünmüş, Endülüs'teki son İslam devleti İspanyollar tarafından 1492'de yıkıldıktan sonra İspanya Krallığı Kuzey Afrika'da yayılma çalışmalarına girişmiştir. Bunun önüne geçmesi beklenen Memlûklü Devleti karışıklık içinde olduğundan yetersiz kalmıştır. Ülke içinde ise Şii tesiriyle çıkan isyanlarla mücadele ederken Ali Paşa'nın vefat etmesi ve ardından Şehinşah'ın beklenmeyen ölümü payitaht siyasetini derinden etkilemiştir.

3.9 Şehzade Süleyman'ın Saruhan (Manisa) Sancak Beyliği

Manisa, II. Murad döneminde ikinci bir başkent görevi görmüş, Fatih Sultan Mehmed'den itibaren payitahta yakınlığı bakımından “Şehzadeler şehri” olarak şöhret bulmudur. Celalzade (1997: 525) Manisa sancağı için “*Naim cenneti misali su ve havası bakımından ikincisi olmayan şehir*” diye bahsetmiştir.

Şehzade Süleyman 17 yaşındayken yegâne veliaht olarak Manisa'ya tayin edilmiş ve vekâlet görevleri dışında babası vefat edene kadar bu sancağın valiliğini yapmıştır (Gökbilgin, 2019: 15). Süleyman Kefe'ye teşrifatsız gidişinin aksine Manisa sancağına yüklü bir teşrifatla çıkmıştır. Manisa'ya giderken ağalıkları, çavuşları, solakları tayin edilip tüm levazım ve mühimmatı devlet hazinesinden Kânûn-ı Osmânî'ye göre tanzim edilmiş, hazırlıklar tamamlanınca dîvan üyeleri elini öperek şehzadeyi uğurlamışlardır (Celalzade, 1997: 525). Şehzade Süleyman Saruhan sancağına çıktığında yanına verilen eşya listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁴⁵

⁴⁵ Söz konusu eşya listesinin fotoğrafı ve listenin transkripti İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın “*Sancağa çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri*” isimli makalesinde bulunmaktadır. Ancak belge restorasyon için ayrıldığından orijinaline ulaşmak mümkün olmamış onun yerine adı geçen makale kaynak olarak kullanılmıştır (Uzunçarşılı, 1975: 684- 685).

Tablo 3.2: Şehzade Süleyman Saruhan Sancağına Giderken Kendisine Verilen Eşya Listesi.

Teşrif-i Hazret-i Sultan Süleyman Tale Bekah ve Nâle Menah		
Nakit on kere yüz bin akçe. (Bir milyon akçe)	Bir müşebbek altın düğmeli yeşil frengi kadife kaplı kırmızı frengi kemha şıb kaftan.	Sade altın düğmeli yeşil ferengi kaplı kırmızı duhoy frengi kadife kaftan
Kadife-i müzehheb çatma-i duhoy-i frengi dört kat yedişer zir’adan.	Kadife-i müzehheb çatma-i Bursa dokuz tak.	Atlas-ı müzehheb çatma-i frengi beş kat yedişer zir’adan
Çuka-i skorlat dokuz kat beşer zir’adan kırmızı dört kat, mor beş kat.	Câmehâ-yı mirahuri ki hademe otuz sevb. Çatma on sevb. Benek on. Nakkaş on.	Altun bend bir kılıç. Hançer-i zarefşan mücevher bir.
Altun kaplı bir bıçak	Gılman on nefer amma beş nefer üsküflü keçesiyle gelmiştir	On beş re’s at, iki altın hatem biri yakut biri elmas kaşlu.
Becihet-i Valide-i Hazret-i Mezkûr		
Nakdiye otuz bin akçe, kadife-i sade dört kat. Kırmızı iki. Yeşil iki.	Şıbyı, kırmızı frengi bir kat. Atlas frengi sade iki kat.	Kadife-i müzehheb çatma kırmızı frengi duhoy bir kat
Atlas-ı müzehheb çatma-i ferengi maa benek çatma iki kat. Benek iki kat.	Be cihet-i lala çatma-i Bursa sevb.	Be cihet-i defterdar çatma-i benek-i Bursa
Kadife-i frengi sade dört kat, ikisi kırmızı, ikisi yeşil.		Atlas frengi sade iki kat.
Kemha-i Bursa iki tak. Pişuri iki tak.	Kadife-i münakkaş-ı Bursa iki tak.	Be chet-i hâce-i Mezkûr
		Nakdi Beş bin-cübbe-i murabba bâ çuka sevb.

Kaynak: *Uzunçarşılı*, İsmail Hakkı (1975). “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri (18 Fotokopi İle Birlikte)”. *Belleten*, XXIX (156), 659-696.

Şehzade Süleyman’ın Saruhan sancağındaki maiyetini gösteren defterler Çağatay Uluçay (2001: 237-240) tarafından “*Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar*” isimli makalede yayınlanmıştır. Bu defterlerin ilkinde; Hafsa Hatun, Daye Hatun, Dadı hatun, Hoca Hayreddin Efendi, Lala ve Defterdar Kasım Paşa, Nişancı Amasyalı Mehmed Bey, hekimler Mevlana Ramazan ile Yahudi Sinan (bunlar dışında iki de kadın doktor), Matbah Emîni Mehmed Çelebi, Divan Katibi Mustafa Çelebi, Hazine Katibi Mahmud Çelebi, Silahdarbaşı Sinan Ağa, İmam Mevlana Ömer, Müezin Mustafa ve Gılmanların Muallimi Sıdkı gibi pek çok kişinin ismi kayıtlıdır. 1513/1514 yıllarına ait diğer defterde ise öncekinden farklı olarak şehzadenin kız kardeşinden de bahsedilmekte ve günde kırk akçe tahsisat aldığı yazmaktadır.⁴⁶

Celalzade (1997: 525), lalasının ve defterdarının Kasım Paşa olduğunu ve bu paşanın Piri Paşa ile beraber dönemin en faziletli devlet adamları sayıldıklarını

⁴⁶ Kanuni Sultan Süleyman’ın Hocası Dadaylı Mevlana (Molla) Hayreddin, devrinin büyük âlimlerinden olup 1543’de Kefe’de vefat etmiştir (Peçevî, 1999: 52).

yazmıştır. Lakin bu Kasım Paşa'nın II. Bayezid'in lalalığının ardından defterdarlık ve vezirlik görevleri yapmış olan Cezerizade Kasım Paşa olduğu hakkındaki görüş tartışmaya açıktır. Muhtemelen o dönemde yaşamış birden fazla Kasım Paşa, Cezerizade Kasım Paşa ile karıştırılmıştır (Erünsal, 2001: 545).⁴⁷ Şehzade Süleyman'ın lalası 1516 yılının sonlarında değiştirilmiş, Kasım Paşa yerine Sinan Paşa tayin edilmiştir (Emecen, 2013: 32).⁴⁸

Şehzadenin maiyetine Kefe'dekine ek olarak pek çok hizmetçi dâhil olmuş ve muazzam bir kapı halkıyla birlikte yola çıkmıştır. Bu kapı halkı silahtarlar, sekbanlar, garibler, ulufeciler ve solaklardan meydana gelmekteydi. Bunlar dışında harem ağası, hadımlar, saray kethüdası, içoğlanları, mutfak emini, kapıcılar, kapıcılar kethüdası büyük oda iç oğlanları, serhazin, hazine kethüdası, hazine kâtibi, kilercibaşı, arpa emini, harc-ı hassa emini, veznedar, harç-ı hassa kâtibi, habbazlar, tabbahlar ve hayyatlar gibi görevliler sarayın ve haremın ihtiyaçlarını görmektedirler. Şehzadenin özel hizmetine; şarabdar başı, çeşnigir başı, çuhadar, rikabdar bakarken av işlerine de atmacacılar, balabancılar, şahinciler, çakırcılar, ve zagarcılar bakıyorlardı. Ehl-i hiref olarak ise Manisa Sarayı'nda külahduz, kürkçü, teberger, kemanger, muzeduz, çamaşuy, zerger ile bir de dilsiz olan bir divan sakası bulunmaktaydı (Uluçay, 2001:227-249). Bu defterlere göre Şehzade Süleyman'ın maiyetinde 458 hizmetlinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca defterde Şehzade Süleyman'ın büyük oğlu Mustafa'nın annesi Mahidevran Hatun ile daha sonra sadrazamlık makamına yükselecek olan İbrahim'in adları da geçmektedir (Uluçay, 2001: 248; Emecen, 2010: 62).⁴⁹

Latîfî (1986: 29), Enisü'l Füshea adlı eserinde İbrahim Paşa ile ilgili, 1495 tarihinde Parga'da doğduğunu lakin küçük yaşta Türk denizciler tarafından esir alınıp Manisa'da dul bir kadına satıldığını söyler. Bu dönemde Manisa sancağında bulunan Süleyman Han, bir gün sokakta gezerken güzel bir kemençe sesi duymuş; sesin kaynağını araştırdığında karşısına İbrahim adında yakışıklı ve terbiyeli bu genç çıkmıştır. İbrahim'i ara sıra sarayına davet eden Şehzade, zamanla bu genci

⁴⁷ Sicil-i Osmanî'de Cezerizade Kasım Paşa'nın Anadolu ve Rumeli defterdarlığı yaptıktan sonra azl edilip Şehzade Selim'e defterdar olarak gönderildiği; Şehzade Süleyman'ın Manisa'ya gidişinde ise ona lala ve defterdar tayin edildiği yazmaktadır (Mehmed Süreyya, 1996: 876).

⁴⁸ Kasım Paşa Matrakçı Nasuh'un kaydına göre Yavuz Sultan Selim'in gözünden düşerek lalalık görevine son verilmiş ve Selanik'e gönderilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusuna kadar orada kalan Kasım Paşa daha sonra bir süre 4. Vezir olarak görev yapsa da kendi rızasıyla bu görevden feragat etmiş ve 1543'de 90 yaşında iken Bursa'da vefat etmiştir (Matrakçı Nasuh, 1286, Aktaran: Emecen, 2013: 32).

⁴⁹ Makbul (Maktul) İbrahim Paşa'nın kaydı H. 919 tarihli defterde "İbrahim: Kâtip-i Siyah-Sekiz" şeklinde geçmektedir (Uluçay, 2001: 246).

yanından ayırmaz olmuş, bunu gören kadın da kölesini azat etmiştir. Bunu müteakip İbrahim Manisa sarayına alınarak yüksek bir memuriyete tayin edilmiştir. Fakat Müneccimbaşı (1975: 591) İbrahim Paşa'nın Kefe sancağında ümeradan biri tarafından Şehzade Süleyman'a hediye edildiğini ve sadakati sayesinde şehzadenin yakınları arasına girdiğini belirtmiştir.

Şehzade Süleyman Manisa sancağına ulaştığında buradaki asayişsizliği gidermek ve sancakta ortak hareket şekli belirlemek için babasından bir talimatname istemiş, babası da ona daha önce bahsettiğimiz, bir nüshası Manisa Şer'ie sicillerinde kayıtlı bulunan siyasetnameyi göndermiştir (Gökbilgin, 2019: 14). Bir ceza kanunnamesi şeklinde hazırlanan bu siyasetname Manisa'da kadınlara gönderilmiş ve münadiler vasıtasıyla tüm sancakta ilan edildikten sonra uygulamaya konulmuştur (Karal, 1942: 38). Enver Ziya Karal'ın neşrettiği siyasetname aşağıdaki gibidir:

“Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancak Beyi Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetnamenin Sureti:

Nişan-ı Şerif-i Alişan-ı Sultani ve Tuğray-ı Giti Sitan-i Hakâni nefeze bil'avn-i Sübhani vel yumn-i Rabbâni hükmü oldur ki: Şimdiki halde Saruhan sancağı kudret-i duşu, disar izzetişar nur-ı sıdk-ı saltanat ve kişver-i kâşay-i nur-ı hadika ve hilafet ve ferman-revay-ı “Mahsus'ul haf azad'ül devle ved dünya ve'ddin” oğlum Süleyman Şah'ı tayin ve tevfiş eyledim. Öyle olsa mumaiyleh canibinden zikr olan sancağın eşirrasının tedibi ve hırsızlarının siyaseti babında dergâh-ı ma adelet penâhımdan siyasetnâme talep olunmağın iş bu siyasetnameyi virdim ve diyorum ki liva-i mezbureye müteallik şehirlerde ve köylerde ve kasabalarda mazmunu nida olunup amme-i nâsa nam ve ilam ve ilan oluna. Ba'de heza her kimden şirret ve şenaat sadır olur ise ol yerin kadıları marifetiyle siyasetname mucibince hakkından geline.

Mesela kız ve oğlan çekip hıyanetle bir ecnebinin evine giren kimesnenin avrat ve kız çekmeğe bile varan kimesnelerin, içmeği (İnciği) kesile. Kız ve avrat çekip güçle nikâh ettiren cebirle boşatıp ve nikâh edenin sakalın kesip muhkem let edeler. Ve avratla tutulanın Şer'an siyaseti ne ise icra oluna ve adam öldüren kimesneyi öldürdüğü kimesnenin yerine öldüreler. Bir kaç kere hırsızlığı olmuş kimseyi asalar ve pezevenklik edenin alnına dağ edeler. Ve bir bölük halk içinde adam ölse tehdit edip bulduralar. Bulmazlar ise ol halkı tutup hapsedip dergâh-ı muallâya bildireler. Fermanı kaza cereyanım anların babında ne veçhile sadır

olursa mucibi ile amel edeler. Köy veya mahalle içinde adam ölse veya kervan basılıp hasarat veyahut bir köy arasında uğurluk ve haramilik olsa elbette hırsız bulduralar, çıkaralar ve bir kimesnenin elinde ya evinde uğurluk nesne bulunsa satın aldıysa satanı bulduralar. Bulunmazsa işkence edeler. Meğer ki bulıcak getirip kadiya teslim edeler. Veyahut yabanda bulunduğunu ispat ede, ama işkencede ihtiyat edeler ki kabl-el-subut telef-i nefis olmıya ve eğer işkencede ölürse davası sorulmıya ve kervan sürücüler emin ve mutemed kimesneler olup her sabah kervansaray halkına icazet vermeden kervansarayda konan halktan istifsar edip kimesnenin rızkı ve esbabı sirkat ve nehb olmadığın malum ve tahkik ettikten sonra kervansaray kapısı açıp salıvere ve eğer kervansaraycı bu manayı ettikten sonra halka destur verici olsa sonra kervansaray halkından bazısı rızk ve esbab uğurlandı derlerse mesmu olunmıya. Ve eğer kervansaraycı bu manayı etmeden halka destur vermiş olursa ol gece kervansarayında konan halkın nesnesi uğurlanmış olursa ki uğurlandığı tahkik ola kervansaraycıdan çünkü gaddarlık oldu. kervansaraycıya ol uğurlanan nesnenin kıymeti tazmin oluna. Eğer kervansaraydan nesne uğurlanmak kervansaray taşrasında bulunup alınmakla olursa taşradan mazanna ve müttehim olanları tutup tehdit edip hırsız buldurup aldığı rızkı ve esbabı buldurup şer' ile sahibine teslim edeler ve eğer içeriden olan hırsızla kavli ve ittifakı olmak tevehhüm olunursa içerden olan halkda fitne olanları dahi tutup şer' ile ve örfle tazyik edip ve tehdit edip hırsız bulduralar. Bulunmadın kervansaray mahalle içinde olursa mahallede uğurluk olıcak hüküm her nice ise kervansarayda dahi öyle ola. Ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın âdeti ise elin keseler, eğer âdeti değilse bıçak sancıp gezdireler.

Eğer bir kişi atasını veya anasını veya akrabasından birin öldürse emri şer' nice ise öyle ola. Şehirlerde ve köylerde olan evlere od korlar evler yanarsa şer' ile sabit olmayıp bir kimesneye töhmet etseler tehdit ile hırsız bulduralar. Eğer maksadla etmiş olursa asalar ve bile gelenleri yasak edip ilden süreler ve hırsız Sipahi tayfasından olup her siyasete müstahak olsa hapsedip dergâh-ı muallâya arz edeler. Ve eğer örf ile bir kimesnenin hırsızlığı zâhir olursa kadı olan kimesne ehli örfe hüccet verip ehi-i örf ol hüccet mucibiyle asılmaya müstahak olanı asa ve kat'ı uzva müstahak olanı kat'ı uzv edeler. Kadı bu babda mani olmaya ve siyasetini tehir ettirmeyip günah olan yerde ettireler ve hırsız tayfası işkence ile ikrar etse ve alâyîm dahi delalet eylese ol ikrar muteber ola ve eğer bir hırsız tutulup eğer hırsız malum m olup ol dahi bir kimesne için

şerikimdir dese ve ol kimesne levend ve müttitehim ise işkence edeler. Eğer müttitehim değil ise mücerret hırsız sözü ile işkence etmiyeler. Ve yaya ve müsellim ve yürük ve doğancı vakıf ve mülk olsun hırsız kaçıp anların içine girse hırsız anlara bulduralar eğer hırsız vermezler ise garametin çekeler ve hırsızın uğurladığını anlata ödeteler. Eğer hırsız bunların birisinden olursa siyaseti sair hırsızlar gibi ola” (Karal, 1942: 41-44).⁵⁰

Siyasetnamede geçen “*Dergâh-ı adalet penâhımdan siyasetname talep olmağın işi bu siyasetnameyi verdim*” cümlesinden siyasetnamenin bizzat Şehzade Süleyman’ın isteği üzerine gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca “*Adam öldüren kimesneyi öldürdüğü kimesnenin yerine öldüreler*”, “*Atasını, anasını veya akrabasından birini öldürse emr-i Şer’ ne ise öyle ola*” ve “*Avratla tutulanın Şer’an siyaseti ne ise icra oluna*” maddelerinden cezalar tespit edilirken Şer’i hukukun gözetildiğini anlamaktayız. Siyasetnamede en geniş yer kaplayan suç hırsızlıktır. Hırsızların nasıl ortaya çıkarılacağından evinde çalıntı mal bulunana uygulanacak cezaya kadar pek çok ayrıntıya yer verilmiş, bir topluluk içinde faili belli olmayan bir hırsızlık olması durumunda tüm topluluk sorumlu tutulmuştur. Bu madde I. Selim’in kanunnamesindeki: “*Ve eğer mahalle içinde veyahut köy arasında maktül bulunsa elbette teftiş idüp katili bulalar veyahut diyet çektireler*” maddesinin izdüşümü mahiyetindedir. Zira kanunnameye göre bir mahallede faili meçhul bir cinayet ya da hırsızlık gerçekleştiğinde tüm mahalle ondan sorumlu tutuluyor, öldürülenin diyetini mahalle veya köy halkı beraberce ödüyordu (Ünal, 2017: 22). Siyasetnameye göre suçlulara verilecek ceza aynı cürmü kaçınıcı defa işlediğine göre değişmektedir. Örneğin yankesiciler ya da adam bıçaklayanlar için eğer ilk suçlarıysa daha hafif cezalar tespit edilmişken aynı cürmü birkaç defa işleyeninin elinin kesilmesine hükmedilmiştir. Hırsızlık suçunu devamlı yapan kişilerin ise asılması gerektiği yazmaktadır. Belgede kervansaraylar için de düzenlemeler getirilmiştir. Kervansaray sahibi her sabah konaklayanlara mallarının çalınıp çalınmadığını sormakla sorumlu tutulmuş, eğer hırsızlık olmamışsa kapıları açabileceği aksi takdirde hırsız ortaya çıkana kadar kimseyi gönderemeyeceği ve bu kurala uymadığı takdirde malın bedelini kesesinden ödemesi gerektiği hükme bağlanmıştır (Karal, 1942: 37-44).

⁵⁰ Manisa Şer’iye sicillerindeki kayıta son birkaç satırın yazılı olduğu sayfa kayıp olduğu için Enver Ziya Karal söz konusu kısımları Kanuni Sultan Süleyman’ın kanunnamesinde bulunan ve buradakine çok benzeyen metne göre tamamlamıştır.

Şehzade Süleyman Manisa’da özellikle çapulcular, hırsızlar ve eşkıyalarla mücadele etmiş buradaki uygulamaları ileride kendisine ‘Kanuni’ unvanını kazandıracak olan düzenlemelerin temelini oluşturmuştur (Clot, 2005: 34). Manisa beyliği sırasında bölgeyi tanımaya çalışmış, yaz mevsimlerinde yaylaklara çıkmış ve çok sevdiği bilinen avcılık bahanesiyle batı Anadolu’nun önemli bir kısmını dolaşmıştır (Emecen, 2011: 112).

3.10 Şehzade Süleyman’ın Sancaktaki Eş ve Çocukları

Şehzade Süleyman’ın Kefe sancakbeyliğinde 10, Manisa sancak beyliğinde ise 13 kadını bulunmaktaydı. Manisa’daki kadınlarının isimleri; Yasemen, Hube, Sever, Aynıhayat, Şemsibanu, Mahidevran, Dilâram, Şaduman, Mahbube, Kamer, Şahhuban, Gülnar ve Mahbube’dir⁵¹ (Uluçay, 2001: 246). Feridun Emecen’in (2013b: 356) verdiği bilgilere göre Şehzade Süleyman’ın ilk çocukları 1513’ten sonra Manisa’da dünyaya gelmiştir. Lakin Salome Wronzzow-Daschkow (2017: 2) Şehzade Süleyman’ın çocuklarından ilk beşinin Kefe’de dünyaya geldiklerini yazmıştır. Wronzzow-Daschkow’un kaynağını vermediği bu bilgi teyide muhtaçtır. Zira kroniklerimizde geçen bilgilerle beraber düşünüldüğünde Şehzade Süleyman’ın ilk çocuklarının Manisa’da doğmuş olması daha akla yatkındır.⁵² Şehzade Süleyman’ın oğullarından en büyüğünün ‘Murad’ olduğuna dair Münşeât’üs Selâtin’de; “(Ramazan’ın) on birinci gününde (19 Ekim 1515) şehzade-i civanbahtın oğlu doğduğu haberi geldi. Kapucular kethüdasıyla Murad Han olmağın Sultan Murad tesmiye olundu” şeklinde bir bilgi bulunmaktadır (Feridun Bey, 1274: C.I. 496). Yavuz Sultan Selim, bu haberi Çaldıran Seferi’nden dönerken almıştır. Feridun Emecen (2013: 356); “Murad, Şehzade Süleyman’ın ilk oğlu oldu için böyle özel bir şekilde müjdelenmiştir”

⁵¹Şehzade Süleyman’ın haremde Mahbube isminde iki ayrı kadın vardır.

⁵² Salome Wronzzow-Daschkow (2017: 3-4) Kanuni Sultan Süleyman’ın çocukları hakkında farklı bilgiler vermekte fakat bu bilgilerin kaynağından bahsetmemektedir. Ona göre Kanuni Sultan Süleyman’ın çocukları bilinenden fazladır ve ilk çocukları 1512’den önce doğmuştur. Wronzzow-Daschkow’un “Sultan I. Süleyman’ın (Kânûni) Şeceresi” isimli makalesinde belirttiğine göre Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadelik yıllarında dünyaya gelen çocuklarının listesi şöyledir:

1-Bayezid- 1509’da Kefe’de doğmuş ve aynı sene Kefe’de vefat etmiştir.

2-Meryem- 1511’de Kefe’de doğmuş ve 1512’de Kefe’de çiçek hastalığından vefat etmiştir.

3-Alemşah- 1510’da Kefe’de doğmuş ve 1511’de Kefe’de vefat etmiştir.

4-Neslihan-1511’de Kefe’de doğmuş ve 1512’de Kefe’de çiçek hastalığından vefat etmiştir.

5-Abdullah- 1511’de Kefe’de doğmuş ve 1521’de İstanbul’da çiçek hastalığından vefat etmiştir.

6-Mahmud- 1512’de Manisa’da doğmuş ve 1521’de İstanbul’da çiçek hastalığından vefat etmiştir.

7-Mustafa-1515’de Manisa’da doğmuş ve 1553’de idam edilmiştir.

8-Ahmed-1518’de Manisa’da doğmuş ve muhtemelen 1540’dan önce vefat etmiştir.

9-Murad-1519’da Manisa’da doğmuş 1521’de İstanbul’da çiçek hastalığından vefat etmiştir.

demıştır.⁵³ Şehzade Süleyman'ın, Murad'dan sonra Mahmud isimli oğlu doğmuş, sonra da Mustafa dünyaya gelmiştir.⁵⁴ Venedik elçileri Marco Minio ve Bragadino'nun raporlarında Mustafa'nın doğum tarihi hakkında iki ihtilaflı bilgi geçmektedir. Marco Minio 1522 tarihinde onun bir yaşında olduğunu söylerken Bragadino Şehzade Mustafa'nın 1526'da dokuz yaşında olduğunu yazmıştır. Buna göre Mustafa'nın doğum tarihi olarak karşımıza 1522 ve 1517 şeklinde iki tarih çıkmaktadır. Daha sonraki raporlar dikkate alındığında Marco Minio'nun şehzadenin yaşı konusunda hata ettiği ve Mustafa'nın 1517'de doğduğunu anlaşılmaktadır (Afyoncu, 2012: 12-51).

Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Hatun'dur (Uluçay, 2001: 233). Şehzade Murad ve Mahmud'un anneleri hakkında ise kesin bilgi mevcut değildir. İkisinin de annesinin 1511 tarihinde hareme alınan Gülfem Hatun olduğuna dair bir görüş mevcut olsa da Gülfem Hatun'a ait vakfiye ve mezar taşında "Haseki" unvanının geçmemesi ve isminin yalnızca "Gülfem bint Abdurrahman" şeklinde yazılmış olması Gülfem Hatun'un çocuk sahibi olmadığını açıkça göstermektedir (Güler, 2008: 18).⁵⁵ Kanuni Sultan Süleyman tahta geçtiğinde hayatta olan üç oğlundan Murad ve Mahmud, padişah 1521'de Belgrad Seferi'nden döndüğü sırada çiçek hastalığından vefat etmişlerdir.⁵⁶ Mustafa bu salgından kurtulan tek şehzadedir. Marco Miano'nun verdiği bilgiye göre padişah bu salgında bir de kızını kaybetmiştir (Afyoncu, 2012: 13). Kanuni Sultan Süleyman'ın Manisa'da doğan kız çocukları hakkında kesin bilgilere sahip olmasak da Venedik elçisi Bragadino 1526 tarihli raporunda, Şehzade Süleyman'ın yaş olarak Mustafa'ya yakın olan bir kızı olduğunu ve bu kızın padişahın ilgi göstermediği Karadağlı bir cariyeden doğduğunu yazmıştır. Erhan Afyoncu (2012: 29), Mahidevran Hatun'un Karadağlı veya Arnavut olduğunu söylemektedir. Lakin Salome Woronzow-Daschkow'un (2017: 1-2) neşrettiği "Sultan I. Süleyman'ın (Kânûni) Şeceresi" isimli makalede Karadağlı olan tek kadının "Hüma/Mükrim Hatun" olduğu

⁵³ Çağatay Uluçay (1989: 11) Murad'ın Süleyman'ın şehzadelğinde doğan üçüncü çocuğu olduğunu ve 1521'de iki yaşındayken çiçek hastalığından öldüğünü söylemektedir.

⁵⁴ Bazı kaynaklar Mustafa'nın annesinin için Bosfor-Gülbahar Hatun olduğunu söyleseler de bu bilgi hatalıdır (Uluçay, 1980: 35).

⁵⁵ Kanûnî Sultan Süleyman'ın câriyeleri arasında, daha sonra gözdeliğe yükselen Gülfem Hatun isimli bir kadının varlığı bilinse de bu kadının Manisa'da iken haremden olduğuna dair bir kayıt yoktur. Ayrıca in'amat defterinde adı geçen 13 kadın arasında da yer almamaktadır. Hareme ne zaman girdiği bilinmese de Üsküdar'da Gülfem Hatun adına yapılmış bir cami ve adını taşıyan bir mahalle bulunmaktadır (Altınay, 1984: 73).

⁵⁶ Erhan Afyoncu (2012: 29) Mahmud'un Şehzade Süleyman'ın en büyük oğlu olduğunu ve çiçek hastalığından vefat ettiğinde dokuz yaşında olduğunu bildirir.

bilgisi geçmektedir. Ona göre bu kadınla Kefe'den önce Şebinkarahisar sancakbeyliği sırasında evlenmiştir. Bu bilgi doğru ise Hüma/Mükrimе Hatun'un Manisa haremindeki kadınlar arasında başta zikredilmiş olması gerekirdi, lakin şehzadenin harem maiyet listelerinde Mükrimе ya da Hüma isimleri geçmemektedir (Uluçay, 2001:146; Afyoncu, 2012: 50). Bu da söz konusu kızın annesinin Hüma değil, Mahidevran olması ihtimalini akla getirir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusundan sonra, muhtemelen Manisa sancak beyliğinin son zamanlarında İbrahim Paşa'nın hediye ettiği Hürrem Sultan'ın haremde öne çıkması ve 1522'den sonra art arda doğumlar gerçekleştirmesi padişahın Manisa'dan getirdiği eşlerinin ikinci planda kalmasına neden olmuştur (Emecen, 2013b: 356-357; Emecen, 2010: 62).

3.11 Şehzade Süleyman'ın Edirne Muhafızlıkları

Yavuz Sultan Selim saltanatı için büyük tehdit oluşturan rakiplerini ortadan kaldırdıktan sonra payitahta dönüp oğlunu sancağına uğurlamış, ancak bu esnada İstanbul'da patlak veren veba salgını yüzünden Edirne'ye geçmek durumunda kalmıştır. Zaten dinlenme ve av yapma imkânlarının bulunduğu Edirne'yi İstanbul'dan daha fazla sevdiği bilinmektedir. Burada diğer öncelikli mesele olan doğudaki Safevi tehdidine karşı bir sefer planlamış, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 20 Mart 1514'de Edirne'den İstanbul'a hareket etmiştir (Emecen, 2018: 112). Yavuz Sultan Selim İstanbul'da dedelerinin türbelerini ziyaret edip orduyla birlikte karşıya geçtikten sonra Manisa'daki oğluna bir davetname göndermiş ve Edirne'yi beklemesini emretmiştir. Bunun üzerine Şehzade Süleyman Gelibolu üzerinden Edirne'ye geçerek İran seferi sırasında saltanat kaymakamlığı sıfatıyla Edirne muhafızlığı görevini üstlenmiştir (Solakzade, 2015: 458; Hadidi, 1991: 388; Gelibolulu Âli, 1997: 1076). Yavuz Sultan Selim'in batıdan gelebilecek bir tehditte endişe duyduğunu oğluna gönderdiği 25 Mayıs 1514 tarihli fermanıdan anlayabiliyoruz. Söz konusu belgede Yavuz Sultan Selim Rumeli'deki topçu ve akıncıların yerlerinde hazır bulunup sefere katılmamalarını emretmiştir (TS.MA.e 129\88). Gayet uzun süren doğu seferi sırasında Yavuz Sultan Selim'in tahmin ettiği gibi batıdaki sınır tecavüzleri artmış ve düşman Tuna'yı aşip nehrin diğer tarafına geçmiştir. Bu durumda Şehzade Süleyman derhal Semendire Valisi Bali Bey ile haberleşip Hasan Bey ve diğer Rumeli beylerini ona yardım etmeleri için görevlendirmiştir. Ardından da tüm gelişmeleri babasının yanında, seferde bulunan Dîvân-ı Hümâyûn'a

yazmıştır (TS.MA.e. 745\22). Ayrıca Şehzade Süleyman Edirne'deyken seferde bulunan beylerin tımarları ile ilgili sorunlarla ilgilenmiştir. Bunun dışında 29 Eylül 1517 tarihinde Anadolu sancak kadıları ile subaşlarına ferman göndererek, Kütahya ve diğer vilayetlerden hırsız ve soygunculara dair şikâyetlerin geldiğini, eğer önleyici tedbirler alıp sorunu çözmezlerse bundan sorumlu tutulacaklarını sert bir dille ihtar etmiştir (TS.MA.e. 745\90; Akdağ, 1979: 462). Yavuz Sultan Selim, Çaldıran galibiyetini müteakip oğluna Ağustos 1514 tarihli bir zafername göndermiş, şehzade de babasını tebrik eden bir cevap yazmıştır (Feridun Bey, 1280: 386-387).

Yavuz Sultan Selim on beş ay süren zorlu seferi neticesinde Doğu Anadolu'da hâkimiyet sağlamış ve Şii tehlikesini büyük ölçüde bertaraf etmiştir. Bu sefer neticesinde Diyarbakır dâhil pek çok doğu vilayetini hâkimiyeti altına almıştır. Yavuz Sultan Selim 11 Temmuz 1515 tarihinde İstanbul'a geri döndükten sonra şehirde uzun geziler yapıp durumu incelemiş, iki hafta sonra da seferin değerlendirileceği bir divan toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantının ardından kutlamalar tertiplenmiş ve 26 Temmuz tarihinde Şehzade Süleyman Edirne'den İstanbul'a gelmiştir. İlk gün Yahya Paşa'nın evinde konaklayan Şehzade için ertesi gün bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Yavuz Sultan Selim'in bu töreni gizlice izlediği söylenir. Padişah 29 Temmuz günü oğlunu resmen kabul etmiş, o da babasına hediyeler takdim etmiştir. Ertesi gün ise Lala Kasım Çelebi, Defterdar Sinan Bey ve şehzadenin hocası Hayreddin Efendi huzura kabul edilmişlerdir (Emecen, 2018: 179). Bir süre İstanbul'da babası ile vakit geçiren Şehzade Süleyman 19 Ağustos'ta sancağına dönmek için izin almış lakin lala ve defterdarının masraf defterlerinin hesabını vermeleri uzun sürdüğü için gidişi iki gün ertelenmiştir (Emecen, 2018: 183).

Yavuz Sultan Selim İstanbul'da kısa bir süre daha kaldıktan sonra Edirne'ye geçmiş ve burada çıkacağı ikinci şark seferinin hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Eylül ayında Sinan Paşa'yı önden gönderen padişah, hazırlıkları tamamladıktan sonra Manisa'ya haber göndererek oğlunu Edirne muhafızlığı için tekrar çağırması, İstanbul muhafızlığını Piri Mehmed Paşa'ya, Bursa muhafızlığını da Hersekzade Ahmed Paşa'ya bırakarak 5 Haziran 1515 Perşembe günü Üsküdar'a geçmiştir (Gelibolulu Âli, 1997:1149; Emecen, 2018: 215). Başlangıçta Acem memleketlerine diye çıkılan sefer; Halep, Şam ve nihayetinde Mısır Seferi'ne dönüştüğü için Yavuz Sultan Selim iki sene payitahttan uzak

kalmıştır. Şehzade Süleyman bu süre zarfında gedikleri zorla elinden alınanların işleriyle ve tımarlarda yaşanan sorunlarla uğraşmış, bu konulardaki tüm tasarruflarını o sırada Mısır'da olan Dîvân-ı Hümâyûn'a yazmıştır (TS.MA.e. 881\34). Şehzade Süleyman'ın toplamda dört seneye yaklaşan saltanat kaymakamlıkları Rumeli uçbeylerini, balkan coğrafyasını ve batıdaki düşmanları tanıması için güzel bir fırsat olmuştur.

Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi'nden döndüğünde ahali onun uzun süre İstanbul'da kalacağını umarken o, İstanbul'da on gün kadar kalıp havasını ve suyunu çok özlediği Edirne'ye geçmeyi yeğlemiştir. Şehzade Süleyman, 12 Ağustos günü babasının huzuruna çıkarak elini öpmüş ve kısa bir hasbihalden sonra hemen sancağına dönmek için yola çıkmıştır (Emecen, 2018: 341).

3.12 Şehzade Süleyman'ın Manisa'daki Son Zamanları ve Tahta Çıkışı

Şehzade Süleyman Manisa'ya döndükten sonra sancağın eksikleriyle uğraşmış, ayrıca şehrin mücavir alanlarını ve yaylaları dolaşarak genel durumu teftiş etmiştir. Annesi Hafsa Sultan da 1513 yılında temelini attırdığı Sultaniye Külliyesi'nin imarıyla meşgul olmuştur. Oldukça geniş bir alanı kapsayan bu külliye; Cami, imaret, *dârülkurrâ*, medrese, dârüşşifa ve hankâhdan oluşan geniş bir yapı topluluğu olduğundan hamam 1538'de, darüşşifa ise 1539'da bitirilebilmiştir. Sultaniye Külliyesi'nin şehir yaşantısına ve ekonomik hayatına büyük hareket getirdiği aşikârdır. Öyle ki ihtiyaç sahiplerinin faydalandığı imaretin yıllık et tüketimi 12.960 okkayı ve buğday sarfiyatı da 1629 kileyi bulmuştur. Yüksek et ihtiyacı için yörenin hayvanları kâfi gelmeyince Rumeli ve civar sancaklardan sürüler getirtilmiştir. Camide 2 imam, 1 hatip, 4 müezzin, 10 hafız, 13 tesbihçi, 30 cüzhan, 1 sermahfil, 2 kayyım; ayrıca muvakkit, meddah, muarriif, kandilci ve ferraşlar görev almıştır. Bunların dışında *dârülkurrâda* 9, hankâhta ise 13 derviş bulunmaktaydı. Medresede ise günde iki akçe alan 10 talebe ve onlardan sorumlu bir müderris eğitimle meşgul olmuştur. Külliyenin mutfağında da 20 hademe ile 7 ekmekçi hizmet vermiştir (Emecen, 2013b: 96).

Hafsa Sultan Manisa'da bulunduğu dönemde ciddi bir hastalık geçirmiştir. Sultaniye Külliyesi'nde görevli, dönemin ünlü mutasavvıf hekimi Musa bin Muslihiddin bin Kılıç'ın (Merkez Efendi) bu hastalık için 41 çeşit baharatı

kariştırarak “Mesir Macunu” adı verilen bir ilaç hazırladığı söylenmektedir.⁵⁷ Bu tür macunların öteden beri tıpta kullanıldığı düşünölürse “Mesir” kelimesinin İbn Sînâ’nın baharat karişımından elde ettiği meşhur “Mesr-o sitos” panzehrinden gelmiş olması mümkündür (Veren, 2018: 655). Bu macun Hafsa Sultan’ın süratle iyileşmesine vesile olunca Hafsa Sultan halka dağıtılması için emir vermiş, böylece beş asırlık bir geleneğin öncüsü olmuştur. Mesir macunu şehzade Süleyman’ın Manisa sancak beyliği döneminden itibaren her sene nevrüz günü imarethanenin mutfağında dualarla karılıp ufak kâğıtlara sarıldıktan sonra Hafsa Sultan Camii’nin kubbesinden saçılmış, bu tören “Mesir şenlikleri” adıyla günümüze kadar ulaşmıştır (Veren, 2018: 656).

Bu dönemde şehzade Süleyman babasının vefatına kadar Manisa sancağından ayrılmamıştır. Temmuz 1520’de Rodos için bir sefer planlayan Yavuz Sultan Selim, devlet erkânının hazırlıksızlığına ve muhalif tutumlarına kızarak Edirne’ye gitmeye karar vermiştir. Yola çıkmadan birkaç gün önce nedimi Hasan Can’a arkasındaki diken batmasına benzeyen sızıdan şikâyet ederek sırtını ona göstermiş, Hasan Can, ucu beyazlamış bir çıbanı fark ederek; “*Padişahım bu büyük bir ıbandır. Henüz hamdır. Olgunlaşmamışken zedelemek doğru değildir. Bir uygun merhem koymak gerektir*” deyip hekimbaşının merhem sürmesini tavsiye etmiştir. Yavuz Sultan Selim ise “*Biz elebi değiliz ki ufak bir çıban ötürü cerrahlara başvuravuz*” diye ıkışarak sabah hamamda bu çıbanı sıktırmıştır. Rahatlayacağını uman padişah bu muameleden sonra iyice perişan olmuş ve Hasan Can’a “*Sözünde durmadık ama kendimizi helak ettik*” diye yakınmıştır. Hazırlıklar çoktan yapıldığından o haliyle yola çıkmak durumunda kalan padişah bir süre sonra iyice kötüleşince bir arabaya bindirilmıştır (Hoca Saadettin Efendi, 1999: 357).⁵⁸ Yapılan tedavilerin sonuçsuz kalması üzerine ecelin yaklaştığını fark eden padişah, Piri ve Mustafa paşaları çağırtarak memleketin durumu hakkında onlara tavsiyelerde bulunmuş ve iki ay kadar süren hastalık sürecinin ardından 21-22 Eylül 1520 günü hayata gözlerini yummuştur. Padişahın kefenlenmesi esnasında Piri Paşa hemen şehzade Süleyman’a haber gönderip o gelene kadar vefat haberinin duyulmaması için gerekli tedbirleri almıştır (Hoca Saadettin Efendi, 1999: 360-361; Emecen, 2018: 357-358).

⁵⁷ Feridun Emecen (2013b: 96), mesir macunu ile Merkez Efendi arasında bir bağlantı bulunmadığını, Merkez Efendi’nin darişşifanın inşasından ve Hafsa Sultan’ın hastalığından kısa bir süre önce Manisa’ya uğrayıp ayrıldığını, burada hekimlik yapmadığını belirtmiştir.

⁵⁸ Feridun Emecen (2018: 356) onun hıyarcıklı vebaya yakalanmış olabileceğini söylemektedir.

Vefat haberini alır almaz adamlarıyla beraber Manisa'dan kara yoluyla hareket eden Şehzade Süleyman, 30 Eylül 1520 sabahı Üsküdar'dan karşıya geçmiş ve hemen cülus merasimi gerçekleştirilerek tahta çıkarılmıştır. (Celalzade, 1997: 697; Emecen, 2011: 113). Oğlunun ani gidişiyle bir süre ondan ayrı kalan Hafsa Sultan'ın kendisini yanına alması için oğlunayazdığı mektup günümüze ulaşmıştır (TS.MA.e. 759\89).

Şehzadelik yıllarında Trabzon, Kefe, İstanbul, Edirne ve Manisa'da bulunan Kanuni Sultan Süleyman bu sayede memleketi tanıma fırsatı bulmuş, bilhassa kaymakamlık görevleri sırasında ciddi bir idari tecrübe kazanmıştır. Şehzade Süleyman'ın buralarda edindiği tecrübe ileride yapacağı büyük seferlerin altyapısını hazırlamıştır (Emecen, 2011: 113).

Kanuni Sultan Süleyman, şehzadelik hayatında yumuşak bir tutum sergilemiş, bu yüzden yabancı devlet elçilerince keyif ehli ve savaştan kaçınan bir kişiliği olduğu zannedilmiştir. Tahta ilk çıktığı yıllarda Kanuni Sultan Süleyman ile tanışma fırsatı bulan Venedik elçisi Bragadino raporunda onu; *“Biraz melankolik, ılımlı, çok şehvetli, kibirli, çok hızlı hareket eden ama bazen de çok mütevazı”* biri olarak tanımlamıştır. 1522'de İstanbul'da bulunan Marco Minano da onu babası döneminde İran ticareti yüzünden olumsuz etkilenen esnafın zararlarını tazmin etmesinden ötürü müsrif ve yumuşak yaradılışlı biri zannetmiş fakat başka işlerde son derece tutumlu olduğunu görünce hata ettiğini anlamıştır. Saltanatının ilk yıllarına şahit olan diğer bir Venedik elçisi Pietro Zen ise *“Sultan, 30 yaşında, savaştan çok dünyevi zevklerle ilgileniyor”* diye rapor etmiştir (Afyoncu, 2012: 13-50) Aslında bu tespitler batılıların sert mizaçlı Yavuz Sultan Selim'den sonra kendileri ile savaşmayacak bir padişah beklemelerinden kaynaklanmıştır. Zira Yavuz Sultan Selim'in Piri Paşa'ya büyük bir donanma yapması için emir vermesi ve artık yönünü batıya dönecek olması onları endişeye sevk etmekteydi. Lakin Avrupalıların tüm hayalleri boşa çıkmış, Kanuni Sultan Süleyman ardı ardına düzenlediği seferlerle Batılı çağdaşlarına büyük bir travma yaşatmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

Küçük bir beylikken cihan devleti durumuna gelen Osmanlı Devleti'nde vakti geldiğinde devleti idare edecek olan şehzadeler özel bir statüde değerlendirilmiş ve doğumlarından itibaren her biri padişah olacak şekilde yetiştirilmiştir. Bilhassa sancaklara çıkan şehzadeler özel statüleriyle taşra yönetimlerinde ve askeri teşkilatta önemli görevler üstlenerek özgün bir kurumun oluşmasını sağlamışlardır. Dikkatlice bakıldığında Osmanlı Şehzadelik kurumunun Türk-İslam tarzı veraset anlayışının bir sonucu olduğu açıkça görülür. Veliyaht tayin edilmeyen ya da hükümdarın bir meclis tarafından seçilmediği bu anlayışa göre yönetme yetkisinin hanedanın erkek üyelerinden Allah'ın kismet edeceği herhangi bir şehzadeye intikali meşru sayılmış bu da birden fazla hanedan üyesinin padişah adayı olarak geniş yetkilerle sancaklarda bulunmasını netice vermiştir. Şehzadelik kurumu hem şehzadelerin yetiştirmelerini hem de devlet düzeninin şehzadelerin statülerinden yararlanabilmelerini sağlayan bir yapıya sahiptir. Araştırmalarda sancak uygulamasının yol açtığı kardeşler arası çatışmalara ve felaketlere fazlaca atıfta bulunulması bu kurumun devlet işleyişindeki önemli rolünün dikkatlardan kaçmasına neden olmuştur. Oysaki şehzadeler yeni fethedilen yerlerin yönetime katılması, seferlerde ülkenin muhafazası ve isyanların bastırılması gibi devlet içinde çok önemli roller üstlenmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı siyasi, iktisadi ve askeri tarihi ele alınırken şehzadelik müessesini göz önüne almadan yapılan çalışmaların eksik kalacağı aşikardır.

Osmanlı Devleti'nin şehzadelik kurumu kendi içinde birkaç defa dönüşüm geçirmiş, kuruluş devrindeki gazi beylerin cenah kumandanlığı ve vezirlik yapan şehzadeleri, özellikle II. Selimden sonra, tüm işleri lalalarına havale eden sembolik yöneticilere dönüşmüşlerdir. Şehzadelik kurumundaki değişimin ayak izleri takip edilirse devletin yaşadığı tüm siyasi merhaleler açıkça görülebilir. Şehzadelerin gönderildikleri şehirlerden yetki ve sorumluluklarının sınırlarına kadar, devletin dönüşümüyle eş zamanlı olarak değişimler gerçekleşmiştir. XVII. yüzyılda rekabet ve isyanların önüne geçmek için şehzadelerin sarayın şimşirlik

bölümünde yıllarca hapis tutulmaları deneyimsiz padişahların saray entrikaları arasında kalmalarını sonuç vermiştir. Bu süreçte ilginç olan şehzadelik kurumunun gücüyle merkezi otorite arasındaki ters orantıdır. İyi yetişmiş, güçlü ve bağımsız şehzadelerin devletin yükselişine ivme katacağı bilinse de merkezi otoriteyi önceleyen Osmanlı merkezi otoritesi güçlü şehzadeler yerine mülayim ve itaatkâr şehzadeleri desteklemiştir. Şehzade Cem yerine Bayezid'in tahta sahip olması; Selim (Yavuz) yerine şehzade Ahmed'in desteklenmesi ya da Kanuni Sultan Süleyman'ın çocuklarından cevval fitrata sahip olan Mustafa ve Bayezid yerine Mehmed ve Selim'in öncelenmesi bu temayülün göstergesidir. Ancak merkezin görüşüne ters olarak yeniçeriler daha çok cevval fitrata sahip olan şehzadeleri desteklemişlerdir. Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi düzeni tekrar kurgulayabilen padişahlar, ya tek şehzade olduklarından ya da yeniçerilerin desteğini alarak merkezi otoriteyle çatışma yoluyla tahta sahip olmuşlardır. Bunların içinde Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliği ilginç bir örnek oluşturur. Zira bir yanda babasının taht mücadelesine müdahil olarak rekabetin getirdiği mücadelecî kişiliğe sahip olmuş, diğer yandan da hayattaki tek şehzade olmanın rahatlığıyla tüm devlet gücünü arkasına alıp merkezi düzene uyum sağlamayı öğrenmiştir. Yani siyasi iklim bakımından hem kışı hem de baharı ardı ardına yaşamış, sancak beyliği döneminde yaşadığı hadiseler ona her türlü şarta karşı geniş bir deneyim kazandırmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelik yıllarının, şehzadelerin en kudretli dönemi sayılan II. Bayezid devrine denk gelmesi önemlidir. Zira klasik dönem şehzadelik kurumu incelemeleri açısından bu tarih aralığı adeta bir laboratuvar hükmündedir. Bu dönemde gerek oğul gerekse torun şehzadelerin sayıca fazlalığı elimize şehzadelerle ilgili çok sayıda belgenin ulaşmasını sağlamıştır. Bunların içinden doğrudan Şehzade Süleyman'ı ilgilendirenler az olsa da kurumun genel işleyişini anlamak ve kıyaslamalar yapmak açısından eşsiz derinlikte bir dönemdir. Biz bu çalışmamızda hakimiyet anlayışları ve veraset sisteminin geniş penceresinden Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliğine odaklanarak Osmanlı şehzadelik kurumunu somut bir örneklem üzerinde ele almayı tercih ettik. Genelden özele giden bu yöntem bize süreç ve sonuç arasında bağlantı kurma imkanı sunduğundan şehzadelik kurumu hakkında berrak bir tablo elde ettimize inanıyoruz. Bu çalışmada Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliği konusundaki satır aralarına sıkışmış bilgileri toparlayarak hakkındaki çalışmalara

zenginlik katma imkanımız da oldu. Şehzadeliği hakkında çok az bilgi bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın ele alınmasının nedeni, hem muhteşem fetihlerinin gölgesinde kalan gençlik ve çocukluk yıllarını görünür kılmak hem de büyük başarılarının altında yatan kurumsal düzenin işlevselliğini göstermektir. Tahta geçmesinden çok kısa bir süre sonra hiç acemilik çekmeden ardı ardına emsalsiz zaferler kazanan ve kurduğu sistemle devletin kurumsal kişiliğini yerine oturtan bir padişahın bu yetenekleri önceden kazanmış olduğunu ortaya koymak; tarihi bilgiyi kitap sayfalarından çıkarıp gündelik hayata tatbik edebilmenin ilk adımı olabilir. Zira klasik şehzadelik kurumu günümüz yönetici yetiştirme sistemine bile faydalı olabilecek pek çok unsuru barındırmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeliği hakkındaki bilgilerin dağınık ve çelişkili olması elbette ki ileride bu konunun daha derinlemesine ele alınmasını gerektirmektedir. Zengin bir kaynak taramasına dayanan çalışmamızın yapılacak olan yeni çalışmalara yardımcı olacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA)

BOA.AE.SMST.II. 124\13611; BOA: YB.04. \6 – 51; BOA.C.SM. \60 – 3015; BOA.A.}AMD\1 – 15, BOA.A.}TŞF.\6-9; BOA. DVNSMHM. d.3\552; BO.DH.MKT.\1825-78; BOA.DVNSMHM.d.\52-57; BOA.A.{DVNSMHM.d. 60 – 542; BOA.A. DVNSMH. d.27-395; BOA.A. {DVNSMHM. d.10–341; BOA.A. {DVNSMHM. d.9\198; BOA.A.{DVNSMHM. d. 3\60; BOA.A.{DVNSMHM. d. 3\1322

1.2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TS.MA)

1.2.1. Defter

TS.MA.d.\10017; TS.MA.d\ 3783; TS.MA.d.\ 10017

1.2.2. Evrak

TS.MA.e.\6510-1; TS.MA.e. 1290\98; TS.MA.e. 1155\33; TS.MA.e. 666\48; TS.MA.e. 1182\68; TS.MA.e. 445\43; TS.MA.e. 807\18; TS. MA.e. 746\101; TS.MA.e. 5882; TS.MA.e. 745\89; TSMA.e. 851\3; TS.MA.e.745 \ 89; TS.MA.e. 749\56; TS.MA.e. 566\1; TS.MA.e.7068\1; TS.MA.e. 7070\1; TS.MA.e 5499\1; TS.MA.e 745\89; TS.MA.e 756\93; TS.MA.e: 3062\29; TS.MA.e. 759 \ 39; TS.MA.e. 974\1; TS.MA.e. 1290\98; TS.MA.e. 6356\1; TS.MA.e. 758\10; TS.MA.e. 974; TS.MA.e. 758\18; TS.MA.e. 566\32; TS.MA.e. 756\1; TS.MA.e. 744\100; TS.MA.e. 745\21; (TS.MA.e 854\77; TS.MA.e. 566\16; TS.MA.e. 745 \31; TS.MA.e. 566\16; TS.MA.e. 745 \3; TS.MA.e 758\36; TS.MA.e. 969\1; TS.MA.e 759\94; TS.MA.e. 759\127; TS.MA.e. 759\94; TS.MA.e. 129\88; TS.MA.e. 745\22; TS.MA.e. 745\90; TS.MA.e. 881\34; TS.MA.e. 759\89; TS.MA.e 974\926; TS.MA.e. 858\67; TS.MA.e.782\29

2. Tetkik Eserler.

Afyoncu, Erhan (2011). Muhteşem Süleyman. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Afyoncu, Erhan (2012). *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*.1. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ahmed Tevhid (1335-1337). “Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzadeliği Devri”. *Tarihi Osmani Encümeni Dergisi (TOEM)*, nr: 49-62, 86-89.

Ahmet Cevdet Paşa (1960). *Tezahir*.13-20. Haz. Cavit Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aka, İsmail (2012). “Timur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 41, 173-176.

Akdağ, Mustafa (1979). *Türkiye’nin iktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II. 1453-1559*. Ankara: Tekin Yayınevi.

Akgündüz, Ahmet (2000). *Osmanlı’da Harem*.2.baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.

Akgündüz, Ahmet ve Öztürk, Said (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Aktan, Hamza (2005). “Miras”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 30, 143-145.

Akyıldız, Ali (2019). *Saray Harem ve Mahrem*. İstanbul:Timaş Yayınları.

Akyıldız, Ali (2013). “Yusuf İzzeddin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 44, 13-16.

- Akyılmaz, Bahadır (1999). “Osmanlı Devleti’nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 127-156.
- Alderson, A.D.(1998). *Osmanlı Hanedanının Yapısı*. Çev. Şerafettin Severcan. Haz. Mustafa Armağan. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Alp, Ruhat (2018). *Osmanlı Devleti’nde Velihtlık Kurumu (1908-1922)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınay, Ahmet Refik (1984). *Kadınlar Saltanatı*. İstanbul: Dilek Matbaası.
- Apaydın, Yunus (2004). “Mevkuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 29, 438-440.
- Arıkan, Zeki (1987). “Bir Kanunname Sureti”. *Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi*, III, 49-61.
- Aslan, Seyfettin (2011). “Osmanlı Devleti’nde Siyasal İktidar unsuru Olarak Harem”. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 01-13.
- Aşıkpaşazade (2003). *Osmanoğulları’nın Tarihi*. Haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç. İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım.
- Ateş, Abdurrahman (2015). “Şehzade Selim ve Şah İsmail’in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1 (2), 97-109.
- Avcı, Casim (1998). “Hilafet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 17, 539-546.
- Bardakoğlu, Ali (1992). “Buluğ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 6, 413-414.
- Barkan, Ömer Lütfü (1979). “ İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri” *Belgeler*, IX (13),1-316.
- Başar, Fehmeddin (1995). “Fetret Devri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 12, 480-482.
- Başkan, Orhan (2017). “Orhan Bey’in İmparator Kantekuzenos’un Kızı Thedora İle Evliliği”. *Tarih Dergisi*, 2 (66), 47-61.
- Bayat, Ali Haydar (1997) “Hafsa Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 15, 122-123.
- Baykara Tuncer (2003). “Lala” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 27, 70-71.
- Bostan, Hanefi (2019). “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi Yavuz Sultan Selim Özel Sayısı*. 40, 1-86.
- Bozkurt, Nebi (2002). “Kavuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 25, 71-72.
- Bulduk, Üçler (1999). “Osmanlı Beyliği’nin Oluşumunda Oğuz-Türkmen Geleneğinin Yeri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1, 161-166.
- Bulduk, Üçler (2009). “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında”. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu (12 Ekim 2009)*, Bilecik: Bilecik Üniversitesi.
- Celalzade Mustafa (1997). *Selim-Name*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

- Clot, Andrea (2005). *Muhteşem Süleyman Osmanlı'nın Altın Çağı*. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Corci Zeydan (2012). *İslam Uygarlığı Tarihi*. Çev. Nejdett Gök. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çevik, C. Cengiz (2007). *Cicero'nun Devlet'i De Re Publica Yazıları*. Ankara Yapı kredi Yayınları.
- Çeliker, Rahime (2019). Osmanlı Şehzadelerinin Yönetime Geçme Süreçlerinin Psikotarihsel Bir Bakışla Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danişmend, İsmail Hami (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt I*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demirbilek, Salih (2009). "Türklerde 'Kut' Kavramı, Kutadgu Bilig Merkezli". *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, (26-27 Ekim 2009)*, Haz. Musa Duman. Ankara: TDK. 181-197.
- Demirtaş, Funda (2010). "Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi". *Bilimname*, XVIII (1), 205-227.
- Donuk, Abdulkadir (1981). *Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Dukas (1956). *Bizans Tarihi*. Çev. V. Miroğlu. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Düzdağ, Ertuğrul (1995). *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları C1*. Ankara: Tercüman Yayınları.
- Eberhard, Wolfram (1942). *Çin'in Şimal Komşuları*. Çev. Nimet Uluğtuğ. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ebu Abdullah Muhammed İbni Batuda Tanci (2004). *İbni Batuda Seyahatnamesi I*. Çev. A. Sait Aykut. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebu Davud Süleyman Es Sicistani (1991). *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerh 14. Cilt*. Çev. Necati Yeniel. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Edirneli Mecdî Efendi (Mütercim) (1269). *Şakayık-ı Numaniye Tercümesi*. TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu.
- Emecen, Feridun M. (2011). *Osmanlı Sultanları I*. İstanbul: İSAM Yayınları
- Emecen, Feridun M. (2018). *Yavuz Sultan Selim*. 3. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Emecen, Feridun M. (1992). "Bayezid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 26, 205-207.
- Emecen, Feridun M. (1996) "Beylikten Sancağa\ Batı Anadolu'da ilk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Mülâhazalar". *Belleten*, LX (127), 91-91.
- Emecen, Feridun M. (1998). "Hüdâvendigar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 18, 285-286.
- Emecen, Feridun M. (2009). "Selim I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 36, 407-414.
- Emecen, Feridun M. (2010). "Süleyman I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 38, 62-74.
- Emecen, Feridun M. (2013a), Deutsch-Türkische Begegnungen/ Alman Türk Tesadüfleri. Festschrift Für Kemal Beydilli/ Kemal Beydilli'ye Armağan". *Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Yıllarına Ait Bazı Notlar ve Tespitler*. Berlin: EBVERLAG Yayınları.

- Emecen, Feridun M. (2013b) *XVI. Asırda Manisa Kazası*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Emecen, Feridun M. (2015). “Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim’in Kazayâ Defteri”. *Osmanlı Araştırmaları*, XLVI, 213-301.
- Emecen, Feridun M.(2005). “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), 107-139
- Engin, EROĞLU (2016). “Pers Kralı Büyük Kyros’un Siyasi ve İktisadi Politikaları”. *History Studies*, 8 (1), 37-47.
- Ercan, Yavuz (2002). “Yavuz Sultan Selim Dönemi”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 9, 421-445.
- Erdoğan, Ayşe (2018). *Topkapı Sarayı’nı Anlatmak, Topkapı Sarayı Müzesi Rehberlikte Uzmanlaşma Eğitimi*. İstanbul: Nev Ambalaj.
- Erman, Arzu (2013).“17. Yüzyılda Osmanlı Uleması ve Hal’ Fetvaları”. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(2), 29-42.
- Eroğlu Haldun (2010). “Şehzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 38, 480-483.
- Eroğlu, Haldun (2002). “Klasik Dönem Osmanlı Şehzadelik Kurumuna Dair Bazı Görüşler”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 9, 855-859.
- Eroğlu, Haldun (2003). “Osmanlılarda İktidarın Değişim Süreci ve Meşruiyet Sorunu”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 19-39.
- Eroğlu, Haldun (2004). *Osmanlı Devleti’nde Şehzadelik Kurumu*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Eroğlu, Haldun (2019). *Padişahın Oğulları*. İstanbul: Berikan Yayınevi.
- Ertürk, Volkan (2011) “Akşehir Sancağından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 45-58.
- Erünsal, İsmail E. (2001): “Kasım Paşa, Cezeri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 24, 545-546.
- Evliya Çelebi (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Cilt 2. Kitap*. Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2. Cilt I. Kitap*. Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Farabi (2001). *Medinetü’l Fazıla*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Müderresioğlu, Fatih (2008) “Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi”. *Mudurnulular Derneği Bülteni*, 3, 10-13.
- Fayda, Mustafa (1998). “Hulefâ-yi Râşidîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 18, 539-546.
- Feridun Bey (1274). *Münşeat’üs Selâtin*. TBMM Kütüphanesi. Cilt 1, Yer: 71/5305, Dem: 71-9445.
- Gelibolulu Mustafa Âli Efendi (1997). *Kitabü’t Tarih-i Künhül Ahbar (I. Cilt II. Kısım)*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Güler, Nilay (2008). *XVI. Yüzyılda Üsküdar'da Gülfem Hatun Mahallesi (1540-1600)*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Göde, Kemal (1989). “Türklerde Saray Teşkilatı ve Hayatı”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 433-445
- Gök, İlhan (2014). *Atatürk Kitaplığı m.c. O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gökbilgin, Tayyib (2019). *Kanuni Sultan Süleyman*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Gözübüyük, Şeref ve Kili, Suna (1982). *Türk Anayasa Metinleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Günaltay, Şemseddin (1937). *Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gündüz, Tufan (2010). “Şah” . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 38, 248-250.
- Gürbüz, Adnan (1997). “XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı”. *Vakıflar Dergisi*, 26, 87-96.
- Gürsu, Uğur (2010). Osmanlı'daki Hükümdarlık Anlayışının Tarih-i Ebu'l-feth'teki Yansımaları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 43, 67-84.
- Hadidi (1991). *Tevârih-i Âli Osman (1299-1523)*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Halacoğlu, Yusuf (1991). *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halil, İncalcık (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 24. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harman, Ömer Faruk (2010). “Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 38, 60-62.
- Hoca Saadettin Efendi (1999). *Tacü't-tevârîh Cilt IV*. Haz. İsmet Parmaksızoğlu. 4. Baskı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbni Haldun (1996). *Mukaddime I*. Çev. Zakir Kadri Ugan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İlgürel, Mücteba (1992) . “II. Selim, III. Murad...” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- İmam Nevevî (2016). *Riyazü's Salihin Tercümesi ve Şerhi* , Çev. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İncalcık, Halil (1958). “Osmanlı Padişahı”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara: 13(04), 68-79.
- İncalcık, Halil (1959). “Osmanlılarda Saltanat Veraset Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 69-94.
- İncalcık, Halil (1992). “Bayezid I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 5, 231-234.
- İncalcık, Halil (2003). “Mehmed II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 28, 395-407.

- İnalcık, Halil (2006). "Murad II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 31, 164-172.
- İnalcık, Halil (2009). *Devlet-i 'Aliye/ Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (2002). "Mevki Orun Hukuku". *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3, 38-43
- Jorga, Nicoleta (2011). *Kanuni Sultan Süleyman Yenilmez Türk*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Joseph Von Hammer Purgstall (1984). *Osmanlı Devleti Tarihi*. Cilt IV-V-VIII. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Kafesoğlu, İbrahim (1997). *Türk Milli Kültürü*. 15. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karadeniz, Hasan Basri (2005). "Türklerde Kut Kavramı ve Osmanlıların Kutsiyet Elde Etme Çabaları". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi*, Celalabad-Kırgızistan: 7, 1-14.
- Karadoğan, Umut Cafer (2012). "Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı". 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 1 (1), 214-225.
- Karal, Enver Ziya (1942). "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname". *Belleten*, VI (21), 37-44.
- Kılıç, Remzi (2001). "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *II. Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil Edebiyat Sempozyumu* (3-5 Mayıs 2001). Trabzon.
- Kırlıdökme Mollaoğlu, Ferhan (2009). "Düzmece Olarak Anılan Mustafa Çelebi ve Bizans (1415-1416/ 17)". *Ankara üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2 (47), 174-185.
- Kırpık, Cevdet (2016). *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Koca, Salih (2012). "Kutadgu Bilig'de Hükümdar, Vezir Ve Sûfî Tiplerinin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü". *Gazi Türkiyat*. Ankara: 10, 63-78.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1981). *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Rafet Zaimeri Yayınevi.
- Köprülü, Fuat (1972). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara: Altay Kültür Yayınları.
- Kurtaran, Uğur (2014). "Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleriyle İlgili Bir Değerlendirme". *Turkish Studies*, 9 (4), 759-778.
- Kut, Günay (2000). "Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri". *Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ankara, 9, 164-165.
- Kuzcular, Şahamettin (2015). "Kanuni Muhibbi Farsça Divanı ve Mektupları". <https://edebiyatvesanatakademisi.com/divan-siiri-ve-sairler/kanuni-muhibbi-farsca-divani-ve-mektuplari/1265.29Mayıs 2020'de erişildi>
- Küçük, Cevdet (1988). "Abdülmecid Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 263-264.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri (2010). "Şehzade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 38, 478-480.
- Küçükdağ, Yusuf (2013). "Zembilli Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 44, 247-249.

- Kütükoğlu, Mübahat S. (1994). "Defterdar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 9, 94-66.
- Latîfî (1986). *Latîfî'nin iki Risalesi Enisü'ül Fusaha ve Evsaf-ı İbrahim Paşa*. Haz. Ahmet Sevgi. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Lewis, Bernard (1958). "İslam Devlet Müessesesi ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Kültürünün Tesiri". *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Lokmacı, Süleyman (2015). *Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Luigi Bassano (2015) *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Lütfi Paşa (1341) *Tevarih-i Âli-i Osman*. DR486/L88. University Of Toronto Library.
- Matrakçı Nasuh (1286). *Süleymannâme*. TS.MK. Revan 1286.
- Mehmed Neşri (1949). *Kitab-ı Cihannuma I. Cilt*. Haz. Reşit Unat, Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Neşri (1957). *Kitab-ı Cihannuma II. Cilt*. Haz. Reşit Unat, Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicil-i Osmânî 3. Cilt*. Haz. Seyit Ali Kahraman, Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Tevfik (1330). *Devlet-i Osmâniye'nin Bidayetinden itibaren Şehzadegan Hazretlerinin Suret-i Tahsil ve Terbiyeleri Hakkında Tetkikat-ı Tarihîdir*. Yazma Bağışlar, 6745/ 956. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Menekşe, Ömer (2005) "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi Ve Nizâmülmülk Örneği" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* .5 (2), 193-211.
- Mete, Zekai (1999). "Osmanlı Taşrasında Bürokratik Muamelat". *Osmanlı Araştırmaları*, XIX, 181-221.
- Miroğlu, İsmet (1992). "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Cilt 10*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Müneccim Baş Ahmed Dede (1975). *Sahaif-ül Ahbar fî Vekayiül Esrar*. Çev. İsmail Erünsal. İstanbul: Tercüman/ Kervan Kitapçılık.
- Naskali, Emine (2009). "Sâsâniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, 174-176.
- Ortaylı, İlber (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2010). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. 3.baskı, İstanbul: Cedit Neşriyat.
- Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi I. Cilt*, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önal, Ahmet (2015). "Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri" *Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, III*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul.
- Özcan, Abdulkadir (2003). *Fatih Sultan Mehmed /Kanûnnâme-i Âli-i Osmân (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, Selim (2015). "Amasya'da Sancak Beyliği Yapan Şehzadeler Döneminde Amasya Şehri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 69-85.

- Özdemir, Gürbüz (2014). “Weberyan Anlamda Türklerde Otorite ve Meşruiyet İlişkisi (15.yüzyıl Osmanlı Dönemine Kadar)”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9 (2), 69-90.
- Öztuna, Yılmaz (1989). *Kanuni Sultan Süleyman*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz (2006). *Kanuni Sultan Süleyman*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık.
- Öztürk Yücel (2002). “Kefe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 25, 182-184.
- Öztürk, Yücel (2000). *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Peçevî İbrahim Efendi (2001) *Peçevî Tarihi I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Platon (1998). *Devlet*. Çev. Egemen Berköz. İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Pul, Ayşe (2013). “Kefe Sancağının I. Selim’in Taht Mücadelesinde Oynadığı Role Dair Bazı Değerlendirmeler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (27), 469-478.
- Roux, Jean-Paul (2011). *Eski Türk Mitolojisi*, Çev. Murat Yaşar Sağlam, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Sakaoğlu, Necdet (2015). *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Sarı, Abdüssettar (2012). “Vasiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 552-555.
- Selaniki Mustafa (1864) *Tarih-i Selanikî* DR 511/S535-1864. University Of Toronto Library.
- Sevim Ali, Merçil, Erdoğan (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Seyhan, Köksal (1993). “Çoban Mustafa Paşa Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 8, 351-354.
- Sezgin İbrahim (2007). “Paşa Livası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 34, 183-184.
- Süme, Mehmet (2018). *XIX. Yüzyılda Orta Anadolu’da Bir Osmanlı Kazası Develi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Sümer, Faruk (1994). “Dokuz Oğuzlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 9, 500-502.
- Şahin İlhan (2009). “Sancak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 36, 97-99.
- Şahin, Haşim (2013). “Yahyâ Efendi, Beşiktaşlı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 43, 243-244.
- Şakir Şevket (2001). *Trabzon Tarihi*. Haz. İsmail Hacıfettahoğlu. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Şehnameci Lokman (H.985). *Süleymannâme*. TS.MK, Hazine, nr. 1523, 1524.
- Şehzade Korkud (2013). *İslam’da Ganimet ve Cariyelik*. Çev. Osman Güman. Haz. Asım Cüneyid Köksal. İstanbul: İSAR Yayınları.
- Şen, Zafer (2013) “Yavuz Sultan Selim’in Trabzon’da Medfun Bilinmeyen Kızı Kamer Sultan ve Oğlu Şehzade Salih” <http://www.zafersen.com/zafersen-yavuzun-bilinmeyen-kizi-kamersultan-ve-oglu-sehzadesalih.pdf>. 11.05.2020. tarihinde erişildi.
- Şükri-i Bitlisi (1995). *Selim-name*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül. İstanbul. İSİS Yayıncılık.

- Tansel, Şerafettin (1966). *Sultan I. Bayezid'in Siyasi Hayatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taş, Kenan Ziya (2017). *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*. 3. baskı. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Taşgılı, Ahmet (2004). *Göktürkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (1972). "Oğuz Destanı". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul: 0(26), 165-169.
- Togan, Zeki Velidi (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi. (1982). *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili*" İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Topaloğlu, Fatih (2016). "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 72-81.
- Turan Osman (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan Şerafettin (1961). *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, Şerafettin (1992) "Bayezid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 5, 234-238.
- Tursun Bey (1977). *Fatih'in Tarihi/Tarih-i Ebul Feth*. Haz. Ahmet Tezbaşar. İstanbul: Tercüman/Kervan Kitapçılık.
- Uğurlu, Yılmaz, Kaan, Serdar (2011). "Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töre'den Örf'e Değişim". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 6 (2), 949-972.
- Uluçay, Çağatay (1954) "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 7 (9), 54-90.
- Uluçay, Çağatay (1959). "Bayezid II. in Ailesi". *Tarih Dergisi*. X (14), 66-74.
- Uluçay, Çağatay (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uluçay, Çağatay (1992). *Harem Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uluçay, Çağatay (2001). "Kanunî Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar (3 fotokopi ile birlikte)". *Kanunî Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uluçay, Çağatay (1954) "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 7 (10), 18-142.
- Uluçay, Çağatay (1954) "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 7 (10-11), 185-200.
- Usta, Veysel (2019) "Şehzade Süleyman'ın (Kanuni) Trabzon'da Doğduğu Ev Meselesi". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. C3. (6), 397-414.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1941). "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi". *Belleten*, V (19), 277-283.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1966). "II. Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut (10 Fotokopi İle Birlikte)". *Belleten*, XXX (120), 539-601.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1972). *Osmanlı Tarihi Cilt I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

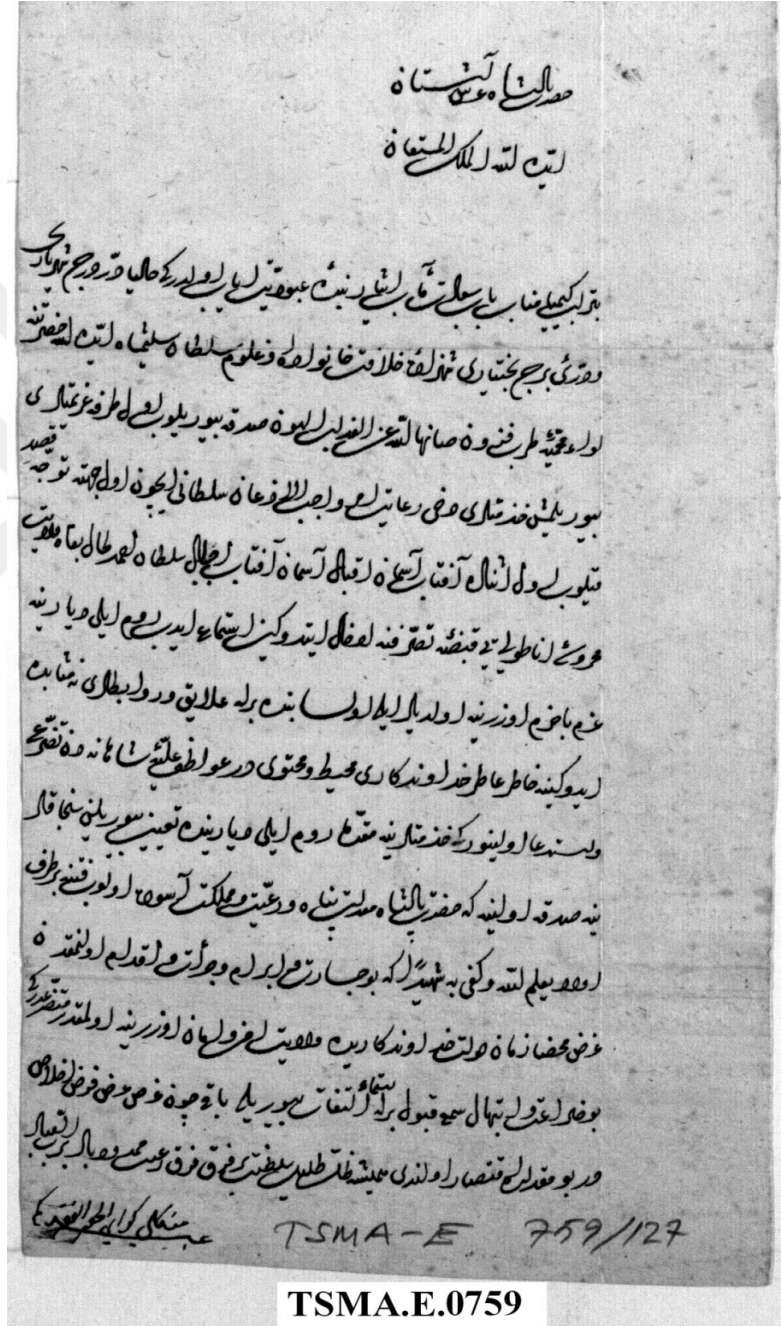
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1975). “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri (18 Fotokopi İle Birlikte)”. *Belleten*, XXIX (156), 659-696.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2014). *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, Mehmet Ali (2017). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. Denizli: Fakülte Kitapevi.
- Veren, Ergün (2018). “Manisa Kültürel Belleğinde Mesir Macunu Festivali”. Uluslararası Manisa Sempozyumu- Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi, Kültürü, Ekonomisi- (26-28 Ekim 2017) Bildiriler Kitabı Cilt 1. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Weber, Max (2004). *Sosyoloji Yazları*. Çev. Taka Varla. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Woronzow-Daschkow, Salome (2017). “Sultan I. Süleyman’ın (Kanunî) Şeceresi”. <https://independent.academia.edu/SalomeWoronzowDaschkow>. 10.06.2020’de erişildi.
- Yakut, İsmail (1992). *Türk İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1992). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. II. Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Yılmaz, Cansu (2012). 17. Yüzyıl Osmanlı Şehzadelerinin Yaşam ve Giyim Tarzları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Saim (2013). “Veliaht”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 43, 28-30.
- Yücel, Yaşar (1974). “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”. *Belleten*, XXXVIII (152), 658-708.

EKLER

EK 1 Şehzade Selim Tarafından (Yavuz) Şehzade Süleyman'a Sultanönü, Giresun, Kürtün veya Şiran sancaklarından birinin verilmesinin uygun olmadığına dair Dîvân-ı Hümâyûn'a yazılan mektup.

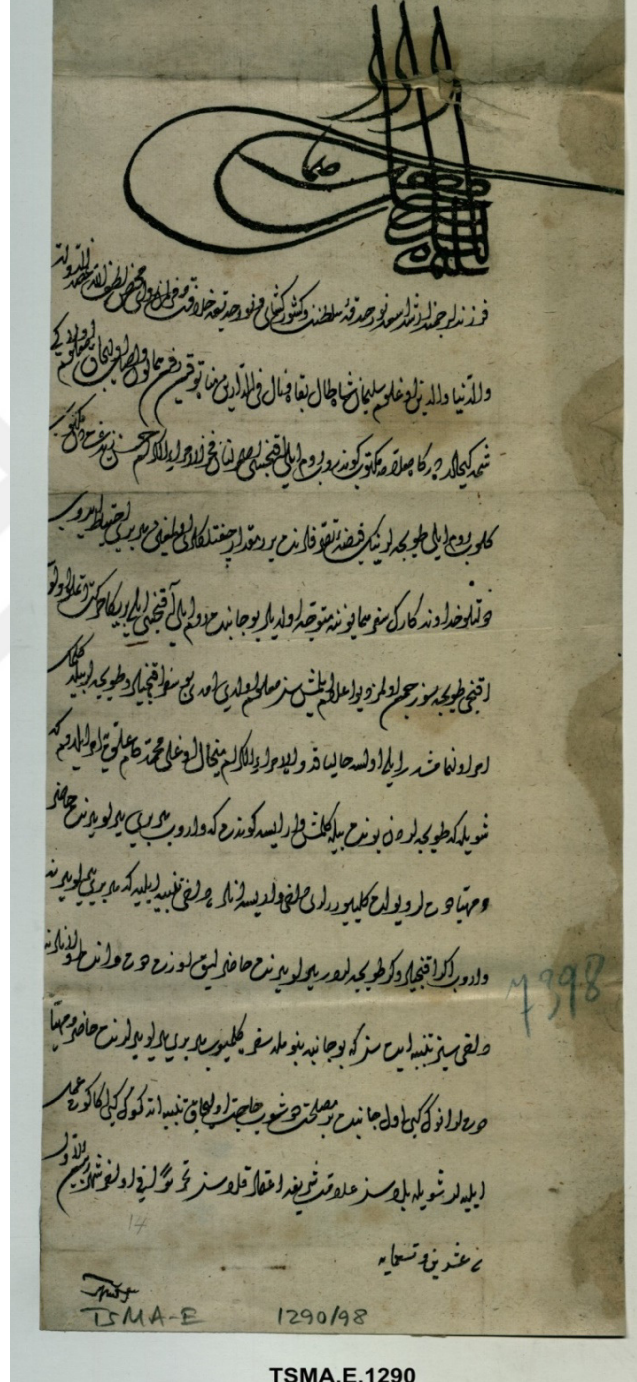

EK 2 Trabzon'a Tayin edilen Şehzade Süleyman'ın Anadolu'daki Şehzade Ahmed'in hareketleri sebebiyle Trabzon'dan alınıp Rumeli'ye tayini ricasını havi Kırım Hanı. Mengli Giray'ın Sultan II. Bayezid'e yazdığı mektup.

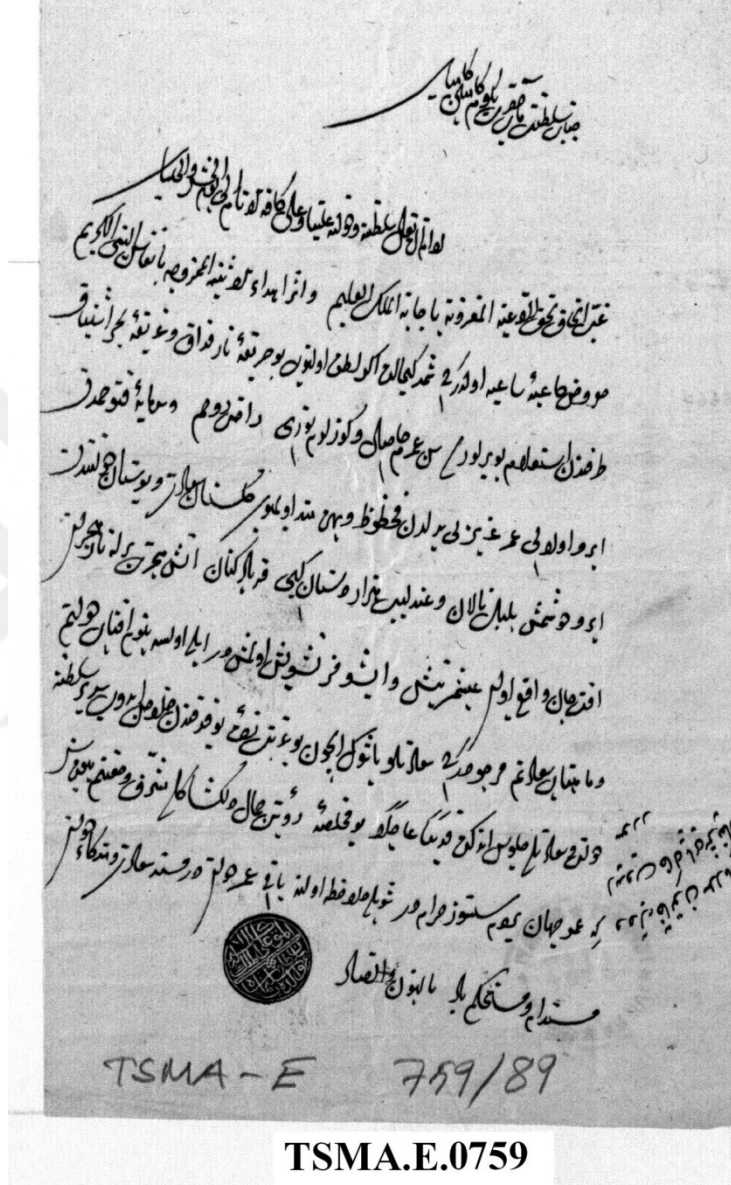

TS.MA.e. 759\127.

EK 3 Yavuz Sultan Selim'in oğlu Süleyman'a Edirne kaymakamlığı sırasında gönderdiği, Rumeli'deki topçu ve akıncıların yerlerinde hazır bulunarak sefere katılmamalarına dair ferman.

EK 4 Hafsa Sultan'ın, oğlu Kanuni Sultan Süleyman'a kendisini özlediğini ve yanına almasını istediğini yazdığı mektup.

TS.MA.e. 759\ 89.

EK 6 Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta cülusuna dair minyatür.

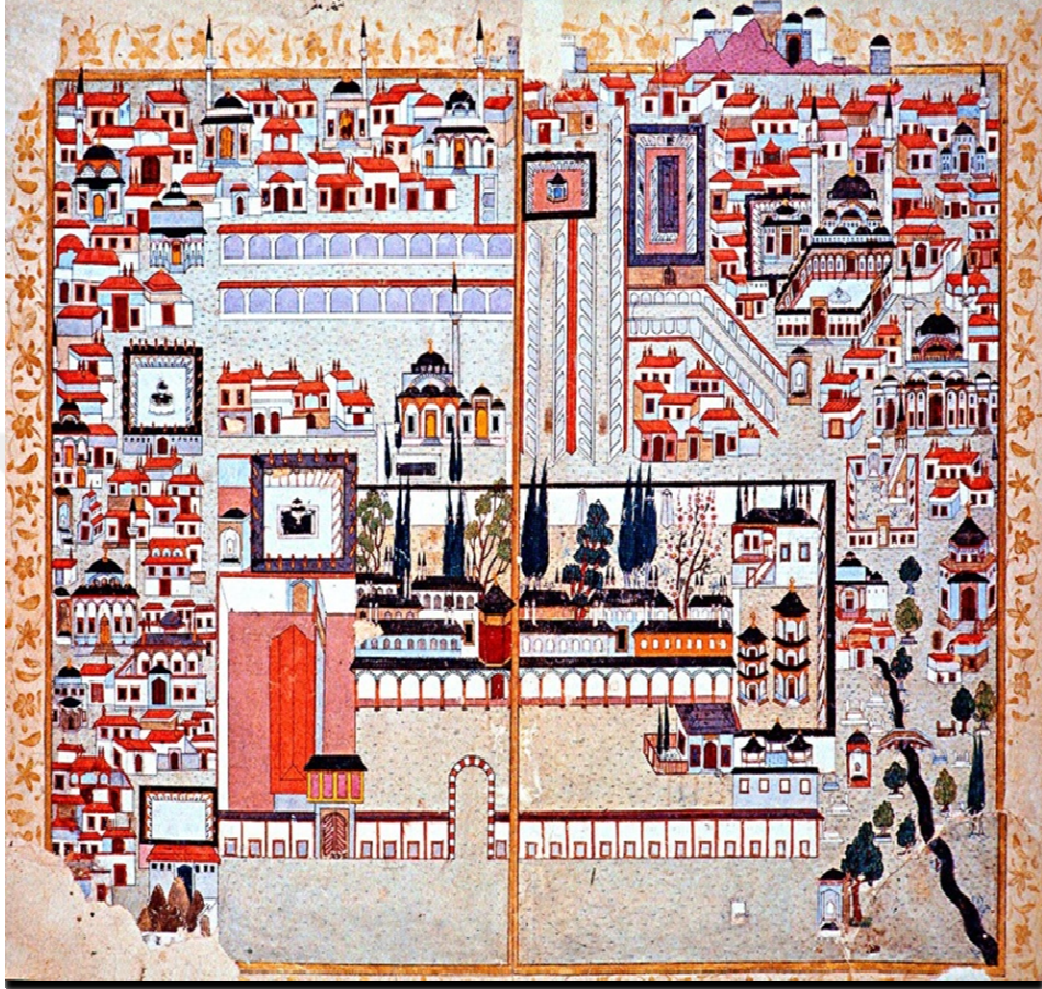
Arifi (965-1558), *Süleymannâme*, TSMK, H.1517, y. 17 b.

EK 7 Yavuz Sultan Selim ve oğlu Süleyman'ı Edirne'de sohbet ederken tasvir eden minyatür.

Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, İÜ. Ktp. TY, nr. 5970.

EK 8 Saray-ı Amire (Manisa).

Talîkî-zade, *ŞemaiName-i Âli Osman*, TSMK, III. Ahmed Ktb. nr. 3592, 10b-11a.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Emrah Bilge MERDİVAN

Doğum Tarihi : [REDACTED]

Doğum Yeri : [REDACTED]

Eğitim : 2018 – 2021 Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yeniçağ Tarihi

Yüksek Lisans Eğitimi.

1997 – 2001 Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Lisans Eğitimi.

1986 – 1994 Zonguldak Atatürk Anadolu Lisesi

1981 – 1986 Kapuz İlköğretim Okulu

E-posta Adresi : [REDACTED]

ORJİNALLİK RAPORU

11b- İntihal beyan formu

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ÖĞRENCİ ve TEZ DANIŞMANI İNTİHAL BEYAN FORMU

Anabilim Dalı	TARİH		
Öğrencinin Adı ve Soyadı	Emrah Bilge MERDİVAN		
Numarası	23840666038		
Lisansüstü Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
Tez Sınavına Girdiği Eğitim Yılı ve Dönemi	2021 / GÜZ	☒ Güz	☐ Bahar
Tez Sınavına Girdiği Tarih	08/02/2021		
Tezin Sayfa Sayısı	178		
Tez Başlığı (Tr)			
Tez Başlığı (En)	THE PRINCE INSTITUTION OF THE OTTOMAN EMPIRE AND THE REALM OF THE MAGNIFICENT SULTAN SULEYMAN		

Teze ilişkin 10 / 02 / 2021 tarihinde yapılan Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 5 olarak tespit edilmiştir.

Bu tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Emrah Bilge MERDİVAN
Öğrenci
(Adı, Soyadı, tarih ve İmza)

Doç.Dr. Mehmet SÖME
Tez Danışmanı Onayı
(Adı, soyadı, tarih ve İmza)

Açıklamalar:

- 1-Tez savunma sınavı sonrasında başarılı bulunan öğrencinin tez çalışması muhtemel değişiklikleri içeren dosya kullanılarak ilânet tez benzerlik raporu alınır. "Öğrenci ve Tez Danışmanı İntihal Beyan Formu"na işlenir.
- 2- Bu form öğrenci tarafından elektronik ortamda hazırlandıktan ve tez sınavından sonra "tez teslim formu (tez sınavı sonrası)" ile birlikte öğrenci dosyasında saklamak üzere tez danışmanı tarafından EADB aracılığı ile Enstitüye teslim edilmelidir.